ΜΑΞΙΜ ΓΚΟΡΚΥ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ: "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ"

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔργα του, μπορέσαμε νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἰδέα, μᾶλλον ἀκριβῆ γιὰ τὴ βασανισμένη, θλιβερὴ καὶ γόνιμη ζωή, ποὺ ἔζησε ἀπ' τὰ ἐφηβικά του χρόνια ὁ μεγάλος Ρῶσσος μυθιστοριογράφος.

Μαρμιτόνε, ψωμᾶς, ἀλήτης, ἐκφορτωτὴς τοῦ λιμανιοῦ, ἤ προσκυνητής, ὁ Μάξιμος Γκόρκυ ("Αλεξ Πετσκῶφ μὲ τὸ ἀληθινό του ὄνομα) ἐγνώρισε ὅλους τοὺς κόσμους, πλεύρισε ὅλες τὶς ἀθλιότητες, δοκίμασε ὅλες τὶς στερήσεις, ἄγγιξε ὅλες τὶς ἀσχήμιες καὶ ἔνοιωσε ὅλες τὶς ὀμορφιές, ὡς τὴν ἡμέρα, ποὺ ἀπελπισμένος, στὰ εἴκοσί του χρόνια φύτεψε στὸ στῆθος του αὐτὴ τὴ σφαῖρα ποὺ τοῦ τρύπησε τὸ ἀριστερὸ πλεμόνι καὶ τὸν ἄφησε ἀγιάτρευτα ἄρρωστο γιὰ τὶς ὑπόλοιπες μέρες του.

Ἦρθαν, ὕστερα, φιλίες μὲ φτωχοὺς φοιτητές, μ' αὐτοὺς ποὺ τρέφονται, ὅπως λέει ὁ Τουργκιένιεβ, μὲ φυσικὲς στερήσεις καὶ μὲ ἠθικοὺς πόνους, κι ἦρθαν τέλος χρόνια μελέτης φλογερῆς, τὰ πρῶτα δοκίμια, ἡ φήμη, ἡ μεγάλη, ἡ παγκόσμια δόξα.

Ὅλ' αὐτά, εἴπαμε, τὰ ξέρουμε, ἂν ὄχι λεπτομερειακά, τοὐλάχιστον κατὰ μέρος, ἀπὸ τὰ ἔργα ὅπου ὁ Γκόρκυ, ἔβαλε «ἐπὶ σκηνῆς» τὸν ἑαυτό του καὶ ποὺ ἀντανακλοῦν κάτω ἀπ' τὰ πιὸ ποικίλα χρώματα τὰ διάφορα περιβάλλοντα ποὺ μέσα τους ἔζησε. Μὰ τὰ παιδικά του χρόνια ἔμεναν ἀδιαπέραστα καὶ σὰν θαμένα σ' ἕνα εἶδος συνταρακτικῆς καὶ μυστηριακῆς ὁμίχλης.

Συχνά, ὡς τόσο, οἱ θαυμαστές, οἱ φίλοι εἶχαν θερμὰ παρακαλέσει τὸ συγγραφέα νὰ τοὺς κάνει μερικὲς ἐκμυστηρεύσεις. Ἤθελαν νὰ μάθουν ἀπὸ ποιὰ σειρὰ δοκιμασιῶν εἶχε περάσει αὐτὴ ἡ ψυχή. Πῶς εἶχε σχηματισθεῖ αὐτὸς ὁ αὐτοδίδακτος μεγαλοφυής, ὁ τρυφερὸς καὶ βίαιος, ἤρεμος καὶ ἐπαναστατημένος μαζύ.

Ὁ Γκόρκυ, εἶχε πάντα, ἀντισταθεῖ σ' αὐτὲς τὶς περιέργειες. Πάρα πολλὲς ὀδυνηρὲς θύμησες τὸν ἐμπόδιζαν νὰ ἀναπολήσει αὐτὲς τὶς μακρυνὲς ὧρες, νὰ γυμνώσει τόσες ἠθικὲς ἀθλιότητες, νὰ ξεσκεπάσει τόσες σκληρότητες, νὰ σκαλίσει τόσες πληγὲς ποὺ ἀκόμα ἐμάτωναν.

ΜΑΞΙΜ ΓΚΟΡΚΙ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΜΟΥ ΧΡΟΝΙΑ

Μετάφραση από τα Γαλλικά:
ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Ήρθες στή ζωή, όταν ξεψυχούσε ο χειμώνας και γεννιότανε η άνοιξη, σε μια στιγμή που πλησίαζε η εαρινή ισημερία. Αυτή η σύμπτωση συμβολίζει τη ζωή σου που συνδέεται με την κατάρρευση του παλιού κόσμου και την ανάδυση, μέσα από θύελλες, του καινούργιου.

»Είσαι σαν ένα ψηλό ουράνιο τόξο που ενώνει δυο κόσμους, το παρελθόν και το μέλλον. Χαιρετίζω το ουράνιο τόξο. Φωτίζει το δρόμο. Και εκείνοι που θα έρθουν ύστερα από μας θα εξακολουθήσουν να το βλέπουν για πολύ».

Αυτά τα λόγια απηύθυνε ο Ρομαίν Ρολλάν στον Μαξίμ Γκόρκι (1868-1936), το μεγάλο Ρώσο συγγραφέα, τον πρύτανη της σοβιετικής λογοτεχνίας. Τα μυθιστορήματα του Γκόρκι: «Μάνα», «Οι Αρταμόνωφ», «Η ζωή του Κλιμ Σαμγκίν», *τα θεατρικά του:* «Ο βυθός» *και* «Εχθροί», *καθώς και τα αναρίθμητα διηγήματά του ανήκουν στα κλασικά της παγκόσμιας λογοτεχνίας.*

Η αυτοβιογραφική τριλογία: «Τα παιδικά μου χρόνια», «Στα ξένα χέρια» *και* «Τα πανεπιστήμιά μου», *μιλούν για τη ζωή στην προεπαναστατική Ρωσία, μια εποχή που φαίνεται πολύ μακρινή σε μας σήμερα. Ο μεγάλος συγγραφέας περιγράφει τα παιδικά του χρόνια στο σπίτι του παππού του Κασίριν, ανθρώπου σκληρού και βάρβαρου, και έπειτα τις περιπλανήσεις του κατά μήκος και πλάτος της Ρωσίας, καθώς και τη ζωή σκλάβου που έζησε στις φτωχογειτονιές του Καζάν. Εδώ ήταν που ο Αλεξέι Πεσκώφ, ο μετέπειτα Μαξίμ Γκόρκι, έλαβε την ανελέητα βλοσυρή «πανεπιστημιακή του μόρφωση», που ατσάλωσε*

τη θέληση και την αποφασιστικότητά του να καταπολεμήσει κάθε μορφή αδικίας και δυνάμωσε τη φλογερή του επιθυμία να «αλλάξει τον κόσμο». Στον αγώνα του υποστηριζόταν πάντα από τη γνώση ότι «μέσα από το μολυβένιο στρώμα των χυδαιοτήτων της ζωής οι βλαστοί του φωτεινού, του υγιούς και του δημιουργικού ξεπετάγονται θριαμβευτικά, και ότι το καλό και το ανθρώπινο αναπτύσσονται διεγείροντας την ασύντριφτη ελπίδα ότι, παρόλα αυτά, θα αναβιώσουμε σε μιαν αχτιδοβόλα, ανθρώπινη ζωή».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Στό γιό μου

Κοντά στο παράθυρο, μέσα σ' ένα μισοσκότεινο δωματιάκι, ο πατέρας μου, ντυμένος στ' άσπρα, είναι ξαπλωμένος καταγής. Φαίνεται εξαιρετικά μακρύς· τα μεγάλα δάχτυλα των ποδιών του στέκουν ανοιχτά μ' έναν παράξενο τρόπο, ενώ τα χαδιάρικα χέρια του είναι ήσυχα ακουμπισμένα στο στήθος του με τα δάχτυλά τους συσπασμένα. Μαύροι κύκλοι σκιάζουν τα γελαστά του μάτια και το καλωσυνάτο συνήθως πρόσωπό του είναι σκοτεινό. Από το μισανοιγμένο στόμα του φαίνονται τα δόντια του και μου γεμίζουν την καρδιά με φρίκη.

Μισοντυμένη, φορώντας μια κόκκινη φούστα, η μητέρα μου είναι γονατισμένη κοντά του και του χτενίζει τα μακριά, απαλά μαλλιά· τα στρώνει προς τα πίσω μ' ένα μαύρο χτένι που μ' άρεσε να το παίρνω για να πριονίζω τη φλούδα των καρπουζιών. Μουρμουρίζει ασταμάτητα με βαθιά και βραχνή φωνή. Τα γκρίζα μάτια της είναι φουσκωμένα και φαίνονται πως θα χυθούν, αφήνοντας τα δάκρυα να ξεφεύγουν σε χοντρές σταγόνες.

Η γιαγιά μου με κρατά από το χέρι. Είναι ολοστρόγγυλη· έχει ένα χοντρό κεφάλι, μάτια πελώρια και μύτη όλο πόρους που προκαλεί το γέλιο· μου φαίνεται μαύρη από την κορφή ώς τα νύχια και πολύ πλαδαρή. Μ' ενδιαφέρει τρομερά. Κλαίει, και οι παράξενοι κι αρμονικοί λυγμοί της συνοδεύουν το θρήνο της μητέρας μου. Ένα τρεμούλιασμα την τραντάζει ολάκερη και με τραβολογά, με σπρώχνει προς τον πατέρα μου. Μα αντιστέκομαι, κρύβομαι πίσω της: φοβάμαι νοιώθω πολύ άσχημα.

Ποτέ ίσαμε κείνη τη μέρα δεν είχα δει τους μεγάλους να κλαίνε, και δεν καταφέρνω να καταλάβω αυτό που επαναλαβαίνει η γιαγιά μου: «Αποχαιρέτα τον πατέρα σου, δε θα τον ξαναδείς πιά, το δύστυχο· πέθανε πολύ νωρίς, πριν την ώρα του...».

Είχα μόλις περάσει μια βαριά αρρώστια και ήταν η πρώτη μέρα που είχα σηκωθεί από το κρεββάτι. Όσο ήμουν άρρωστος, ο πατέρας μου – το θυμάμαι καλά – με διασκέδαζε πολύ, μα ξαφνικά εξαφανίστηκε. Τη θέση του πήρε η γιαγιά μου, αυτό το τόσο παράξενο πλάσμα.

– Από πού ήρθες εσύ; τη ρώτησα.

– Από πάνω, από το Νίζνι. Και, ξέρεις, δεν ήρθα με τα πόδια· δεν περπατάει κανείς απάνου στο νερό, πλέει με το καράβι.

Αυτή η απάντηση μου φάνηκε παράξενη και ακατανόητη. Από πάνω, κατοικούσαν Πέρσες με γένεια και βαμμένα μαλλιά· στό υπόγειο έμενε ένας γέρος Καλμούχος κατακίτρινος, που πουλούσε προβιές αρνιών. Από πάνω, μπορεί κανείς να τσουλήσει καβάλλα στην κουπαστή της σκάλας ή να κουτρουβαλήσει στα σκαλιά, αν πέσει, αλλά πως μπορεί να έρθει πλέοντας πάνω στο νερό; Αυτό ήταν ακατανόητο· η γιαγιά μου τα μπέρδευε όλα μ' έναν τρόπο κωμικό.

Η φωνή της ήταν γλυκιά και χαρούμενη, τα λόγια της αρμονικά. Από την πρώτη μέρα την είδα με φιλικό μάτι, και εκείνη ακριβώς τη στιγμή θα ήθελα να με πάρει μακριά από το δωμάτιο.

Τα κλάματα και τα ουρλιαχτά της μητέρας μου ξέσχιζαν την καρδιά· γεννούσαν μέσα μου ένα πρωτόφαντο αίσθημα ανησυχίας. Ήταν η πρώτη φορά που την έβλεπα σ' αυτή την κατάσταση· κρατούσε συνήθως μια στάση αυστηρή και μιλούσε λίγο. Καθαρή και ψηλόλιγνη, είχε ένα σώμα σκληρό και τα μπράτσα της ήτανε τρομερά δυνατά. Σήμερα παρουσίαζε ένα δυσάρεστο θέαμα:

ήτανε παραφουσκωμένη, αναμαλλιασμένη και τα ρούχα της ξεσχισμένα... τα μαλλιά της, που συνήθως ήταν καλοχτενισμένα σ' ένα είδος χοντρό ξανθό σκουφί, έπεφταν σκόρπια από τη μια μεριά στον ένα ώμο της και πάνω στο πρόσωπό της, ενώ από την άλλη, μια πλεξίδα ταλαντευόταν αγγίζοντας τον κοιμισμένο πατέρα μου. Ήμουν στο δωμάτιο από ώρα κι ωστόσο δε μου είχε ρίξει ούτε μια ματιά· συνέχιζε να χτενίζει τον πατέρα μου στενάζοντας και κάθε τόσο την έπνιγαν τα δάκρυα.

Μουζίκοι ντυμένοι στα κατάμαυρα κι ένας αστυνομικός χώνουν το κεφάλι τους στην πόρτα. Ο αστυνομικός φωνάζει θυμωμένα:

– Άντε, κάντε γρήγορα!

Στο παράθυρο, ένα σκούρο σάλι κρεμασμένο σαν παραπέτασμα φουσκώνει σαν πανί. Και θυμήθηκα που μια μέρα ο πατέρας μου με είχε πάρει μαζί του σ' ένα μικρό πλοίο με πανιά. Ξαφνικά είχε αντηχήσει ένα μπουμπουνητό. Ο πατέρας μου έβαλε τα γέλια και, σφίγγοντάς με πολύ δυνατά ανάμεσα στα γόνατά του, φώναξε:

–Δεν είναι τίποτα, μικρό μου, μη φοβασαι.

Άξαφνα η μητέρα μου σηκώνεται βαριά, μα ευθύς σωριάζεται κάτω· πέφτει ανάσκελα και τα μαλλιά της σάρωναν το πάτωμα. Το χλωμό πρόσωπό της, τυφλωμένο από τα δάκρυα, γίνεται μπλάβο. Αφήνοντας να φανούν τα δόντια της, όπως του πατέρα, λέει με τρομαχτική φωνή:

– Κλείστε την πόρτα... Πάρτε γρήγορα τον Αλέξη!

Η γιαγιά μου με σπρώχνει, ορμά προς την πόρτα και φωνάζει:

– Μη φοβάστε, καλοί μου άνθρωποι, αφήστε μας, φύγετε, για όνομα του Χριστού! Δεν έχει χολέρα, θα γεννήσει. Σας παρακαλώ, καλοί μου άνθρωποι!

Κρυμμένος πίσω από ένα σεντούκι, σε μια σκοτεινή γωνιά, κοιτάζω τη μητέρα μου που συστρέφεται κατα-

γης, βογγάει και σφίγγει τα δόντια. Η γιαγιά μου έχει γονατίσει πλάι της και της λέει με χαϊδευτική και χαρούμενη φωνή:

– Στο όνομα του Πατρός και του Υιού! Κάνε υπομονή, Βαρβάρα! Ω Παναγία Μητέρα του Θεού, προστάτισσά μας...

Οι δυο γυναίκες μου φέρνουν φόβο. Σέρνονται στο πάτωμα πλάι στον πατέρα μου, τον αγγίζουν με θρήνους και κραυγές· εκείνος, ασάλευτος, μοιάζει να χασκογελά. Μένουν έτσι για πολλήν ώρα. Επανειλημμένα η μητέρα μου δοκιμάζει να σηκωθεί και πέφτει. Η γιαγιά βγαίνει από το δωμάτιο· θα 'λεγε κανείς ότι κυλάει σα μια χοντρή μαύρη και μαλακιά μπάλλα. Έπειτα, ξαφνικά, μέσα στο σκοτάδι ακούγεται μια κραυγή παιδιού.

– Δόξα Σοι ο Θεός! αναφωνεί η γιαγιά μου, είναι αγόρι!

Και ανάβει ένα σπαρματσέτο.

Φαίνεται πώς αποκοιμήθηκα στη γωνιά μου, γιατί τίποτε άλλο δεν έχει μείνει στη μνήμη μου.

Η δεύτερη ανάμνηση της ζωής μου είναι μια βροχερή μέρα σε μια γωνιά του νεκροταφείου. Όρθιος πάνω σ' ένα γλιστερό σωρό χώμα, κοιτάζω τον τάφο όπου θά κατεβάσουν το φέρετρο του πατέρα μου. Στο νερό που έχει πλημμυρίσει τον πάτο, τσαλαβατούν βατράχια· δυο απ' αυτά έχουνε κι όλας πηδήσει πάνω στο κίτρινο καπάκι του φέρετρου.

Στέκομαι εκεί, κοντά στο μνήμα, με τη γιαγιά, τον αστυνομικό καταμουσκεμένο και δυο κατσούφηδες μουζίκους, οπλισμένους με φτυάρια. Μια χλιαρή βροχή, λεπτή σα γυάλινη σκόνη, μας διαποτίζει όλους.

– Χώστε τον, λέει ο αστυνομικός, παραμερίζοντας.

Η γιαγιά μου κλαίει κρύβοντας το πρόσωπο σε μια γωνιά της μαντήλας της. Οι μουζίκοι, σκυμμένοι πάνω στα φτυάρια τους, ρίχνουν βιαστικά φτυαριές χώμα που

Η γιαγιά μου κλαίει κρύβοντας το πρόσωπο σε μια γωνιά της μαντήλας της.

ακούγεται να πέφτει στο νερό. Αφήνοντας το φέρετρο, οι βάτραχοι πηδούν στα τοιχώματα του λάκκου· τα χώματα που πέφτουν τούς ξαναρίχνουν στον πάτο.

– Μη στέκεις εκεί, Αλέξη, μου λέει η γιαγιά, πιάνοντας με από τον ώμο.

Της ξεφεύγω, δεν έχω διάθεση να φύγω.

– Πως είσαι, Ύψιστε, στενάζει η γιαγιά και δεν ξέρω αν απευθύνεται στο Θεό ή σε μένα.

Μένει για πολλήν ώρα ακίνητη και σιωπηλή, με το κεφάλι κατεβασμένο. Το μνήμα έχει κιόλας χωθεί και η γιαγιά μου είναι πάντα εκεί.

Τα φτυάρια χτυπούν με θόρυβο πάνω στη γη. Ένας αγέρας σηκώνεται και διώχνει τη βροχή. Η γιαγιά με παίρνει από το χέρι και με οδηγεί προς την εκκλησιά, που είναι τριγυρισμένη από ένα πλήθος μαύρους σταυρούς.

– Δεν κλαις λοιπόν; με ρωτά τη στιγμή που δρασκελίζουμε το φράχτη. Ας μπορούσες τουλάχιστο να κλάψεις λίγο.

– Δεν έχω διάθεση.

– Ε λοιπόν, αφού δεν έχεις διάθεση, μην κλαις, λέει σιγανά.

Αυτό το πράγμα μου φαίνεται εκπληκτικό. Δεν έκλαιγα συχνά, και μόνο όταν με ταπείνωναν, ποτέ όταν πονούσα. Ο πατέρας μου γελούσε πάντα με τα δάκρυά μου και η μητέρα μου φώναζε:

– Σου απαγορεύω να κλαις!

Τέλος, μπήκαμε σε μιαν άμαξα και πήραμε ένα μεγάλο και πολύ βρώμικο δρόμο, περιστοιχισμένον από σκουροκόκκινα σπίτια.

Ρώτησα τη γιαγιά:

– Και τα βατράχια δε θα βγουν;

– Όχι, δε θα βγουν, τώρα. Ο Θεός να τα βοηθήσει!

Ο πατέρας μου και η μητέρα μου δεν πρόφεραν ούτε

τόσο συχνά, ούτε με τόση εμπιστοσύνη το όνομα του Κυρίου.

★

Μερικές μέρες αργότερα, βρισκόμουνα σ' ένα πλοίο με τη μητέρα μου και τη γιαγιά μου, σε μια μικρή καμπίνα. Ο αδερφός μου ο Μαξίμ, πεθαμένος λίγο μετά τη γέννησή του, είναι ξαπλωμένος πάνω στο τραπέζι σε μια γωνιά, τυλιγμένος σε μια λευκή πάνα με κόκκινο σειρήτι.

Κουρνιασμένος πάνω στα δέματα και τα μπαούλα, κοιτάζω από ένα φεγγίτη, στρογγυλό και κυρτό σα μάτι αλόγου. Πίσω από το βρεγμένο γυαλί τρέχει αδιάκοπα ταραγμένο κι αφριστό νερό. Πότε πότε, ένα κύμα σηκώνεται απότομα και γλείφει το γυαλί. Ενστικτώδικα, πηδώ στο πάτωμα.

– Μη φοβάσαι! λέει η γιαγιά.

Με ανασηκώνει ανάλαφρα με τα υγρά μπράτσα της και με ξαναβάζει πάνω στα δέματα.

Πάνω από το νερό πλανιέται μια γκρίζα και υγρή καταχνιά. Γύρω μου, όλα τρέμουν. Μόνο η μητέρα μου, ακουμπισμένη στο χώρισμα, με τα χέρια πίσω από το κεφάλι, μένει ακίνητη. Η όψη της είναι σκοτεινή και σκληρή· τα μάτια της είναι κλειστά. Σωπαίνει επίμονα· μου φαίνεται αλλαγμένη, ακόμη και το φουστάνι που φορεί μου είναι άγνωστο. Η γιαγιά της έχει πει επανειλημμένα:

– Δοκίμασε να φας λίγο, Βαρβάρα,... έστω λιγάκι, θέλεις;

Εκείνη δεν αποκρίνεται και μένει ακίνητη.

Η γιαγιά μου μιλα χαμηλόφωνα· σπάνια απευθύνεται στη μητέρα μου· τότε εκείνη υψώνει τη φωνή, αλλά με κάποια σύνεση και δειλία. Μου φαίνεται πως φοβαται. Καταλαβαίνω εκείνο το αίσθημα, κι αυτό μας φέρνει πιο κοντά τον ένα στόν άλλο.

– Να το Σαράτωφ! αναφωνεί απότομα η μητέρα μου, κάπως ερεθισμένη. Πού είναι λοιπόν ο ναύτης;

Τα λόγα της μου φαίνονται κι αυτά παράξενα κι ακατανόητα: «Σαράτωφ, ναύτης».

Ένας άντρας με άσπρα μαλλιά, φαρδιούς ώμους, με μπλέ φορεσιά, μπαίνει κουβαλώντας μια μικρή κάσσα. Η γιαγιά μου την παίρνει, ξαπλώνει μέσα εκεί τον αδερφό μου, και κρατώντας την παραμάσχαλα, κατευθύνεται προς την πόρτα. Φτάνοντας όμως εκεί, διστάζει μ' έναν τρόπο κωμικό· είναι πολύ χοντρή για να χωρέσει στη στενή πόρτα της καμπίνας: πρέπει να περάσει μόνο με το πλάι.

– Αχ, μαμά! φωνάζει η μητέρα.

Της παίρνει το φέρετρο κι εξαφανίζονται κι οι δυο. Μένω μόνος στην καμπίνα κι εξετάζω τον άνθρωπο με τα μπλέ.

– Λοιπόν, έφυγε το αδερφάκι σου, λέει σκύβοντας πρός εμένα.

– Ποιος είσαι;

– Ένας ναύτης.

– Και ο Σαράτωφ ποιος είναι;

– Είναι μια πόλη. Κοίτα από το παράθυρο, νά τηνε!

Μέσα από το γυαλί βλέπω τη γη που μοιάζει να τρέχει, σκοτεινή και ανώμαλη. Ανυψώνεται σαν ατμός κι αυτό μου θυμίζει ένα μεγάλο κομμάτι ψωμί φρεσκοκομμένο από το καρβέλι.

– Που πήγε η γιαγιά μου;

– Να θάψει το εγγονάκι της.

– Θα τον βάλουνε στη γη;

– Και βέβαια, δεν μπορούν να κάμουν αλλοιώς.

Διηγήθηκα στο ναύτη πως είχανε σκεπάσει με χώμα τα βατράχια ζωντανά, θάβοντας τον πατέρα μου. Με πήρε στην αγκαλιά του, μ' έσφιξε πολύ δυνατά στο στήθος του και με φίλησε.

– Άχ, μικρέ μου, δεν καταλαβαίνεις ακόμα τίποτα! Τη μητέρα σου πρέπει να λυπάσαι κι όχι τα βατράχια... Κοίτα πόσο την έχει συντρίψει η λύπη!

Αποπάνω μας ακούστηκε ένας βρόντος κι ένα ουρλιαχτό. Ήξερα πια πως ήτανε το πλοίο και δε φοβήθηκα. Ο ναύτης με ξανάβαλε κάτω βιαστικά και βγήκε λέγοντας:

– Πρέπει να φύγω!

Είχα κι εγώ μεγάλη επιθυμία να φύγω κι άνοιξα την πόρτα. Ο διάδρομος ήταν σκοτεινός και έρημος. Πολύ κοντά μου έλαμπαν χάλκινες γαρνιτούρες στα χάλκινα σκαλοπάτια μιας σκάλας. Σηκώνοντας τα μάτια μου είδα ανθρώπους με τα χέρια φορτωμένα δισάκκια και μπόγους. Δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία: όλος ο κόσμος εγκατέλειπε το πλοίο, έπρεπε να φύγω κι εγώ.

Μα όταν βρέθηκα ανάμεσα στο πλήθος, μπροστά στην πασαρέλλα, μου φώναξαν:

– Ποιό είναι αυτό εκεί; Μέ ποιόν είσαι;

– Δέν ξέρω.

Για κάμποσες στιγμές μ' έσπρωχναν, με ξεκουνούσαν, με πασπάτευαν. Τέλος εμφανίστηκε ο ασπρομάλλης ναύτης και μ' άρπαξε, εξηγώντας:

– Είναι ένα παιδάκι από το Αστραχάν.. ταξιδεύει στις καμπίνες...

Με ξανακατέβασε τρεχάτος, μ' έβαλε πίσω από τους μπόγους και ξανάφυγε απειλώντας με με το δάχτυλο:

– Κοίτα μην κουνηθείς από κει, γιατί αλλοίμονό σου!

Πάνω από το κεφάλι μου ο θόρυβος λιγόστευε και τα τραντάγματα του πλοίου τα διαδέχτηκε ένα απλό τρέμισμα. Ένας υγρός τοίχος έφραξε το φινιστρίνι. Η ατμόσφαιρα ήταν αποπνιχτική, τα δέματα έμοιαζαν να φουσκώνουν και με σύντριβαν. Ένοιωθα πολύ άσχημα. Θα με παρατούσαν μήπως μόνον για πάντα μέσα στο ερημωμένο βαπόρι;

Σίμωσα στην πόρτα. Στάθηκε όμως αδύνατο να την

ανοίξω· δεν μπορούσα να γυρίσω τό χάλκινο πόμολο. Πήρα ένα μπουκάλι μέ γάλα και χτύπησα το πόμολο με όλη μου τη δύναμη. Το μπουκάλι έσπασε, το γάλα χύθηκε στα πόδια μου και γέμισε τις μπότες μου.

Στενοχωρημένος από την αποτυχία μου, πλάγιασα πάνω στα δέματα κι άρχισα να σιγοκλαίω. Μέ πήρε ο ύπνος πνιγμένον στα δάκρυα.

Όταν ξύπνησα, τό θαπόρι τρεμούλιαζε, το παράθυρο της καμπίνας λαμποκοπούσε σαν ήλιος. Η γιαγιά μου, καθισμένη κοντά μου, χτενιζόταν. Ζαρώνοντας το μέτωπο, μουρμούριζε δεν ξέρω τι. Μια μάζα πυκνά μαλλιά, μαυρα, με μια γαλάζια ανταύγεια, σκέπαζε τους ώμους της, το στήθος της, τα γόνατά της και σερνόταν ως το πάτωμα. Τα ανασήκωνε με το ένα χέρι, χώνοντας με κόπο σ' εκείνη την πυκνή μηλωτή ένα ξύλινο χτένι με σπασμένα δόντια. Τα χείλη της μόρφαζαν, τα μαύρα μάτια της σπίθιζαν από οργή και κάτω απ' όλη εκείνη τη μάζα των μαλλιών, το πρόσωπό της φαινότανε μικρούτσικο και κωμικό.

Εκείνη τη μέρα είχε ένα ύφος κακό· μα όταν τη ρώτησα γιατί είχε τόσο μακριά μαλλιά, μου απάντησε μέ την ίδια ζεστή και γλυκιά φωνή, όπως την προηγούμενη μέρα:

– Σίγουρα ο Κύριος μου τα έδωσε για να με τιμωρήσει. Άντε λοιπόν να τα χτενίσεις αυτά τα καταραμένα μαλλιά! Καμάρωνα για τη χαίτη μου όταν ήμουνα νέα· τώρα που γέρασα, την καταριέμαι! Έλα όμως τώρα, κοιμήσου σέ παρακαλώ! Είναι ακόμα νωρίς, ο ήλιος μόλις τώρα ανάτειλε.

– Δέ θέλω πια να κοιμηθώ!

– Έ, τότε, μην κοιμάσαι, συγκατάνεψε αμέσως πλέκοντας τα μαλλιά της, κι έριξε μια ματιά προς την κουκέττα όπου ήταν ξαπλωμένη ανάσκελα η μητέρα. Πως έσπασες χτες τό μπουκάλι; Πες μου τα όλα πολύ σιγανά!

Μιλούσε με μια φωνή τραγουδιστή, πολύ ξεχωριστή, καί τα λόγια της χαράζονταν εύκολα στη μνήμη μου, γεμάτα λάμψη, απαλότητα και χυμό σαν λουλούδια. Όταν η γιαγιά μου χαμογελούσε, οι σκούρες σαν κεράσια κόρες των ματιών της διαστέλλονταν, λάμποντας μ' ένα φως ανείπωτα ευχάριστο. Το χαμόγελό της αποκάλυπτε δόντια άσπρα και γερά και, μόλο που το μελαχροινό δέρμα στα μάγουλά της ήτανε γεμάτο ρυτίδες, το πρόσωπό της ήταν νεανικό κι αχτιδοβόλο. Το χαλούσε όμως εκείνη ή όλο πόρους μύτη με τα φουσκωτά κάφιρα και την κόκκινη άκρη της. Έπαιρνε πρέζες ταμπάκου από μια μαύρη ταμπακιέρα με ασημένια στολίδια. Όλο το πρόσωπό της ήτανε σκοτεινό, αλλά τα μάτια της έλαμπαν μ' ένα ζεστό και εύθυμο εσωτερικό φως. Ήταν σκυφτή, σχεδόν καμπούρα καί πολύ σωματώδης· ωστόσο κινιόταν άνετα και ανάλαφρα, σα μια χοντρή γάτα, που της έμοιαζε επίσης στη χαδιάρικη απαλότητα.

Πρίν να τη γνωρίσω, ήταν σα να λαγοκοιμόμουν στα σκοτάδια· μα παρουσιάστηκε, με ξύπνησε και με οδήγησε προς το φως. Σύνδεσε μ' ένα συνεχόμενο νήμα όλα όσα με περιβάλλανε, έφτιαξε μ' αυτό ένα πολύχρωμο κεντήδι κι ευθύς έγινε η παντοτεινή μου φίλη, το πιο κοντινό πλάσμα στην καρδιά μου, το πιο κατανοητό και το πιό ακριβό. Η αφιλόκερδη αγάπη της για τον κόσμο με πλούτισε καί φύσηξε μέσα μου μιαν ακατανίκητη δύναμη για τις δύσκολες μέρες.

★

Πριν από σαράντα χρόνια, τα πλοία δεν πήγαιναν γρήγορα· χρειαστήκαμε πολύ χρόνο για να φτάσουμε στο Νίζνι. Διατήρησα μια καθαρότατη ανάμνηση από εκείνες τις μέρες που για πρώτη φορά χόρτασα ομορφιά. Ο καιρός είχε καλωσυνέψει κι από το πρωί ως το βράδι η γιαγιά κι εγώ μέναμε στη γέφυρα· ο ουρανός ήταν γαλήνιος

και γλιστρούσαμε ανάμεσα στις όχθες του Βόλγα που τις χρύσωνε το φθινόπωρο κι έμοιαζαν γαρνιρισμένες με μετάξι. Το βαπόρι, που ήταν βαμμένο μ' ανοιχτόχρωμη ώχρα, ανάπλεε το ρεύμα και οι φτερωτές του χτυπούσαν τεμπέλικα και με δυνατό θόρυβο το γκριζογάλανο νερό. Πίσω του, δεμένη στην άκρη ενός μακριού παλαμαριού, έσερνε μια γκρίζα βάρκα όμοια με σαρανταποδαρούσα. Ο ήλιος ακολουθούσε ανεπαίσθητα την πορεία του πάνω από το Βόλγα, ενώ ο διάκοσμος άλλαζε και ανανεωνόταν από ώρα σε ώρα. Πράσινοι λόφοι στόλιζαν με πολυτελείς πτυχές την πλούσια φορεσιά της γης· στις όχθες, οι πόλεις και τα χωριά έμοιαζαν από μακριά σαν κεντημένες πίττες· κάπου-κάπου, ένα φύλλο χρυσωμένο από το φθινόπωρο, έπλεε στο νερό.

– Κοίτα λοιπόν τι όμορφα που είναι! έλεγε κάθε τόσο η γιαγιά, περνώντας από την μιαν άκρη του πλοίου στην άλλη. Αχτιδοβολούσε, και η χαρά μεγάλωνε τις κόρες των ματιών της.

Συχνά, απορροφημένη ν' αγναντεύει την όχθη, με ξεχνούσε. Με τα χέρια σμιγμένα στο στήθος, χαμογελούσε, βουβή, με τα μάτια γεμάτα δάκρυα. Την τραβούσα από το σκούρο λουλουδάτο φουστάνι της.

Αναπηδούσε:

– Ε; Θαρρώ πως αποκοιμήθηκα κι ονειρευόμουν.

– Γιατί κλαις;

– Από χαρά κι απ' τα γεράματα, μικρούλη μου, αποκρινόταν χαμογελώντας. Είναι που γέρασα: έχω περάσει τα εξήντα.

Κι αφού τραβούσε μια πρέζα, άρχιζε να μου διηγείται παράξενες ιστορίες που μιλούσαν για τίμιους ληστές, άγιους, ζώα κάθε λογής και κακές δυνάμεις.

Έλεγε τις ιστορίες της με σιγανή φωνή και με μυστηριώδικο ύφος. Έσκυβε προς το μέρος μου και με κοίταζε κατάφατσα με τις κόρες των ματιών της ορθάνοι-

χτες, σα να ήθελαν να χύσουν στην καρδιά μου μια δύναμη που με ξεσήκωνε. Θαρρούσες πώς τραγουδούσε καθώς μίλαγε, και όσο διηγόταν, τα λόγια της γίνονταν πιο αρμονικά. Δεν μπορώ να πω με πόση ευχαρίστηση την άκουγα. Και της ζητούσα:

– Ακόμη, γιαγιά! Πες μου κι άλλο!

– Λοιπόν, ήτανε μια φορά ένα ντομοβόι*, καθισμένο κάτω από τη θερμάστρα· του είχε μπει μια σκλήθρα στο πόδι, κούτσαινε, βογγούσε και κλαψούριζε: « Αχ, ποντικάκια, πως πονάω! Αχ, ποντικάκια μου, δεν αντέχω άλλο!...».

Και πιάνοντας το πόδι της με τα χέρια της, το ανασήκωνε και το κουνούσε πέρα-δώθε με μια κωμική γκριμάτσα, σα να ήταν αυτή που πονούσε.

Γενάτοι ναύτες και μουζίκοι με πράο ύφος μαζεύονταν ολόγυρά της και την άκουγαν. Γελούσαν, της έδιναν συγχαρητήρια και της ζητούσαν κι αυτοί:

– Έλα, γιαγιά, πές μας ακόμη μια ιστορία!

Έπειτα έλεγαν:

– Έλα να φάμε μαζί!

Την ώρα του φαγητού τη φίλευαν βότκα και μένα μου έδιναν καρπούζια και πεπόνια. Όλα αυτά κρυφά, γιατί υπήρχε στο πλοίο κάποιος που απαγόρευε να τρώμε φρούτα· τα έπαιρνε και τα πετούσε στο ποτάμι**.

Ο άνθρωπος αυτός φορούσε μια στολή με χάλκινα

---

* Σπιτικό πνεύμα στους Σλάβους ειδωλολάτρες, ένα είδος δαιμόνιο που προστάτευε το σπίτι και τους ενοίκους του, αλλά μπορούσε επίσης να γίνει και εχθρικό και να τους πνίξει την ώρα που κοιμούνταν... Με τη δοξασία αυτή συνδέονταν πολλές τελετουργίες... για τον εξευμενισμό του ντομοβόι και για να το καλέσουν ν' αλλάξει διαμονή μαζί με τους ανθρώπους του σπιτιού. Η πίστη στο ντομοβόι διατηρήθηκε σχεδόν ως τις μέρες μας.

** Ήταν ένα μέτρο προστασίας για τη χολέρα που μάστιζε τότε την περιοχή.

κουμπιά σαν αστυνομικός. Ήτανε πάντα μεθυσμένος κι οι επιβάτες τον αποφεύγανε.

Η μητέρα μου σπάνια ανέβαινε στο κατάστρωμα κι έμενε παράμερα, πάντα σιωπηλή. Το μεγάλο και αρμονικό σώμα της, το σκοτεινό και σκληρό προσωπό της, το βαρύ στεφάνι των πλεγμένων ξανθών μαλλιών της, η δυναμική και αυστηρή όψη της ξανάρχονται στη θύμησή μου σαν μέσα από μιαν ελαφριά ομίχλη και ξαναβλέπω απόμακρα, τα γκρίζα ψυχρά μάτια της, μεγάλα σαν εκείνα της μητέρας της.

– Ο κόσμος γελάει με σένα, μαμά! λέει μια μέρα σε αυστηρό τόνο.

– Δε βαρυέσαι! Ο Θεός να τους έχει καλά! αποκρίθηκε η γιαγιά ανέμελα. Ας γελούν, τους κάνει πολύ καλό.

Θυμάμαι την παιδιάστικη χαρά της γιαγιάς μου όταν ξανάειδε το Νίζνι. Με τραβολογούσε από το μπράτσο και μ' έσπρωχνε προς την κουπαστή φωνάζοντας:

– Κοίτα, κοίτα τι ωραίο που είναι! Να το το καλό μας το Νίζνι. Κοίτα πως είναι, με τη χάρη του Θεού! Κοίτα λοιπόν εκεί κάτω τις εκκλησιές, θα 'λεγε κανείς πώς πετουν!

Έκλαιγε σχεδόν καθώς έλεγε στη μητέρα μου:

– Βαρβάρα, κοίτα καλέ! Ε, το είχες ασφαλως ξεχάσει! Καμάρωσέ το κι εσύ!

Η μητέρα μου χαμογελούσε θλιμμένα.

Το πλοίο σταμάτησε μπρος στην όμορφη πόλη, στη μέση του ποταμού, που ήταν γεμάτος από ένα πλήθος σκάφη με στημένα πάνω τους εκατοντάδες σουβλερά κατάρτια. Μια μεγάλη βάρκα γεμάτη κόσμο πλεύρισε και γατζώθηκε μ' ένα γάτζο στη σκάλα που είχαν κατεβάσει. Ένας-ένας, οι επιβάτες της βάρκας σκαρφάλωσαν στο κατάστρωμα. Ένα ξεραγκιανό γεροντάκι, με μακρύ μαύρο πουκάμισο, προχωρούσε μπροστά. Είχε ένα

ρούσο γενάκι σαν χρυσαφένιο, μύτη σα ράμφος πουλιού και μικρά πράσινα ματάκια.

– Μπαμπά! αναφώνησε η μητέρα μου, με φωνή βαθιά καί δυνατή.

Έσκυψε πρός τό μέρος του. Εκείνος της έπιασε τό κεφάλι και της χάιδεψε γρήγορα τα μάγουλα με τα μικρά κόκκινα χέρια του. Ο γέρος αλυχτούσε μέ μιά πολύ διαπεραστική φωνή:

– Λοιπόν, νά μας! Αχ, αχ, εσείς οί άλλοι!...

Η γιαγιά σφιχταγκάλιαζε και φιλούσε όλο τον κόσμο, γυρνώντας σα σβούρα. Μ' έσπρωχνε προς εκείνους τους ανθρώπους, έξηγώντας μου γρήγορα-γρήγορα:

– Άντε, άντε, κάμε γρήγορα! Αυτός εκεί είναι ο θείος Μιχαήλ, από δω ο θείος Ιάκωβος, η θεία Ναταλία και τα ξαδέρφια σου που τους λένε και τους δυό Σάσα, η ξαδέρφη σου ή Κατερίνα, όλο μας τό σόι... Βλέπεις είμαστε κάμποσοι!

Ο παπούς τη ρώτησε:

– Είσαι καλά, μητέρα;

Φιλήθηκαν τρεις φορές.

Ο παπούς με τράβηξε κοντά του καί, πιάνοντάς με από το κεφάλι, μέ ρώτησε:

– Κι εσύ, ποιός είσαι;

– Ένα παιδάκι από τό Αστραχάν, από τις καμπίνες...

– Τί λέει αυτό; ρώτησε ο παπούς μιλώντας στη μητέρα μου.

Καί δίχως νά περιμένει τήν απάντηση, μ' έσπρωξε πέρα:

– Έχει τα μήλα του πατέρα του... Κατεβειτε στη βάρκα!

Φτάσαμε στην όχθη και όλοι μαζί ανηφορίσαμε μιά πλαγιά από ένα δρόμο στρωμένο με χοντρά χαλίκια, ανάμεσα σε δυό αναχώματα σκεπασμένα άπό μαραμένη καί πατημένη χλόη.

Ο παπούς μου και η μητέρα μου πήγαιναν μπροστά. Εκείνη ήταν ψηλότερη ένα κεφάλι από εκείνον. Ο γέρος βάδιζε με γρήγορα βηματάκια· η μητέρα τον κοίταζε από πολύ ψηλά και φαινόταν σα να έπλεε στον αέρα. Πίσω τους, οι θείοι μου βάδιζαν σιωπηλοί: ο Μιχαήλ, ξεραγκιανός σαν τον παπού, με μαλλιά μαύρα και γυαλιστερά, και ο Ιάκωβος με μαλλιά ξανθά και σγουρά.'Ηταν επίσης και κάτι χοντρές γυναίκες που φορούσαν φουστάνια με κραυγαλέα χρώματα, καθώς και τέσσερα-πέντε παιδιά, όλα πιο μεγάλα από μένα και όλα σιωπηλά. Εγώ ήμουν με τη γιαγιά και τη μικρή θεία Ναταλία. Χλωμή, με γαλανά μάτια και πελώρια κοιλιά, στεκόταν κάθε τόσο και μουρμούριζε φουσκωμένη:

– Ώχ! δεν αντέχω άλλο!

– Μα γιατί την ξεσήκωσαν να 'ρθει! Τι «ηλίθια φάτσα!», μουρμούριζε η γιαγιά θυμωμένα.

Μεγάλοι και μικροί, δε μ' άρεσε κανείς τους. Ένοιωθα ξένος ανάμεσά τους, ακόμη κι η γιαγιά δεν έλαμπε στα μάτια μου με την ίδια λάμψη, φαινόταν σαν απομακρυσμένη από μένα. Ο παπούς προπάντων μου προκάλεσε αποστροφή· από την πρώτη στιγμή ένοιωσα σ' αυτόν έναν εχθρό· τον εξέταζα με μια ξεχωριστή προσοχή και με μιαν ανήσυχη περιέργεια.

Φτάσαμε στην κορυφή της πλαγιάς. Επάνω - επάνω, στην αρχή του δρόμου, είδα, στηριγμένο στο δεξί ανάχωμα, ένα ισόγειο σπίτι, βαμμένο μ' ένα βρώμικο τριανταφυλλί χρώμα, με χαμηλή βουλιαγμένη στέγη και με μπαλκονωτά παράθυρα. Το σπίτι μου φάνηκε μεγάλο απ' έξω, αλλά μέσα στα μικρά και σκοτεινά δωματιάκια ήτανε στενάχωρα. Παντού, όπως πάνω στο πλοίο τη στιγμή της αποβίβασης, κινουνταν άνθρωποι ερεθισμένοι και παιδιά φασαριόζικα σαν ένα σμάρι πεινασμένα σπουργίτια. Μια αψιά μυρουδιά που μου ήταν άγνωστη πλανιόταν στον αέρα.

Βρέθηκα στην αυλή. Δεν ήταν κι αυτή πολύ ευχάριστη: μεγάλα κομμάτια υγρά πανιά κρέμονταν σ' όλες τις μεριές και κάδοι γεμάτοι με πηχτά χρωματιστά νερά, όπου μούσκευαν άλλα πανιά, έπιαναν όλο σχεδόν το χώρο. Σε μια γωνιά, στο εσωτερικό ενός χαμηλού και ερειπωμένου αμαξοστάσιου, κούτσουρα λαμπάδιαζαν μέσα σε μια θερμάστρα. Κάτι έβραζε με μεγάλο θόρυβο κι ένας αόρατος άνθρωπος πρόφερε δυνατά παράξενα λόγια:

– Σάνταλο... φουξίνη... βιτριόλι....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Άρχισε τότε μια ζωή έντονη, παρδαλή, ανείπωτα παράξενη· οι μέρες κύλησαν με τρομερή ταχύτητα· αναθυμάμαι σήμερα εκείνη τη ζωή σαν ένα σκληρό παραμύθι ιστορημένο επιτήδεια από ένα πνεύμα αγαθό, μα που το διακρίνει μια άσπλαχνη ειλικρίνεια. Ανακαλώντας στη μνήμη μου το παρελθόν, δυσκολεύομαι να πιστέψω πως υπήρξε πραγματικά. Θα ήθελα να αρνηθώ και να διώξω από το πνεύμα μου πολλά γεγονότα – τόσο πολύ η σκυθρωπή ζωή εκείνης της «ηλίθιας ράτσας» ήταν γεμάτη από σκληρότητα.

Αλλά η έγνοια για την αλήθεια πρέπει να μπαίνει πάνω από τον οίκτο· άλλωστε εδώ δεν πρόκειται για μένα, αλλά γιά κείνον το στενό, αποπνιχτικό κύκλο όπου ζούσε και ζει ακόμη και σήμερα ο ρούσικος λαός.

Το μίσος που ο καθένας έτρεφε για τους άλλους γέμιζε σαν πυκνή ομίχλη το σπίτι του παπού μου· δηλητήριαζε τους μεγάλους και το μοιράζονταν ακόμη και τα παιδιά. Οι διηγήσεις της γιαγιάς μου έμαθαν στη συνέχεια πως είχαμε φτάσει ακριβώς τη στιγμή που οι θείοι μου απαιτούσαν επίμονα από τον πατέρα τους να τους μοιράσει την περιουσία. Η απρόσμενη επιστροφή της μητέρας μου όξυνε και μεγάλωσε ακόμη την επιθυμία τους να πάρει ο καθένας όσο μπορούσε περισσότερα. Φοβούνταν μήπως εκείνη απαιτήσει την προίκα που της ανήκε, μα που την είχε κρατήσει ο παπούς γιατί η κόρη του είχε παντρευτει χωρίς την πατρική θέληση. Οι θείοι μου νόμιζαν πως αυτή η προίκα έπρεπε να μοιραστεί

ανάμεσα σ' αυτούς. Από καιρό, επίσης, φιλονεικούσαν άσχημα για το ποιος από τους δυο θ' άνοιγε ένα βαφειο στην πόλη και ποιος θα εγκατασταινόταν στην άλλη όχθη του Όκα, στο προάστιο του Κουνάβινο.

Λίγο μετά την άφιξή μας, ξέσπασε στην κουζίνα ένας καυγάς την ώρα του φαγητού. Οι θείοι μου σηκώθηκαν ξαφνικά και, σκυμμένοι πάνω από το τραπέζι, άρχισαν να ουρλιάζουν και να μουγκρίζουν γυρίζοντας προς τον παπού μου. Παραπονιούνταν, έδειχναν τα δόντια τους και τινάζονταν σα σκύλοι. Ο παπούς, κατακόκκινος, χτυπούσε το τραπέζι με το κουτάλι του καί φώναζε μέ διαπεραστική φωνή, σαν κόκκορας:

– Θα σας στείλω να ζητιανέψετε, με το δισάκκι στην πλάτη!

Το πρόσωπο της γιαγιάς είχε συσπαστεί από λύπη:

– Δος τους τα όλα, πατέρα, δος τους τα όλα, να ησυχάσεις!

– Σιωπή! Είσαι και σύ μαζί τους, φώναζε ο παπούς, ενώ τα μάτια του πετούσανε σπίθες.

Φαινόταν παράξενο που ένα τόσο δα ανθρωπάκι έβγαζε μια τόσο ξεκουφαντική φωνή.

Η μητέρα μου σηκώθηκε από το τραπέζι, πήγε βιαστικά στο παράθυρο και γύρισε σ' όλους τη ράχη.

Ξαφνικά, ο θείος Μιχαήλ χτύπησε τον αδερφό του στο πρόσωπο μ' όλη του τη δύναμη· εκείνος έβγαλε ένα ουρλιαχτό, τον άρπαξε και κυλίστηκαν κι οι δυό στο πάτωμα με βογγητά, θρήνους και βλαστήμιες.

Τα παιδιά έβαλαν τα κλάματα. Η θεία Ναταλία, που ήταν έγκυος, άρχισε να ξεφωνίζει απελπισμένα. Η μητέρα μου την έπιασε από το μπράτσο και την έβγαλε έξω. Η Ευγενία, η παραμάνα των παιδιών, μια πολύ πρόσχαρη γυναίκα, με βλογιοκομμένο πρόσωπο, έδιωχνε τα παιδιά από την κουζίνα. Οι καρέκλες έπεφταν κάτω

με θόρυβο. Ο Τσιγκάνοκ, ένας νεαρός μαθητευόμενος με φαρδιές πλάτες, κάθησε διχαλωτά στη ράχη του θείου Μιχαήλ, ενώ ο επιστάτης Γρηγόρης Ιβάνοβιτς, που ήταν φαλακρός, με γένεια και φορούσε μαύρα γυαλιά, του έδενε ήσυχα τα χέρια με μια πετσέτα τουαλέττας.

Με το λαιμό τεντωμένο, ο θείος μου έτριβε το πάτωμα με τα μαύρα, αραιά γένεια του αγκομαχώντας τρομαχτικά. Ο παπούς έτρεχε γύρω από το τραπέζι φωνάζοντας με παραπονιάρικη φωνή:

– Ει! αδέρφια! Έχετε το ίδιο αίμα! Άχ, εσείς! Ντροπή σας!

Από την αρχή του καυγά, φοβισμένος, είχα σκαρφαλώσει πάνω στη θερμάστρα*. Από εκεί κοίταζα με έκπληξη ανάμικτη με αγωνία τη γιαγιά μου που στεκόταν κοντά στη χάλκινη λεκάνη και καθάριζε το ματωμένο και γρατζουνισμένο πρόσωπο του θείου Ιάκωβου. Εκείνος έκλαιγε και χοροπηδούσε, ενώ η γιαγιά έλεγε με αποκομμένη φωνή:

– Καταραμένοι! Φυλή αγρίων, μαζέψτε τα μυαλά σας!

Ο παπούς, σιάζοντας στην πλάτη του το ξεσχισμένο πουκάμισό του, της φώναζε:

– Λοιπόν, μάγισσα, καμάρωσέ τους! Αυτά τα άγρια θηρία έφερες στον κόσμο!

Όταν βγήκε ο θείος Ιάκωβος, η γιαγιά όρμησε προς τις εικόνες και ούρλιαξε με σπραχτική φωνή:

– Άγια Μαρία, Μητέρα του Θεού, δώσε στα παιδιά μου τα λογικά τους!

---

* Οι ρωσικές θερμάστρες, που τις συναντάμε ακόμη και σήμερα μέσα στις ίσμπες, είναι φτιαγμένες χτιστές. Χρησιμεύουν ταυτόχρονα για τη θέρμανση και για το μαγείρεμα. Είναι αρκετά μεγάλες ώστε να μπορεί κανείς να κοιμηθεί αποπάνω και έχουν προεξοχές, σαν σκαλοπάτια, που επιτρέπουν το σκαρφάλωμα.

Ο παπούς στάθηκε πλάι της και, κοιτάζοντας το τραπέζι όπου όλα ήταν αναποδογυρισμένα και άνω-κάτω, μουρμούρισε:

– Πρόσεχέ τους, μητέρα, γιατί αλλοιώς μπορεί να κάμουν μεγάλο κακό στη Βαρβάρα, είναι ικανοί για όλα...

– Πάψε λοιπόν, τι πράματα ειν' αυτά που σκέφτεσαι! Βγάλε καλύτερα το πουκάμισό σου να σου το ράψω.

Σφίγγοντας το κεφάλι του παπού ανάμεσα στα χέρια της, τον φίλησε στο μέτωπο· εκείνος, πολύ μικρός πλάι της, ακούμπησε το κεφάλι του στον κόρφο της και είπε:

– Δε γίνεται αλλοιώς, μητέρα, πρέπει να κάμω τη μοιρασιά...

– Ναι, πρέπει να την κάμεις!

Συζήτησαν πολλήν ώρα, φιλικά στην αρχή, μα έπειτα ο παπούς άρχισε να ξύνει το πάτωμα με τα πόδια, όπως ο πετεινός πριν από την κοκκορομαχία. Απειλούσε τη γιαγιά με το δάχτυλο και τον άκουσα να ψιθυρίζει:

– Είναι οι αγαπημένοι σου, τό ξέρω καλά! Αλλά ο Μιχαήλ σου είναι ένας ιησουίτης και ο Ιάκωβος ένας φραμασόνος. Και θα σπαταλήσουν όλο μου το βιος στο πιοτο, ναι θα τα σπαταλήσουν όλα...

Στρίβοντας αδέξια πάνω στη θερμάστρα, έριξα ένα σίδερο του σιδερώματος που αναπήδησε με θόρυβο στα σκαλοπάτια κι έπεσε μέσα στον κάδο με τα βρωμόνερα. Ο παπούς τινάχτηκε προς τη θερμάστρα και με τράβηξε κάτω· έπειτα άρχισε να με κοιτάζει καλά-καλά, σα να μ' έβλεπε για πρώτη φορά.

– Ποιος σ' ανέβασε εκεί πάνω; Η μητέρα σου;

– Μόνος μου σκαρφάλωσα.

– Ψεύτη!

– Ναι, μόνος μου. Φοβήθηκα.

Με χτύπησε ελαφρά στο μέτωπο με την παλάμη του κι έπειτα μ' έσπρωξε πέρα:

– Φτυστός ο πατέρας του! Πήγαινε!

Ήμουν πολύ ευχαριστημένος που μπορούσα να ξεφύγω από την κουζίνα.

★

Το έβλεπα καλά πως τα πράσινα, έξυπνα και διαπεραστικά μάτια του παπού μ' επιτηρούσαν ακατάπαυτα και τον φοβόμουν. Θυμάμαι που είχα διαρκώς την επιθυμία να ξεφύγω από το καυτερό του βλέμμα. Ο παπούς μου φαινότανε κακός· απευθυνότανε σ' όλους σ' έναν τόνο κοροϊδευτικό, ταπεινωτικό, λές και ήθελε να πληγώσει τους ανθρώπους και να τους κάνει να θυμώσουν.

– Αχ, εσείς οι άλλοι! αναφωνούσε συχνά, και η σερνάμενη φωνή του μου προκαλούσε ένα αίσθημα στενοχώριας και τρόμου.

Την ώρα της ανάπαυσης, στο βραδινό τσάι, ο παπούς, οι θείοι μου και οι εργάτες γύριζαν από το εργαστήρι στην κουζίνα, κουρασμένοι, με τα χέρια βαμμένα από σάνταλο, καμένα από το βιτριόλι, και με τα μαλλιά δεμένα με μια ταινία. Έμοιαζαν όλοι με τις σκυθρωπές εικόνες που βρίσκονταν στη γωνιά. Εκείνη την ειρηνική ώρα, ο παπούς καθόταν αντίκρυ μου και μου μιλούσε πιο συχνά από ό,τι στους άλλους εγγονούς του, κι εκείνοι ζήλευαν πολύ. Λεπτός και περιποιημένος, φορούσε ένα κλειστό γιλέκο από σατέν, γαρνιρισμένο με μετάξι, παλιό και τριμμένο, παλιωμένη μπαμπακερή μπλούζα και στα γόνατα του πανταλονιού του φιγουράριζαν μεγάλα μπαλώματα. Παρόλα αυτά, φαινότανε πιο κομψός και πιο καθαρός από τους γιους του με τα σακάκια τους, τα πουκάμισά τους, τα κολλάρα τους και τα μεταξωτά τους φουλάρια στό λαιμό.

Λίγες μέρες μετά την άφιξή μου, με υποχρέωσε να μάθω τις προσευχές. Τ' άλλα παιδιά, όλα πιο μεγάλα από μένα, μάθαιναν κιόλας να διαβάζουν και να γράφουν από το διάκο, στην εκκλησιά της Κοίμησης της Θεοτό-

κου, που οι χρυσαφένιοι τρούλλοι της φαίνονταν από το παράθυρο.

Εμένα είχε αναλάβει να με διδάξει η θεία Ναταλία. Είχε ένα πρόσωπο παιδικό και τα μάτια της ήτανε τόσο διάφανα, που μου φαινόταν ότι θα μπορούσε κανε΄ς να ιδεί μέσα απ' αυτά ίσαμε πίσω από το κεφάλι της.

Μ' άρεσε να την κοιτάζω για πολύ με το βλέμμα στυλωμένο πάνω της, δίχως να παίζω τα βλέφαρά μου. Εκείνη μισόκλεινε τα μάτια, γύριζε το κεφάλι απ' όλες τις μεριές και ρωτούσε σιγανά, σχεδόν ψιθυριστά:

– Σε παρακαλώ, λέγε: «Πάτερ ημών ο εν τοις ουρανοίς...».

Κι όταν τη ρωτούσα τι ήθελε να πει αυτό, έριχνε γύρω ένα βλέμμα και με συμβούλευε:

– Μη ρωτάς, είναι κακό! Να επαναλαβαίνεις μόνο: «Πάτερ ημών...». Έτσι;

Αυτό μ' ανησυχούσε: γιατί τάχα ήτανε κακό να ρωτώ; Οι λέξεις έπαιρναν για μένα ένα μυστικό νόημα και τις παραμόρφωνα επίτηδες με κάθε τρόπο.

Η θεία μου, η τόσο χλωμή και τόσο διάφανη, διόρθωνε υπομονετικά με τη διακοπτόμενη φωνή της:

– Όχι, να επαναλαβαίνεις απλά...

Αλλά το άτομό της και όλα της τα λόγια δεν είχαν απλότητα. Αυτό μ' εξερέθιζε και μ' εμπόδιζε να συγκρατήσω την προσευχή.

Μια μέρα, ο παπούς με ρώτησε:

– Λοιπόν, Αλέξη, τι έκαμες σήμερα; Έπαιξες. Αυτό το βλέπω, έχεις ένα καρούμπαλο στο μέτωπο. Δεν είναι και πολύ φρόνιμο να κάνεις καρούμπαλα! Και το «Πάτερ ημών», το έμαθες;

Η θεία μου απάντησε ήσυχα:

– Έχει κακή μνήμη.

Ο παπούς μου ανασήκωσε τα ρούσα φρύδια του και χαμογέλασε με κακία:

– Τότε, πρέπει να τον μαστιγώσουμε!

Και γυρνώντας ξανά σε μένα:

– Ο πατέρας σου σε μαστίγωνε;

Μην καταλαβαίνοντας για τι πράγμα επρόκειτο, έμενα σιωπηλός. Αλλά μπήκε στη μέση η μητέρα μου:

– Όχι, ο Μαξίμ δέν τον έδερνε και μου απαγόρευε κι εμένα να τον δέρνω.

– Και γιατί αυτό;

– Έλεγε πως το ξύλο δε μαθαίνει τίποτα.

– Ο Θεός να με συχωρέσει, αλλά ήταν ένας ηλίθιος από κάθε άποψη ο φουκαράς ο Μαξίμ!

Αυτά τα λόγια, προφερμένα κοφτά και θυμωμένα, με πείραξαν. Ο παπούς το πρόσεξε:

– Μπα! Γιατί στραβώνεις τη μούρη σου; Για δες τον...

Έστρωσε τα ρούσα κι ασημένια μαλλιά του και πρόστεσε:

– Ε λοιπόν, εγώ θα τον μαστιγώσω το Σάσα το Σάββατο, για τη δαχτυλήθρα.

– Τι θα του δώσεις; ρώτησα.

Έσκασαν όλοι τα γέλια κι ο παπούς δήλωσε:

– Στάσου μια στιγμή και θα ιδείς!

Κρύφτηκα για να σκεφτώ. Τα λόγια που είχε χρησιμοποιήσει ο παπούς δε μου ήταν άγνωστα, αλλά εδώ θα έπρεπε να είχαν ένα νόημα που το αγνοούσα. Μαστιγώνω, φαίνεται πως ήταν το ίδιο πράγμα με το δέρνω. Χτυπούν τα άλογα, τους σκύλους και τις γάτες· στο Αστραχάν, είχα δει αστυνομικούς να χτυπάνε Πέρσες, αλλά δεν είχα δει ποτέ να μεταχειρίζονται έτσι τα παιδιά. Τα ξαδέρφια μου δέχονταν αδιάφορα τις «φάπες» στο μέτωπο ή στο σβέρκο, που τους έδιναν οι θείοι μου· έτριβαν λίγο το χτυπημένο μέρος κι αυτό ήταν όλο. Πολλές φορές τους είχα ρωτήσει:

– Σε πόνεσε;

Μα όλοι μου απαντούσαν κάθε φορά γενναία:

– Όχι, καθόλου!

Ήξερα την περίφημη ιστορία της δαχτυλήθρας. Το Σάββατο, ανάμεσα στο τσάι και στο δείπνο, οι θείοι μου κι ο επιστάτης έραβαν κομμάτια βαμμένα πανιά και κολλούσαν επάνω ετικέττες. Ο θείος Μιχαήλ θέλησε να διασκεδάσει σε βάρος του Γρηγόρη, που ήτανε σχεδόν τυφλός. Παράγγειλε στον ανηψιό του, που ήταν τότε εννέα χρόνων, να ζεστάνει στη φλόγα ενός κεριού τη δαχτυλήθρα του επιστάτη. Ο ξάδερφός μου έπιασε τη δαχτυλήθρα με την τσιμπίδα που χρησίμευε για το ξεφιτίλισμα των κεριών και τη ζέστανε πάρα πολύ· έπειτα την τοποθέτησε κοντά στο χέρι του Γρηγόρη, δίχως εκείνος να τον δει, και κρύφτηκε πίσω από τη θερμάστρα. Ο παπούς μου έφτασε ακριβώς εκείνη τη στιγμή, κάθησε για να εργαστεί κι έβαλε ο ίδιος το δάχτυλό του μέσα στην πυρακτωμένη δαχτυλήθρα.

Θυμάμαι πως όταν έφτασα στην κουζίνα, ύστερα από το σαματά που άκουσα, ο παπούς μου κρατούσε το αυτί του με τα καμένα δάχτυλά του και πηδούσε με τρόπο κωμικό φωνάζοντας:

– Ποιος το 'καμε αυτό, αγριάνθρωποι;

Ο θείος Μιχαήλ, σκυμμένος στο τραπέζι, φυσούσε τη δαχτυλήθρα και την έσπρωχνε με το δάχτυλο. Ο επιστάτης έραβε ατάραχος· σκιές χοροπηδούσαν πάνω στο γυμνό του κρανίο. Ο θείος Ιάκωβος είχε φτάσει τρεχάτος και, κρυμμένος πίσω από τη θερμάστρα, γελούσε σιγανά. Η γιαγιά έξυνε μια ωμή πατάτα.

– Αυτό το κατόρθωμα είναι του Σάσα, δήλωσε ξαφνικά ο θείος Μιχαήλ.

– Ψεύτη! φώναξε ο θείος Ιάκωβος που πετάχτηκε μ' ένα πήδημα απ' την κρυψώνα του.

Σε μια γωνιά, ο γιος του έκλαιγε και διαμαρτυρόταν:

– Μπαμπά, δεν είναι αλήθεια. Αυτός μου είπε να το κάμω!

Οι θείοι μου άρχισαν να βρίζονται. Όσο για τον παπού, είχε καλμάρει απότομα. Είχε βάλει ξυσμένη πατάτα πάνω στο καμένο δάχτυλό του κι έπειτα έφυγε χωρίς να πει τίποτα, παίρνοντάς με μαζί του.

Συμφώνησαν όλοι να πούνε πως ο ένοχος ήταν ο θείος Μιχαήλ. Έτσι, την ώρα του τσαγιού, ρώτησα αν θα τον μαστίγωναν.

– Πολύ θα του άξιζε, γρύλλισε ο παπούς, ρίχνοντάς μου μια λοξή ματιά.

Ο θείος Μιχαήλ έδωσε μια γροθιά στο τραπέζι και φώναξε στη μητέρα μου:

– Βαρβάρα, πες στο κουτάβι σου να σκάσει, γιατί θα του στρίψω το λαρύγγι!

– Για δοκίμασε να τ' αγγίξεις! αποκρίθηκε η μητέρα μου.

Και όλοι σώπασαν.

Ο τρόπος με τον οποίο πετούσε τις απαντήσεις της έκανε να υποχωρήσουν αποθαρρυμένοι εκείνοι που την ενοχλούσαν. Έβλεπα καλά πως όλοι τη φοβούνταν· ακόμη κι ο παπούς της μιλούσε σ' έναν τόνο πιο γλυκό από τους άλλους. Αυτό μ' ευχαριστούσε κι έλεγα με καμάρι στα ξαδέρφια μου:

– Η μητέρα μου είναι πιο δυνατή!

Σ' αυτό δεν απαντούσαν τίποτα.

Αλλά τα γεγονότα του επόμενου Σαββάτου κλονίσανε την εμπιστοσύνη πού είχα σ' αυτήν.

★

Πριν από το Σάββατο, είχα κι εγώ την ευκαιρία να διαπράξω μια βλακεία. Θαύμαζα την επιδεξιότητα με την οποία οι μεγάλοι άλλαζαν τα χρώματα των υφασμάτων: έπαιρναν, λόγου χάρη, ένα κίτρινο πανί, το βουτούσαν σ' ένα μαύρο νερό και το πανί έβγαινε μπλε σκούρο ή «λουλακί»· το γκρίζο, βουτηγμένο σε ξανθοκόκκινο νερό

γινότανε σκουρο κοκκινωπό, «μπορντώ». Αυτό ήταν απλό, καί συνάμα ακατανόητο.

Θέλησα να βάψω κι εγώ ένα πανί. Μίλησα γι' αυτό στον ξάδερφό μου το Σάσα, το γιο του θείου Ιάκωβου· ήταν ένα σοβαρό αγόρι που επιδίωκε να κάνει καλή εντύπωση στους μεγάλους, καταδεχτικό με όλους καί πρόθυμο να βοηθήσει όλο τον κόσμο σε κάθε περίπτωση. Οι μεγάλοι τον επαινούσαν για την υπακοή του και την εξυπνάδα του. Μόνο ο παπούς τον στραβοκοίταζε κι έλεγε:

– Τι μαλαγάνα!

Ισχνός και μαυρειδερός, με μάτια πεταχτά σαν της γαρίδας, ο Σάσα μιλούσε με χοντρή, ορμητική φωνή και πνιγόταν με τις λέξεις. Κάθε τόσο γύριζε το κεφάλι με ύφος μυστηριώδες, σα να ετοιμαζόταν να το βάλει στα πόδια, ή να κρυφτεί. Οι κόρες των ματιών του ήταν συνήθως ακίνητες μα όταν ήταν ερεθισμένος, τρεμόπαιζε ακόμη και το ασπράδι των ματιών του.

Δε μου άρεσε. Προτιμούσα τον άλλο Σάσα, το γιο του θείου Μιχαήλ, ένα τεμπέλικο ασήμαντο καί ήπιο παιδί, με θλιμμένα μάτια και αγαθό χαμόγελο. Έμοιαζε πολύ στη μητέρα του, ήταν γλυκός σαν κι αυτήν. Είχε άσχημα δόντια που πρόβαλλαν από το στόμα του. Ήταν φυτρωμένα σε δυο σειρές στην απάνω μασέλλα, πράγμα που τον απασχολούσε πάρα πολύ. Είχε πάντα ένα δάχτυλο στο στόμα για να κουνά και να προσπαθεί να βγάλει τα δόντια της εσωτερικής σειράς. Άφηνε πρόθυμα να του τα αγγίζει όποιος ήθελε. Αυτό ήταν άλλωστε το μόνο ενδιαφέρον πράγμα που είχε να επιδείξει. Ζούσε ξεμοναχιασμένος μέσα σ' εκείνο το σπίτι που μυρμήγκιαζε από ανθρωπομάνι και του άρεσε να καταφεύγει στίς πιο σκοτεινές γωνιές, ή κοντά στο παράθυρο όταν βράδιαζε. Εκεί, σφιγμένοι ο ένας κοντά στον άλλο, μέναμε σιωπηλοί, κοιτάζοντας ώρες ολάκερες τον κόκκινο ουρανό του

σούρουπου. Γύρω από τους χρυσαφένιους τρούλλους της Κοίμησης της Θεοτόκου, στριφογύριζαν τα μαύρα κιρκινέζια. Σηκώνονταν πολύ ψηλά, έπειτα ξανάπεφταν και, ξαφνικά, πλέκοντας ένα μαύρο δίχτυ στον ουρανό που έσβηνε, εξαφανίζονταν, αφήνοντας πίσω τους το διάστημα άδειο. Εμπρός σ' ένα τέτοιο θέαμα, δεν είχε κανείς διάθεση να μιλήσει, και μια γλυκιά μελαγχολία γέμιζε την καρδιά.

Ο άλλος Σάσα, ο γιος του θείου Ιάκωβου, μπορούσε να μιλάει σα μεγάλος, άνετα και σοβαρά πάνω σ' οποιοδήποτε θέμα. Έχοντας μάθει πως ήθελα να μυηθώ στο επάγγελμα του βαφέα, με συμβούλεψε να πάρω από το ντουλάπι το γιορτινό τραπεζομάντηλο και να το βάψω μπλέ σκούρο.

– Το άσπρο, πίστεψέ με, μπορεί να βαφτεί ευκολότερα, μου είπε με πολλή σοβαρότητα.

Πήρα κρυφά το βαρύ τραπεζομάντηλο και πήγα στην αυλή. Μα μόλις βούτηξα μια γωνιά στον κουβά με το λουλάκι, ο Τσιγκάνοκ όρμησε ξαφνικά πάνω μου. Μου άρπαξε το τραπεζομάντηλο και το έστιψε με τις μεγάλες του παλάμες. Φώναξε στον ξάδερφό μου που παρακολουθούσε την εργασία μου από το διάδρομο:

– Φώναξε γρήγορα τη γιαγιά του!

Και το κούνημα του μαύρου κεφαλιού του με τ' αναστατωμένα μαλλιά ήτανε κακός οιωνός.

– Περίμενε λίγο και θα ιδείς τι θα πάθεις!

Η γιαγιά μου κατάφτασε τρεχάτη, άρχισε να στενάζει και να κλαίει ακόμη. Μου πέταξε κάμποσες ευχάριστες βρισιές:

Αχ, αγρίμι! Βρώμικα αυτιά! Που να σε πάρει ο διάβολος!

Έπειτα ικέτεψε τον Τσιγκάνοκ:

– Μην πεις τίποτα στον παπού! Εγώ θα το κρύψω το

τραπεζομάντηλο, και πιστεύω πως τελικά τα πράγματα θα ταχτοποιηθούν.

Ο Τσιγκάνοκ σκούπισε τα χέρια του στην ποδιά του καί της αποκρίθηκε σκεφτικός:

– Εγώ από μέρος μου δε θα το πω. Αλλά φυλαχτείτε, μπορεί να το προδώσει ο Σάσα!

– Θα του δώσω δυο καπίκια!

Και η γιαγιά μου με ξαναπήγε στο σπίτι.

Το Σάββατο, πριν από τον εσπερινό, με οδήγησαν στη σκοτεινή και σιωπηλή κουζίνα. Οι πόρτες που έβγαζαν στην είσοδο και στα δωμάτια ήταν κλεισμένες προσεχτικά και θυμάμαι το μουντό φως εκείνου του φθινοπωρινού βραδινού και τον πνιχτό χτύπο της βροχής στα τζάμια. Ο Τσιγκάνοκ, κακόκεφος, καθόταν σ' ένα μεγάλο πάγκο μπροστά στο μαύρο στόμα του φούρνου. Ο παπούς, όρθιος σε μια γωνιά, κοντά στή λεκάνη με τα βρωμόνερα, έβγαζε από έναν κουβά μακριές βέργες, τίς μετρούσε, τίς έβαζε μαζί και μετά τις έκανε να σφυρίζουν καθώς τις τίναζε στον αέρα. Η γιαγιά, μέσα στο μισοσκόταδο, έπαιρνε την πρέζα της και μουρμούριζε:

– Είναι ικανοποιημένος... ο μπόγιας!

Καθισμένος σε μια καρέκλα στο μέσο της κουζίνας, ο Σάσα έτριβε τα μάτια του με τίς γροθιές του και θρηνολογούσε, με συρτή φωνή, σα γέρος ζητιάνος.

– Συχωρέστε με, για την αγάπη του Χριστού!

Τα παιδιά του θείου Μιχαήλ, στριμωγμένα το ένα κοντά στο άλλο, στέκονταν πίσω από την καρέκλα μαρμαρωμένα.

– Θα σε συχωρέσω, όταν θα σ' έχω μαστιγώσει.

Και ο παπούς έχωσε μια μακριά βρεγμένη βέργα στην κλειστή του χούφτα.

– Λοιπόν, βγάλε το παντελόνι σου!

Μιλούσε ήσυχα. Ούτε ο ήχος της φωνής του, ούτε το τρίξιμο της καρέκλας, που πάνω της κουνιόταν ο Σά-

δερφός μου, ούτε το φτερνοκόπημα της γιαγιάς κατάφερναν να ταράξουν την επίσημη σιωπή που βασίλευε μέσα στο μισοσκόταδο της χαμηλοτάβανης και καπνισμένης κουζίνας.

Ο Σάσα σηκώθηκε, ξεκούμπωσε το πανταλόνι του, το άφησε να κατεβεί ως τα γόνατα και, συγκρατώντας το με τα χέρια του, έσκυψε μπροστά και προχώρησε, παραπατώντας, προς τον πάγκο. Βλέποντάς τον, η καρδιά μου σφίχτηκε και τα πόδια μου κλονίζονταν σαν του Σάσα.

Αλλά αυτό που έγινε στη συνέχεια ήταν ακόμη χειρότερο. Ο Σάσα έπεσε ύπάκουα μπρούμυτα· ο Τσιγκάνοκ του έδεσε τα χέρια στον πάγκο με μια μεγάλη πετσέτα, έπειτα έσκυψε προς το μέρος του και του έσφιξε τους αστράγαλους με τα μαύρα χέρια του. Ο παπούς με φώναξε:

– Πλησίασε!.... Ει, σε σένα μιλώ!... Κοίτα τώρα πως μαστιγώνουν... Μιά!....

Σήκωσε λίγο το χέρι του και χτύπησε το γυμνό σώμα. Ο Σάσα έβγαλε μια διαπεραστική κραυγή.

– Ψεύτη! λέει ο παπούς, αυτή δεν πόνεσε. Τούτη δω θα πονέσει!

Και χτύπησε τόσο δυνατά που μια κόκκινη χαρακιά παρουσιάστηκε ευθύς πάνω στο δέρμα και φούσκωσε. Ο ξάδερφός μου έβγαλε ένα μακρόσυρτο ουρλιαχτό.

– Πάρε και τούτη, πάρε κι άλλη, κι άλλη!... Σ' αρέσει; Είναι για τη δαχτυλήθρα!

Το χέρι του παπού ανεβοκατέβαινε ρυθμικά, και κάθε φορά που έπεφτε η βέργα είχα την εντύπωση πως θα σωριαζόμουν κάτω.

Ο Σάσα αλυχτούσε με σπασμένη φωνή και πιανόταν η ψυχή μου να τον ακούω:

– Δε θα το ξανακάνω πια... Εγώ όμως σου μίλησα για το τραπεζομάντηλο... Εγώ σου το μαρτύρησα...

Αργά, σα να διάβαζε το Ψαλτήρι, ο παπούς λέει:

– Οι προδοσίες δε σώζουν κανένα. Ο καταδότης πρέπει να τιμωρείται πρώτος. Πάρε και για το τραπεζομάντηλο!

Η γιαγιά μου όρμησε πάνω μου και με πήρε στην αγκαλιά της φωνάζοντας:

– Δε θα πειράξεις τον Αλέξη! Δε θα σ' αφήσω, τέρας!

Άρχισε να κλωτσάει την πόρτα και να φωνάζει:

– Βαρβάρα, Βαρβάρα!...

Ο παπούς όρμησε πάνω της και την έριξε κάτω, με άρπαξε και με πήγε προς τον πάγκο. Σπάραζα στην αγκαλιά του, του τραβούσα τα ρούσα γένεια και μάλιστα του δάγκωνα ένα δάχτυλο. Ούρλιαξε και μ' έσφιξε σα σε μέγγενη. Τέλος με έριξε στον πάγκο. Το πρόσωπό μου μάτωσε. Θυμάμαι ακόμη το άγριο ξεφωνητό του:

– Δέστε τον, θα τον σκοτώσω!

Θυμάμαι επίσης το χλωμό πρόσωπο και τα γουρλωμένα μάτια της μητέρας μου. Έτρεξε πλάι στον πάγκο και παρακαλούσε κλαίγοντας:

– Όχι, μπαμπά, δεν πρέπει!... Δώσε μου τον!...

★

Ο παπούς με μαστίγωσε ώσπου έχασα τις αισθήσεις μου. Για πολλές μέρες ήμουν άρρωστος κι έμενα πλαγιασμένος μπρούμυτα σ' ένα μεγάλο ζεστό κρεββάτι. Το δωματιάκι όπου ήμουνα είχε μόνο ένα παράθυρο· σε μια γωνιά, μπροστά στο εικονοστάσι, που ήταν γεμάτο εικόνες, μια κόκκινη καντήλα έκαιγε νύχτα και μέρα.

Εκείνες οι μέρες της αρρώστιας σημείωσαν ένα σταθμό στη ζωή μου. Χωρίς αμφιβολία θα πρέπει να ωρίμασα πολύ σ' εκείνη την περίοδο και αισθήματα καινούργια γεννήθηκαν μέσα μου. Από εκείνη τη στιγμή πρόσεχα με ανησυχία όλα τα ανθρώπινα όντα. Σα να την είχανε ξεφλουδίσει, η καρδιά μου είχε γίνει εξαιρετικά ευαί-

Ο παπούς με μαστίγωσε ώσπου έχασα τις αισθήσεις μου.

σθητη στην παραμικρή προσβολή, στον παραμικρό πόνο, τόσο το δικό μου όσο και των άλλων.

Στην αρχή μού έκαμε ζωηρή εντύπωση μια φιλονεικία που ξέσπασε ανάμεσα στη μητέρα μου και στη γιαγιά. Η γιαγιά, που φαινόταν πιό ψηλή μέσα στη στενή καμαρούλα, προχώρησε προς τη μητέρα, την έσπρωχνε προς τις εικόνες και της έλεγε με σφυριχτή φωνή:

– Γιατί δεν του τον πήρες, ε;

– Φοβήθηκα.

– Μια γυναικάρα σαν και σένα! Θα 'πρεπε να ντρέπεσαι, Βαρβάρα! Εγώ που είμαι γριά, δε φοβάμαι! Θά 'πρεπε να ντρέπεσαι!

– Άσε με ήσυχη, μαμά, είμαι αηδιασμένη...

– Όχι, δεν το αγαπάς, δεν το λυπάσαι αυτό το ορφανό!

– Κι εγώ μόνη είμαι, για όλη μου τη ζωή! πρόφερε με οργή και πόνο η μητέρα μου.

Έκλαψαν και οι δυο για πολλήν ώρα, καθισμένες πάνω στο σεντούκι, σε μια γωνιά, και η μητέρα μου έλεγε:

– Άν δεν υπήρχε ο Αλέξης, θα έπαιρνα των ομματιών μου και θά 'φευγα πολύ μακριά. Δεν μπορώ να ζήσω μέσα σ' αυτή την κόλαση, δεν μπορώ μαμά! Δεν έχω τη δύναμη!

– Είσαι αίμα μου, καρδούλα μου, της μουρμούριζε η γιαγιά.

Κατάλαβα πως η μητέρα μου ήταν άδύναμη· όπως όλοι οι άλλοι, φοβότανε τον παπού. Εγώ ήμουν αυτός που την εμπόδιζα να εγκαταλείψει εκείνο το σπίτι όπου η ζωή ήταν ανυπόφορη. Αυτό με καταλύπησε. Σε λίγο, ωστόσο, εξαφανίστηκε. Είχε πάει να περάσει μερικές μέρες αλλού.

Άξαφνα, παρουσιάστηκε ο παπούς, σα να είχε πέσει από το ταβάνι. Κάθησε στο κρεββάτι και μου χάιδεψε το κεφάλι με το χέρι του πού ήταν κρύο σαν πάγος.

— Καλημέρα, αγαπητέ μου... Μα μίλα, λοιπόν, μην κρατας μούτρα!... Εντάξει;

Πολύ θα ήθελα να του δώσω μια κλωτσιά, αλλά η παραμικρή κίνηση μ' έκανε να υποφέρω. Ο γέρος μου φαινότανε πιο ξανθοκόκκινος από συνήθως· ταλάντευε το κεφάλι του μ' ανησυχία και τα λαμπερά του μάτια αναζητούσαν ποιός ξέρει τι πάνω στον τοίχο. Έβγαλε από την τσέπη του έναν τράγο από ζαχαρόψωμο, δυο σάλπιγγες από ζάχαρη, ένα μήλο, σταφίδες και τα 'βαλε όλα πάνω στο μαξιλλάρι, κάτω από τη μύτη μου.

— Βλέπεις, σου έφερα λιχουδιές!

Έσκυψε και με φίλησε στο μέτωπο, έπειτα άρχισε να μου μιλάει, χαϊδεύοντάς μου ταυτόχρονα το κεφάλι με το τραχύ, μικρό χέρι του, βαμμένο κίτρινο, ιδίως στα νύχια, που ήτανε γαμψά σαν όρνιου.

— Προχτές, παραφέρθηκα λιγάκι, αγαπητέ μου. Ήμουνα πάρα πολύ θυμωμένος, με δάγκωσες, με γρατζούνισες κι όπως καταλαβαίνεις... πόνεσα! Αλλά δεν έπαθες κανένα κακό· θα δεις που μια μέρα αυτό θα σου βγει σε καλό. Να θυμάσαι καλά τούτο: όταν σε δέρνουν οι γονείς σου, αυτό δεν είναι προσβολή, είναι ένα μάθημα, έτσι πρέπει να το βλέπεις! Τους άλλους όμως να μην αφήνεις να σε δέρνουν. Θαρρείς πως εμένα δε μ' έδειραν ποτέ; Ούτε στα χειρότερα όνειρά σου δεν έχεις δει εσύ το ξύλο που έχω φάει. Μ' έχουνε τόσο πολύ ταπεινώσει, που ο Κύριος, από το ύψος του ουρανού, σίγουρα θα 'πρεπε να κλαίει. Και το αποτέλεσμα; Εγώ, ένα ορφανό, ο γιος μιας φτωχούλας, απόχτησα μια θέση στον ήλιο, διευθύνω ένα μαγαζί κι εγώ είμαι που κάνω κουμάντο εδώ μέσα.

Ξαπλωμένος κοντά μου, άρχισε να μου μιλάει για τα παιδικά του χρόνια· χρησιμοποιούσε διατυπώσεις χτυπητές και ρωμαλέες, εκφραζότανε μ' επιτηδειότητα κι ευκολία.

Τα πράσινα μάτια του πετούσαν φλόγες και τα χρυσαφένια μαλλιά του ανορθώνονταν χαρούμενα. Χόντραινε τη διαπεραστική φωνή του και μου σάλπιζε κατάμουτρα:

– Εσύ, ήρθες με το πλοίο, σε μετέφερε ο ατμός. Ενώ εγώ, στα νιάτα μου, ανάπλεα το Βόλγα τραβώντας τις βάρκες με τη δύναμη των χεριών μου. Η βάρκα προχωρούσε στο νερό κι εγώ, ξυπόλυτος πάνω στις κοφτερές πέτρες, ανάμεσα στα βράχια, ακολουθούσα την όχθη από την αυγή ως το σούρουπο. Ο ήλιος μας έκαιγε το σβέρκο και το κεφάλι μας έβραζε σαν καζάνι. Διπλωμένος στα τρία, σε σημείο που να κοντεύουν να σπάσουν τα κόκκαλά μου, βάδιζα, βάδιζα, δίχως καν να βλέπω μπροστά μου, με τα μάτια πλημμυρισμένα ιδρώτα και δάκρυα, με το θάνατο στην ψυχή.

» Αχ, αχ, αχ, Αλέξη! Θα έχεις άδικο να παραπονιέσαι. Βάδιζα και ξαφνικά, το λουρί γλιστρούσε: έπεφτα με τα μούτρα στο χώμα. Κι ήμουνα σχεδόν ευχαριστημένος που δεν άντεχα άλλο: γιατί δε μου έμενε παρά να ξεκουραστώ ή να τα τινάξω! Να πως ζούσαμε τότε, ενώπιον του Θεού και του πολυεύσπλαχνου κυρίου Ιησού... Και με τον τρόπο αυτό διάτρεξα τρεις φορές τη Μάνα Μας, το Βόλγα, από το Σιμπίρσκ ίσαμε το Ρυμπίνσκ*, από το Σαράτωφ ως το Νίζνι και από το Αστραχάν ως το παζάρι του Μακαρίεφ, συνολικά χιλιάδες βέρστια**. Αλλά τον τέταρτο χρόνο με έκαμε τ' αφεντικό επιστάτη, γιατί είχα δείξει τι ήμουν ικανός να κάνω.

Μιλούσε και τον έβλεπα να μεγαλώνει στα μάτια μου σαν ένα σύννεφο θύελλας· δεν ήτανε πια ένα μικρόσωμο καί ξεραγκιανό γεροντάκι, αλλά ένας άνθρωπος με φαν-

* Παλιές ονομασίες των πόλεων Ουλιάνωφ και Στσερμπακώφ, που βρίσκονται στις όχθες του Βόγλα.

** Οδοιπορικό μέτρο που το χρησιμοποιούσαν άλλοτε στη Ρωσία και ήταν ίσο με 1067μ. Σ.Μ.

ταστική δύναμη που έσερνε ολομόναχος αντίθετα στο ρεύμα μια πελώρια γκρίζα βάρκα...

Πότε-πότε, πηδούσε κάτω από το κρεββάτι και μου έδειχνε με ζόρικες χειρονομίες πως οι ρυμουλκοί τραβούσαν φορώντας τα λουριά τους ή πως άδειαζαν από το σκάφος το νερό. Άρχιζε να τραγουδά με μπάσσα φωνή κι έπειτα, σα νεαρός, πηδούσε ξανά πάνω στο κρεββάτι και ξανάπιανε τη διήγησή του με μεγαλύτερη ακόμη ζωηράδα. Τον άκουγα κυριευμένος από έκπληξη.

– Ναι, μα τα καλοκαιριάτικα βράδια, στα βουνά Ζιγκούλι*, σταθμεύαμε στα ριζά κάποιου πράσινου λόφου, ανάβαμε φωτιά και ψήναμε σούπα. Ένας φτωχός ρυμουλκός άρχιζε τότε ένα τραγούδι, που έβγαινε απ' την καρδιά του, κι όλη η συντροφιά το ξανάλεγε βροντερά. Ανατρίχιαζε το πετσί σου κι ο Βόλγας έμοιαζε να κυλάει πιο γοργά, θα 'λεγε κανείς πως αφήνιαζε σαν άλογο και πήγαινε να καβαλλήσει τα σύννεφα! Όλες οι έγνοιες πετούσαν μακριά σαν τη σκόνη στον άνεμο και μας συνέπαιρνε τόσο πολύ το τραγούδι, που πολλές φορές το καζάνι ξεχείλιζε. Τότε αρχίζαμε το μάγερα με την κουτάλα στο κεφάλι: «Διασκέδασε όσο θέλεις, μασκαρά, αλλά μην ξεχνάς και τη δουλειά σου!».

Επανειλημμένα στη διάρκεια αυτής της διήγησης, πρόβαλλαν στην πόρτα και φώναζαν τον παπού. Μα εγώ τον παρακαλούσα:

– Μη φύγεις.

Κι εκείνος, με μια χειρονομία, κι ένα γελάκι, έδιωχνε τους ανθρώπους:

– Να περιμένετε, εσείς οι άλλοι!

---

* Πολύ γραφικά βουνά στο μέσο της διαδρομής του Βόλγα. Το ποτάμι παρακάμπτει αυτά τα βουνά και τ' αγκαλιάζει από το βορρά, την ανατολή και το νότο. Ο παπούς αναφέρει πολλές φορές τα βουνά Ζιγκούλι στις αναμνήσεις του.

Μου διηγήθηκε ιστορίες ίσαμε το βράδι. Όταν έφυγε, αφού μ' αποχαιρέτησε με γλυκό τρόπο, ήξερα πως ο παπούς μου δεν ήτανε ούτε τρομερός ούτε κακός, και δάκρυα ανάβλυσαν στα μάτια μου στη σκέψη ότι με είχε δείρει τόσο σκληρά. Ωστόσο, αυτό δεν μπορούσα να το ξεχάσω.

Η επίσκεψη του παπού άνοιξε σ' όλους την πόρτα της κάμαράς μου και, από το πρωί ως το βράδι, κάποιος βρισκόταν κοντά στο κρεββάτι μου, επιδιώκοντας με κάθε τρόπο να με ψυχαγωγήσει. Θυμάμαι πως αυτό δεν ήταν πάντα αστείο. Εκείνη που ερχότανε πιο συχνά ήταν η γιαγιά, και μάλιστα κοιμότανε μαζί μου. Αλλά την πιο ζωηρή εντύπωση μου την άφησε η επίσκεψη του Τσιγκάνοκ. Τον είδα να παρουσιάζεται ένα βράδι με τη σγουρή του κεφάλα και με τους τετράγωνους ώμους του. Είχε φορέσει τα καλά του, μια μπλούζα κεντημένη με χρυσαφί μετάξι, βελουδένιο πανταλόνι και ταιριαχτές μπότες που έτριζαν. Τα μαλλιά του γυάλιζαν και τα μάτια του έλαμπαν χαρούμενα κάτω από τα πυκνά φρύδια του, ενώ τα δόντια του φαίνονταν πιο άσπρα κάτω από τη λεπτή γραμμή του μαύρου μουστακιού του. Η αστραφτερή του μπλούζα αντικαθρέφτιζε την κόκκινη φλόγα της καντήλας.

– Κοίτα λοιπόν, αναφώνησε. Και ανασήκωσε ελαφρά το μανίκι του για να μου δείξει το γυμνό του μπράτσο, καλυμμένο ως τον αγκώνα με κόκκινες ουλές.

– Βλέπεις πως είναι πρησμένο! συνέχισε. Κι ήταν ακόμη χειρότερο, τώρα άρχισε να γειαίνει! Καταλαβαίνεις, όταν είδα τον παπού ν' αρχίζει να λυσσάει και να σε χτυπάει πέρα από τη λογική, έβαλα το χέρι μου αποκάτω. Σκέφτηκα: η βέργα θα σπάσει, ο παπούς θα ψάξει για άλλη και στο μεταξύ η γιαγιά ή η μητέρα σου θα σε πάρουν. Αλλά η βέργα δεν έσπασε, ήταν λυγερή, γιατί είχε βραχεί! Πάντως, γλύτωσες μερικές. Βλέπεις πόσες

άρπαξα αντί για σένα; Είμαι πονηρός εγώ, φίλε μου...
Κι άρχισε να γελάει μ' ένα γέλιο απαλό σαν μετάξι, κοιτάζοντας ακόμη το πρησμένο χέρι του.
– Σε λυπήθηκα τόσο πολύ, που μου είχε πιαστεί η καρδιά, κι εκείνος δος του και να χτυπάει... Ήτανε φοβερό...
Τινάζοντας το κεφάλι και φρουμάζοντας σαν άλογο, άρχισε να μου λέει για τον παπού. Ο Τσιγκάνοκ μου φάνηκε πάρα πολύ φιλικός μου και απλοϊκός σαν παιδί.
Καθώς του είπα πως τον αγαπούσα πολύ, αποκρίθηκε με ειλικρίνεια σ' έναν τόνο που θα μου μείνει αξέχαστος:
– Μα κι εγώ σ' αγαπώ πολύ. Γι' αυτό και υπόμεινα τα χτυπήματα, από φιλία. Δε θα το είχα κάμει για έναν άλλο· για τους άλλους δε με νοιάζει.
Στη συνέχεια, μου έδωσε συμβουλές, συχνοκοιτάζοντας συνάμα προς την πόρτα:
– Άλλη φορά, όταν θα σε ξαναδείρουν, πρόσεχε, να μη μαζεύεσαι, να μην τσιτώνεσαι, κατάλαβες; Ο πόνος είναι πιό μεγάλος όταν σφίγγεσαι. Άσε το σώμα σου ελεύτερο, χαλαρό σαν την πηχτή. Να μη φουσκώνεις, ν' ανασαίνεις βαθιά και να ξεφωνίζεις μ' όλη σου τη δύναμη. Να τα θυμάσαι αυτά, είναι μια καλή συμβουλή.
Τον ρώτησα:
– Θα με χτυπήσουν λοιπόν ακόμη;
– Τι φαντάζεσαι; αποκρίθηκε ήσυχα ο Τσιγκάνοκ. Μα και βέβαια θα σε δείρουν! Μην ανησυχείς, θα τις φας πολλές φορές ακόμα!...
– Γιατί;
– Ο παπούς θα βρει πάντα αιτίες...
Και μου έκανε ξανά μάθημα με ξεχωριστό ενδιαφέρον:
– Όταν σε χτυπά κάθετα, κατεβάζοντας απλώς τη βέργα, μείνε πλαγιασμένος πολύ ήσυχος και χαλαρός· μα όταν σε χτυπά συρτά, τραβώντας τη βέργα προς το

μέρος του για να ξεριζώσει το πετσί, τότε να συστρέφεσαι προς το μέρος του, ν' ακολουθείς τη βέργα. Καταλαβαίνεις; Έτσι πονάει λιγότερο!

Έπαιξε το μαύρο του μάτι που αλλοιθώριζε:

– Πάνω σ' αυτό ξέρω πιο πολλά κι από τον αστυνόμο της συνοικίας! Με το πετσί μου, αγαπητέ μου, θα μπορούσαν να φτιάξουν γάντια! Τόσο καλά είναι αργασμένο...

Κοίταξα το χαρούμενο πρόσωπό του και θυμήθηκα τα παραμύθια της γιαγιάς μου για τον Ιβάν, το βασιλόπουλο, και τον Ιβάν τον Ηλίθιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Όταν έγινα καλά, κατάλαβα ότι ο Τσιγκάνοκ κατείχε μέσα στο σπίτι μιά ξεχωριστή θέση. Ο παπούς τον έβριζε σπάνια, κι ήτανε λιγότερο βίαιος μ' αυτόν παρά με τους γιούς του. Όταν ο μαθητευόμενος δεν ήταν εκεί, έλεγε γι' αυτόν, ζαρώνοντας τα φρύδια και κουνώντας το κεφάλι:

– Άξιο παιδί, αυτός ο Τσιγκάνοκ! Να μου το θυμάστε, μια μέρα θα γίνει κάποιος.

Οι θείοι μου του φέρνονταν κι αυτοί ευγενικά και φιλικά. Δεν τον περιπαίζανε, όπως έκαναν με τον επιστάτη Γρηγόρη, στον οποίο σκάρωναν σχεδόν κάθε βράδι άσχημα παιχνίδια. Άλλοτε ζέσταιναν τις λαβές των ψαλιδιών στη φωτιά, άλλοτε έβαζαν ένα καρφί στην καρέκλα του με τη μύτη προς τα επάνω... Πολλές φορές μάλιστα, ξέροντας πως δεν έβλεπε καλά, του έβαζαν πρόχειρα κομμάτια διαφορετικών χρωμάτων· εκείνος τα έραβε μαζί και ο παπούς γινότανε μπαρούτη εναντίον του.

Μια μέρα που έπαιρνε το μεσημεριανό του υπνάκο στο πατάρι της κουζίνας, του έβαψαν το πρόσωπο με φουξίνη. Για πολύ καιρό είχε μια όψη τρομαχτική και κωμική: καταμεσής στα άσπρα του γένεια, τα τζάμια των ματογυαλιών του σχημάτιζαν δυο μουντές στρογγυλές κηλίδες και η μακριά, κόκκινη μύτη του κρεμότανε θλιβερά σαν γλώσσα.

Οι επινοήσεις δεν έλειπαν ποτέ από τους θείους μου. Ωστόσο ο επιστάτης τα υπόμενε όλα χωρίς να λέει λέ-

ξη. Περιοριζόταν μόνο να μουρμουρίσει και να βάλει μπόλικο σάλιο στα δάχτυλά του πριν αγγίσει το σίδερο του σιδερώματος, το ψαλίδι, την τσιμπίδα ή τη δαχτυλήθρα. Αυτό το πράγμα του είχε γίνει μανία· ακόμη και στο φαγητό, πριν πιάσει το μαχαίρι του ή το πηρούνι του, σάλιωνε τα δάχτυλά του, κι αυτό έκανε τα παιδιά να γελούν. Ο πόνος έκανε να φαίνονται στο μακρύ πρόσωπό του ρυτίδες που προχωρούσαν αλλόκοτα στο μέτωπό του, ανασηκώνοντας τα φρύδια του, κι έπειτα εξαφανίζονταν πάνω στο μαδημένο του κρανίο.

Δε θυμάμαι με ποιό μάτι ο παπούς έβλεπε εκείνα τα χωρατά· η γιαγιά όμως απειλούσε τους γιους της με τη γροθιά και τους φώναζε:

– Δε ντρεπόσαστε, τιποτένιοι!

Όταν απουσίαζε ο Τσιγκάνοκ, οι θείοι μου μιλούσανε γι' αυτόν με οργή, ή σε τόνο χλευαστικό. Επικρίνανε την εργασία του και τον έβριζαν κλέφτη και χαραμοφάη. Ρώτησα το λόγο στη γιαγιά. Εκείνη μου έδωσε πρόθυμα την εξήγηση, με απλά λόγια όπως πάντα:

– Ο λόγος είναι ότι θα ήθελαν και οι δυο να πάρουν τον Ιβάν*, όταν θ' ανοίξουν ο καθένας δικό του μαγαζί. Γι' αυτό τον μειώνουν ο ένας μπροστά στον άλλο, λέγοντας πως είναι κακός εργάτης. Λένε ψέματα· αυτά είναι πανουργίες... Φοβούνται ακόμα μήπως ο Ιβάν μείνει με τον παπού σου. Ο παπούς είναι πεισματάρης, μπορεί να του καπνίσει ν' ανοίξει ένα τρίτο μαγαζί με τον Τσιγκάνοκ, κι αυτό θα ήταν πολύ άσχημο για τους θείους σου, καταλαβαίνεις;

Η γιαγιά σιγογελούσε:

– Όλο πονηριές σκαρώνουν, σίγουρα ο καλός Θεός θα γελάει με τα καμώματά τους. Μα ο παπούς τα βλέπει όλ'

---

* Ιβάν είναι το βαφτιστικό του νεαρού μαθητευόμενου, Τσιγκάνοκ το επώνυμό του.

αυτά κι ευχαριστιέται να πειράζει τον Ιάκωβο και το Μιχαήλ. Τους λέει: «Θ' αγοράσω στον Ιβάν μια απαλλαγή από το στρατό, γιά νά μήν τόν πάρουν στρατιώτη!». Κι αυτοί στενοχωριούνται, δε θέλουν, λυπούνται τα λεφτά τους, γιατί η εξαγορά του στρατιωτικού στοιχίζει ακριβά.

Ζούσα ξανά με τη γιαγιά, όπως πάνω στο πλοίο. Κάθε βράδι, πριν κοιμηθώ, μου έλεγε παραμύθια ή μου διηγόταν τη ζωή της, που ήταν επίσης ένα αληθινό παραμύθι. Οι οικογενειακές υποθέσεις, η μοιρασιά, η αγορά από τον παπού ενός νέου σπιτιού,.. όλα αυτά μου τα ιστορούσε η γιαγιά γελώντας λίγο, λες και δεν την αφορούσαν, ή την αφορούσαν πολύ λίγο. Μιλούσε γι' αυτά σα να 'τανε καμιά γειτόνισσα και όχι αυτή η ίδια που κάτεχε τη δεύτερη θέση μέσα στο σπίτι.

Με πληροφόρησε πως ο Τσιγκάνοκ ήταν ένα έκθετο. Τον είχανε βρει μια βροχερή νύχτα, στις αρχές της άνοιξης, πάνω σ' ένα πάγκο κοντά στην αυλόπορτα.

– Ήταν εκεί τυλιγμένο σε μια ποδιά, έλεγε η γιαγιά μου με φωνή στοχαστική και μυστηριώδικη. Κλαψούριζε ξέψυχα, μουδιασμένο από το κρύο.

– Γιατί εγκαταλείπουν τα παιδιά;

– Τυχαίνει μια μητέρα να μην έχει πια γάλα, να μην έχει πια τίποτα για να θρέψει το μωρό της. Αν μάθει ότι σε κάποιο σπίτι πέθανε ένα νεογέννητο, πηγαίνει εκεί κρυφά τό δικό της.

Η γιαγιά μου σώπασε κι έξυσε το κεφάλι της, έπειτα συνέχισε αναστενάζοντας, με τα μάτια στο ταβάνι:

– Όλα αυτά εξαιτίας της φτώχειας, μικρέ μου Αλέξη. Υπάρχουν τόσες δυστυχίες που καλύτερα να μη μιλάμε γι' αυτές! Λένε ακόμα πως ένα κορίτσι που δεν είναι παντρεμένο δεν πρέπει να κάνει παιδί, πως αυτό είναι ντροπή!... Ο παπούς ήθελε να παραδώσει το μωρό στην αστυνομία, μα εγώ τον εμπόδισα. Του είπα: « Ας τό κρατήσουμε, ο Θεός μας το στέλνει στη θέση των παιδιών

που μας πέθαναν...». Έχω φέρει στον κόσμο δεκαοχτώ παιδιά, κι αν είχανε ζήσει όλα, θα είχανε φτιάξει δεκαοχτώ οικογένειες, ολάκερο χωριό! Βλέπεις, δεν ήμουνα καλά - καλά δεκατέσσερω χρονώ που παντρεύτηκα και στα δεκαπέντε είχα κιόλας παιδί. Αλλά ο Κύριος αγάπησε το αίμα μου και μου έπαιρνε τα παιδιά το ένα μετά το άλλο, για να τα κάνει αγγέλους. Είχα μεγάλο πόνο, μα συνάμα ήμουν ευτυχισμένη!

Καθισμένη με το πουκάμισο στην κόχη του κρεββατιού και τυλιγμένη με τα μαύρα της λυτά μαλλιά, πελώρια και τριχωτή, έμοιαζε με την αρκούδα που ένας γενάτος ξυλοκόπος του δάσους του Σεργκάτς* είχε φέρει κάποτε στην αυλή. Έκαμε το σημείο του σταυρού πάνω στο καθαρό και χιονόλευκο στήθος της και γέλασε γλυκά, ταλαντευόμενη ολάκερη.

– Μου πήρε τα καλύτερα και μ' άφησε τ' άλλα. Ήμουνα τυχερή που βρήκαμε τον Τσιγκάνοκ, σας αγαπώ τόσο πολύ, εσάς τα μικρά! Τον περιμαζέψαμε τότε, τον βαφτίσαμε και γίνηκε καλό παιδί. Στην αρχή, τον φώναζα «μπούμπουρα», γιατί συχνά ζουζούνιζε σαν αληθινός μπούμπουρας, και τόσο δυνατά που ακουγότανε σ' όλο το σπίτι. Να τον αγαπάς πολύ, έχει καλή ψυχή.

Τον αγαπούσα πολύ τον Ιβάν. Συχνά μ' έκανε να βουβαίνομαι από έκπληξη. Το Σάββατο ιδίως, όταν ο παπούς, αφού είχε μαστιγώσει όλους τους ένοχους της βδομάδας, έφευγε για τον εσπερινό, αρχίζαμε να διασκεδάζουμε τρελλά μέσα στην κουζίνα. Ο Τσιγκάνοκ πήγαινε να βρει μαύρες κατσαρίδες πίσω από τη θερμάστρα. Κατασκεύαζε γρήγορα χάμουρα με κλωστή, έκοβε σε χαρτί ένα έλκηθρο και σε λίγο τέσσερα κατάμαυρα άλογα καλπάζανε πάνω στο κίτρινο και λείο τραπέζι. Ο

---

* Το Σεργκάτς βρίσκεται 130 χλμ. περίπου στά ΝΑ του Νίζνι-Νόβγκοροντ.

Ιβάν κατεύθυνε την πορεία τους μ' ένα λεπτό πελεκούδι και ξεφώνιζε ερεθισμένος:

– Πάνε να φέρουν τον επίσκοπο!

Κολλούσε ένα χαρτάκι στη ράχη μιας κατσαρίδας πού την εξαπολούσε σε καταδίωξη του έλκηθρου:

– Λησμόνησαν ένα σάκκο. Ο καλόγερος τρέχει γρήγορα να τους τον πάει!

Η έδενε τα πόδια μιας άλλης κατσαρίδας με κλωστή. Το έντομο σερνόταν, χτυπώντας παντού το κεφάλι του, και ο Ιβάν φώναζε χτυπώντας τα χέρια:

Ο νεωκόρος γυρίζει από την ταβέρνα, πηγαίνει στον εσπερινό!

Μας έδειχνε ποντικάκια, πού, στο παράγγελμά του, ορθώνονταν και βάδιζαν στα πισινά τους πόδια, σέρνοντας τις μακριές ουρές τους και παίζοντας τα ζωηρά τους ματάκια πού έμοιαζαν με μαύρα μαργαριτάρια. Φρόντιζε πάρα πολύ τα ποντικάκια του· τα κουβαλούσε στο στήθος του, τους έδινε ζάχαρη να ροκανίζουν, τα φιλούσε κι έλεγε σ' έναν τόνο πειστικό:

– Τα ποντίκια είνα έξυπνοι και ευγενικοί μουσαφιρέοι. Ο ντομοβόι, το δαιμόνιο του σπιτιού, τα αγαπάει πολύ και ευγνωμονεί εκείνους που τα ταΐζουν... Ο Τσιγκάνοκ ήξερε να κάνει διάφορα κόλπα με τα χαρτιά και με τα νομίσματα. Φώναζε πιο δυνατά από τα παιδιά κι ελάχιστα ξεχώριζε απ' αυτά. Μια μέρα που έπαιζε χαρτιά μαζί τους, έχασε πολλές φορές στη σειρά. Πεισμάτωσε απ' αυτό, μούτρωσε κι ήρθε να μου παραπονεθεί ρουφώντας τη μύτη του:

– Το ξέρω καλά, ήταν συνεννοημένοι. Έκαναν νοήματα μεταξύ τους, πασάρανε χαρτιά κάτω από το τραπέζι... Έτσι παίζουν, ε; Ξέρω κι εγώ να κλέβω καλύτερα απ' αυτούς...

Ήταν δεκαεννιά χρόνων κι ήταν ψηλότερος κι από τους τέσσερις εμάς μαζί.

Τον θυμάμαι προπάντων μερικά βράδια γιορτής. Όταν ο παπούς και ο θείος Μιχαήλ είχαν πάει επίσκεψη, ο θείος Ιάκωβος, αναμαλλιασμένος, έμπαινε στην κουζίνα με την κιθάρα του. Η γιαγιά σέρβιρε τσάι με μπόλικο ζακουσκί* και βότκα σ' ένα μεγάλο πράσινο τετράγωνο μπουκάλι πού ο πάτος του ήταν στολισμένος με όμορφα κόκκινα λουλούδια από χυτό γυαλί. Ο Τσιγκάνοκ, φορώντας τα κυριακάτικά του, στριφογύριζε σα σβούρα. Ο επιστάτης γλιστρούσε ανάμεσά μας αθόρυβα· τα ματογυάλια του λαμποκοπούσαν. Η Ευγενία, η παραμάνα των παιδιών, στρουμπουλή σα στάμνα, με κόκκινη βλογιοκομμένη φάτσα, μάτια πονηρά και φωνή σαν τρομπέτας, ήταν επίσης εκεί. Πότε - πότε, ερχότανε ο νεωκόρος της εκκλησίας της Κοίμησης, ένας γενάτος και μακρυμάλλης τύπος, καθώς και άλλα πρόσωπα που μου φαίνονταν μαύρα και γλοιώδη σαν λούτσοι.

Όλος αυτός ο κόσμος έπινε πολύ κι έτρωγε ανασαίνοντας βαριά. Δίνανε στα παιδιά λιχουδιές κι ένα ποτήρι γλυκό πιοτό. Σιγά - σιγά φούντωνε μια ζωηρή και παράξενη ευθυμία. Ο θείος Ιάκωβος κούρντιζε με μεράκι την κιθάρα του κι έπειτα πρόφερε τούτα τα λόγια, πάντα τα ίδια:

– Λοιπόν, αρχίζω!

Τίναζε προς τα πίσω τα τσουλούφια του κι έσκυβε στο όργανό του, τεντώνοντας το λαιμό σα χήνα. Το στρογγυλό κι ανέγνοιαστο πρόσωπό του έπαιρνε μιαν έκφραση νυσταγμένη· τα ζωηρά, ασύλληπτα μάτια του, γίνονταν γυάλινα. Τσιμπούσε απαλά τις χορδές και το ύφος που έπαιζε σε συνέπαιρνε και σε μεθούσε. Εκείνη η μουσική απαιτούσε τέλεια σιγή. Ίδια μ' ορμητικό ρυάκι, έμοιαζε να τρέχει από πολύ μακριά και ν' αναβρύζει μέσα από το πάτωμα και τους τοίχους. Τάραζε τις καρδιές και γεν-

* Ορεχτικό που σερβίρεται μαζί με τη βότκα.

νούσε ένα ανεξήγητο αίσθημα θλίψης κι ανησυχίας. Ακούγοντάς τον, ένοιωθες λύπη για τους άλλους και για τον εαυτό σου. Οι μεγάλοι φαίνονταν να ξαναγίνονται κι αυτοί παιδιά, κι όλος ο κόσμος έμενε ασάλευτος, θυθισμένος στή σιωπή και στήν ονειροπόληση.

Ο Σάσα προπάντων, ο γιος του Μιχαήλ, άκουγε μ' όλα του τ' αυτιά, τεντωμένος προς το θείο του. Κοίταζε τήν κιθάρα μ' ανοιχτό το στόμα και στ' αχείλι του κρεμόταν μιά μακριά κλωστή σάλιου. Μερικές φορές αποξεχνιότανε τόσο πολύ που έπεφτε από την καρέκλα του, με τα χέρια μπροστά· έμενε τότε καθισμένος στο πάτωμα, με τα μάτια ασάλευτα και γουρλωμένα.

Αλλά και οι άλλοι φαίνονταν σα μαγεμένοι. Μονάχα το σαμοβάρι σιγοτραγουδούσε δίχως ν' αποσκεπάζει το παράπονο της κιθάρας. Τα δυο τετράγωνα παραθυράκια αγνάντευαν τη σκυθρωπή φθινοπωριάτικη νύχτα. Στιγμές στιγμές, νόμιζες πως άκουγες κάποιον να χτυπάει απαλά στα τζάμια. Οι κίτρινες φλόγες των δυο σπαρματσέτων που ήταν τοποθετημένα πάνω στο τραπέζι, μυτερές σα λόγχες, τρεμόπαιζαν.

Ο θείος Ιάκωβος ναρκωνόταν όλο και πιό πολύ· με τα δόντια σφιγμένα, έμοιαζε να κοιμαται. Μόνο τα χέρια του ζούσαν. Τα δάχτυλα του δεξιού του χεριού, κυρτωμένα, τρεμούλιαζαν πάνω από το όργανο, χωρίς να μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την κίνησή τους· έμοιαζαν με πουλιά που χτυπάνε τα φτερά τους και προσπαθούν να πετάξουν. Τα δάχτυλα του αριστερού χεριού έτρεχαν με απίστευτη ταχύτητα πάνω στη λαβή της κιθάρας.

Όταν είχε πιει, ο θείος Ιάκωβος σιγοτραγουδούσε έναν ατέλειωτο σκοπό, με σφυριχτή και δυσάρεστη φωνή:

Αν ήταν ο Ιάκωβος σκυλί,

θα ούρλιαζ' απ' το βράδι ως το πρωί.
Ώ, πως βαριέμαι!
πως λυπάμαι!
Στο δρόμο βλέπω μια καλόγρια
και στο φράχτη μια κουρούνα.
Ω, πως βαριέμαι!
Απ' τη θερμάστρα πίσω λαλεί ένα τριζόνι
κι αρχίζουν ν' αναδεύονται οι κατσαρίδες.
Ώ, πως βαριέμαι!
Ένας ζητιάνος τις λουρίδες του κρεμά*
για να στεγνώσουν,
κι άλλος ζητιάνος πάει και του τις κλέβει.
Ω, πως βαριέμαι!
Ω, πως λυπάμαι!

Δεν μπορούσα να υποφέρω εκείνο το τραγούδι, κι όταν ο θείος μου έφτανε στους ζητιάνους, έκλαιγα με καυτά δάκρυα, κυριευμένος από μιαν αβάσταχτη λύπη.

Ο Τσιγκάνοκ άκουγε τη μουσική με την ίδια προσοχή σαν τους άλλους. Με τα δάχτυλα χωμένα στις μαύρες μπούκλες του, κάρφωνε τη ματιά του σε μια γωνιά του δωματίου και ρουθούνιζε πότε-πότε. Μερικές φορές, ξαμολούσε απότομα μια παραπονιάρικη φωνή:

– Αχ! Αν είχα φωνή πως θα τραγουδούσα, Θεούλη μου!

Η γιαγιά αναστέναζε:

– Σταμάτα, Ιάκωβε, μας ξεσκίζεις την καρδιά! Και συ, Ιβάν, δεν πιάνεις λίγο το χορό...

Αυτή η παράκληση δεν εισακουόταν πάντα αμέσως· μερικές φορές, ωστόσο, ο μουσικός, πλάκωνε για μια στιγμή τις χορδές με την παλάμη του· έπειτα, σφίγγοντας τη γροθιά, πετούσε μακριά με δύναμη κάποιο πρά-

* Πάνινες λουρίδες που τύλιγαν γύρω από τα πόδια, αντί για κάλτσες.

γμα που δεν μπορούσε κανείς ούτε να το δει ούτε να το ακούσει κι αναφωνούσε με αγέρωχο τόνο:

– Έξω η λύπη κι η στενοχώρια! Ιβάν, η σειρά σου!

Ο Τσιγκάνοκ έπαιρνε πόζα, έσιαζε την κίτρινη μπλούζα του και προχωρούσε στη μέση του δωματίου με προσοχή, σα να βάδιζε πάνω σε καρφιά. Τα μελαχροινά του μάγουλα κοκκίνιζαν. Χαμογελούσε πολύ σαστισμένος και ζητούσε:

– Λίγο πιο γρήγορα, Ιάκωβε Βασίλιεβιτς!

Η κιθάρα αντηχούσε με μανία, τα τακούνια έπαιζαν ταμπούρλο στο πάτωμα. Τα πιατικά πάνω στο τραπέζι και μέσα στο αρμάρι ντιντίνιζαν. Στο μέσο της κουζίνας, ο Τσιγκάνοκ στροβιλλιζότανε σα φλόγα ή μετεωριζόταν σα γεράκι. Τα τεντωμένα μπράτσα του έμοιαζαν με φτερούγες και τα πόδια του μόλις που πρόφταινες να τα δεις ότι κινούνταν. Ξαφνικά, καθόταν ανακούρκουδα βγάζοντας μια δυνατή κραυγή και στριφογύριζε σαν χρυσαφένια κλαδευτήρα**. Η αστραφτερή του μπλούζα έλαμπε ολόγυρά του και το μετάξι που αναρριγούσε και ρυάκιζε, έμοιαζε μ' αναλυτό χρυσάφι. Ο Τσιγκάνοκ χόρευε ακούραστα, αποξεχνώντας τα πάντα. Αν άνοιγε κανείς διάπλατα την πόρτα, θα έφευγε χορεύοντας, μέσα από τους δρόμους, μέσα από την πόλη, ποιός ξέρει για που...

– Σπάστα όλα! φώναζε ο θείος Ιάκωβος που κρατούσε το ρυθμό με το πόδι.

Σφύριζε διαπεραστικά και μ' εκνευριστική φωνή πετούσε κωμικά ρεφραίν:

Αν δε φοβόμουνα μη λειώσουνε τα τσόκαρά μου,
θα παρατούσα τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου!

Εκείνοι που κάθονταν στο τραπέζι ένοιωθαν να τους τρώνε τα πόδια τους για χορό. Πότε - πότε έβγαζαν κι

* Χελιδονόμορφο πουλί.

Ο Τσιγκάνοκ τινάχτηκε πρός τη γιαγιά κι άρχισε νά χορεύει γύρω της.

αυτοί κραυγές και άλυχτίσματα, σα να είχαν καεί. Ό επιστάτης χτυπούσε το γυμνό του κρανίο και τραύλιζε. Μια μέρα, έσκυψε προς εμένα και μου είπε στο αυτί, μιλώντας μου σα να ήμουνα μεγάλος:

– Αλέξη, αν ήταν εδώ ο πατέρας σου, θα έβαζε κι άλλη φωτιά! Ήτανε γλετζές κι έκανε καλή παρέα. Τον θυμάσαι;

– Όχι.

– Αλήθεια; Συχνά, μαζί με τη μητέρα σου... αλλά περίμενε μια στιγμή!

Σηκώθηκε. Ψηλός, άσαρκος, έμοιαζε με εικόνα αγίου. Έκαμε μια υπόκλιση στη γιαγιά και της είπε με φωνή πιο βαριά από συνήθως:

– Ακουλίνα Ιβάνοβνα, κάνε μας τη χάρη να το φέρουμε μια βόλτα, όπως έκανες άλλοτε με το γαμπρό σου τον Μαξίμ. Δώσε μας αυτή την ευχαρίστηση.

– Τι ειν' αυτά που λες, Γρηγόρη Ιβάνοβιτς, έλα στα συγκαλά σου! Να χορέψω στην ηλικία μου, μα θα γελούσε μαζί μου όλος ο κόσμος...

Άρχισαν να την παρακαλούν. Και τότε, απότομα, σηκώθηκε ζωηρή σαν κοριτσόπουλο, έσιαξε τη φούστα της, όρθωσε το κορμί της και, ρίχνοντας το βαρύ της κεφάλι προς τα πίσω, προχώρησε στο μέσο της κουζίνας φωνάζοντας:

– Ε λοιπόν, γελάστε όσο θέλετε, με γειά σας με χαρά σας! Εμπρός, Ιάκωβε, άλλη μουσική!...

Ο θείος τέντωσε το κορμί του και, με τα μάτια κλειστά, άρχισε να παίζει πιο αργά. Ο Τσιγκάνοκ έμεινε για μια στιγμή ακίνητος, τινάχτηκε προς τη γιαγιά κι άρχισε να χορεύει γύρω της με λυγισμένα τα πόδια. Εκείνη περιφερόταν στο δωμάτιο, αθόρυβα, μέ τα μπράτσα τεντωμένα, τα φρύδια ανασηκωμένα και τα μάτια σκοτεινά και στυλωμένα μακριά. Μου φάνηκε γελοία κι έσκασα τα γέλια. Ο επιστάτης με απείλησε με το δάχτυλο κι όλοι

οι μεγάλοι στράφηκαν προς το μέρος μου με ύφος αποδοκιμαστικό.

– Σταμάτα, Ιβάν! λέει ο επιστάτης χαμογελώντας.

Ο Τσιγκάνοκ παραμέρισε υπάκουα και κάθησε στο κατώφλι, ενώ η Ευγενία, με το λαιμό τεντωμένο μπροστά, άρχιζε να τραγουδάει με βαθιά ευχάριστη φωνή:

Έπλεκε όλη τη βδομάδα
μια δαντέλλα η κοπέλλα,
κι απ' την κούραση η καημένη
είναι μισοπεθαμένη.

Φαινόταν πως η γιαγιά δε χόρευε πια, αλλά διηγιόταν μια ιστορία. Σκεφτική, βάδιζε σιγά και λικνιζόταν, κοιτάζοντας πάνω από το μπράτσο της. Το βαρύ της σώμα δίσταζε, αναποφάσιστο, ενώ τα πόδια της προχωρούσαν με περίσκεψη. Ξαφνικά, σταμάτησε απότομα, σαν τρομαγμένη. Το πρόσωπό της αναρρίγησε, συσπάστηκε κι έπειτα φωτίστηκε μ' ένα εγκάρδιο χαμόγελο. Πήδησε στο πλάι, σα για να κάμει τόπο σε κάποιον, παραμερίζοντάς τον συνάμα με το χέρι. Με το κεφάλι χαμηλωμένο, στάθηκε ακίνητη κι έστησε αυτί, χαμογελώντας πάντα πιο χαρούμενα.

Ξαφνικά, ξέφυγε από τη θέση της κι άρχισε να στροβιλλίζεται. Φάνηκε σα να ψήλωσε· η ομορφιά της και η χάρη της έγιναν τόσο ορμητικές, που δεν μπορούσε κανείς να ξεκολλήσει από πάνω της τα μάτια εκείνη τη στιγμή· είχες την εντύπωση πως κάποιο θαύμα της είχε ξαναδώσει τα νιάτα της.

Η Ευγενία επαναλάβαινε μ' όλη τη δύναμη της φωνής της:

Την Κυριακή μετά τη λειτουργία,
χόρεψα ως το μεσονύχτι.
Έφυγα απ' το γιορτάσι τελευταία·
κρίμα που τέλειωσε το πανηγύρι.

Μόλις τέλειωσε το χορό, η γιαγιά γύρισε και κάθησε στη θέση της κοντά στο σαμοβάρι. Όλοι οι παραβρισκόμενοι της απευθύνανε φιλοφρονήσεις. Εκείνη απάντησε, σιάζοντας τα μαλλιά της:

– Πάψτε λοιπόν! Δεν έχετε δει ποτέ αληθινές χορεύτριες. Στον τόπο μας, στην Μπαλάχνα*, ήταν ένα κορίτσι – ξέχασα τ' όνομά του – πού όταν χόρευε, οι άνθρωποι έκλαιγαν από χαρά! Ήταν σωστό πανηγύρι να τη βλέπεις, δεν ήθελες τίποτα άλλο. Ομολογώ πως τη ζήλευα πολύ.

– Δεν υπάρχει στον κόσμο τίποτα ανώτερο από τους τραγουδιστές και τους χορευτές! παρατήρησε η Ευγενία σ' έναν τόνο που δε σήκωνε αντίρρηση.

Έπειτα έπιασε έναν ψαλμό για το βασιλιά Δαβίδ. Στο μεταξύ, ο θείος Ιάκωβος, πού είχε αγκαλιάσει τον ώμο του Τσιγκάνοκ, του λέει:

– Εσύ θα έπρεπε να χορεύεις στις ταβέρνες, οί άνθρωποι θα τρελλαίνονταν βλέποντάς σε!...

– Εκείνο που θα 'θελα είναι να μπορούσα να τραγουδώ, αποκρίθηκε ο Τσιγκάνοκ.

Αν ο Θεός μου είχε δώσει φωνή, θα τραγούδαγα καμιά δεκαριά χρόνια και μετά θα έφευγα δεν ξέρω για που, ακόμη και σε μοναστήρι θα πήγαινα!

Όλος ο κόσμος έπινε βότκα, και προπάντων ο Γρηγόρης. Η γιαγιά μου, πού δεν έπαυε να τοϋ γεμίζει το ποτήρι, τον προειδοποιούσε:

– Πρόσεχε, Γρηγόρη, θα στραβωθείς ολότελα! Εκείνος αποκρινόταν σοβαρά:

– Τόσο το χειρότερο, δε μου χρειάζονται πιά τα μάτια. Αρκετά είδα!

Έπινε δίχως να μεθα ποτέ, αλλά γινόταν όλο και πιο φλύαρος και τότε μου μιλούσε πάντα σχεδόν για τον πατέρα μου:

* Πόλη πού βρίσκεται 30 χλμ. ΒΔ του Νίζνι-Νόβγκοροντ

– Άχ, μικρέ μου φίλε, ήτανε μεγάλη καρδιά ο Μαξίμ...

Η γιαγιά μου αναστέναζε κι επιδοκίμαζε, κουνώντας το κεφάλι:

–Ναι, ήτανε τέκνο του Κυρίου...

Όλα αυτά μ' ενδιαφέρανε τρομερά, μου αιχμαλώτιζαν την προσοχή. Στην καρδιά μου τρύπωνε μια γλυκιά θλίψη... Αχώριστες η θλίψη κι η χαρά κατακτούσαν επίσης εκείνους που με τριγύριζαν, και περνούσαν από τη μια στην άλλη χωρίς να το αντιλαμβάνονται, με μιαν ασύλληπτη ταχύτητα.

Μια μέρα, ο θείος Ιάκωβος λίγο μεθυσμένος, άρχισε να σχίζει την μπλούζα του και να τραβάει με μανία τα μαλλιά του, τα ισχνά ασπρειδερά μουστάκια του, τη μύτη του και το κρεμασμένο του χείλι.

– Τι σημασία έχουν όλ' αυτά; ούρλιαζε, με το πρόσωπο πλημμυρισμένο δάκρυα. Ποιό τ' όφελος;

Χτυπούσε τα μάγουλά του,το μέτωπο, το στήθος κι έκλαιγε μ' αναφυλλητά:

–Είμαι ένας τιποτένιος, ένας ηλίθιος, μια χαλασμένη ψυχή.

Ο Γρηγόρης μούγκριζε:

– Άχ, αχ, αυτό ειν' αλήθεια...

Και η γιαγιά, που είχε πιει κι αυτή κομμάτι παραπάνω, δοκίμαζε να καλμάρει το γιο της και προσπαθούσε να του πιάσει τα χέρια:

– Φτάνει, Ιάκωβε, ο Κύριος ξέρει ποιά μαθήματα θέλει να δώσει.

Όταν η γιαγιά είχε πιει, ήταν ακόμη πιό όμορφη· τα μαύρα, χαμογελαστά μάτια της, σκόρπιζαν σ' όλους ένα φως που θέρμαινε την ψυχή. Αέριζε το φουντωμένο πρόσωπό της με το μαντήλι της κι έλεγε με τραγουδιστή φωνή:

– Κύριε! Κύριε! Τι καλά που είναι όλα! Μα ιδές τε λοιπόν τι καλά που είναι όλα!

Ήταν η κραυγή της καρδιάς της, το έμβλημα όλης της ζωής της.

Τα δάκρυα και οι κραυγές του θείου μου, που συνήθως ήταν τόσο ξέγνοιαστος, μ' εντυπωσίασαν πολύ. Ρώτησα τη γιαγιά γιατί έκλαιγε, γιατί κατηγορούσε τον εαυτό του και χτυπιόταν.

– Θέλεις όλα να τα μαθαίνεις, αποκρίθηκε ενοχλημένη η γιαγιά, αντίθετα από τη συνήθειά της. Περίμενε λιγάκι, είσαι πάρα πολύ μικρός για ν' ανακατεύεσαι σ' αυτά τα πράγματα.

Η περιέργειά μου ξύπνησε πιο πολύ. Πήγα στο μαγαζί και ρώτησα τον Ιβάν, αλλά ούτε κι αυτός θέλησε να μου απαντήσει. Σιγογελούσε και κοιτάζοντας τον επιστάτη με την άκρη του ματιού, δοκίμασε να με βγάλει έξω:

– Άσε με ήσυχο, φύγε από δω! αλλοιώς θα σε βουτήξω στο καζάνι και θα σε βάψω!

Όρθιος εμπρός στο πλατύ και χαμηλό φουρνέλλο, ο Γρηγόρης ανακάτωνε το περιεχόμενο τριών καζανιών που ήταν στερεωμένα εκεί. Όταν έβγαζε τη μακριά μαύρη κουτάλα, κοίταζε τις χρωματιστές σταγόνες που έπεφταν απ' αυτήν. Η φωτιά έκαιγε ζωηρά και αντιφέγγιζε πάνω στην πέτσινη ποδιά του, που ήταν παρδαλή σαν το πετραχήλι του παπά. Το χρωματιστό νερό σφύριζε μέσα στα καζάνια και ένας στιφός ατμός ξέφευγε από την πόρτα σαν πυκνό σύννεφο. Έξω, ένας ξερός άνεμος σάρωνε το έδαφος.

Ο επιστάτης με κοίταξε πάνω απ' τα γυαλιά του με τα κόκκινα και θολά μάτια του και πρόσταξε βάναυσα τον Ιβάν:

– Ξύλα! Που έχεις το νου σου;

Ο Τσιγκάνοκ όρμησε στην αυλή. Ο Γρηγόρης κάθησε σ' ένα σακκί με σάνταλο και μου έγνεψε να πλησιάσω:

– Έλα δω να δεις!

Με πήρε πάνω στα γόνατά του και ακούμπησε τα ζε-

στα και μαλακά του γένεια στο μάγουλό μου. Αυτό που μου είπε τότε, δεν επρόκειτο να το ξεχάσω ποτέ:

– Ο θείος σου χτύπησε τόσο πολύ και βασάνισε τη γυναίκα του που αυτή πέθανε, και τώρα τον βασανίζει η συνείδησή του, καταλαβαίνεις; Πρόσεχε, πρέπει να τα καταλάβεις όλα, γιατί αλλοιώς πας χαμένος.

Ο Γρηγόρης μιλούσε με την ίδια απλότητα που μιλούσε κι η γιαγιά, αλλά ανατρίχιαζα όταν τον άκουγα κι ειχα την εντύπωση ότι, μέσα από τα γυαλιά του, το βλέμμα του εισχωρούσε ως το βάθος των πραγμάτων.

– Πως τη σκότωσε; συνέχισε χωρίς να βιάζεται, να σου πω πως: Πλάγιασε κοντά της, της σκέπασε το κεφάλι με μια κουβέρτα, την κράτησε σφιχτά σαν σε μέγγενη και τη χτυπούσε. Γιατί; Ούτε κι ο ίδιος ήξερε, μπορείς να είσαι βέβαιος γι' αυτό.

Ο Ιβάν είχε επιστρέψει με μιαν αγκαλιά ξύλα και ζέσταινε τα χέρια του, κουκουβισμένος μπροστά στη φωτιά. Χωρίς να δίνει προσοχή σ' αυτόν, ο επιστάτης συνέχισε σοβαρά:

– Ίσως τη χτυπούσε γιατί ήτανε καλύτερη απ' αύτόν και τη ζήλευε. Οι Κασίριν, μικρέ μου, δεν αγαπούν εκείνον που είναι καλός, τον ζηλεύουν και τον καταστρέφουν, γιατί δεν μπορούν να γίνουν καλοί αυτοί οι ίδιοι. Ρώτα λοιπόν τη γιαγιά σου πως απαλλάχτηκαν από τον πατέρα σου. Θα σου το πει· δεν της αρέσει το ψέμα της γιαγιάς σου, δεν το καταλαβαίνει. Πίνει και ρουφάει ταμπάκο, παρόλα αυτά όμως είναι μια αληθινή άγια, μια μακάρια για να το πω έτσι. Μείνε προσκολλημένος κοντά της, πολύ κοντά της...

Με απόσπρωξε και βγήκα στην αυλή αναστατωμένος και τρομαγμένος. Στο διάδρομο του σπιτιού με πρόφτασε ο Ιβάν. Μου έπιασε το κεφάλι με τα δυο του χέρια και μου ψιθύρισε πολύ σιγανά:

– Μην τον φοβάσαι, είναι καλός άνθρωπος. Να τον κοιτάς ολόισια στα μάτια, του αρέσει αυτό.

Όλα αυτά με ανησυχούσαν και με τάραζαν. Δε γνώριζα άλλη ζωή απ' αυτήν που με τριγύριζε, αλλά θυμάμαι μπερδεμένα πως ο πατέρας μου και η μητέρα μου είχανε ζήσει αλλοιώς. Μιλούσαν αλλοιώτικα, διασκέδαζαν διαφορετικά. Στο σπίτι ή στον περίπατο έμεναν πολύ κοντά ο ένας στον άλλο. Συχνά το βράδι στέκονταν κοντά στο παράθυρο και γελούσαν για πολλήν ώρα ή τραγουδούσαν δυνατά. Οι άνθρωποι σταματούσαν στο δρόμο και τους κοίταζαν· μου φαινόταν πως εκείνα τα πρόσωπα, τα σηκωμένα στον αέρα, έμοιαζαν με άπλυτα πιάτα στο τέλος ενός γεύματος κι αυτό με διασκέδαζε. Στου παπού, αντίθετα, γελούσανε λίγο, και συχνά για λόγους που δεν τους καταλάβαινα. Συχνά καυγάδιζαν, απειλούνταν μεταξύ τους· ψιθύριζαν στις γωνιές. Τα παιδιά ήταν σιωπηλά, η παρουσία τους περνούσε απαρατήρητη, θα 'λεγες πως έμεναν κολλημένα στο έδαφος σαν τη σκόνη που την κατακαθίζει η βροχή. Ένοιωθα ξένος σ' εκείνο το σπίτι, εκείνη η ζωή μ' ερέθιζε με αναρίθμητα κεντρίσματα, μ' έκανε δύσπιστο και μ' έκανε να τα εξετάζω όλα με ολοένα και μεγαλύτερη προσοχή.

Η φιλία μου για τον Ιβάν μεγάλωνε αδιάκοπα. Και καθώς η γιαγιά ήταν απορροφημένη με τις φροντίδες του νοικοκυριού από τα ξημερώματα ίσαμε τη μαύρη νύχτα, στριφογύριζα όλη σχεδόν τη μέρα γύρω απ' αυτόν. Ο Ιβάν συνέχιζε να βάζει το χέρι του κάτω από τις βέργες όταν με μαστίγωνε ο παπούς και, την άλλη μέρα, μου έδειχνε τα πρησμένα δάχτυλά του, παραπονούμενος:

– Όχι, αυτό δε χρησιμεύει σε τίποτα. Τρως όσες κι εγώ, πρόσεξε λοιπόν!... είναι η τελευταία φορά, τόσο το χειρότερο για σένα!

Αλλά την επόμενη φορά, υποβαλλότανε ξανά σ' εκείνο τον ανώφελο πόνο.

– Πίστευα πως δεν ήθελες να το κάμεις πια...

– Δεν ήθελα, μα να που το ξανάκαμα... Δεν ξέρω γιατί... έγινε δίχως να το θέλω...

Αυτό που έμαθα σε λίγο για μένα κέντρισε την περιέργειά μου και αύξησε ακόμα πιο πολύ τη στοργή μου γι' αυτόν.

Κάθε Παρασκευή, ο Τσιγκάνοκ έζεχνε στο μεγάλο έλκηθρο «Σαράπ» το αγαπημένο άλογο της γιαγιάς, ένα πυρρόξανθο φαρί, ιδιότροπο, πονηρό και λαίμαργο. Ο Τσιγκάνοκ φορούσε ένα κοντογούνι που του έφτανε ώς τα γόνατα, έβαζε στο κεφάλι του ένα βαρύ γούνινο καλπάκι και ζωνότανε με μια πάνινη πράσινη ζώνη. Έπειτα πήγαινε στην αγορά για ψώνια. Μερικές φορές περίμεναν ώρες την επιστροφή του. Όλο το σπίτι ανησυχούσε. Σίμωναν στο παράθυρο, χουχούλιζαν το τζάμι για να λειώσει η πάχνη και κοίταζαν στο δρόμο.

– Δεν έρχεται;

– Όχι.

Η γιαγιά στενοχωριόταν περισσότερο από τους άλλους.

– Αχ, αχ, αχ! έλεγε στους γιους της και στον παπού. Θα τους ξεκάμετε και τους δυο, και τον άνθρωπο και τ' άλογο! Θα 'πρεπε να ντρεπόσαστε, ασυνείδητοι! Δε σας φτάνουν λοιπόν τα όσα έχετε, ηλίθια και ένοχη φάρα; Ο Κύριος θα σας τιμωρήσει!

Ο παπούς, σκυθρωπός, γρύλλιζε:

– Καλά, εντάξει... δε θα ξαναγίνει άλλη φορά...

Μερικές φορές, ο Τσιγκάνοκ γύριζε το μεσημέρι. Οι θείοι μου κι ο παπούς έβγαιναν βιαστικοί, βιαστικοί· η γιαγιά, θυμωμένη άγρια, προχωρούσε βαριά πίσω τους με την αρκουδίσια περπατησιά της. Δεν καταλάβαινα γιατί, εκείνες τις στιγμές, φαινότανε πάντα κακόκεφη. Τα παιδιά προστρέχανε κι αυτά κι άρχιζαν με χαρά το ξεφόρτωμα του έλκηθρου, που ήταν γεμάτο με γουρου-

νόπουλα του γάλατος, πουλερικά, ψάρια και κομμάτια κρέας κάθε λογής.

– Τ' αγόρασες όλα, όπως σου είχα πει; ρωτούσε ο παπούς, και τα διαπεραστικά του μάτια ανασκάλευαν το φορτίο με μια λοξή ματιά.

– Τα έκαμα όλα όπως πρέπει, αποκρινόταν πρόσχαρα ο Ιβάν.

Τρεχάλιζε μέσα στην αυλή για να ζεσταθεί και χτυπούσε τα γάντια του με μεγάλο θόρυβο.

– Ε, όχι τόσο δυνατά! Τα έχουμε πληρώσει αρκετά ακριβά τα γάντια σου! φώναζε αυστηρά ο παπούς. Σου έμειναν λεφτά;

– Ούτε πεντάρα.

Ό παπούς γύριζε αργά γύρω από το έλκηθρο κι έλεγε με σιγανή φωνή:

– Και τούτη τη φορά μου φαίνεται πώς έφερες πολλά πράματα. Ελπίζω πως δε θα τ' αγόρασες δίχως να πληρώσεις; Πρόσεχε, δε θέλω ν' ακουστεί τέτοιο πράγμα, στο σπίτι μου.

Κι έφευγε γρήγορα κάνοντας μια γκριμάτσα.

Οι θείοι ορμούσαν με χαρά πάνω στο έλκηθρο. Ζύγιζαν στο χέρι τα πουλερικά, τα ψάρια, τα πλατάρια της χήνας, τα μοσχαρίσια πόδια, τις κομματαριές το κρέας. Σιγοσφύριζαν και γρύλλιζαν επιδοκιμαστικά:

– Εντάξει.. σήκωσε ό,τι καλύτερο υπήρχε!

Ό θείος Μιχαήλ προπάντων ήταν γοητευμένος· πηδούσε γύρω από την άμαξα*, σα να κινιόταν από κάποιο ελατήριο και οσφραινόταν τα πάντα με τη μύτη του που έμοιαζε με της τσικλητήρας. Χτυπούσε τα χείλια του από

---

* Πιό πάνω ο συγγραφέας μιλάει για έλκηθρο, ενώ εδώ κάνει λόγο για άμαξα. Τουτο, γιατί το όχημα που χρησιμοποιόταν το καλοκαίρι με ρόδες, ήταν εφοδιασμένο με πέδιλα και στις αρχές του χειμώνα μεταμορφωνόταν σε έλκηθρο.

ικανοποίηση και μισόκλεινε ηδονικά τα ερευνητικά του μάτια. Ξεραγκιανός σαν τον πατέρα του, αλλά πιο ψηλός, ήταν μαύρος σα σβησμένο δαυλί. Έκρυβε τα χέρια του στα μανίκια του, για να τα προστατέψει από το κρύο, και ρωτούσε τον Τσιγκάνοκ:

– Πόσα σου είχε δώσει ο πατέρας μου;

– Πέντε ρούβλια.

– Ω! Αυτά εδώ κάνουν πάνω από δεκαπέντε ρούβλια! Πόσα ξόδεψες;

– Τέσσερα ρούβλια και δέκα καπίκια.

– Τότε σου μένουν εννενήντα καπίκια στην τσέπη. Βλέπεις, Ιάκωβε, πώς γίνονται τα λεφτά;

Ο θείος Ιάκωβος, φορώντας μόνο το πουκάμισο, μόλο που έκανε κρύο, χασκογελούσε σιγανά και μισόκλεινε το μάτι κοιτάζοντας το γαλάζιο και παγωμένο ουρανό.

– Κέρασέ μας από μισό μπουκάλι βότκα, έλεγε ράθυμα στον Ιβάν.

Η γιαγιά ξέζεχνε τ' άλογο.

– Τι είναι, μικρό μου, τι είναι γατάκι μου; Θέλεις να κάμεις λίγο τα τσαλίμια σου, ε; Άντε, διασκέδασε, ομορφιά μου, χαρά μου!

Ο πελώριος Σαράπ τίναζε την πυκνή του χαίτη, δάγκωνε παιγνιδιάρικα με τα λευκά του δόντια τον ώμο της γιαγιάς, της άρπαζε το μεταξωτό κεφαλομάντηλο και την κοίταζε με σκανταλιάρικο μάτι. Κουνούσε το κεφάλι του για να πέσει η πάχνη που είχε κολλήσει στα τσίνουρά του και σιγοχλιμήντριζε.

– Θέλεις ψωμάκι;

Η γιαγιά του έχωνε ανάμεσα στα δόντια ένα χοντρό κομμάτι ψωμί σκεπασμένο με αλάτι, του κρατούσε την ποδιά της εμπρός στο στόμα σαν τορβά και το κοίταζε που έτρωγε.

Ο Τσιγκάνοκ, που έπαιζε κι αυτός σαν πουλάρι, πήγαινε κοντά της.

– Ω, τι καλό άλογο, γιαγιά, τι έξυπνο!...

– Πήγαιν' από δω, μην προσπαθείς να με καλοπιάσεις! φώναζε η γιαγιά χτυπώντας το πόδι της. Ξέρεις πως δεν σ' αγαπώ, κάτι τέτοιες μέρες σαν τη σημερινή...

Η γιαγιά μου εξήγησε πως στην αγορά ο Τσιγκάνοκ πιο πολύ έκλεβε παρά αγόραζε.

– Όταν ο παπούς του δίνει πέντε ρούβλια, ξοδεύει τα τρία και κλέβει πράματα για δέκα ρούβλια, μου είπε δυσαρεστημένη. Του αρέσει να κλέβει, ο ληστής. Δοκίμασε μια φορά και τα κατάφερε περίφημα. Στο σπίτι γέλασαν και του δώσανε συχαρίκια για την επιδεξιότητά του· συνέχισε λοιπόν κι αυτός και του έγινε συνήθεια. Ο παπούς γνώρισε για καλά τη φτώχεια και την αθλιότητα στα νιάτα του κι έγινε άπληστος τώρα στα γεράματα. Αγαπάει το χρήμα πιο πολύ κι από τα ίδια του τα παιδιά· του αρέσουν τα τζαμπατζίδικα! Όσο για τον Μιχαήλ και τον Ιάκωβο...

Έκαμε μια κουρασμένη χειρονομία και σώπασε μια στιγμή. Έπειτα, σκυμμένη στην ανοιχτή ταμπακέρα της, μουρμούρισε:

– Βλέπεις, μικρέ μου, αυτές οι δουλειές, είναι σαν τις δαντέλλες που πλέκει ένας τυφλός, άντε να ξεχωρίσεις το σχέδιο! Αν πιάσουν τον Ιβάν να κλέβει, θα τον σκοτώσουν στο ξύλο...

Ξανασώπασε για λίγο και συνέχισε σιγανά:

– Στο σπίτι μας υπάρχουν πολλές αρχές, αλλά λίγη τιμιότητα.

Την άλλη μέρα ικέτεψα τον Τσιγκάνοκ να μην κλέψει πιά.

– Γιατί αλλοιώς θα σε σκοτώσουν στο ξύλο...

– Δεν πρόκειται να με πιάσουν, ξέρω να τα καταφέρνω· είμαι σβέλτος και τ' άλογό μου είναι σαΐνι! μου λέει χαμογελώντας.

Μα ευθύς σκυθρώπασε:

– Ναι, ξέρω, είναι κακό να κλέβεις, κι επικίνδυνο. Να, το κάνω έτσι για γούστο. Να σκεφτείς πως ούτε και τα λεφτά κρατάω· οι θείοι σου μου τα παίρνουν όλα. Ας τα παίρνουν, νηστικός δέ μένω!

Ξαφνικά, με πήρε στην αγκαλιά του και με ξεκούνησε ελαφρά.

– Είσαι λεπτοκαμωμένος, μά τα κόκκαλά σου ειναι γερά. Θα γίνεις δυνατό παλληκάρι. Ξέρεις τι θα 'πρεπε να κάνεις; Να μάθεις να παίζεις κιθάρα· δεν έχεις παρά να ζητήσεις του θείου σου τού Ιάκωβου να σε μάθει, αμέ! Το κακό είναι πως είσαι ακόμη μικρός, αλλά έχεις χαραχτήρα. Δεν αγαπάς τον παπού σου;

– Δεν ξέρω.

– Ε, λοιπόν, εγώ, εκτός από τη γιαγιά, μισω τούς Κασίριν. Ας τους αγαπήσει ο διάβολος!

– Κι εμένα;

– Εσύ δεν είσαι Κασίριν, είσαι Πεσκώφ, έχεις άλλο αίμα, άλλη ράτσα...

Και ξαφνικά, σφίγγοντάς με πιο δυνατά, έβγαλε κάτι σαν βογγητό:

– Αχ! ας ήταν να 'χα ωραία φωνή, Κύριε! Θα έβαζα φωτιά στους ανθρώπους... Πήγαινε τώρα, μικρέ μου, πρέπει να δουλέψω....

Με απίθωσε καταγής, έριξε στο στόμα του μια χούφτα καρφάκια κι άρχισε να στερεώνει πάνω σε μια μεγάλη τετράγωνη σανίδα ένα κομμάτι μαύρο και υγρό πανί.

Ο Τσιγκάνοκ έμελλε να πεθάνει λίγο καιρό μετά, και να κάτω από ποιές συνθήκες.

Στην αυλή, κοντά στην αυλόπορτα, ήταν ακουμπισμένος στον ξύλινο φράχτη ένας μεγάλος δρύινος σταυρός με πελώριο και ροζιάρικο πόδι. Βρισκόταν εκεί από πολύ καιρό· τον είχα προσέξει από τις πρώτες κιόλας μέρες πού έφτασα. Ήτανε τότε πιο καινούργιος και πιο κίτρινος, αλλά οι φθινοπωρινές βροχές τον είχανε σκουρήνει

πολύ. Ανάδινε μια στιφή οσμή ξύλου αλειμμένου με κολτάρ κι έπιανε ανώφελα τον τόπο σ' εκείνη τη στενή αυλή, που ήταν γεμάτη μ' ένα σωρό βρωμιές.

Ο θείος Ιάκωβος τον είχε αγοράσει για να τον τοποθετήσει στον τάφο της γυναίκας του, τη μέρα που χρόνιαζε, κι είχε κάνει τάμα να τον κουβαλήσει ο ίδιος στην πλάτη του ίσαμε το νεκροταφείο.

Αυτή η επέτειος του θανάτου της έπεσε Σάββατο, στις αρχές του χειμώνα. Έκανε τρομερό κρύο· το χιόνι, καθώς το έδιωχνε ο αγέρας από τις στέγες έπεφτε στο έδαφος σαν λεπτή σκόνη. Βγήκαν όλοι στην αυλή. Ο παπούς και η γιαγιά είχαν κιόλας φύγει για το νεκροταφείο με τρία από τα εγγόνια τους για να παραβρεθούν στο μνημόσυνο. Εμένα με είχαν αφήσει στο σπίτι, για να με τιμωρήσουν για κάποια βλακεία που είχα κάμει.

Οι θείοι μου, που φορούσαν κι οι δυο μαύρες κοντές γούνες, ανασήκωσαν λίγο το σταυρό και τοποθετήθηκαν κάτω από τα μπράτσα του. Ο Γρηγόρης και ένας άντρας, που δεν τον γνώριζα, ανασήκωσαν με κόπο το βαρύ πόδι και το έβαλαν πάνω στο δυνατό ώμο του Τσιγκάνοκ, που κλονίστηκε κι άνοιξε τα σκέλια του.

– Θα τα καταφέρεις; ρώτησε ο Γρηγόρης.

– Δεν ξέρω. Είναι πολύ βαρύς...

– Άνοιξε την πόρτα, στραβέ διάβολε! φώναξε ο θείος Μιχαήλ οργισμένος.

Και ο θείος Ιάκωβος πρόστεσε:

– Ντροπή σου, Ιβάν! Εμείς είμαστε λιγότερο δυνατοί από σένα...

Ο Γρηγόρης άνοιξε διάπλατα την αυλόπορτα, αλλά δεν παράλειψε να προειδοποιήσει τον Τσιγκάνοκ σε αυστηρό τόνο:

– Πρόσεχε να μην κοψομεσιαστείς και ο Θεός βοηθός σου!

— Φαλακρό γεροζωντόβολο! του φώναξε ο θείος Μιχαήλ από το δρόμο.

Όσοι ήταν στην αυλή χαμογέλασαν κι άρχισαν να μιλούν δυνατά, λες και ήταν πολύ ευτυχείς που έβλεπαν να παίρνουν από εκεί το σταυρό.

Ο Γρηγόρης με πήρε από το χέρι και με οδήγησε μέσα στο μαγαζί.

— Ο παπούς δε θα σε μαστιγώσει ίσως σήμερα, φαίνεται στις καλές του...

Με θρόνιασε πάνω σ' ένα σωρό υφάσματα ετοιμασμένα για βάψιμο και με τύλιξε προσεχτικά ως τους ώμους. Μύρισε τον ατμό που έβγαινε από τα καζάνια και συνέχισε σκεφτικός:

— Εγώ, μικρέ μου, ξέρω τον παπού σου εδώ και τριάντα χρόνια. Τον είδα στο ξεκίνημά του και τον βλέπω και τώρα που γέρασε. Κάποτε, είμασταν μεγάλοι φίλοι· μαζί είχαμε την ιδέα αυτής της επιχείρησης, μαζί την πραγματοποιήσαμε. Είναι έξυπνος άνθρωπος ο παπούς σου. Έγινε αφεντικό, εγώ, δεν ήξερα να γίνω. Αλλά ο Κύριος είναι πιο έξυπνος απ' όλους εμάς· φτάνει ένα του χαμόγελο, και ο πιο πονηρός άνθρωπος γίνεται ηλίθιος. Δεν ξέρεις εσύ ακόμη τίποτα απ' όσα λέγονται και γίνονται, και όμως θα πρέπει όλα να τα καταλάβεις. Η ζωή είναι σκληρή για τα ορφανά. Ο πατέρας σου, ο Μαξίμ Σαββατέιτς, ήταν άσσος, καταλάβαινε πάρα πολλά πράγματα. Γι' αυτό ακριβώς και δεν τον αγαπούσε ο παπούς σου· δεν τον δέχτηκε ποτέ μέσα στην οικογένεια...

Άκουγα μ' ευχαρίστηση εκείνα τα καλά λόγια, κοιτάζοντας τη χρυσοκόκκινη φλόγα που χόρευε μέσα στη θερμάστρα. Από τα καζάνια ανέβαινε ένα γαλατερό σύννεφο ατμού που κατακαθότανε με μορφή γαλαζωπής πάχνης στις σκεβρωμένες σανίδες του ταβανιού. Ανάμεσα σ' εκείνες τις κακοταιριαγμένες σανίδες διακρίνονταν γαλάζιες λουρίδες ουρανού. Ο άνεμος είχε καλμά-

ρει, ο ήλιος έλαμπε τόπους - τόπους και όλη η αυλή έμοιαζε σπαρμένη με μια σκόνη από γυαλί. Στο δρόμο, τα πέδιλα των έλκηθρων τριζοβολούσαν, κι από τις καμινάδες του σπιτιού ξέφευγαν γαλάζιες τουλούπες καπνού. Σκιές ανάλαφρες γλιστρούσαν πάνω στο χιόνι κι έμοιαζαν κι αυτές να διηγούνται μια ιστορία.

Ψηλός και κοκκαλιάρης, ξεσκούφωτος, με τα γένεια του και τα μεγάλα αυτιά του, ο Γρηγόρης έμοιαζε με αγαθό μάγο. Ανακάτευε την κοχλακιστή μπογιά και συνέχιζε να μου κάνει μάθημα:

– Να κοιτάς όλο τον κόσμο κατάματα· αν σου ριχτεί κανένας σκύλος, κοίτα τον κι αυτόν καλά μες στα μάτια, και να ιδείς που θα το βάλει στα πόδια...

Τα βαριά γυαλιά του πίεζαν τη βάση της μύτης του που έμοιαζε, έτσι φουσκωμένη που ήταν στην άκρη από γαλάζιο αίμα, σαν τη μύτη της γιαγιάς.

– Για σώπα! έκαμε ξαφνικά, στήνοντας αυτί. Έπειτα έσπρωξε με το πόδι την πόρτα της θερμάστρας, βγήκε και διέσχισε την αυλή με μεγάλες δρασκελιές. Όρμησα ξωπίσω του.

Μέσα στην κουζίνα, πάνω στο πάτωμα, ο Τσιγκάνοκ ήταν ξαπλωμένος ανάσκελα. Πλατιές ταινίες από φως τρύπωναν από τα παράθυρα· η μια έπεφτε πάνω στο κεφάλι και στο στήθος του, η άλλη πάνω στα πόδια του. Το μέτωπό του γυάλιζε παράξενα, τα φρύδια του ήταν ανασηκωμένα και τ' αλλοίθωρα μάτια του κοίταζαν σταθερά το μαυρισμένο ταβάνι. Τα μπλαβιασμένα χείλη του σιγοτρέμανε, αφήνοντας να ξεφεύγουν τριανταφυλλένιες φουσκάλες, κι από την άκρη του στόματός του, αίμα κυλούσε στα μάγουλά του, στο λαιμό του και στο πάτωμα. Το αίμα κυλούσε επίσης σε πηχτά αυλάκια από τη ράχη του. Το μουσκεμένο πανταλόνι του κολλούσε βαριά πάνω στις σανίδες του πατώματος, που ήταν πλυμένο προσεχτικά με χοντρό άμμο και έλαμπε σαν τον

ήλιο. Τα καταπόρφυρα ρυάκια διέσχιζαν τις φωτεινές λουρίδες και κυλούσαν προς το κατώφλι.

Ο Τσιγκάνοκ έμενε ακίνητος, με τα μπράτσα τεντωμένα στο μάκρος του σώματός του· μόνο τα δάχτυλά του σάλευαν και γρατζούνιζαν το πάτωμα. Τα βαμμένα από τις μπογιές νύχια του γυάλιζαν στον ήλιο.

Η Ευγενία, κουκουβισμένη κοντά του, προσπαθούσε να του στερεώσει στη χούφτα ένα λεπτό κερί, μα ο Ιβάν δεν το κρατούσε, το κερί έπεφτε και η φλόγα του έσβηνε μέσα στο αίμα. Η Ευγενία το ξαναμάζευε, το σκούπιζε με την άκρη της ποδιάς της και δοκίμαζε πάλι να το στερεώσει ανάμεσα στα συσπασμένα δάχτυλά του. Ένα λικνιστικό μουρμουρητό γέμιζε την κουζίνα· θα με είχε πετάξει έξω, σα φύσημα ανέμου, αν δεν είχα γατζωθεί στο πόμολο της πόρτας.

– Παραπάτησε, έλεγε ο θείος Ιάκωβος με σβησμένη φωνή. Το πρόσωπό του ήτανε πανιασμένο, αναρριγούσε και κουνούσε το κεφάλι. Τα μάτια του είχανε χάσει το χρώμα τους και τρεμόπαιζαν αδιάκοπα.

– Έπεσε, και ο σταυρός τον σύντριψε. Τον χτύπησε στη ράχη. Θα μας μισέρωνε κι εμάς, αλλά προλάβαμε και τον αφήσαμε...

– Εσείς τον σκοτώσατε, είπε ο Γρηγόρης με υπόκωφη φωνή.

– Μα τι λες τώρα!

– Ναι, εσείς!

Το αίμα κυλούσε πάντα. Κοντά στο κατώφλι είχε κιόλας σχηματιστεί μια σκοτεινή λιμνούλα που μεγάλωνε λίγο-λίγο. Ο Τσιγκάνοκ βογγούσε σαν σε όνειρο, ενώ ένας τριανταφυλλένιος αφρός έβγαινε από τα χείλη του. Θα 'λεγε κανείς πως έλειωνε εκεί, μπρός στα μάτια μας, πως κολλούσε και βυθιζότανε στο πάτωμα.

– Ο Μιχαήλ έφυγε με τ' άλογο για να ειδοποιήσει τον παπού στην εκκλησιά, ψιθύρισε ο θείος Ιάκωβος. Αυτόν,

τον φόρτωσα σε μιαν άμαξα και γύρισα εδώ βιαστικά... Ευτυχώς που δεν ήμουνα κάτω από το πόδι του σταυρού, γιατί αλλοιώς...

Η Ευγενία προσπαθούσε ξανά να στερεώσει ένα κερί στο χέρι του Ιβάν, πάνω στο οποίο έπεφταν σταγόνες - σταγόνες το κερί και τα δάκρυά της.

Ο Γρηγόρης ύψωσε τη φωνή και της είπε τραχιά:

– Κόλλα το λοιπόν στο πάτωμα, κοντά στο κεφάλι του, ανόητη!

– Δίκιο έχεις!

– Βγάλ' του το σκούφο.

Η Ευγενία υπάκουσε. Το κεφάλι του Ιβάν ξανάπεσε με γδούπο. Κύλησε στο πλάι και το αίμα άρχισε να τρέχει ακόμη πιο έντονα, αλλά μόνο από τη μιαν άκρη του στόματος. Αυτό κράτησε τρομερά πολύ. Στην αρχή, είχα την εντύπωση πως ο Τσιγκάνοκ αναπαυόταν, και πως σε λίγο θ' ανακάθιζε κατάχαμα, θα έφτυνε και θα φώναζε: «Ουφ! τι ζέστη!», όπως έκανε την Κυριακή το απόγευμα που ξυπνούσε.

Αλλά δε σηκωνόταν, έμοιαζε πάντα να λειώνει. Ο ήλιος δεν έφτανε πια ως αυτόν, οι φωτεινές ταινίες είχαν κοντήνει και σταματούσαν στα περβάζια των παραθυριών. Όλο του το σώμα γινότανε πιο σκούρο, τα δάχτυλά του δε σάλευαν πια και ο αφρός είχε χαθεί από τα χείλη του. Το πρόσωπό του ήταν πλαισιωμένο από τρία κεριά. Η φλόγα τους τρεμόπαιζε, φωτίζοντας τα πυκνά του μαλλιά που είχαν μια γαλαζωπή μαυράδα. Κίτρινες ανταύγειες έτρεμαν στα ηλιοψημένα μάγουλά του, και η άκρη της σουβλερής μύτης του και τα τριανταφυλλιά δόντια του γυάλιζαν.

Η Ευγενία, γονατιστή, έκλαιγε και μουρμούριζε:

– Μικρό μου περιστέρι, ξεφτέρι μου, χαρά μου...

Το θέαμα ήταν απαίσιο, η καρδιά μου πάγωνε. Κατέφυγα κάτω από το τραπέζι και κρύφτηκα εκεί.

Σε λίγο, φορώντας μια ακριβή γούνα, μπήκε βαρυπατώντας στην κουζίνα ο παπούς: η γιαγιά, ακολουθούσε φορώντας ένα πανωφόρι με γιακά στολισμένο με γούνινες ουρές. Από κοντά ερχόταν ο θείος Μιχαήλ, τα παιδιά και πολλοί άγνωστοι.

Ο παπούς πέταξε τη γούνα του καταγής και φώναξε:

– Κανάγιες! Ένα τέτοιο παλληκάρι το πεθάνατε για το τίποτα! Σε πέντε χρόνια θα ήταν άφταστος...

Τα ρούχα που ήταν σωρωμένα στο πάτωμα μ' εμπόδιζαν να βλέπω τον Ιβάν και βγήκα από την κρυψώνα μου. Μπερδεύτηκα ανάμεσα στα πόδια του παπού· εκείνος μ' απόσπρωξε βίαια, απειλώντας συνάμα τους θείους με τη μικρή κόκκινη γροθιά του:

– Άχ, λύκοι!

Έπειτα κάθησε σ' έναν πάγκο και στηρίχτηκε εκεί μέ τα δυο του χέρια. Έκλαιγε με λυγμούς, αλλά δίχως δάκρυα, κι έλεγε με στριγγιά φωνή:

– Ξέρω, τον είχατε στο στομάχι... Αχ, Ιβανάκο μου, άχ χαζούλη μου! Τι μπορώ να κάμω τώρα, ε; Τίποτα δε γίνεται· τ' άλογα δε μας ακούνε πια, τα χαλινάρια σάπισαν. Μητέρα, εδώ και μερικά χρόνια, ο Κύριος μας έχει οργιστεί, έ;

Η γιαγιά, ξαπλωμένη σ' όλο της το μάκρος στο πάτωμα, πλάι στον Ιβάν, του πασπάτευε το πρόσωπο, το κεφάλι, το στήθος. Του φυσούσε στα μάτια, του έπιανε τα χέρια και τα ζύμωνε. Είχε αναποδογυρίσει όλα τα κεριά. Όταν σηκώθηκε όρθια, κατασκότεινη μέσα στη μαύρη γυαλιστερή ρόμπα της, γούρλωσε φοβερά τα μάτια της και είπε με σιγανή φωνή:

– Βγάτε έξω, καταραμένοι!

Βγήκαν όλοι βιαστικά, εκτός από τον παπού.

Έθαψαν τον Τσιγκάνοκ διακριτικά, χωρίς νεκρώσιμη τελετή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Πλαγιασμένος σ' ένα μεγάλο κρεββάτι και τυλιγμένος πολλές φορές μέσα σε μια βαριά κουβέρτα, ακούω τη γιαγιά που προσεύχεται. Είναι γονατισμένη, σφίγγει με το ένα χέρι το στήθος της και με το άλλο σταυροκοπιέται κάθε τόσο, χωρίς να βιάζεται.

Έξω η παγωνιά ραγίζει την πέτρα. Το πρασινωπό φεγγαρόφωτο τρυπώνει από τα τζάμια που τα στολίζουν τα κεντήδια της πάχνης. Φωτίζει ολόγιομα το καλωσυνάτο πρόσωπο της γιαγιάς και τη μύτη της. Δίνει στα μαύρα της μάτια μια φωσφορική λάμψη· το μεταξωτό της κεφαλομάντηλο που σκεπάζει τα μαλλιά της λάμπει σα σφυρηλατημένο μέταλλο. Η σκοτεινή ρόμπα της, που μοιάζει να ρυακίζει από τους ώμους της, φτάνει κυματιστή ως το πάτωμα.

Όταν τέλειωσε την προσευχή της, η γιαγιά ξεντύθηκε χωρίς να πει τίποτα και ταχτοποίησε προσεχτικά τα ρούχα της σε μια γωνιά, πάνω στο σεντούκι. Έπειτα σίμωσε στο κρεββάτι, όπου εγώ έκανα πως κοιμάμαι βαθιά.

– Το βλέπω καλά πως δεν κοιμάσαι, κατεργάρη. Δεν κοιμάσαι, ε; μουρμουρίζει. Έτσι δεν είναι, γαλάζια μου ψυχούλα; Έλα λοιπόν, δώσε μου την κουβέρτα!

Γεύομαι προκαταβολικά αυτό που θ' ακολουθήσει και δεν μπορώ να μη χαμογελάσω. Τότε, με μαλώνει:

– Αχ, αχ, παλιόπαιδο, θέλεις να κάνεις φάρσες στη γριά γιαγιά σου!

Πιάνοντας την κουβέρτα από τη μιαν άκρη, την τρα-

θάει με τόση δύναμη κι επιτηδειότητα που πετάγομαι στον αέρα. Κάνω δυο τρεις στροφές και ξαναπέφτω στο μαλακό στρώμα. Η γιαγιά ξαμολάει ένα θορυβώδικο γέλιο:

– Λοιπόν, πουλάκι μου, την έχαψες τη μύγα;

Αλλά μερικές φορές, η προσευχή της κρατάει πάρα πολύ. Αποκοιμιέμαι στ' αλήθεια και δεν την ακούω που πέφτει στο κρεββάτι.

Οι οδυνηρές μέρες των καυγάδων και των τσακωμών κλείνουν πάντα με ατέλειωτες προσευχές. Τις ακούω μ' ορθάνοιχτα αυτιά. Η γιαγιά διηγείται στο Θεό όλα όσα έγιναν στο σπίτι. Όταν είναι γονατισμένη, πελώρια και βαριά, μοιάζει με βουνό. Στην αρχή, ακούω ένα γρήγορο και μπερδεμένο μουρμουρητό, έπειτα η βαθιά φωνή της δυναμώνει:

– Το ξέρεις καλά, Κύριε, ο καθένας σκέφτεται το συμφέρον του. Ο Μιχαήλ είναι ο πρωτότοκος, κι αυτός είναι που θα 'πρεπε να μείνει στην πόλη. Τον πειράζει πολύ να φύγει στην άλλη μεριά του ποταμού, σε μιαν άγνωστη συνοικία, γιατί κανείς δεν ξέρει πως θα πάνε εκεί οι δουλειές. Ο πατέρας, από την πλευρά του, προτιμά τον Ιάκωβο. Είναι καλό πράγμα να μην αγαπά ίσα τα παιδιά του;.... Ο γέρος είναι πεισματάρης, καν'τον να λογικευτεί, Κύριε!

Κοιτάζοντας τις σκοτεινές εικόνες με τα μεγάλα φωτεινά μάτια της, υποδείχνει στο Θεό της:

– Στειλ' του, λοιπόν, ένα καλό όνειρο, Κύριε, για να καταλάβει πώς πρέπει να κάμει τη μοιρασιά ανάμεσα στα παιδιά!

Σταυροκοπιέται προσκυνώντας ίσαμε τη γη, αγγίζοντας το πάτωμα με το μεγάλο της μέτωπο. Έπειτα ανασηκώνεται και συνεχίζει σ' έναν τόνο πειστικό:

– Δώσε λίγη χαρά στη Βαρβάρα. Μήπως σε πρόσβαλε, μήπως είναι πιο ένοχη από τους άλλους; Είναι μια νέα

κοπέλλα, γεμάτη υγεία και το μόνο που γνωρίζει είναι η θλίψη. Σκέψου επίσης, Κύριε, το Γρηγόρη. Το φως του όλο και λιγοστεύει· στραβώνεται, θα βγει στη ζητιανιά, κι αυτό δεν είναι καλό. Ξόδεψε όλες του τις δυνάμεις για τον παππού και τώρα δεν μπορεί ούτε στη βοήθειά του να υπολογίζει. Άχ, Κύριε, Κύριε!....

Μένει για πολύ σιωπηλή, με το κεφάλι κατεβασμένο ταπεινά και τα χέρια κρεμασμένα, σα να 'χε αποκοιμηθεί βαθιά ή μαρμαρώσει από το κρύο.

– Τι άλλο ακόμη; αναρωτιέται μεγαλόφωνα ζαρώνοντας τα φρύδια. Λυπήσου και σώσε όλους τους ορθόδοξους. Και συχώρεσέ με εμένα τη χαζή. Το ξέρεις δα, δεν είναι από κακία που αμαρτάνω, μα από βλακεία.

Αναστενάζει βαθιά και συνεχίζει με φωνή χαδιάρικη και ικανοποιημένη:

– Τα ξέρεις όλα, Θεούλη μου, τα ξέρεις όλα, Πατέρα.

Ο Θεός της γιαγιάς, που της ήτανε τόσο κοντινός, μου άρεσε πολύ και της έλεγα συχνά:

– Μίλησέ μου για το Θεό!

Τότε ανασηκωνόταν, κάθιζε, έριχνε μια μαντήλα στο κεφάλι της κι άρχιζε μιαν ατέλειωτη διήγηση ώσπου μ' έπαιρνε ο ύπνος. Είχε έναν ξεχωριστό τρόπο να μιλάει για το Θεό, με φωνή χαμηλή και αργόσυρτη.

– Ο Κύριος είναι στον παράδεισο, καθισμένος πάνω σ' ένα λόφο, καταμεσής σ' ένα λιβάδι· ασημένιες φλαμουριές στεγάζουνε το ζαφειρένιο θρόνο του και οι φλαμουριές είναι ανθισμένες ολοχρονίς, γιατί ο παράδεισος δεν ξέρει ούτε φθινόπωρο ούτε χειμώνα· τα λουλούδια εκεί δε μαραίνονται ποτέ, ανθούν αδιάκοπα για τη χαρά των αγίων. Γύρω από τον Κύριο φτερουγίζουν ένα πλήθος άγγελοι. Μοιάζουν με νιφάδες χιονιού ή με σμάρια από μέλισσες. Κατεβαίνουν από τον ουρανό πάνω στη γη σαν άσπρα περιστέρια και ξανανεβαίνουν έπειτα για να αναφέρουν στο Θεό τι γίνεται στους ανθρώπους.

Εκεί υπάρχει ό άγγελος ο δικός μου, ο δικός σου και του παπού. Ο Κύριος είναι δίκαιος, έχει δώσει στον καθένα έναν άγγελο. Ο δικός σου αναφέρει στον Κύριο: « Ο Αλέξης έβγαλε τη γλώσσα στον παπού του». Και ο Κύριος αποφασίζει. « Ε λοιπόν, ο παπούς του να τον μαστιγώσει!»

Τό ίδιο γίνεται και για όλους τους ανθρώπους. Ο Θεός δίνει στον καθένα ό,τι του αξίζει, στον ένα τη λύπη, στον άλλο τη χαρά. Είναι τόσο όμορφα εκεί πάνω, πού οι άγγελοι αναγαλλιάζουν, χτυπούν τίς φτερούγες τους και ψέλνουν ακατάπαυτα: «Δόξα Σοι, Κύριε, δόξα Σοι!». Κι Εκείνος ο Καλός Θεός, αρκείται να χαμογελά, σα να λέει: «Καλά, καλά!».

Χαμογελούσε μάλιστα κουνώντας το κεφάλι της.

– Τα έχεις δει όλ' αυτά;

– Όχι, αλλά τα ξέρω, αποκρινόταν, σκεφτική.

Όταν μιλούσε για το Θεό, τον παράδεισο και τους αγγέλους, η γιαγιά φαινόταν να γίνεται μικρή και γλυκιά. Το πρόσωπό της ξανάνιωνε, τα θουρκωμένα μάτια της αχτιδοβολούσαν μ' ένα γλυκό φως. Έπαιρνα τις βαριές της ομορφοπλεγμένες κοτσίδες και τις τύλιγα γύρω στο λαιμό μου. Ακίνητος, άκουγα με προσοχή τις διηγήσεις της, χωρίς να κουράζομαι ποτέ.

– Δεν επιτρέπεται στους ανθρώπους να ιδούνε το Θεό, γιατί θα έχαναν το φως τους. Μόνον οι άγιοι μπορούν να τον αντικρύσουν. Έχω δει όμως αγγέλους. Παρουσιάζονται σ' εκείνους που έχουν καθαρή ψυχή. Κάποτε ήμουνα στην εκκλησία, στην πρωινή λειτουργία. Ήτανε δυο πίσω από το εικονοστάσι. Θα έλεγες πως ήτανε σύννεφα, έβλεπες απομέσα τους. Ήτανε φωτεινοί, διάφανοι, με φτερούγες από δαντέλλα και μουσελίνα που πέφτανε ως τη γη. Γύριζαν γύρω από την Άγια Τράπεζα και βοηθούσαν το γέρο παπα-Ηλία που δεν έβλεπε πια. Όταν σήκωνε τα κουρασμένα χέρια του για

νά προσευχηθεί, του ανακρατούσαν τους αγκώνες. Πέθανε ο καημένος λίγο καιρό έπειτα. Εγώ, εκείνη τη μέρα, όταν τους είδα, παράλυσα από χαρά, η καρδιά μου άρχισε να με πονά κι έκλαψα. Ώ, τι ωραία που ήταν, Αλέξη, γαλάζια μου ψυχούλα. Όλα είναι καλά πάνω στη γη και στον ουρανό, όλα είναι τόσο καλά...

– Και στο σπίτι μας, είναι καλά;

Η γιαγιά σταυροκοπήθηκε:

– Δοξασμένη η Παναγία Παρθένα, όλα είναι καλά!

Αυτή η απάντηση με μπέρδευε. Μου ήταν δύσκολο να παραδεχτώ πως όλα στο σπίτι πήγαιναν καλά. Μου φαινόταν πως η ζωή εκεί γινόταν ολοένα και πιο ανυπόφορη.

Μια μέρα, είχα περάσει εμπρός από το δωμάτιο του θείου Μιχαήλ· είχα δει τη θεία Ναταλία, ντυμένη στ' άσπρα, με τα χέρια σφιγμένα πάνω στο στήθος της, να τρέχει μέσα στο δωμάτιο βγάζοντας πνιχτές, τρομαχτικές κραυγές.

– Κύριε, πάρε με κοντά σου, πάρε με...

Καταλάβαινα την προσευχή της, όπως καταλάβαινα το Γρηγόρη όταν αναστέναζε: «Όταν θα τυλφωθώ, θα πάω να ζητιανέψω, αλλά παρόλα αυτά θα είμαι καλύτερα από δω». Ευχόμουν να τυλφωθεί πολύ γρήγορα, θα του ζητούσα να γίνω οδηγός του και να βγαίνουμε μαζί στη ζητιανιά. Του είχα κιόλας μιλήσει γι' αυτό. Ο επιστάτης χαμογέλασε μέσα από τα γένεια του και μου απάντησε:

– Ναι, αυτό θα κάνουμε! Και θα πω σ' όλη την πόλη: ορίστε ο εγγονός του Βασίλη Κασίριν, του επίτροπου του σωματείου των βαφέων. Είναι ο γιος της κόρης του! Αλήθεια, θα έχει πολύ γούστο....

Επανειλημμένα είχα προσέξει πως τα χείλη της θείας Ναταλίας ήτανε πρησμένα και κάτω από τα άδεια μάτια της κρέμονταν μπλέ σακκουλάκια. Είχα ρωτήσει τη γιαγιά:

– Ο θείος τη δέρνει;

Εκείνη μου είχε αποκριθεί αναστενάζοντας:

– Ναι, τη δέρνει κρυφά, ο καταραμένος, ο αναθεματισμένος! Ο παπούς του το απαγορεύει, έτσι περιμένει κι αυτός τη νύχτα..... Είναι κακός ο θείος σου, και η θεία Ναταλία είναι πάρα πολύ μαλακιά.

Έπειτα, μου ειπε ζωηρεύοντας:

– Ωστόσο, σήμερα δε δέρνουν όπως άλλοτε! Ω, βέβαια, της κοπανάει γροθιές στα δόντια, στ' αυτιά, τις τραβάει τις πλεξίδες..... Μα άλλοτε, αυτό κρατούσε ώρες ολάκερες. Μια φορά, ανήμερα το Πάσχα, ο παπούς με χτυπούσε από τη λειτουργία ίσαμε το βράδι. Όταν κουραζότανε, αναπαυόταν λίγο και ξανάρχιζε με χαλινάρια ή με ό,τι έβρισκε μπροστά του.

– Κι εσύ τι έκανες;

– Δε θυμάμαι.... Και μιαν άλλη φορά, με χτύπησε τόσο πολύ που έμεινα μισοπεθαμένη. Για πέντε μέρες δε μου 'δωσε τίποτα να φάω. Παρά τρίχα γλύτωσα κείνη τη φορά. Και άλλη μια φορά πάλι....

Είχα μείνει βουβός από την κατάπληξη. Η γιαγιά ήταν διπλάσια στο μπόι από τον παπού καί δυσκολευόμουν νά πιστέψω πως μπόρεσε να τη βάλει κάτω.

– Είναι, λοιπόν, πιο δυνατός από σένα;

– Όχι, μα είναι πιο μεγάλος στα χρόνια! Κι έπειτα, είναι άντρας μου. Αυτός θα είναι υπεύθυνος για μένα μπροστά στο Θεό. Το δικό μου καθήκον είναι να υπομένω....

Μ' άρεσε πολύ να τη βλέπω να ξεσκονίζει τις εικόνες και να καθαρίζει τις μεταλλικές γαρνιτούρες τους . Οι γαρνιτούρες ήταν πολυτελείς, και οι φωτοστέφανοι ήταν στολισμένοι με μαργαριτάρια, ασήμι και πολύτιμες πέτρες. Η γιαγιά έπαιρνε μια στα επιδέξια χέρια της, την κοίταζε χαμογελαστή κι έλεγε με συγκίνηση:

– Τι γλυκό πρόσωπό!

Έπειτα έκανε το σταυρό της και φιλούσε την εικόνα.

– Είναι κατασκονισμένη και τη μαύρισε η καπνιά. Δοξασμένο τ' όνομά σου, παντοδύναμη Μητέρα, αιώνια χαρά! Κοίτα, Αλέξη, γαλάζια μου ψυχούλα, τι υπέροχο που είναι το σχέδιό της! Οι μορφές είναι πολύ μικρές, μα η καθεμιά ξεχωρίζει καλά από τις άλλες. Αυτή λέγεται «οι δώδεκα γιορτές» και στο μέσο, είναι η καλή Παρθένα του Φεοντόροβο. Κι αυτή εδώ «Μην κλαις μητέρα, βλέποντάς με μές στο φέρετρο...».

Μερικές φορές μου φαινόταν πως έπαιζε με τις εικόνες όπως η ξαδέρφη μου, η ντροπαλή Κατερίνα, έπαιζε με την κούκλα της· το έκανε με την ίδια σοβαρότητα και ειλικρίνεια.

Στη γιαγιά, τύχαινε επίσης να βλέπει διαβόλους, πότε έναν μόνο και πότε πολλούς μαζί.

– Ένα βράδι της σαρακοστής, που το φεγγάρι έλαμπε στον ουρανό, περνούσα πλάι στο σπίτι των Ρούντολφ. Ξαφνικά, βλέπω ένα διάβολο καβάλλα πάνω στη στέγη. Ήτανε κατάμαυρος, πελώριος και μαλλιαρός. Είχε σκύψει το κεφάλι του με τα κέρατα πάνω στην καμινάδα και οσμιζότανε και φρούμαζε κουνώντας την ουρά του. Έκαμα το σταυρό μου και είπα:

«Ιησούς Χριστός νικά κι όλα τα κακά σκορπά». Τότε, έβγαλε ένα μικρό αλύχτισμα, γλίστρησε από τη σκεπή και κουτρουβαλίστηκε στην αυλή. Έγινε σκόνη! Φαίνεται πως οι Ρούντολφ δε νηστεύανε εκείνη τη μέρα και γι' αυτό μύριζε και αναγάλλιαζε ο τρισκατάρατος.

Γελούσα καθώς αναπαράσταινα με τη φαντασία μου το κατρακύλισμα του διαβόλου. Γελούσε κι η γιαγιά:

– Οι διαβόλοι αγαπούν τις σκανταλιές σαν τα μικρά παιδιά. Κάποτε ήμουνα στο πλυσταριό και έπλενα. Κόντευαν μεσάνυχτα. Ξαφνικά, ανοίγει απότομα το πορτάκι της στόφας κι αρχίζουν να βγαίνουνε διαβολάκια, το ένα πιο μικρό από τ' άλλο· ήτανε κόκκινα, πράσινα, άλλα

κατάμαυρα σαν κατσαρίδες....Τρέχω γρήγορα προς την πόρτα. Που να βγω! Με είχανε στριμώξει απ' όλες τις μεριές. Το πλυσταριό ήτανε φίσκα από δαύτα, αδύνατο να σαλέψω. Σέρνονται κάτω από τα πόδια μου, με τραβολογούν και με ζουλάνε τόσο δυνατά που μου κόπηκε η ανάσα. Είναι μαλλιαρά, μαλακά και ζεστά σα γατάκια, αλλά στέκονται όρθια στα πισινά τους πόδια. Στριφογυρίζουν, διασκεδάζουν. Βλέπω τα ποντικίσια δοντάκια τους και τα πράσινα ματάκια τους, που λάμπουν. Τα κέρατά τους, που αρχίζουν να φυτρώνουν, σχηματίζουν καρούμπαλα στο μέτωπό τους. Έχουν κάτι ουρίτσες σα βυζασταρούδια γουρουνόπουλα. Μα τους άγιους! έπεσα αναίσθητη, το ξέρεις; Όταν συνήλθα, το κερί έκαιγε ξέψυχα, το νερό στο καζάνι είχε κρυώσει και τα ρούχα ήτανε καταγής. Είπα μέσα μου: «Άχ, τρισκατάρατοι! Μπα που να σας πιάσει κακός ψόφος!».

Με τα μάτια κλειστά, βλέπω εκείνα τα κάθε χρώματος τριχωτά πλάσματα να βγαίνουν από το στόμα της στόφας και να ξεχύνονται σ' ένα αδιάκοπο κύμα στο μικρό πλυσταριό. Φυσούν το κερί και βγάζουν κοροϊδευτικά τη ροδαλή γλωσσίτσα τους. Είναι διασκεδαστικό και μαζί τρομαχτικό να τα βλέπεις. Η γιαγιά κουνάει το κεφάλι και σωπαίνει για λίγο.

Έπειτα συνεχίζει με κάτι πιο ωραίο:

– Μιαν άλλη φορά, τους είδα πάλι τους τρισκατάρατους. Ήταν μια χειμωνιάτικη νύχτα· λυσσομανούσε η χιονοθύελλα. Περνούσα τη ρεματιά του Ντύκωφ. Θυμάσαι, εκεί πού ο Ιάκωβος κι ο Μιχαήλ θέλησαν να πνίξουν τον πατέρα σου μέσα στο τέλμα, από μια τρύπα ανοιγμένη στον πάγο. Μόλις λοιπόν έφτασα στο κάτω μέρος του δρομάκου στον πάτο της ρεματιάς, ακούω σφυρίγματα και ουρλιαχτά και βλέπω μια τρόικα με μαύρα άλογα να χυμάει απάνω μου. Ένας πελώριος διάβολος με κόκκινο σκουφί διευθύνει τα άλογα. Καθισμέ-

νος στο κάθισμα του αμαξά, κρατά, με τα χέρια τεντωμένα, αντί για χαλινάρια, αλυσίδες.... Και όμως, αμάξι δεν μπορούσε να περάσει από τη ρεματιά.... Η τρόικα τραβούσε ίσια προς το τέλμα, τυλιγμένη από ένα σύννεφο χιονιού. Μέσα στο έλκηθρο ήταν επίσης διάβολοι που σφύριζαν, φώναζαν και κουνούσαν τη σκούφια τους. Περάσανε εφτά απ' αυτές τις τρόικες, που μοιάζανε μ' εκείνες που έχουν οι πυροσβέστες. Τ' άλογα ήτανε μαύρα: πρόκειται γι' ανθρώπους που τους καταράστηκαν οι γονείς τους· αυτοί οι άνθρωποι χρησιμεύουν για ψυχαγωγία στους διαβόλους που τους παίρνουν γι' άλογα και τους τρεχαλίζουν τις νύχτες των εορτών. Ίσως να ήταν κάποιος γάμος των διαβόλων αυτό που είδα εκεί κάτω....

Ήταν αδύνατο να μην πιστέψω τη γιαγιά: μιλούσε με τόση απλότητα και πεποίθηση! Μ' άρεσε προπάντων να την ακούω ν' απαγγέλλει στίχους· διηγόταν πως η Παναγία Παρθένα διέτρεχε τη γη για να γνωρίσει τις ανθρώπινες αθλιότητες και πρότρεπε την πριγκίπισσα Γιενγκαλίτσεβα*, αρχηγό των ληστών, να μη σφάζει τους φτωχούς ανθρώπους. Ήξερε επίσης ποιήματα για τον Αλέξη**, τον άγιο άνθρωπο του Θεού, και για τον Ιβάν τον πολεμιστή. Γνώριζε τα παραμύθια της σοφότατης Βασίλισσας*** κι ένα σωρό άλλα. Απ' αυτά, μερικά ήτανε τρομαχτικά, όπως εκείνα της Μάρθας «Ποσάντνιτσα»,****

* Πρόσωπο των ρωσικών παραμυθιών.

** Άγιος Αλέξιος, ρωμαίος πατρίκιος του 4ου αιώνα. Εγκατέλειψε τα πάντα και πήγε να προσκυνήσει στους Άγιους Τόπους. Εφτά χρόνια αργότερα γύρισε σα ζητιάνος στο πατρικό σπίτι, όπου έζησε άθλια ως το θάνατό του, χωρίς να τον γνωρίσει κανείς.

*** Πρόσωπο των ρωσικών παραμυθιών.

**** Γυναίκα του κυβερνήτη (Ποσάντνικ). Η Μάρθα Ποσάντνικ είναι ιστορικό πρόσωπο του 15ου αι. Χήρα του Αντρέι Μπορέτζκι, αντιτάχθηκε όπως κι εκείνος στην υποταγή της ελεύθερης πόλης του Νόβγκοροντ στην εξουσία του μεγάλου πρίγκιπα της Μόσχας. Ο Ιβάν Γ' την εξόρισε στο Νίζνι-Νόβγκοροντ το 1478 όπου κλείστηκε σε μονα-

του Μπαμπά Ούστα*****, αρχηγού ληστών της Μαρίας της Αιγυπτίας της αμαρτωλής.... Ήξερε δηλαδή ένα πολύ μεγάλο αριθμό παραμυθιών, αληθινών ιστοριών και στίχων.

Η γιαγιά μου, που δε φοβότανε κανένα, ούτε τον παπού, ούτε τους δαίμονες και τις άλλες ακάθαρτες δυνάμεις, τρομοκρατιόταν από τις κατσαρίδες. Μάντευε την παρουσία τους ακόμη και από μακριά. Μερικές φορές με ξυπνούσε τη νύχτα και μου ψιθύριζε:

– Αλέξη, μικρό μου, ακούω μια κατσαρίδα που τρέχει, για την αγάπη του Χριστού, ζούπηξέ την!

Κοιμισμένος ακόμη, άναβα το κερί και σερνόμουν στο πάτωμα αναζητώντας τον εχθρό. Πολλές φορές δεν κατάφερνα να τον βρω.

– Δε βλέπω τίποτα, έλεγα.

Ακίνητη, με το κεφάλι κάτω από την κουβέρτα, η γιαγιά μουρμούριζε με φωνή που μόλις ακουγόταν:

– Αχ, είναι μια! Ψάξε ακόμη λίγο σε παρακαλώ! Εκεί είναι, είμαι σίγουρη....

Δε γελιότανε ποτέ· τελικά ανακάλυπτα την κατσαρίδα σέ κάποια γωνιά του δωματίου, πολύ μακριά από το κρεββάτι.

– Τη σκότωσες; Δόξα Σοι ο Θεός! Σ' ευχαριστώ....

Πετώντας απ' το κεφάλι της την κουβέρτα, έβγαζε ένα στεναγμό ανακούφισης και χαμογελούσε. Όσο δεν είχα ανακαλύψει το έντομο, δεν μπορούσε να την ξαναπάρει ο ύπνος. Αναπηδούσε στο παραμικρό φρουφρούλισμα μέσα στη βαθιά σιγή της νύχτας. Την άκουγα να ψιθυρίζει, συγκρατώντας την ανάσα της.

– Είναι κοντά στην πόρτα, χώθηκε κάτω από το σεντούκι....

– Γιατί φοβάσαι τις κατσαρίδες;

Αποκρινόταν σοβαρά:

***** Μπάμπα Ούστα: πρόσωπο των ρωσικών παραμυθιών.

– Δεν καταλαβαίνω σε τι χρησιμεύουν. Είναι κατάμαυρες και τρέχουν, τρέχουν. Ο Κύριος έδωσε μια αποστολή στον καθένα, ακόμη και στον πιο μικρό ψύλλο· η σαρανταποδαρούσα δείχνει πως το σπίτι είναι υγρό, ο κοριός πως οι τοίχοι είναι βρώμικοι, η ψείρα προαναγγέλλει μιαν αρρώστια..... Τα πάντα έχουν ένα νόημα. Αλλά αυτές ποιός ξέρει ποιά δύναμη τις κατοικεί, ποιός είναι ο προορισμός τους;

Ένα βράδι, γονατισμένη, φλυαρούσε με το Θεό της. Ο παπούς άνοιξε διάπλατα την πόρτα και ανάγγειλε με βραχνή φωνή:

– Άχ, μητέρα, ο Κύριος μας τιμωρεί. Πυρκαγιά!

– Τι λες! αναφώνησε η γιαγιά, και σηκώθηκε μ' ένα πήδημα.

Με βαριά βήματα, εξαφανίστηκαν στο σκοτάδι της μεγάλης σάλας.

– Ευγενία, μάζεψε τις εικόνες! Ναταλία, ντύσε τα παιδιά! πρόσταξε η γιαγιά με φωνή σταθερή και αυστηρή.

Ο παπούς σιγοβογγούσε:

Ιχ, ιχ, ιχ.....

Έτρεξα στην κουζίνα. Το παράθυρο που έβλεπε στην αυλή αντιφέγγιζε σα χρυσάφι. Κίτρινες ανταύγειες γλιστρούσαν και χόρευαν πάνω στο πάτωμα. Ο θείος Ιάκωβος, που εκείνη τη στιγμή φορούσε τις μπότες του, πηδούσε πάνω σ' εκείνες τις ανταύγειες λες και του έκαιγαν τις πατούσες.

– Ο Μιχαήλ έβαλε τη φωτιά, την άναψε κι έφυγε, ναι!

– Πάψε, σκύλε! λέει η γιαγιά, και τον έσπρωξε προς την πόρτα τόσο απότομα, που πάρα λίγο να πέσει.

Μέσα από την πάχνη που σκέπαζε τα τζάμια, φαινόταν η στέγη του μαγαζιού που λαμπάδιαζε. Ένας πύρινος στρόβιλος έβγαινε από την ανοιχτή πόρτα, σκορπώντας κόκκινα λουλούδια. Δεν έβλεπες καπνό, μα πάνω πολύ ψηλά κυμάτιζε ένα σκοτεινό σύννεφο μέσα από το οποίο

μπορούσες να διακρίνεις τον ασημένιο χείμαρρο του Γαλαξία. Ανταύγειες πορφύρωναν το χιόνι. Οι τοίχοι των σπιτιών τρεμούλιαζαν και ταλαντεύονταν, σαν να τους τραβούσε κάτι προς τη γωνιά της αυλής όπου η φωτιά έπαιζε χαρούμενα. Πλημμύριζε μ' ένα κόκκινο κύμα τις φαρδιές χαραμάδες των τοίχων του εργαστηρίου και ξέφευγε σε πύρινες γλώσσες. Ελαφρά τριξίματα κι εύθυμοι θόρυβοι χτυπούσαν τα τζάμια. Η φωτιά ξαπλωνόταν αδιάκοπα. Το πυρπολημένο εργαστήρι είχε τη λαμπρότητα εικονοστάσιου και αποχτούσε ένα ακατανίκητο θέλγητρο. Κουκουλώθηκα με μια βαριά προβιά, έβαλα μπότες και προχώρησα ως την εμπατή. Στο κεφαλόσκαλο, απόμεινα σαστισμένος, καθώς με τύφλωσε η φεγγοβολή των φλογών. Οι κραυγές του παπού, του Γρηγόρη, του θείου μου, τα τριζοβολήματα της πυρκαγιάς με κούφαιναν. Η γιαγιά, με τρόμαζε κι αυτή: μ' ένα άδειο σακκί στο κεφάλι κι ένα σαγιάκι στη ράχη, ορμούσε μέσα στη φωτιά, ξεφωνίζοντας:

– Το βιτριόλι, ηλίθιοι! Το βιτριόλι θ' ανατιναχτεί.....

– Γρηγόρη, πιάστηνε! ούρλιαζε ο παπούς. Αχ! είναι χαμένη....

Αλλά η γιαγιά έβγαινε κιόλας, τυλιγμένη απ' τον καπνό και τινάζοντας το κεφάλι· κουβαλούσε μια πελώρια νταμιζάνα, λυγίζοντας κάτω από το βάρος της.

– Πατέρα, βγάλε το άλογο! φώναξε με βραχνή φωνή, κυριευμένη από δυνατό βήχα. Βγάλτε μου αυτό το πράμα από την πλάτη, δε βλέπετε λοιπόν που καίγομαι;

Ο Γρηγόρης της τράβηξε το σαγιάκι, που καιγότανε δίχως φλόγα. Έπειτα, διπλωμένος στα δυο, άρχισε να πετάει μεγάλες φτυαριές χιονιού από την πόρτα του εργαστηρίου. Ο θείος μου πηδούσε γύρω του μ' ένα τσεκούρι στο χέρι. Ο παπούς γύριζε ολόγυρα ρίχνοντας χουφτιές χιόνι στη γιαγιά. Εκείνη έχωσε τη νταμιζάνα σ' ένα σωρό από χιόνι κι έπειτα όρμησε προς την εξώθυρα,

την άνοιξε και χαιρέτησε με βαθιά υπόκλιση τους ανθρώπους που είχανε προστρέξει:

– Γείτονες, σώστε την αποθήκη! Αν πάρει φωτιά και φτάσει στον αχερώνα, θα καούν τα σπίτια και τα δικά μας και τα δικά σας. Γκρεμίστε τη σκεπή, πετάξτε το σανό στον κήπο..... Γρηγόρη, πέτα χιόνι πιο ψηλά..... Ιάκωβε, τριγυρίζεις χωρίς να κάνεις τίποτα, δώσε τσεκούρια και φτυάρια σ' όλο τον κόσμο. Καλοί μου γειτόνοι, δωστε όλοι ένα χέρι κι ο Θεός θα σας το ξεπληρώσει!

Η γιαγιά με γοήτευε όσο κι η πυρκαγιά. Κατάμαυρη μέσα στο θαμπωτικό φεγγοβόλημα της φωτιάς που έμοιαζε σα να 'θελε να την αρπάξει, ορμούσε μέσα από την αυλή. Τα έβλεπε όλα, έφτανε παντού έγκαιρα, διεύθυνε τα πάντα.

Ο Σαράπ βγήκε καλπάζοντας. Η φωτιά άναψε ένα κόκκινο φως στα μεγάλα του μάτια. Ορθώθηκε στα πισινά του και παρά λίγο να ρίξει κάτω τον παπού μου, έπειτα φρούμαξε και καμπούριασε στα μπροστινά του πόδια. Ο παπούς άφησε το χαλινάρι και παραμέρισε μ' ένα πήδημα:

– Μητέρα, πιάστον!

Η γιαγιά ρίχτηκε κάτω από τα πόδια του αλόγου, που αφηνίασε πάλι, και ορθώθηκε μπροστά του, με τα μπράτσα απλωμένα.

– Πιστεύεις λοιπόν ότι θα σ' αφήσω μέσα σ' αυτή την κόλαση, ποντικάκι μου;....

Και το ποντικάκι, τρεις φορές μεγαλύτερο από κείνη, την ακολούθησε υποταχτικά ως την αυλόθυρα· φρούμαζε βλέποντας το κόκκινο πρόσωπό της.

Η Ευγενία έβγαλε από το σπίτι τα παιδιά, που έκλαιγαν πνιχτά, κουκουλωμένα καθώς τα είχε με ό,τι πρόχειρο βρήκε.

– Βασίλη Βασίλιεβιτς, λείπει ο Αλέξης, φώναξε.

Ορθώθηκε μπροστά στο άλογο με μπράτσα απλωμένα.

– Φύγε, φύγε! άποκρίθηκε ο παπούς με μια χειρονομία.

Στο μεταξύ, εγώ κρύφτηκα κάτω από το σκαλί του κεφαλόσκαλου, από φόβο μήπως η παραμάνα με πάρει κι εμένα.

Η σκεπή του μαγαζιού είχε κιόλας γκρεμιστεί. Ο καπνός ανέβαινε πάνω από τα λεπτά καδρόνια πού οι χρυσαφένιες τους σπίθες πετάγονταν προς τον ουρανό.

Στο εσωτερικό, φωτιές πράσινες, μπλέ ή κόκκινες τινάζονταν σαν ρουκέττες καί στροβιλλίζονταν. Δέσμες από φλόγες ξανάπεφταν πάνω στους ανθρώπους που είχαν συγκεντρωθεί στην αυλή κι έριχναν φτυαριές χιόνι στην πελώρια στόφα. Τα καζάνια κοχλάκιζαν με μανία. Ο ατμός και ο καπνός σηκώνονταν σε πυκνά σύννεφα. Έξω πλανιούνταν παράξενες μυρουδιές πού προκαλούσαν δάκρυα. Βγήκα με κόπο κάτω απο το κεφαλόσκαλο κι έπεσα στα πόδια της γιαγιάς.

– Φύγε, μου φώναξε εκείνη, θα σε τσαλαπατήσουν φύγε!...

Καβάλλα σ' ένα πυρρόξανθο άλογο που άφριζε, ένας καβαλλάρης με χάλκινη κάσκα στολισμένη με λοφίο, άνοιξε πέρασμα στην αυλή. Κραδαίνοντας το μαστίγιό του, ούρλιαζε απειλητικά:

– Κάντε τόπο!

Ακουγόταν το γρήγορο και εύθυμο ντιντίνισμα των κουδουνιών. Όλα ήταν όμορφα όπως σε μέρα γιορτής. Η γιαγιά με έσπρωξε προς το κεφαλόσκαλο:

– Δεν άκουσες; Φύγε!

Αυτή τη φορά ήταν δύσκολο να μην την υπακούσω· μπήκα στην κουζίνα και κόλλησα ξανά πάνω στο τζάμι, αλλά η μαύρη μάζα τού πλήθους μ' εμπόδιζε να ιδώ τη φωτιά. Το μόνο που διέκρινα τώρα ήταν οι χάλκινες κάσκες που λαμποκοπούσαν ανάμεσα στους μαύρους σκούφους καί τα κασκέττα.

Σταμάτησαν γρήγορα τη φωτιά με το νερό και το ποδοπάτημα. Η αστυνομία διασκόρπισε το πλήθος και η γιαγιά ξανάρθε στην κουζίνα.

– Ποιός είναι εκεί;..... Α, εσύ είσαι! Δεν κοιμάσαι, φοβάσαι; Μη φοβάσαι τίποτα, όλα τέλειωσαν τώρα.....

Κάθησε πλάι μου και λικνίστηκε πάνω στην καρέκλα της, χωρίς να πει τίποτα. Ήμουν ευχαριστημένος που ξανάβρισκα τη γαλήνη και τη σκοτεινιά της νύχτας, ταυτόχρονα όμως λυπόμουνα για τη φωτιά.

Ο παπούς παρουσιάστηκε στο κατώφλι και ρώτησε:

– Μητέρα;

– Τι τρέχει;

– Έχεις καεί;

– Δεν είναι τίποτα.

Ο παπούς άναψε ένα σπίρτο που το γαλάζιο φως του του φώτισε το κουναβίσιο πρόσωπο, πασαλειμμένο όλο με καπνιά. Πήρε ένα κερί από το τραπέζι και, χωρίς να βιάζεται, ήρθε και κάθησε πλάι στη γιαγιά.

– Θα 'πρεπε να πλυθείς, του λέει εκείνη, αλλά κι η ίδια ήτανε καταμουτζουρωμένη κι ανάδινε μια στιφή μυρουδιά καπνού.

Ο παπούς αναστέναξε:

– Ο Κύριος είναι όλο καλωσύνη για σένα· μερικές φορές σου δίνει πολλή σοφία....

Της χάιδεψε τον ώμο και πρόστεσε με χαμόγελο που φανέρωνε τα δόντια του:

– Αυτό δεν κρατάει βέβαια πολύ.... αλλά, συμβαίνει!

Η γιαγιά χαμογέλασε κι αυτή. Θέλησε κάτι να πει, μα ο παπούς είχε κιόλας κατσουφιάσει:

– Πρέπει να διώξω το Γρηγόρη. Το κακό έγινε από δική του αμέλεια. Αρκετά δούλεψε εδώ αυτός ο άνθρωπος· καιρός είναι να του δίνει..... Ο Ιάκωβος κάθεται στο κεφαλόσκαλο και κλαίει, ο ηλίθιος... Δεν πας να τον δεις...

Η γιαγιά σηκώθηκε και βγήκε, με το ένα χέρι εμπρός στο πρόσωπό της. Χωρίς να με κοιτάζει, ο παπούς με ρώτησε σιγανά:

– Την είδες όλη την πυρκαγιά από την αρχή, ε; Τι λές για τη γιαγιά, ε; Και είναι μια γριά, κουρασμένη, τσακισμένη..... Το βλέπεις! Αχ, εσείς οι άλλοι!....

Έμεινε για πολύ σιωπηλός, καμπουριασμένος βαθιά, έπειτα σηκώθηκε, ξεφιτίλισε το κερί με τα δάχτυλά του και με ρώτησε ακόμη:

– Φοβήθηκες;

– Όχι.

– Πραγματικά, δεν υπήρχε λόγος να φοβηθείς....

Με μια θυμωμένη κίνηση, έβγαλε τη μπλούζα του και τράβηξε προς το νιπτήρα, στη γωνία. Μέσα στη σκιά, χτύπησε το πόδι του και είπε πολύ δυνατά:

– Ακούς εκεί πυρκαγιά, μα είναι ηλίθιο! Εκείνος που καίγεται το σπίτι του θά 'πρεπε να μαστιγώνεται στην κεντρική πλατεία, γιατί είναι ένας ηλίθιος ή κλέφτης! Αυτό θα 'πρεπε να γίνεται και τότε θα βλέπαμε αν θά γίνονταν πια πυρκαγιές!..... Αλλά ποιος να το κάμει αυτό; Πήγαινε να κοιμηθείς.

Υπάκουσα, μα δεν μπόρεσα να κοιμηθώ εκείνη τη νύχτα: δεν είχα προφτάσει να πλαγιάσω κι ένα απάνθρωπο ουρλιαχτό με έριξε κάτω. Έτρεξα ξανά στην κουζίνα. Ο παπούς ήταν στη μέση του δωματίου, γυμνός από τη μέση κι επάνω. Το κερί που κρατούσε στο χέρι έτρεμε. Φτερνοκοπούσε στο πάτωμα κι επαναλάβαινε με βραχνή φωνή:

– Μητέρα..... Ιάκωβε.... τι τρέχει;

Σκαρφάλωσα στη θερμάστρα και κρύφτηκα σε μια γωνιά. Όπως την ώρα της πυρκαγιάς, στο σπίτι βασίλευε αναταραχή. Ένα ταχτικό και πονεμένο ουρλιαχτό υψωνόταν κι αντιχτυπούσε κατά κύματα στο ταβάνι και στους τοίχους. Ο παπούς και ο θείος έτρεχαν σαν

τρελλοί, η γιαγιά τους κυνηγούσε φωνάζοντας. Ο Γρηγόρης γέμιζε τη θερμάστρα με μεγάλο θόρυβο, γέμιζε τα τετζέρια με νερό, πηγαινορχότανε μέσα στην κουζίνα κουνώντας το κεφάλι σαν καμήλα του Αστραχάν.

– Μα άναψε λοιπόν τη θερμάστρα! τον πρόσταξε η γιαγιά.

Εκείνος βιάστηκε να βρεί ένα προσάναμμα, συνάντησε το πόδι μου και φώναξε μ' ανήσυχη φωνή:

– Ποιος είν' εκεί;... Α, με τρόμαξες.... Εσύ είσαι παντου όπου δεν πρέπει....

– Τι τρέχει;

– Η θεία Ναταλία γεννάει, αποκρίθηκε αδιάφορα, πηδώντας στο πάτωμα.

Θυμήθηκα πώς η μητέρα μου δεν είχε φωνάξει έτσι όταν είχε γεννήσει.

Αφού έβαλε τις κατσαρόλες στη φωτιά, ο Γρηγόρης ανέβηκε κοντά μου. Έβγαλε από την τσέπη του μια πήλινη πίπα και μου την έδειξε.

– Άρχισα να καπνίζω.... για τα μάτια μου. Η γιαγιά σου με συμβουλεύει να παίρνω ταμπάκο, αλλά εγώ πιστεύω ότι είναι προτιμότερο να καπνίζω....

Καθισμένος στην άκρη της θερμάστρας, με τα πόδια κρεμασμένα, κοίταζε κάτω τη χλωμή φλόγα του κεριού. Το αυτί του και το μάγουλό του ήταν μουτζουρωμένα. Το πουκάμισό του, σκισμένο στο πλάι, άφηνε να φαίνονται τα πλευρά του, πλατιά σαν τσέρκια βαρελιού. Ένα τζάμι στα γυαλιά του είχε σπάσει, έλειπε το μισό και, από την τρύπα, έβλεπες το μάτι του κόκκινο και υγρό σαν πληγή. Ενώ γέμιζε την πίπα του με καπνό, άκουγε συνάμα τα βογγητά της θείας Ναταλίας και μουρμούριζε λόγια ασυνάρτητα, σα μεθυσμένος:

– Παρόλα αυτά η γιαγιά κάηκε. Πως θα μπορέσει να την ξεγεννήσει; Ακούς πώς βογγάει η θεία σου; Την είχαν λησμονήσει την ώρα που γινόταν η πυρκαγιά. Από

την αρχή, ξέρεις, είχε αρχίσει να έχει πόνους, φοβήθηκε... Βλέπεις, είναι δύσκολο να φέρει μια γυναίκα παιδί στον κόσμο, και όμως δεν τις σέβονται τις γυναίκες! Να το θυμάσαι, πρέπει να σέβεσαι τις γυναίκες, θέλω να πω τις μητέρες....

Αποκοιμιόμουνα, μα κάθε φορά ξυπνούσα από το σύρτα-φέρτα, τους κρότους από τις πόρτες και τις κραυγές του θείου Μιχαήλ, που ήταν μεθυσμένος.

Λόγια παράξενα έφταναν στ' αυτιά μου.

– Πρέπει ν' ανοίξουμε τις άγιες πύλες... Δώστε της λάδι απ' την εικόνα με ρούμι και καπνιά. Μισή κουταλιά λάδι, μισή κουταλιά ρούμι και μια κουταλιά της σούπας καπνιά...

Ο θείος Μιχαήλ ζητούσε μ' ενοχλητική επιμονή:

– Αφήστε με να ιδώ...

Καθισμένος στο πάτωμα, με τα σκέλια ανοιχτά, έφτυνε μπροστά του και χτυπούσε τις παλάμες του στα σανίδια. Η ζέστη είχε γίνει ανυπόφορη πάνω στη θερμάστρα και κατέβηκα, μα όταν έφτασα κοντά στο θείο μου, μ' άρπαξε από το πόδι και με τράβηξε απότομα. Πέφτοντας, χτύπησα το σβέρκο μου.

– Βλάκα! του λέω.

Πετάχτηκε πάνω, με ξανάπιασε και με σήκωσε στον αέρα ουρλιάζοντας:

– Θα σε τσακίσω πάνω στη θερμάστρα....

Όταν συνήλθα, ήμουνα στη μεγάλη σάλα, μπρος στις εικόνες. Ο παπούς με λίκνιζε στα γόνατά του. Με τα μάτια στο ταβάνι, μουρμούριζε:

– Δεν έχουμε καμιά δικαιολογία όλοι μας....

Πάνω από το κεφάλι του, η καντήλα της εικόνας έκαιγε με πολύ φωτεινή φλόγα. Στο τραπέζι, στο μέσο της σάλας, ήταν αναμμένο ένα κερί. Στο παράθυρο έφεγγε κιόλας το μουντό φως ενός χειμωνιάτικου πρωινού.

Ο παπούς έσκυψε προς εμένα:

– Πού πονάς;

Πονούσα παντου, μα δεν είχα διάθεση να μιλήσω. Όλα γύρω μου ήταν τόσο παράξενα! Άγνωστοι κάθονταν σχεδόν σ' όλες τις καρέκλες: ένας παπάς με βιολετιά ράσα, ένα γεροντάκι μέ στρατιωτική στολή, με γυαλιά και γκρίζα μαλλιά, και πολλά άλλα πρόσωπα. Όλοι ακίνητοι σαν ξύλινα αγάλματα, περίμεναν, ακούγοντας προσεχτικά το θόρυβο του νερού που έτρεχε πολύ κοντά. Ο θείος Ιάκωβος, ξυπόλυτος, στεκόταν στητός πλάι στον παραστάτη της πόρτας, με τα χέρια πίσω. Ο παπούς τον φώναξε:

– Άντε, πήγαινέ το λοιπόν στο κρεββάτι...

Ο θείος μου μου έγνεψε με το δάχτυλο να πλησιάσω και, πατώντας στις μύτες των ποδιών του, τράβηξε προς το δωμάτιο της γιαγιάς. Όταν σκαρφάλωσα στο κρεββάτι, ψιθύρισε:

– Η θεία Ναταλία πέθανε...

Δεν ξαφνιάστηκα, ήταν πολύς καιρός πού δεν την έβλεπα, ούτε στο τραπέζι.

– Που είναι λοιπόν η γιαγιά;

– Εκεί κάτω, αποκρίθηκε ο θείος μου, με μιαν αόριστη χειρονομία και ξανάφυγε, πάντα στις μύτες των ποδιών του.

Ξαπλωμένος στο κρεββάτι, κοίταζα γύρω μου. Θαρρούσα πως έβλεπα τριχωτά μούτρα, άσπρα και τυφλά, να ζουλιούνται πάνω στα τζάμια του παράθυρου. Σε μιά γωνιά πάνω από το σεντούκι, ήταν κρεμασμένη η ρόμπα της γιαγιάς, το ήξερα καλά· μα τώρα μου φαινόταν πως κάποιος ήταν εκεί κρυμμένος και με παραμόνευε. Με το κεφάλι χωμένο κάτω από το μαξιλλάρι, κοίταζα την πόρτα με το ένα μάτι· μου ερχόταν να πηδήσω από το κρεββάτι και να το βάλω στα πόδια. Έκανε ζέστη και η βαριά μυρουδιά που μ' έπιανε στο λαιμό μ' έκανε να σκέφτομαι τον Τσιγκάνοκ και τα ρυάκια από αίμα που

κυλούσαν στο πάτωμα. Μου φαινόταν πως ένα πρήξιμο μεγάλωνε μέσα στο κεφάλι μου και μέσα στην καρδιά μου. Όλα όσα είχα δει σ' εκείνο το σπίτι παρελαύνανε εμπρός στα μάτια μου σαν καραβάνι στο δρόμο το χειμώνα. Ένοιωθα συντριμμένος, εξουθενωμένος...

Η πόρτα άνοιξε πολύ μαλακά και η γιαγιά μπήκε στο δωμάτιο με προφύλαξη. Ξανάκλεισε την πόρτα με την πλάτη της και στηρίχτηκε σ' αυτήν. Άπλωσε τα χέρια πρός τη γαλάζια φλογίτσα του καντηλιού κι άρχισε να θρηνεί σιγανά, σαν παιδί:

– Καημένα μου χεράκια, με πονούν τα χέρια μου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Το μοίρασμα της περιουσίας έγινε την άνοιξη. Ο Ιάκωβος έμεινε στην πόλη και ο Μιχαήλ εγκαταστάθηκε από την άλλη μεριά του ποταμού. Ο παπούς μου αγόρασε για τον εαυτό του ένα ωραίο καινούργιο σπίτι στην οδό Πολεβάια. Στο ισόγειο του νέου σπιτιού υπήρχε μια ταβέρνα και στο δώμα ένα ευχάριστο δωματιάκι. Ο κήπος έφτανε ίσαμε μια ρεματιά γεμάτη από βέργες ιτιάς γυμνές από φύλλα.

– Έχουμε και μπόλικες βέργες! μου λέει ο παπούς κλείνοντας εύθυμα το μάτι, όταν επισκεφτήκαμε τον κήπο και διατρέχαμε πλάι-πλάι τις αλλέες, όπου βυθιζόμασταν στο ξεπαγωμένο χώμα. Σε λίγο θα σε μάθω να διαβάζεις και να γράφεις, τότε θα μας χρειαστούν οι βέργες....

Το σπίτι ήταν γεμάτο φίσκα από ενοικιαστές. Ο παπούς είχε κρατήσει μόνο ένα μεγάλο δωμάτιο στο επάνω πάτωμα, όπου έμενε και δεχότανε τους επισκέπτες, ενώ εγώ κι η γιαγιά είχαμε εγκατασταθεί στο καμαράκι της σοφίτας. Το παράθυρο εκείνου του δωματίου έβλεπε στο δρόμο· σκύβοντας, μπορούσες να ιδείς, το βράδι και τις γιορτές, τους μεθυσμένους που έβγαιναν τρεκλίζοντας από την ταβέρνα, φωνασκούσαν κι έπεφταν στο αυλάκι του δρόμου. Μερικές φορές τους πετούσαν έξω σαν τσουβάλια. Εκείνοι προσπαθούσαν να ξαναμπούν με τη βία, αλλά η πόρτα έκλεινε με κρότο ή με ένα στρίγγλισμα των μεντεσέδων, και τότε ξεσπούσε καυγάς.... Όλα αυτά ήταν ενδιαφέροντα να τα κοιτάζεις από ψηλά.

Ο παπούς πήγαινε από το πρωί στα μαγαζιά των γιων του για να τους βοηθήσει να εγκατασταθούν. Το βράδι, γύριζε κουρασμένος, καταβλημένος και κακόκεφος.

Η γιαγιά καταγινόταν με το μαγείρεμα, έραβε, περιποιόταν τον κήπο και το περιβόλι. Όλη μέρα, γύριζε σα μια μεγάλη, χοντρή σβούρα που την κινούσε ένα αόρατο νημα. Ρουφούσε τον ταμπάκο της με ηδονή, φτερνιζόταν κι έλεγε σπουπίζοντας το ιδρωμένο πρόσωπό της:

– Ό κόσμος νά 'ναι ευλογημένος στους αιώνες των αιώνων! Έ λοιπόν, Αλέξη, γαλάζια ψυχούλα μου, να μας επιτέλους ήσυχοι! Δοξασμένο τ' όνομά σου, Βασίλισσα των Ουρανών, τι καλά που είναι όλα τώρα!

Κατά τη γνώμη μου, δεν είμασταν καθόλου ήσυχοι. Όλη τη μέρα οι νοικάρηδες έτρεχαν και κινούνταν πάνω κάτω στο σπίτι και στην αυλή. Κάθε στιγμή έμπαιναν γείτονες. Όλοι εκείνοι οι άνθρωποι ήταν βιαστικοί και όμως παραπονιούνταν πως είχαν αργήσει· έμοιαζαν να προετοιμάζονται αδιάκοπα για κάποιο γεγονός. Φώναζαν τη γιαγιά:

– Ακουλίνα Ιβάνοβνα!

Καλόβολη πάντα και πρόσχαρη, χαμογελούσε σ' όλους με καλωσύνη. Στούπωνε τα ρουθούνια της με ταμπάκο, σκούπιζε προσεχτικά τη μύτη της και τον αντίχειρα μ' ένα κόκκινο νταμωτό μαντήλι και πρόσφερε απλόχερα τις συμβουλές της:

– Για να γλυτώσετε από τις ψειρες, κυρία μου, πρέπει να πλένεστε συχνά και να κάνετε ατμόλουτρο με μέντα. Αν οι ψείρες είναι στο δέρμα, πάρτε μια κουταλιά της σούπας λίπος χήνας πολύ καθαρό, μια κουταλιά του τσαγιού σουμπλιμέ και τρεις καλές σταγόνες υδράργυρο. Ανακατεύετε καλά εφτά φορές αυτό το μίγμα σ' ένα πιατάκι μ' ένα κομμάτι από πορσελάνη και το χρησιμοποιείτε. Προπαντός, μην ανακατώσετε την αλοιφή με ξύλινο ή κοκκάλινο κουτάλι, γιατί ο υδράργυρος θα χαθεί.

Ούτε και χαλκωματένιο ή ασημένιο, γιατί είναι επικίνδυνο!

Μερικές φορές, έλεγε σκεφτική:

– Αγαπητή μου, πηγαίνετε στο Πετσόρυ* να ιδείτε τον πάτερ- Ασσάφ. Εγώ δεν είμαι σε θέση να σας συμβουλέψω.

Έκανε χρέη μαμής, συμφιλίωνε μαλωμένες οικογένειες, φρόντιζε τα παιδιά. Μάθαινε στις γυναίκες «Το Όνειρο της Παρθένου» που φέρνει καλοτυχιά. Έδινε επίσης συνταγές νοικοκυριού:

– Το αγγουράκι θα σας πει μόνο του αν είναι καιρός να το αλατίσετε. Κόψτε το όταν δε μυρίζει πια χωματουλιάς και όταν έχει πια μόνο τη δική του μυρουδιά... Το κβάς, για να γίνει πικάντικο, πρέπει να το αγριέψεις: δεν αγαπάει τη γλύκα, ρίξτε του μέσα ξερές σταφιδούλες ή και ζάχαρη, μια κουταλιά στον κουβά.... Το βαρέντσι* το φτιάχνουν με διάφορους τρόπους, τον δουναβίσιο, τον ισπανικό ή και τον καυκασιανό.

Όλη μέρα τριγύριζα γύρω της, στο περιβόλι ή στην αυλή. Πήγαινα μαζί της στα γειτονικά σπίτια, όπου περνούσε ώρες ολάκερες πίνοντας τσάι και λέγοντας ατέλειωτες ιστορίες. Ένοιωθα σαν ν' αποτελούσα μέρος της και στις αναμνήσεις μου εκείνης της εποχής, το μόνο που ξαναβλέπω είναι εκείνη η αεικίνητη γυναίκα με την απέραντη καλωσύνη.

Από καιρό σε καιρό, η μητέρα μου έκανε μια σύντομη εμφάνιση. Κοίταζε όλους περήφανα και αυστηρά με τα γκρίζα της μάτια, που ήτανε ψυχρά σαν το χειμωνιάτικο

---

* Το μοναστήρι Πετσόρσκι (των Σπηλαίων), που συνήθως το έλεγαν Πετσόρυ, βρίσκεται κοντά στο Νίζνι-Νόβγκοροντ, στη ρίζα ενός απόκρημνου βράχου που φέρει το ίδιο όνομα.

** Ξινόγαλα ψημένο στο φούρνο.

ήλιο. Έπειτα εξαφανιζότανε γρήγορα χωρίς το περασμά της να μου αφήσει την παραμικρή ανάμνηση.

Μια μέρα ρώτησα τη γιαγιά.

– Είσαι μάγισσα;

– Μπα! πως σου ήρθε αυτή η ιδέα; έκαμε η γιαγιά γελώντας.

Και πρόστεσε ευτύς, συλλογισμένη:

– Πως θα μπορούσα να είμαι; Τα μάγια είναι δύσκολη τέχνη. Κι εγώ δεν ξέρω να διαβάσω ούτε ένα γράμμα. Ο παπούς σου, ναι, αυτός είναι αληθινά μορφωμένος. Αλλά εμένα, η Παναγία δε μου έδωσε αυτή τη σοφία.

Μου αποκάλυπτε ορισμένα επεισόδια της ζωής της:

– Ξέρεις, κι εγώ ήμουνα ορφανή. Η μητέρα μου ήταν μια φτωχή δούλα, μια σακάτισσα. Μια νύχτα, όταν ήταν ακόμη κορίτσι, ο κύριός της τη φόβισε. Εκείνη ρίχτηκε από το παράθυρο, έσπασε τα πλευρά της και πληγώθηκε στον ώμο. Το δεξί της μπράτσο, το πιο αναγκαίο, αποξεράθηκε, έμεινε ατροφικό. Η μητέρα μου, που ήταν καλή δαντελλού, δεν μπορούσε πια να είναι χρήσιμη στ' αφεντικά της και της έδωσαν την ελευθερία της. Της είπαν: «Ζήσε όπως σου αρέσει». Αλλά πως να ζήσει κανείς όταν δεν έχει πια χέρι; Τότε, πήρε τους δρόμους κι άρχισε να ζητιανεύει. Εκείνα τα χρόνια οι άνθρωποι ζούσανε καλύτερα, ήταν πιο γενναιόδωροι. Τι γενναίες καρδιές που ήταν εκείνοι οι ξυλουργοί κι οι δαντελλούδες της Μπαλάχνα! Το φθινόπωρο και το χειμώνα, πηγαίναμε και ζητιανεύαμε στην πόλη, μα όταν ο αργάγγελος Γαβριήλ σήκωνε τη σπάθα του για να διώξει το χειμώνα κι η άνοιξη αγκάλιαζε τη γη, ξεκινούσαμε για την περιπέτεια. Περνούσαμε στο Μουρόμ*, στο Γιουρίεβετς** ή ανεβαίναμε το Βόλγα και μετά τον ήρεμο Όκα. Την άνοιξη και το καλοκαίρι είναι όμορφα να διατρέχεις τη

* Πόλη στην αριστερή όχθη του Όκα, που ιδρύθηκε στο 10ο αιώνα.

** Πόλη στη δεξιά όχθη του Βόλγα, 130χλμ. ΒΔ του Νίζνι-Νόβγκοροντ.

γη, η χλόη είναι μαλακή σα βελούδο, η Παναγία Μητέρα του Θεού σκεπάζει τους αγρούς με λουλούδια. Είναι αληθινή χαρά, και η καρδιά νοιώθει άνετα! Συχνά η μητέρα μου μισόκλεινε τα γαλάζιά της μάτια κι άρχιζε να τραγουδά. Η φωνή της δεν ήτανε πολύ δυνατή, μα ήταν καθαρή· όλα έμοιαζαν να γαληνεύουν και να μένουν ασάλευτα για να την ακούσουν. Τι καλά που ήταν να ζητιανεύεις για την αγάπη του Χριστού τότε!.... Μα όταν έγινα δέκα χρονώ, η μητέρα μου ντρεπόταν να με σέρνει μαζί της στους δρόμους και έμεινε μόνιμα στη Μπαλάχνα. Πήγαινε από δρόμο σε δρόμο, από σπίτι σε σπίτι και τις γιορτές ζητιάνευε έξω από τις εκκλησιές. Εγώ έμενα στο σπίτι, για να μάθω να πλέκω δαντέλλα και βιαζόμουνα, γιατί ήθελα πολύ γρήγορα να βοηθήσω τη μητέρα μου. Συχνά, όταν δεν τα κατάφερνα στη δουλειά μου, έκλαιγα. Σκέψου ότι σε λιγότερο από δυο χρόνια έμαθα την τέχνη κι έγινα γνωστή στην πόλη. Όταν ήθελαν καλοφτιαγμένη δουλειά, έρχονταν σ' εμάς. Μου έλεγαν: «Κάμε τα κοπανέλια σου να χορέψουν!». Ήμουν ευτυχισμένη, ήταν για μένα πανηγύρι! Βέβαια, δεν ήμουν ακόμη και τόσο επιτήδεια, αλλά η μητέρα μου μου έδινε συμβουλές. Έχοντας χάσει το χέρι της, δεν μπορούσε να εργαστεί η ίδια και μου εξηγούσε πως έπρεπε να κάνω εγώ. Κι ένας καλός μάστορας αξίζει περισσότερο από δέκα εργάτες.... Τότε, έγινα πολύ περήφανη. Έλεγα στη μαμά: «Μην πας πια να ζητιανέψεις, εγώ θα σε συντηρήσω». Εκείνη αποκρινόταν: «Πάψε, λοιπόν, τα λεφτά που κερδίζεις είναι για την προίκα σου». Λίγο αργότερα, ήρθε ο παπούς σου. Ήταν ένα αξιοπρόσεχτο παλληκάρι: στα εικοσιδυό του χρόνια ήταν κιόλας επιστάτης. Η μητέρα του με είχε προσέξει, είχε δει πώς ήμουνα εργατική, και καθώς ήμουνα κόρη ζητιάνας, σκέφτηκε πως ήμουνα υπάκουη: Εκείνη πουλούσε ψωμάκια, κακιά γυναίκα... ο Θεός να τη συχωρέσει!....

Αλλά γιατί να μιλάμε γιά τους κακούς; Ο Κύριος τους ξέρει καλά, και αυτούς μόνο οι δαίμονες τους αγαπούν.

Γελούσε καλόκαρδα και η μύτη της τρεμόπαιζε με τρόπο κωμικό· τα στοχαστικά της μάτια αχτιδοβολούσαν από τρυφερότητα και εκφράζανε τις σκέψεις της καλύτερα από τα λόγια της.

Θυμάμαι ένα βράδι που πίναμε τσάι στο δωμάτιο του παπού. Ήταν άρρωστος κι έμενε ξαπλωμένος στο κρεββάτι του, με το κορμί γυμνό και τους ώμους σκεπασμένους με μια πετσέτα. Ο ιδρώτας έτρεχε ρυάκι από πάνω του και σκουπιζόταν κάθε στιγμή. Η ανάσα του ήταν δύσκολη και σφυριχτή. Τα πράσινα μάτια του ήταν θολά. Το πρησμένο πρόσωπό του και τα σουβλερά του αυτάκια ήταν κατακόκκινα. Όταν άπλωνε για να πιάσει την κούπα του τσαγιού, το χέρι του έτρεμε κατά τρόπο αξιολύπητο. Ήταν ήπιος και αγνώριστος:

– Γιατί δε μου δίνεις ζάχαρη; ρωτούσε τη γιαγιά με ύφος παραχαϊδεμένου παιδού.

Εκείνη αποκρινόταν με χαϊδευτική, μα σταθερή φωνή:

– Πιες το με μέλι, θα σου κάμει περισσότερο καλό.

Κοντανασαίνοντας κι αναστενάζοντας, κατάπινε μονορρούφι το καυτό τσάι και έλεγε:

– Πρόσεξε μην πεθάνω!

– Μη φοβάσαι, προσέχω.

– Καλά κάνεις! Γιατί αν πεθαίνω τώρα, θα ήταν σα νά μήν έζησα. Όλα θα γίνονταν σκόνη.

– Μη μιλάς λοιπόν, μείνε πλαγιασμένος χωρίς να λές τίποτα....

Σώπαινε ένα λεπτό, με τα μάτια κλειστά και πλατάγιζε τα μπλάβα χείλη του. Έπειτα, σκιρτούσε απότομα σα να τον είχε τσιμπήσει σφήκα και μονολογούσε:

– Θα πρέπει να παντρέψω τον Ιάκωβο και τον Μιχαήλ όσο γίνεται πιο γρήγορα. Μια γυναίκα και παιδιά, θα τους μερέψουν ίσως....

Κι έψαχνε να βρει ποια ήτανε στην πόλη τα κορίτσια που θα τους ταίριαζαν. Η γιαγιά σώπαινε κι έπινε τή μια κούπα μετά την άλλη. Καθισμένος κοντά στο παράθυρο κοίταζα το ηλιοβασίλεμα που έβαφε τον ουρανό κατακόκκινο πάνω από την πόλη και τα τζάμια των παραθυριών που έβγαζαν φλόγες. Για να με τιμωρήσει, δεν ξέρω για ποιό σφάλμα μου, ο παπούς μου είχε απαγορέψει να κατεβώ στην αυλή και στον κήπο. Εκεί κάτω, γύρω από τις σημύδες, πετούσαν και ζουζούνιζαν χρυσομπούρμπουνες· ένας βαρελάς δούλευε στη γειτονική αυλή· πολύ κοντά, τρόχιζαν μαχαίρια. Πέρα από τον κήπο, παιδιά έπαιζαν κάνοντας μεγάλο σαματά μέσα στη ρεματιά κι εξαφανίζονταν ανάμεσα στους πυκνούς θάμνους. Ένοιωθα το κάλεσμα της ελευθερίας και η θλίψη του βραδινού με κυρίευε.

Ξαφνικά, ο παπούς έβγαλε δεν ξέρω από πού ένα ολοκαίνουργο βιβλίο, το χτύπησε πολύ δυνατά πάνω στην παλάμη του και με φώναξε ζωηρά:

– Ει, αγρίμι, βρώμικα αυτιά, έλα δω! Κάτσε, τατάρικη φάτσα. Το βλέπεις αυτό το γράμμα;
Είναι το α. Πες να ιδούμε: α, β,γ! Τι είναι αυτό εδώ;

– β.

– Πολύ σωστά. Κι' αυτό εκεί;

– γ.

– Όχι, είναι α! Κοίτα: δ, ε, ζ. Τι είν' αυτό εδώ;

– ε.

– Μπράβο! Κι αυτό εκεί;

– δ.

– Καλά. Και το άλλο εδώ;

– α.

Επεμβαίνει η γιαγιά.

– Πατέρα, θα 'πρεπε να μείνεις ήρεμος!

– Πάψε εσύ! Αυτό είναι ακριβώς ό,τι χρειάζεται για να μη σκέφτομαι τα βάσανά μου. Συνέχισε, Αλέξη!

Έριξε το ζεστό, υγρό μπράτσο του γύρω από το λαιμό μου κι έδειχνε τα γράμματα, ενώ με το άλλο χέρι κρατούσε το βιβλίο κάτω από τη μύτη μου. Ανάδινε μια δυνατή μυρουδιά από ξίδι, ιδρώτα και τσϊγαρισμένο κρεμμύδι που σχεδόν μ' έπνιγε.

Θύμωνε και ξεφώνιζε στο αυτί μου:

– φι, χι!....

Το όνομα των γραμμάτων μου ήτανε γνωστό, όχι όμως τα σημεία που αντιστοιχούσαν σ' αυτά. Το ς έμοιαζε με σκουλήκι, το β σαν τον καμπούρη το Γρηγόρη, το δ σαν εμένα και τη γιαγιά..... Όσο για τον παπού, αυτός είχε κάτι κοινό με όλα τα γράμματα.

Μ' έβαζε ν' απαγγέλλω όλο το αλφάβητο, ρωτώντας με πότε με τη σειρά, πότε στην τύχη. Μου είχε μεταδώσει τη θέρμη του, είχα ιδρώσει κι εγώ και φώναζα δυνατά. Αυτό με διασκέδαζε. Έβηχε κρατώντας σφιχτά το στήθος του και τσαλάκωνε το βιβλίο φωνάζοντας με βραχνή φωνή:

– Μητέρα, κοίτα λοιπόν τι καλά που ξεκίνησε! Αχ, πανούκλα του Αστραχάν, τι ξεφωνίζεις, έ;

– Εσύ ουρλιάζεις, όχι εγώ....

Γελούσα να τους βλέπω, εκείνον και τη γιαγιά. Εκείνη, στηριγμένη με τους αγκώνες πάνω στο τραπέζι, με τις γροθιές στα μάγουλά της, μας κοίταζε και έλεγε σιγογελώντας:

– Πάψτε να φωνοκοπάτε, πονοκεφαλιάσαμε!

Ο παπούς εξηγούσε σε φιλικό τόνο:

– Φωνάζω γιατί είμαι άρρωστος, αλλά εσύ;

Κι έλεγε στη γιαγιά, κουνώντας το μουσκεμένο απ' τον ιδρώτα κεφάλι του:

Η μακαρίτισσα η Ναταλία έπεφτε έξω όταν έλεγε πως το παιδί δεν είχε καλό θυμητικό. Έχει μνήμη αλόγου! Συνέχισε, πλατσουρομύτη!

Μ' έσπρωξε κάτω από το κρεββάτι για να χωρατέψει.

Έριξε το ζεστό, υγρό μπροστά του γύρω στο λαιμό μου κι έδειχνε τα γράμματα.

– Αρκετά! Φύλαξε το βιβλίο. Αύριο θα μου απαγγείλεις όλο το αλφάβητο χωρίς να λαθέψεις. Θα σου δώσω πέντε καπίκια....

Όταν άπλωσα το χέρι για να πάρω το βιβλίο, ο παπούς με τράβηξε ξανά κοντά του και μου είπε σκυθρωπά.

– Η μάνα σου σε παράτησε, μικρέ μου....

Η γιαγιά ανασκίρτησε:

– Ω, πατέρα, γιατί το λές;

– Δε θα 'πρεπε να το πω, αλλά είμαι τόσο λυπημένος.... Αχ, τι κορίτσι ήταν! Μα άλλαξε άσχημα...

Με απόσπρωξε ζωηρά.

– Άντε να περπατήσεις, αλλά μη βγεις στο δρόμο, πήγαινε στην αυλή ή στον κήπο...

Ακριβώς αυτό ήθελα κι εγώ: να πάω στον κήπο. Ευθύς μόλις παρουσιαζόμουν στο χείλος της ρεματιάς, τα παιδιά μου πετούσαν πέτρες, και δοκίμαζα μεγάλη ευχαρίστηση να τους ανταποδίνω τα ίδια.

– 'Ηρθε ο στούμπος! φώναζαν, μόλις μ' έβλεπαν κι οπλίζονταν βιαστικά. Απάνω του!

Δεν ήξερα τι θα πει «στούμπος», γι' αυτό δε με πείραξε το παρατσούκλι. Μ' άρεσε να αμύνομαι μόνος ενάντια σ' όλους, κι ήμουν ευχαριστημένος όταν έβλεπα μια πέτρα μου, πεταγμένη επιδέξια, να εξαναγκάζει τον αντίπαλο να τρέπεται σε φυγή ή να κρύβεται μέσα στους θάμνους. Δε βάζαμε σ' εκείνες τις μάχες καμιά κακία και τέλειωναν, σχεδόν πάντα, καλά.

Έμαθα εύκολα να διαβάζω. Ο παπούς με έβλεπε με αυξημένη προσοχή και σπάνια πια με μαστίγωνε. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μου, θα έπρεπε να με δέρνει πιο συχνά από πριν. Μεγαλώνοντας, γινόμουν πιο θρασύς και παράβαινα πιο συχνά τις απαγορεύσεις και τις διαταγές του παπού. Περιοριζόταν στο να με μαλώνει με απειλη-

τικές χειρονομίες. Μου φαινόταν πως προηγούμενα με χτυπούσε ίσως άδικα. Του το είπα μια μέρα.

Με ένα ελαφρό χτύπημα στο πηγούνι, μου ανασήκωσε το κεφάλι και μισοκλείνοντας το μάτι, μου λέει με συρτή φωνή:

– Πως είπες;....

Και γέλασε ξερά:

– Αχ, αιρετικέ! Ξέρεις μήπως πόσες φορές θα έπρεπε να φας ξύλο; Ποιος μπορεί να το ξέρει εκτός από μένα; Εξαφανίσου, στρίβε!.

Μα ευθύς μ' έπιασε από τον ώμο και, κοιτάζοντάς με ξανά στα μάτια, με ρώτησε.

– Αυτό είναι πανουργία ή αγαθοσύνη, ε;

– Δεν ξέρω....

– Δεν ξέρεις; Ε λοιπόν, άκου τι θα σου πω: να είσαι πονηρός, είναι προτιμότερο· η αγαθοσύνη και η βλακεία είναι το ίδιο πράγμα, κατάλαβες; Το πρόβατο είναι αγαθό, αυτό να το θυμάσαι! Άντε, τράβα να παίξεις!

★

Σε λίγο έμαθα να συλλαβίζω το ψαλτήρι. Το βράδι, ύστερα από το τσάι, έπρεπε να διαβάσω έναν ψαλμό.

– Μ-α, μά, κ-α, κά-ρ-ι, ρι-ος, μακάριος, πρόφερα ακολουθώντας την αράδα με το δάχτυλο.

Μ' έπιανε βαριεστημάρα και ρωτούσα:

– Μακάριος είναι ο θείος Ιάκωβος;

– Θα σου δώσω μια σφαλιάρα για να καταλάβεις ποιος είναι ο μακάριος! γκρίνιαζε θυμωμένος ο παπούς.

Αλλά ένοιωθα πως θύμωνε μόνο από συνήθεια, για λόγους αρχής. Και δεν έπεφτα έξω· ύστερα από μια στιγμή, δε σκεφτότανε πια εμένα.

– Χμ! Ναι, όταν παίζει και τραγουδάει είναι ο βασιλιάς Δαβίδ, μα όταν είναι για τη δουλειά, γίνεται Αβεσαλώμ.

Τραγουδάκια, στιχάκια, καλαμπουράκια! Αχ, εσείς οι άλλοι! «Με χορό και με τραγούδι, θα καεί το πελεκούδι....». Αλλά με το χορό μπορεί να πάει κανείς πολύ μακριά; Αυτό είναι το ζήτημα.

Σταμάτισα να διαβάζω κι έστησα αυτί, εξετάζοντας το κατσουφιασμένο και γνοιασμένο, πρόσωπό του. Τα ζαρωμένα μάτια του κοίταζαν μακριά δίχως να με βλέπουν, γεμάτα ζέστη και θλίψη. Ήξερα τότε πως ο παπούς μαλάκωνε, πως είχε χάσει τη συνηθισμένη του αυστηρότητα. Έπαιζε με τα λεπτά δάχτυλά του ταμπούρλο πάνω στο τραπέζι. Τα βαμμένα νύχια του γυάλιζαν και τα χρυσαφιά φρύδια του τρεμούλιαζαν.

– Παπού;

– Τι είναι;

– Διηγηθείτε μου κάτι.

– Θα έκανες πιο καλά να διαβάσεις, τεμπέλη, γκρίνιαζε τρίβοντας τα μάτια του σα να ξυπνούσε. Σ' αρέσουν περισσότερο οι ιστορίες από το ψαλτήρι....

Υποπτευόμουνα πως είχε την ίδια προτίμηση. Το Ψαλτήρι, το γνώριζε σχεδόν ολόκληρο απέξω, γιατί είχε κάμει τάξιμο να διαβάζει μεγαλόφωνα μια στροφή κάθε βράδι πριν κοιμηθεί, όπως οι διάκοι διαβάζουν το βιβλίο των Ωρών στην εκκλησιά.

Επέμενα, και ο γέρος τελικά υποχωρούσε.

– Λοιπόν, ας είναι! Το Ψαλτήρι θα το έχεις πάντα μαζί σου, ενώ εγώ, θα πρέπει σε λίγο ν' αντιμετωπίσω την κρίση του Θεού...

Έριχνε πίσω το κορμί του στην παλιά του παλυθρόνα, ακουμπούσε καλά στην μεταξοκεντημένη πλάτη του καθίσματος και βυθιζόταν εκεί όλο και πιο πολύ. Με το κεφάλι ανασηκωμένο, τα μάτια στο ταβάνι, με ύφος γλυκό και σκεφτικό, μου διηγόταν ιστορίες του περασμένου καιρού. Μου μιλούσε για τον πατέρα του: μια μέρα, είχαν έρθει στη Μπαλάχνα ληστές για να ληστέ-

ψουν τον έμπορο Ζάγεφ. Ο προπάπος μου έτρεξε να χτυπήσει το σήμαντρο. Οι ληστές τον πρόφτασαν, τον πετσόκοψαν με τα σπαθιά τους και πέταξαν τα κομμάτια του κάτω από το καμπαναριό.

»Ήμουνα τότε πολύ μικρός, δεν είδα τίποτα απ' όλα αυτά και δεν τα θυμάμαι. Οι πρώτες μου αναμνήσεις χρονολογούνται από τον ερχομό των Γάλλων, στα 1812· ήμουν ακριβώς δώδεκα χρονώ. Είχανε φέρει στη Μπαλάχνα καμιά τριανταριά αιχμάλωτους· ήταν κοντοί και ξεραγκιανοί, κακοντυμένοι και κουρελήδες, χειρότεροι κι από ζητιάνους. Τουρτούριζαν από το κρύο, μερικών τα πόδια ήταν παγωμένα και δεν είχαν πια τη δύναμη να σταθούν όρθιοι. Οι μουζίκοι ήθελαν να τους ξυκολοπήσουν, αλλά οι συνοδοί τους εμπόδισαν. Οι στρατιώτες της φρουράς μπήκαν στη μέση και διαλύσανε το πλήθος. Έπειτα, ταχτοποιήθηκαν όλα· συνηθίσανε τους Γάλλους. Ήταν άνθρωποι επιδέξιοι, έξυπνοι και αρκετά εύθυμοι: τραγουδούσανε συχνά. Άρχοντες έρχονταν από το Νίζνι με τρόικες για να τους δουν. Μερικοί τους έβριζαν, άλλοι τους απειλούσαν με τη γροθιά κι άλλοι τους χτυπούσαν κιόλας. Άλλοι, αντίθετα, φλυαρούσαν φιλικά μαζί τους στη γλώσσα τους, τους έδιναν λεφτά και κάθε λογής ρούχα για να μην κρυώνουν. Ένας μάλιστα γερο-άρχοντας βλέποντάς τους, είχε κρύψει το πρόσωπό του στα χέρια του κι άρχισε να κλαίει. Έλεγε: « Ο ληστής ο Βοναπάρτης οδήγησε τους Γάλλους στο χαμό τους!». Βλέπεις ήτανε Ρώσος, και μάλιστα άρχοντας, μα ήτανε καλός, λυπότανε τους ξένους...

Ο παπούς σώπασε μια στιγμή, έκλεισε τα μάτια κι έστρωσε τα μαλλιά του με το χέρι. Έπειτα συνέχισε, ξυπνώντας με στοχαστικότητα το παρελθόν.

– Ήταν χειμώνας, η χιονοθύελλα σάρωνε τους δρόμους κι η παγωνιά έσφιγγε τις ίσμπες σαν μέσα σε μέγγενη. Εκείνοι, οι Γάλλοι, έτρεχαν κάτω από το παρά-

θυρό μας, γιατί η μητέρα μου έψηνε γλυκόψωμα και τα πουλούσε. Χτυπούσαν στο τζάμι και, φωνάζοντας και χαροπηδώντας, ζητούσαν ζεστά γλυκόψωμα. Η μητέρα μου δεν τους άφηνε να μπούνε στην ίσμπα· τους έδινε τα ψωμάκια από το μισανοιγμένο παράθυρο. Οι Γάλλοι τα άρπαζαν και τα έβαζαν καυτά-καυτά πάνω στο στήθος τους, κατάσαρκα. Δεν ξέρω πως το άντεχαν αυτό! Πολλοί από δαύτους πάθαιναν: η χώρα τους είναι πιο ζεστή και ήταν αμάθητοι στό κρύο. Ήτανε δυο που στεγάζονταν στο πλυσταριό μας, στον κήπο, ένας αξιωματικός με την ορντινάντσα του, τον Μιρόν. Ο αξιωματικός ήταν ψηλόλιγνος, πετσί και κόκκαλο. Φορούσε ένα γυναικείο παλτό που του έφτανε ως τα γόνατα. Ήταν άνθρωπος πράος κι έπινε πολύ. Αγόραζε μπύρα από τη μητέρα μου, που την έφτιαχνε κρυφά, και όταν ήταν μεθυσμένος, τραγουδούσε. Είχε μάθει τη γλώσσα μας και συχνά μουρμούριζε: « Η χώρα σας δεν είναι άσπρη, είναι μαύρη, κακιά!». Μιλούσε άσχημα, μα μπορούσες ωστόσο να τον καταλάβεις, κι αυτό που έλεγε ήταν σωστό. Ο βορράς της χώρας μας είναι αφιλόξενος, είναι πιο ζεστά καθώς κατεβαίνουμε το Βόλγα και λένε πως στα νότια της Κασπίας δε χιονίζει ποτέ. Πολύ πιθανόν: στο Ευαγγέλιο δε γίνεται λόγος για χιόνι ούτε το χειμώνα, αλλά ούτε και στις Πράξεις και το Ψαλτήρι. Εκεί κάτω, σ' αυτές τις χώρες ήταν που ζούσε ο Χριστός.... Όταν θα τελειώσουμε το Ψαλτήρι, θ' αρχίσουμε το Ευαγγέλιο.

Σώπαινε ξανά σα να λαγοκοιμόταν και, σκεφτικός, κοίταζε από το παράθυρο με την άκρη του ματιού.

– Πέστε μου κι άλλα, του θύμιζα ήρεμα.

Αναπηδούσε.

– Α, ναι, αλήθεια.... Λοιπόν, οι Γάλλοι δεν είναι πιο κακοί από μας τους αμαρτωλούς. Συχνά φώναζαν τη μητέρα μου: «Μαντάμα, μαντάμα», δηλαδή, κυρία μου, στη γλώσσα τους. Και η «κυρία» έβγαινε από την αποθήκη μ'

ένα σακκί αλεύρι ογδόντα κιλά στην πλάτη. Ήτανε δυνατή σαν άντρας. Όταν ήμουν είκοσι χρόνων, με ξετίναζε ακόμη αρπάζοντάς με από τα μαλλιά, κι ωστόσο ήμουνα γερός σ' εκείνη την ηλικία.

» Η ορντινάντσα, ο Μιρόν, αγαπούσε τ' άλογα. Πήγαινε από αυλή σ' αυλή και ζητούσε με χειρονομίες να του δώσουν να ξυστρήσει κανένα άλογο. Στην αρχή, δίσταζαν· έλεγαν: « Εχθρός, είναι, μπορεί να του κάμει κανένα κακό». Έπειτα όμως οι μουζίκοι πήγαιναν μόνοι τους και τον φώναζαν: «Έι, Μιρόν!». Εκείνος γελούσε γλυκά κι ερχότανε με το κεφάλι κατεβασμένο, σαν ταύρος. 'Ηταν κοκκινομάλλης, με μεγάλη μύτη και παχιά χείλη.

Περιποιόταν καλά τα άλογα κι ήξερε θαυμάσια να τα γιατρεύει. Αργότερα εγκαταστάθηκε σαν πεταλωτής εδώ στο Νίζνι, μα στη συνέχεια τρελλάθηκε και οι πυροσβέστες τον χτύπησαν τόσο πολύ που πέθανε.... Ο αξιωματικός άρχισε κι αυτός να λειώνει την άνοιξη, και του Αγίου Νικολάου έσβησε ήσυχα. Καθόταν σκεφτικός στο πλυσταριό κοντά στο παράθυρο και έτσι πέθανε εκεί, κοιτάζοντας έξω, προς την ελευθερία. Τον λυπήθηκα, έκλαψα μάλιστα κρυφά. 'Ηταν πονετικός, μ' έπιανε από τ' αυτιά και μου διηγόταν ιστορίες με τρυφερή φωνή. Δεν καταλάβαινα τίποτε, ωστόσο ένοιωθα ευχαρίστηση να τον ακούω. Η τρυφερότητα ενός ανθρώπου δεν αγοράζεται στο παζάρι. Είχε αρχίσει να μου μαθαίνει τη γλώσσα του, αλλά η μητέρα μου του το είχε απαγορέψει. Με είχε μάλιστα σύρει στον παπά που πρόσταξε να με μαστιγώσουν και να καταγγείλουν τον αξιωματικό. 'Ηταν αυστηροί εκείνα τα χρόνια, μικρέ μου· εσύ δε θα γνωρίσεις ποτέ εκείνη την αυστηρότητα. Άλλοι έχουν πληρώσει για σένα, ποτέ μην το ξεχνας αυτό! Εγώ, για παράδειγμα, έχω τραβήξει πάρα πολλά.....

Νύχτωνε. Μέσα στο σούρουπο, ο παπούς μεγάλωνε

παράξενα. Τα μάτια του έλαμπαν σαν της γάτας. Διηγόταν τις ιστορίες του χαμηλόφωνα, σ' έναν τόνο μετρημένο και στοχαστικό, μα όταν επρόκειτο για τον ίδιο, μιλούσε με θέρμη, ζωηρά και καυχησιάρικα. Αυτό το πράγμα το μισούσα, καθώς και τις αδιάκοπες συμβουλές του: «Θυμήσου! βάλτο καλά στο μυαλό σου!....». Στις διηγήσεις του υπήρχαν πολλά πράγματα που θα προτιμούσα να τα ξεχάσω, αλλά δεν είχα ανάγκη από τις συστάσεις του για να φυτευθούν τα λόγια του στη μνήμη μου σαν οδυνηρές αγκύλες. Δε μου διηγόταν ποτέ παραμύθια – μου ιστορούσε μόνο αληθινά συμβάντα. Είχα προσέξει πως δεν του άρεσαν οι ερωτήσεις, γι' αυτό και τον ρωτούσα μ' επιμονή:

– Ποιοι είναι καλύτεροι, οι Γάλλοι ή οι Ρώσοι;

– Που θέλεις να ξέρω; Δεν έχω δει πως ζουν οι Γάλλοι στον τόπο τους, μουρμούριζε κατσούφικα.

Και πρόσθετε:

– Ακόμη κι ο ασβός είναι καλός όταν είναι στην τρύπα του.

– Και οι Ρώσοι είναι καλοί;

– Υπάρχουν καλοί και κακοί. Τον καιρό της δουλείας, οι άνθρωποι ήταν καλύτεροι από σήμερα, ήταν αλυσοδεμένοι. Τώρα που όλος ο κόσμος είναι λεύτερος, δεν μπορείς να βασιστείς πια σε κανένα. Οι άρχοντες είναι σκληροί, αυτό ειν' αλήθεια, μα έχουν πιότερη λογική από το μουζίκο. Δεν είναι όλοι έτσι, μα όταν ένας ευγενής είναι καλός, πρέπει να του βγάζουμε το καπέλλο. Υπάρχουν κι άλλοι, βέβαια, που είναι ζωντόβολα, αυτό ισχύει ακόμη και για τους άρχοντες· είναι σαν τα τσουβάλια όπου μπορείς να χώσεις οτιδήποτε. Σ' εμάς υπάρχουν πολλοί τέτοιοι άνθρωποι: νομίζεις πως έχεις να κάνεις με άνθρωπο, αλλά όταν κοιτάξεις από πιο κοντά βλέπεις πως είναι μόνο το τσόφλι – το αμύγδαλο δεν είναι πια εκεί, έχει φαγωθεί. Θά 'πρεπε να μας μορφώ-

σουν, να μας ακονίσουν το πνεύμα, μα που να βρεθεί το ακόνι;....

– Οι ρώσοι είναι δυνατοί;

– Είναι πολλοί που είναι δυνατοί, μα δεν είναι η δύναμη που μετράει, αλλά η επιδεξιότητα. Όσο κι αν είσαι δυνατός, ένα άλογο είναι ακόμη πιο δυνατό από σένα.

– Και γιατί οι Γάλλοι μας πολέμησαν;

– Α.... ο πόλεμος είναι δουλειά του τσάρου, εμείς δεν μπορούμε να τα καταλάβουμε αυτά τα πράματα!

Θυμάμαι ακόμη την απάντησή του, όταν τον ρώτησα ποιος ήταν ο Βοναπάρτης:

– 'Ηταν ένας άνθρωπος παράτολμος, που ήθελε να καταχτήσει τον κόσμο και να κάμει να βασιλέψει η ισότητα· δεν ήθελε πια ούτε άρχοντες, ούτε δημόσιους υπάλληλους, ούτε τάξεις. Μονάχα στο όνομα θα διαφέρανε οι άνθρωποι, τα δικαιώματα θα ήτανε ίδια για όλους, καθώς και η θρησκεία. Βέβαια, αυτό δε στέκει. Μόνο οι καραβίδες είναι όλες όμοιες, ακόμη και τα ψάρια είναι διαφορετικά μεταξύ τους: Το σαζάνι δε μοιάζει με το γατόψαρο ή το λιθρίνι με τη ρέγγα. Βοναπάρτηδες υπάρχουν και σε μας: ο Στεπάν Τιμοφέγιεφ Ράζιν*, ο Εμελιάν Ιβάνωφ Πούγκάτς**..... Θα σου μιλήσω γι' αυτούς άλλη φορά....

Μερικές φορές, ο παπούς με κοίταζε προσεχτικά χωρίς να λέει λέξη, με μάτια γουρλωμένα, σα να με έβλεπε για πρώτη φορά, κι αυτό με δυσαρεστούσε. Δε μου μιλούσε ποτέ για τον πατέρα μου, ούτε για τη μητέρα μου.

Πολύ συχνά, στις συζητήσεις μας, έπαιρνε μέρος και η γιαγιά. Καθότανε ήσυχα σε μια γωνιά κι έμενε εκεί για

* Πρόκειται για τον Στεπάν Τιμοφέγιεβιτς Ράζιν, που συχνά αναφέρεται με το όνομα Στένκα Ράζιν.

** Ρώσος τυχοδιώκτης που γεννήθηκε στα 1726 και αποκεφαλίστηκε στα 1775.

πολύ, σιωπηλή και απαρατήρητη. Έπειτα, ξαφνικά, ρωτούσε με γλυκιά φωνή:

– Και θυμάσαι, πατέρα, τι όμορφα που ήταν όταν είχαμε πάει οι δυο μας για προσκύνημα στο Μουρόμ; Ποια χρονιά ήταν, στ' αλήθεια;

Ύστερα από λιγόστιγμη σκέψη, ο παπούς αποκρινόταν σοβαρά:

– Δεν ξέρω να πω ακριβώς, μα ήτανε πριν τη χολέρα, τή χρονιά που κυνηγούσανε τους Ολοντσάνιε* μέσα στα δάση....

– Αυτό ειν' αλήθεια. Είχαμε φοβηθεί πολύ τότε.

– Χμ-μ.

Ρώτησα ποιοί ήταν αυτοί οι Ολοντσάνιε και γιατί περιφέρονταν στα δάση. Ο παπούς μου εξήγησε, όχι χωρίς αποσιωπητικά:

– 'Ηταν απλούστατα μουζίκοι που το έσκαζαν από τα βασιλικά χτήματα και τα εργοστάσια όπου δούλευαν.

– Πως τους έπιαναν;

– Πως; Όπως τα παιδιά όταν παίζουν: άλλα φεύγουν κι άλλα κυνηγούν εκείνα που φεύγουν.....Όταν τους έπιαναν αυτούς του Ολοντσάνιε, τους μαστίγωναν με τό κνουτο ή τους ξερίζωναν τα ρουθούνια, τους σημάδευαν το μέτωπο με πυρωμένο σίδερο ώστε η τιμωρία τους να χρησιμέψει για παράδειγμα στους άλλους.

– Γιατί;

– 'Ηταν μια κύρωση. Αυτές οι δουλειές είναι περίπλοκες. Δεν μπορείς να ξέρεις ποιος έχει άδικο, εκείνος που φεύγει ή εκείνος που τον κυνηγάει...

– Και θυμάσαι, πατέρα, συνέχιζε η γιαγιά, μετά τη μεγάλη πυρκαγιά....

Ο παπούς, που του άρεσε η ακρίβεια σε όλα, ρωτούσε αυστηρά:

* Δούλοι της περιοχής Ολονιέτς (λεκανοπέδιου της λίμνης Λαντόγκα).

– Ποια μεγάλη πυρκαγιά;

Με ξαχνούσανε κι οι δυο και ξεμάκραιναν στο παρελθόν τους. Οι φωνές τους ήταν τόσο γλυκές και τόσο αρμονικές πού μερικές φορές είχα την εντύπωση πως τραγουδούσαν. Ήταν ένα τραγούδι θλιμμένο, όπου γινόταν λόγος για αρρώστιες, για πυρκαγιές, για τσακωμούς και ξαφνικούς θανάτους, για έξυπνες απάτες, για απλοϊκούς ανθρώπους καί σκληρόκαρδους αφεντάδες.

– Έχουνε δει τα μάτια μου πράματα!.. μουρμούριζε ο παπούς.

– Δεν μπορεί να πει κανείς ότι ζήσαμε και άσχημα, αντίσκοβε η γιαγιά. Για θυμήσου τι όμορφη άνοιξη που ήταν μετά τη γέννηση της Βαρβάρας!

– Ήταν στα 1848, στην καρδιά της εκστρατείας στην Ουγγαρία. Ο κουμπάρος μας ο Τίχον έφυγε για τον πόλεμο την άλλη μέρα από τα βαφτίσια...

– Και δεν ξαναγύρισε ποτέ, αναστέναξε ή γιαγιά.

– Ναι, δεν ξαναγύρισε. Από κείνη τη χρονιά, μπορεί να πει κανείς ότι η χάρη του Θεού χύθηκε πάνω στο σπίτι μας όπως το νερό έρχεται στό μύλο..... Αχ, Βαρβάρα....

– Πάψε, πατέρα.

Ζάρωνε τα φρύδια κι έλεγε στενοχωρεμένα:

– Να πάψω; Γιατί; Δὲν μπορούμε να 'μαστε περήφανοι για τα παιδιά μας, από καμιά άποψη. Σε ποιον λοιπόν πέρασε το αίμα μας κι η δύναμή μας; Σκεφτόμασταν κι οι δυό να γεμίσουμε το πανέρι μας, μα είναι ένα πανέρι τρύπιο αυτό πού μας έδωσε ο Κύριος.

Έτρεχε πάνω-κάτω στο δωμάτιο κι έβγαζε ουρλιαχτά σα να καιγόταν, βρίζοντας τα παιδιά του καὶ απειλώντας τή γιαγιά με τη μικρή άσαρκη γροθιά του.

– Έδειξες πάντοτε μεγάλη επιείκεια γι' αυτούς τους ληστές. Είσαι συνένοχή τους, γριά μάγισσα!

Ούρλιαζε κι έκλαιγε από θυμό και από λύπη. Έπειτα

κατάφευγε στη γωνιά με τα εικονίσματα και χτυπούσε το ισχνό και βουερό του στήθος:

– Κύριε, είμαι λοιπόν πιο αμαρτωλός από τους άλλους; Γιατί λοιπόν με παιδεύεις τόσο; Έτρεμε σύγκορμος· στα μάτια του λαμπύριζαν δάκρυα οργής και ταπείνωσης.

Καθισμένη στα σκοτεινά, η γιαγιά σταυροκοπιόταν χωρίς να λέει τίποτα. Έπειτα τον πλησίαζε προσεχτικά κα δοκίμαζε να τον καλμάρει:

– Τι λόγος να στενοχωριέσαι; Ο Κύριος ξέρει τι κάνει. Μήπως τα παιδιά των άλλων είναι καλύτερα από τα δικά μας; Παντού τα ίδια συμβαίνουν, τσακώνονται, δέρνονται.... Οι γονείς ξεπλένουν τ' αμαρτήματά τους με δάκρυα, δεν είσαι ο μόνος....

Μερικές φορές, αυτά τα λόγια τον καταπράυναν. Αποκαμωμένος, ριχνόταν στο κρεββάτι αμίλητος. Η γιαγιά κι εγώ ανεβαίναμε τότε σιγιά-σιγά στη σοφίτα μας.

Αλλά μια μέρα, καθώς τον πλησίαζε με γλυκόλογα, στράφηκε ζωηρά και της έδωσε μ' όλη του τη δύναμη μια γροθιά στο πρόσωπο. Η γιαγιά πισωπάτησε ένα βήμα, κλονίστηκε κι έφερε το χέρι της στο στόμα. Έπειτα ξανακάθησε και είπε ήσυχα με σιγανή φωνή:

– Αχ! τι ανόητος που είσαι!

Έφτυσε αίμα στα πόδια του παπού, που με τα χέρια σηκωμένα ούρλιαξε δυο φορές:

– Φύγε, φύγε ή σε σκοτώνω!

– Τι ανόητος που είσαι, ξανάπε η γιαγιά προχωρώντας πρός τη σκάλα.

Ο παπούς όρμησε να την κυνηγήσει, μα εκείνη είχε κιόλας διαβεί το κατώφλι χωρίς να βιάζεται και του είχε κλείσει την πόρτα κατάμουτρα.

– Γριά καρακάξα, πρόφερε σφυριχτά ο παπούς, κατακόκκινος σαν αναμμένο κάρβουνο.

Και γατζώθηκε στον παραστάτη της πόρτας, γρατζουνώντας τον με τα νύχια του.

Καθόμουνα στο πεζούλι* της σόμπας πιότερο πεθαμένος παρά ζωντανός. Δεν πίστευα στα μάτια μου· για πρώτη φορά είχε χτυπήσει τη γιαγιά μπροστά μου..... Αυτή η απαίσια πράξη, που μου παρουσίαζε τον παπού κάτω από ένα νεο φως, μου φαινότανε ανυπόφορη κι έμεινα εξουθενωμένος.

Ο παπούς, γατζωμένος πάντα στον παραστάτη της πόρτας, κουκούβιζε σιγά-σιγά, γινότανε γκρίζος, στο χρώμα της στάχτης. Ξαφνικά ξαναγύρισε στη μέση το δωμάτιο και γονάτισε. Αλλά τρέκλισε κι έπεσε μπροστά· το χέρι του άγγιξε το πάτωμα. Ξανασηκώθηκε και χτύπησε το στήθος του:

– Άχ Θεέ μου!..... μουρμούρισε.

Γλίστρησα στα ολόζεστα πλακάκια κι έφυγα τρέχοντας.

Στη σοφίτα, η γιαγιά πηγαινορχότανε ξεπλένοντας το στόμα της.

– Πονάς; τη ρώτησα.

Εκείνη έφτυσε στον κουβά καi αποκρίθηκε ήρεμα!

– Δεν είναι τίποτα, δε μου έσπασε τα δόντια, μου έσκισε μόνο τ' αχείλι.

– Γιατί το έκαμε αυτό;

Έριξε μια ματιά στο δρόμο και μου εξήγησε:

– Είναι θυμωμένος, ο γέρος.... πάντα αποτυχίες, δεν μπορεί να τις συνηθίσει.... Μην το σκέφτεσαι πια, πήγαινε να πλαγιάσεις ήσυχα και ο Θεός μαζί σου...

Θέλησα να της κάμω ακόμη μια ερώτηση, αλλά μου φώναξε με ασυνήθιστη αυστηρότητα:

– Άκουσες τι σου είπα; Πήγαινε να πλαγιάσεις, ανυπάκουε...

Καθισμένη στο παράθυρο, βύζαινε το χείλος της κι

---

* Προεξοχή της θερμάστρας, η λεγόμενη *λιεζάνκα*, όπου μπορούσε κανείς να ξαπλώσει και να κοιμηθεί. Πολύ συχνά, αυτή η προεξοχή μπορούσε να θερμανθεί κατά τρόπο ανεξάρτητο.

έφτυνε συχνά στο μαντήλι της. Την κοίταζα καθώς ξεντυνόμουν: πάνω από το κεφάλι της, στο σκοτεινό γαλάζιο του παράθυρου σπιθίζανε τ' αστέρια. Έξω, όλα ήταν ήρεμα· το δωμάτιο ήταν βυθισμένο στο σκοτάδι.

Όταν πλάγιασα, η γιαγιά με πλησίασε και μου είπε, αφού μου χάιδεψε απαλά το κεφάλι:

– Κοιμήσου ήσυχα, θα κατεβώ να τον δω.... Μη με λυπάσαι πάρα πολύ γαλάζια ψυχούλα, έφταιγα κι εγώ λιγάκι.... Κοιμήσου!

Με φίλησε και βγήκε. Μην μπορώντας να κατανικήσω τή θλίψη που μου πλάκωνε την καρδιά, πήδησα από το πελώριο, μαλακό και ζεστό κρεββάτι. Σίμωσα στο παράθυρο και, κυριευμένος από μιαν αβάσταχτη αγωνία, κοίταζα, ασάλευτος, τον έρημο δρόμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Έπειτα ξανάγινε κάτι που έμοιαζε με εφιάλτη. Ένα βράδι, μετά το τσάι, είχαμε καθήσει, ο παπούς κι εγώ, για να διαβάσουμε το Ψαλτήρι, ενώ η γιαγιά έπλενε τα πιάτα. Ξαφνικά, ο θείος Ιάκωβος ορμάει στο δωμάτιο αναμαλλιασμένος όπως πάντα, ίδιος με παλιά σαρωματίνα. Χωρίς να πει καλησπέρα, πέταξε το κασκέττο του σε μια γωνιά και, κουνώντας το κεφάλι και τα χέρια του, άρχισε να λέει γρήγορα γρήγορα:

– Πατέρα, ο Μιχαήλ κάνει τρομερές ζημιές. Έφαγε στο σπίτι μου. Ήπιε πάρα πολύ και φέρθηκε με εξοργιστικό τρόπο. Έσπασε όλα τα πιατικά, έσχισε μια παραγγελία που ήταν έτοιμη, ένα μάλλινο φόρεμα, κι έσπασε τα τζάμια. Μ' έβρισε κι έβρισε επίσης και το Γρηγόρη. Και τώρα, έρχεται ουρλιάζοντας: «Θα του ξεριζώσω τα γένεια του γέρου, θα τον σκοτώσω!». Έχε το νού σου!....

Στηρίζοντας τα χέρια του στο τραπέζι, ο παπούς ανασηκώθηκε αργά. Το πρόσωπό του ζάρωσε και συσπάστηκε, έγινε κοφτερό σαν τσεκούρι.

– Τ' ακούς, μητέρα; αλύχτησε. Ωραία πράματα! Έρχεται να σκοτώσει τον πατέρα του... Το ίδιο μου το παιδί, ακούς; Λοιπόν ήρθε η ώρα! 'Ηρθε η ώρα, παιδιά μου....

Πήγαινε κι ερχότανε τεντώνοντας το κορμί του. Σίμωσε στην πόρτα κι έβαλε με μια γρήγορη κίνηση το βαρύ γάτζο. Έπειτα στράφηκε στον Ιάκωβο:

– Λοιπόν, θέλετε πάντα να πάρετε την προίκα της Βαρβάρας; Πολύ καλά, πάρτηνε εσύ!

Και του δίνει μια στα ρουθούνια. Ο θείος μου, πειραγμένος, πισωπάτησε φωνάζοντας:

– Μα, μπαμπά, γιατί με χτυπάς, εγώ δεν έκαμα τίποτα.

– Εσύ; Ά, σε ξέρω!

Η γιαγιά δεν έβγαζε τσιμουδιά, ταχτοποιούσε βιαστικά τις κούπες στο ντουλάπι.

– Εγώ ήρθα για να σε υπερασπιστώ!

– Αλήθεια! έκαμε καροϊδευτικά ο παπούς. Αυτό είναι πάρα πολύ καλό, ευχαριστώ, καλό μου παιδί! Μητέρα, δώσε κάτι σ' αυτή την αλεπού, καμιά μασιά ή κανένα σίδερο για σιδέρωμα. Και συ, Ιάκωβε βασίλιεβιτς, όταν ο αδερφός σου θα σπάσει την πόρτα και θα μπει, κοπάνα τον για τα καλά.... χάσου από δω!

Με τα χέρια στις τσέπες, ο θείος μου τραβήχτηκε σε μια γωνιά.

– Αν δε με πιστεύεις.....

– Να σε πιστέψω; φώναξε ο παπούς χτυπώντας το πόδι. Όχι, θα πίστευα πιο πολύ ένα σκύλο, μια γάτα, αλλά εσένα, ποτέ! Νομίζεις πως δεν ξέρω ποιος τον μέθυσε και τον έσπρωξε σ' αυτό που έκαμε; Έ λοιπόν, χτύπα τώρα. Χτύπα όποιον θέλεις, εκείνον ή εμένα, διάλεξε...

Η γιαγιά μου ψιθύρισε:

Ανέβα γρήγορα επάνω. Να παραφυλάς από το παράθυρο. Όταν θα ιδείς το θειο Μιχαήλ, κατέβα να το πεις. Πήγαινε! Γρήγορα!

Τρομαγμένος στη σκέψη ότι ο θείος μου θα εισέβαλε σε λίγο μανιασμένος στο σπίτι μας, αλλά περήφανος για την αποστολή που μου είχαν αναθέσει, έσκυψα στο παράθυρο και κοίταζα το δρόμο. Ο δρόμος ήταν πλατύς, σκεπασμένος από παχύ στρώμα σκόνης, που κάτω της φαινόταν το λιθόστρωτο σα χοντρά καρούμπαλα. Αρκετά μακριά, προς τ' αριστερά, έκοβε τη ρεματιά κι έβγαινε στην πλατεία Οστρόσναγια. Εκεί ορθωνόταν η παλιά γκρίζα φυλακή. Το χτίριο, φυτεμένο στέρεα στο

αργιλλώδες έδαφος και περιστοιχισμένο από πύργους στις τέσσερις γωνίες, είχε μια θλιβερή κι επιβλητική ομορφιά. Στα δεξιά, μόνο τρία σπίτια μας χώριζαν από την ευρύχωρη πλατεία Σενάγια, που στην απέναντι πλευρά της ήταν στημένα κίτρινα παραπήγματα για τους φυλακισμένους και υψωνόταν ο παλιός μολυβόχρωμος πύργος των πυροσβεστών. Στην κορυφή του πύργου, ένας σκοπός γύριζε ολόγυρα στη σκοπιά με τα μεγάλα ανοίγματα, σα σκύλος δεμένος στην αλυσίδα του. Όλη η πλατεία ήταν αυλακωμένη και μια από τις αυλακιές ήταν γεμάτη από ένα πρασινωπό υγρό. Πιο μακριά, στα δεξιά, διακρινόταν το τέλμα Ντυκώφ, όπου σύμφωνα με τα λεγόμενα της γιαγιάς, οι θείοι μου είχαν δοκιμάσει να πνίξουνε τον πατέρα μου, μια χειμωνιάτικη μέρα. Σχεδόν αντίκρυ στο παράθυρο, ανοιγόταν ένα δρομάκι, περιστοιχισμένο από παρδαλά σπιτάκια, και στην άκρη του βρισκόταν η κοντόχοντρη εκκλησιά των Τριών Επισκόπων. Κοιτάζοντας ίσια μπροστά μου, έβλεπα τις στέγες, όμοιες με αναποδογυρισμένες βάρκες πάνω στα πράσινα κύματα των κήπων.

Τα σπίτια του δρόμου μας, φθαρμένα από τις χιονοθύελλες των μακριών χειμώνων και ξεπλυμένα από τις ατέλειωτες φθινοπωρινές βροχές, είχανε χρώματα ξεθωριασμένα κι ήτανε σκεπασμένα από ένα λεπτό στρώμα σκόνης. Συμμαζεμένα το ένα κοντά στο άλλο, σαν τους ζητιάνους στον πυλώνα της εκκλησιάς, κοίταζαν με τα γουρλωτά παράθυρά τους με ύφος φιλύποπτο σα να περίμεναν κι αυτά κάτι. Οι λιγοστοί περαστικοί προχωρούσαν δίχως βιάση σαν τις σκεφτικές κατσαρίδες στην πλάκα* της θερμάστρας. Μια πνιγερή ζεστασιά ανέβαινε

* Πλάκα τοποθετημένη εμπρός στο άνοιγμα του φούρνου. Πάνω εκεί ακουμπούσαν τα σκεύη που επρόκειτο να μπουν στο φούρνο, ή όταν τα έβγαζαν απ' αυτόν για να διατηρηθούν ζεστά.

ως εμένα με τη βαριά μυρουδιά της πίττας από χλωρά κρεμμύδια και καρόττα, εκείνη τη μυρουδιά που μισούσα και που μ' έκανε πάντα μελαγχολικό.

Η πλήξη, μια πλήξη ξεχωριστή, αβάσταχτη, τρύπωνε στην καρδιά μου και τη γέμιζε σαν αναλυτό μολύβι· με καταπίεζε και μου φούσκωνε το στήθος. Είχα την εντύπωση πως φούσκωνα σα φούσκα κι ένοιωθα στενάχωρα κάτω από τη σκεπή της καμαρούλας που έμοιαζε με φέρετρο.

Ο θείος Μιχαήλ φάνηκε επιτέλους· στάθηκε στη γωνία του δρομάκου, κοντά στο γκρίζο σπίτι, κι επιθεώρησε τον τόπο. Είχε χώσει το κασκέττο του ως τ' αυτιά, που ξεπετάγονταν από κάθε πλευρά. Φορούσε κοκκινωπό σακάκι και οι μπότες του, που του ανέβαιναν ως τα γόνατα, ήταν κατασκονισμένες. Το ένα του χέρι ήταν χωμένο στην τσέπη του καρρώ παντελονιού του, ενώ με το άλλο τραβολογούσε τα γένεια του. Δεν ξεχώριζα το πρόσωπό του, αλλά η στάση του ήταν απειλητική κι είχα την εντύπωση ότι θα ριχνόταν επάνω στο σπίτι και θα έμπηγε σ' αυτό τα νύχια των μαύρων και μαλλιαρών χεριών του.

Έπρεπε να κατεβώ γρήγορα και να αναγγείλω την άφιξή του, αλλά δεν μπορούσα να ξεκολλήσω από το παράθυρο. Τον είδα να διασχίζει προφυλαχτά το δρόμο, σα να φοβόταν μήπως η σκόνη του λερώσει τις γκρίζες μπότες. Τον άκουσα να μπαίνει στην ταβέρνα, η πόρτα στρίγγλισε και τα τζάμια ντιντίνισαν.

Τότε κατέβηκα τέσσερα- τέσσερα τα σκαλιά και χτύπησα στην πόρτα του δωματίου. Χωρίς ν' ανοίξει, ο παπούς ρώτησε με σκληρή φωνή:

– Ποιος είναι;... Εσύ 'σαι;... Ώστε μπήκε στην ταβέρνα;... Καλά, μπορείς να ξανανεβείς.

– Φοβάμαι κει πάνω....

– Τόσο το χειρότερο για σένα!...

Και να με ξανά στο παράθυρο. Στο δρόμο, η σκόνη φαινόταν πιο πηχτή και πιο μαύρη. Στα παράθυρα, οι κίτρινες κηλίδες των φώτων πλάταιναν σαν κηλίδες λαδιού. Αντίκρυ, έπαιζαν μουσική, αναρίθμητες χορδές τραγουδούσαν ένα θλιμμένο και όμορφο σκοπό.

Τραγούδια ακούονται και στην ταβέρνα, και όταν ανοίγει η πόρτα, μια κουρασμένη και ραγισμένη φωνή ανεβαίνει ως εμένα. Είναι η φωνή του Νικήτουτσκα, του γενάτου και μονόφθαλμου γερο-ζητιάνου· το αριστερό του μάτι είναι ολότελα κλειστό και το δεξί του μοιάζει μ' αναμμένο κάρβουνο. Όταν βροντα η πόρτα, το τραγούδι σταματά απότομα σα να κόβεται με τσεκουριά.

Η γιαγιά ζηλεύει αυτό το ζητιάνο και όταν τον ακούει να τραγουδά, αναστενάζει:

– Αυτός ο Νικήτουτσκα είναι τυχερός άνθρωπος! Τι θαυμάσια που είναι τα ποιήματα που ξέρει!

Κάπου-κάπου τον καλεί να μπει στην αυλή. Εκείνος κάθεται στο κεφαλόσκαλο και, στηριγμένος στο ραβδί του, τραγουδάει κι απαγγέλλει στίχους. Η γιαγιά, καθισμένη πλάι του, τον ακούει και τον ρωτά.

– Μα για στάσου, θέλεις να πεις πως η Παναγία είχε έρθει και στο Ρυαζάν;

– Έχει πάει παντού, σε όλα τα κυβερνεία*, αποκρίνεται με βεβαιότητα ο ζητιάνος.

Ένας είδος νάρκης ανεβαίνει από το δρόμο και βαραίνει την καρδιά και τα μάτια μου. Πόσο θα ήθελα νά ερχόταν η γιαγιά ή ο παπούς..... Σκέφτομαι τον πατέρα μου: τι άνθρωπος ήταν λοιπόν; Γιατί δεν τον αγαπούσαν ο παπούς και οί θείοι μου, ενώ η γιαγιά, ο Γρηγόρης και ή Ευγενία, δε λένε παρά μόνο καλά λόγια γι' αυτόν;... Καί η μητέρα μου, που είναι; Τη σκέφτομαι όλο και πιό συχνά, τη βλέπω στο κέντρο όλων των παραμυθιών κι

* Διοικητική διαίρεση της Ρωσίας στην τσαρική εποχή.

όλων των ιστοριών πού διηγείται η γιαγιά. Η άρνησή της να ζήσει μέσα στην οικογένεια με κάνει να την τοποθετώ ακόμη πιο ψηλά στα όνειρά μου....

Φαντάζομαι πως κατοικεί σε κάποιο πανδοχείο, στην άκρη ενός μεγάλου δρόμου, κοντά σε ληστές πού ληστεύουν τους πλούσιους ταξιδιώτες και μοιράζουν τα λάφυρα στους δυστυχισμένους. Η ζει ίσως σε μια σπηλιά, καταμεσής σ' ένα δάσος, πάντα κοντά σε καλούς ληστές. Τους μαγειρεύει και φυλάει το χρυσάφι πού έχουνε κλέψει. Ίσως επίσης να γυρίζει τον κόσμο για να μετρήσει τους θησαυρούς πού έχει, όπως η «Πριγκίπισσα-ληστής» Γιενγκαλίτσεβα που συνόδευε τη Θεομήτορα. Και η Παναγία λέει στη μητέρα μου, όπως έλεγε στην «Πριγκίπισσα -ληστή»:

Σκλάβα αχόρταγη, να το μαζέψεις δε θα μπορέσεις
της γης ολάκερης τ' ασήμι και το χρυσάφι·
ψυχή ένοχη, δε θα μπορέσεις
τη γύμνια σου με της γης τ' αγαθά να σκεπάσεις.

Και η μητέρα μου της αποκρίνεται με τα ίδια τα λόγια της «Πριγκίπισσας-ληστή»:

Συχωρεσέ με, Παναγιά Παρθένα,
την αμαρτωλή ψυχή μου λυπήσου,
δεν είναι για μένα που ληστεύω τον κόσμο,
μα για του γιου μου του μονάκριβου την αγάπη!....

Τότε, η Άγια Παρθένα, που είναι καλή σαν τη γιαγιά, τη συχωράει και της λέει:

Έ, Βάρουσκα,
αδιόρθωτη Τατάρα,
ακλούθα, αφου το θέλεις,

το δρόμο που διάλεξες,
μα ήσυχο άσε το λαό της Ρωσίας,
στα δάση τράβα και λήστευε Μόρντβους,*
τράβα στις στέππες και κυνήγα Καλμούχους!...

Η ανάμνηση αυτών των θρύλων με παρασέρνει σ' ένα όνειρο. Μα ξαφνικά, γρήγορα βήματα, σαματάς, ουρλιάσματα ανεβαίνουν από την είσοδο και από την αυλή και με ξαναφέρνουν στην πραγματικότητα..... Σκύβω στο παράθυρο και κοιτάζω μπροστά στην πόρτα τον παπού, το θείο Ιάκωβο και τον ταβερνιάρη Μελιάν, έναν αλλόκοτο τύπο, να τσακώνονται με το θείο Μιχαήλ και να προσπαθούν να τον βγάλουν έξω. Αλλά εκείνος αντιστέκεται και τα χτυπήματα πέφτουν βροχή στη ράχη του, στα χέρια του και στο σβέρκο του. Τελικά, έπεσε, με το κεφάλι μπροστά, μέσα στη σκόνη. Η πόρτα βροντά, ξανακατεβαίνει η πετούγια και τρίζει ο σύρτης. Το τσαλακωμένο κασκέττο πετα πάνω από το φράχτη και ξαναγίνεται ησυχία.

Ο θείος μου μένει ξαπλωμένος μια στιγμή, έπειτα σηκώνεται, αναμαλλιασμένος και με τα ρούχα του κουρελιασμένα. Παίρνει ένα λιθάρι και το σφεντονίζει στην αυλόποτρα· το χτύπημα αντηχεί υπόκωφα όπως στον πάτο βαρελιού. Μαύρες σιλουέττες βγαίνουν από την ταβέρνα, ουρλιάζουν, μουγκρίζουν, χειρονομούν· κεφάλια παρουσιάζονται στα παράθυρα· ο δρόμος ζωηρεύει, γέλια και φωνές αντηχούν. Όλα αυτά μοιάζουν με συναρπαστικό, αλλά δυσάρεστο και τρομαχτικό παραμύθι.

Ξαφνικά, εξαφανίζονται τα πάντα, οι άνθρωποι σωπαίνουν και χάνονται.

... Η γιαγιά κάθεται κοντά στο κατώφλι, πάνω σ' ένα σεντούκι, καμπουριασμένη και ακίνητη· η ανάσα της δεν

* Φινλανδέζικος λαός που ζούσε στην περιοχή του Νίζνι-Νόβγκοροντ.

ακούγεται. Όρθιος μπροστά της, χαϊδεύω τα ζεστά, απαλά και υγρά μάγουλά της· αλλά εκείνη δεν το αισθάνεται και μουρμουρίζει με σκυθρωπό ύφος:

– Κύριε, δεν έχεις λοιπόν αρκετό μυαλό για να μας δώσεις, σε μένα και στα παιδιά μου; Κύριε, σπλαχνίσου μας....

★

Ο παπούς μου, που είχε εγκατασταθεί την άνοιξη στο σπίτι της οδού των Αγρών, δεν έμεινε εκεί, όπως φαίνεται, πάνω από ένα χρόνο. Αυτή η σύντομη περίοδο ήταν ωστόσο αρκετή για ν' αποχτήσει το σπίτι μας μια φασαριόζικη διασημότητα. Σχεδόν κάθε Κυριακή, τα παιδια μαζεύονταν στην αυλόθυρά μας, αναγγέλλοντας χαρούμενα σ' όλο το δρόμο:

– Τσακώνονται πάλι οι Κασίριν!

Γενικά, ο θείος Μιχαήλ εμφανιζόταν κατά το βραδάκι και όλη τη νύχτα πολιορκούσε το σπίτι και τρομοκρατούσε τους ενοίκους του. Πότε-πότε, τον συνόδευαν δυό-τρεις μπράβοι, αλήτες από το προάστιο του Κουνάβινο. Τρύπωναν από τη ρεματιά στον κήπο όπου αφήνονταν στις προσταγές της μεθυσμένης φαντασίας τους. ... Μια φορά ξερίζωσαν τις σμεουριές και τις φραγκοσταφυλιές. Μιαν άλλη φορά, λεηλάτησαν το πλυσταριό, σπάζοντας ό,τι μπορούσαν: τα ράφια, τους πάγκους, τους κάδους του νερού. Τη θερμάστρα τη μεταβάλανε σε σωρό από τούβλα, ξήλωσαν το πάτωμα, την πόρτα και την κάσσα του παράθυρου.

Σκυθρωπός και βουβός, ο παπούς στεκότανε όρθιος κοντά στο παράθυρο κι αφουγκραζόταν. Η γιαγιά πηγαινορχόταν μέσα στην αυλή.

Δεν την έβλεπες, μέσα στο σκοτάδι, αλλά η φωνή της υψωνόταν παρακαλεστική:

– Μιχαήλ, τι είναι αυτά που κάνεις εκεί, Μιχαήλ!

Βρισιές έρχονταν από τον κήπο σε απάντηση, βρισιές βλακώδεις και αποκρουστικές, που το νόημά τους δεν ήταν ασφαλώς προσιτό στην καρδιά και στο μυαλό των κτηνανθρώπων που τις ξερνούσαν.

Μου ήταν αδύνατο να πάω κοντά στη γιαγιά σ' αυτές τις στιγμές, και φοβόμουν πάρα πολύ χωρίς αυτήν. Δοκίμαζα να κατεβώ στο δωμάτιο του παπού, αλλά, βλέποντάς με να φτάνω, μου έβαζε τις φωνές:

– Φύγε από δω, καταραμένε!

Κατάφευγα τότε στην αποθήκη και από το φεγγίτη παρακολουθούσα με τα μάτια τη γιαγιά μέσα στο σκοτάδι. Φοβόμουνα μήπως τη σκοτώσουν, ξεφώνιζα και τη φώναζα. Εκείνη δεν ερχόταν, αλλά ο θείος μου, αναγνωρίζοντας τη φωνή μου, εξακόντιζε άγριες βρισιές και βρωμόλογα σε βάρος της μητέρας μου.

Ένα βράδι που ξετυλιγόταν μια τέτοια σκηνή, ο παπούς ήταν στο κρεββάτι, άρρωστος. Στριφογύριζε στο μαξιλλάρι του με το κεφάλι τυλιγμένο σε μια πετσέτα, βγάζοντας διαπεραστικά βογγητά:

– Γι' αυτό λοιπόν ζήσαμε, κριματίσαμε και φτιάξαμε περιουσία! Αν δε ντρεπόμουνα τον κόσμο, θα καλούσα την αστυνομία και θα πήγαινα αύριο στον κυβερνήτη.... Αλλά τι ντροπή! Υπάρχουν γονιοί που να ζητούν από την αστυνομία να κυνηγήσει τα παιδιά τους; Μείνε λοιπόν πλαγιασμένος, γέρικο ζώο!

Ξαφνικά, έβγαλε τα πόδια από το κρεββάτι και τράβηξε παραπατώντας προς το παράθυρο. Η γιαγιά τον άρπαξε από το μπράτσο για να τον συγκρατήσει:

– Που πας; που πας;

– Φως, πρόσταξε με λαχανιαστή φωνή, ανασαίνοντας μέ θόρυβο.

Η γιαγιά άναψε ένα κερί. Ο παπούς πήρε το κηροπήγιο, το κράτησε μπροστά του όπως ο στρατιώτης κρατα

το τουφέκι του και φώναξε από το παράθυρο με περιπαιχτικό τόνο:

– Έι, Μίσια, νυχτοκλέφτη, λυσσασμένε σκύλε, ψωρόσκυλο!

Το τζάμι του παράθυρου έγινε ευθύς θρύψαλλα και ένα μεγάλο κομμάτι τούβλο έπεσε στο τραπέζι, πλάι στη γιαγιά.

– Δε με πέτυχες! ούρλιασε ο παπούς και ξέσπασε σ' ένα γέλιο που έμοιαζε με λυγμό.

Η γιαγιά τον πήρε στην αγκαλιά της σαν παιδί και τον πήγε στο κρεββάτι μουρμουρίζοντας τρομαγμένη:

– Για όνομα του Χριστού, τι κάνεις εκεί; Ο Θεός να βάλει το χέρι του! Το ξέρεις, πως αν γίνει τίποτα, κινδυνεύει να πάει στη Σιβηρία. Έχει τρελλαθεί, μήπως αναλογίζεται τι σημαίνει Σιβηρία;...

Ο παπούς κουνούσε τα πόδια κι έκλαιγε μ' αναφυλλητά, με τα μάτια στεγνά. Φώναζε με βραχνή φωνή:

– Αφήστε τον να με σκοτώσει....

Από το παράθυρο ακουγόταν ο θείος να μουγκρίζει κι έτρεξα προς το παράθυρο. Η γιαγιά με συγκράτησε έγκαιρα και μ' απόσπρωξε σε μια γωνιά φωνάζοντας:

– Αχ, π' ανάθεμά σε!

Μιαν άλλη μέρα, ο θείος Μιχαήλ, οπλισμένος μ' ένα χοντρό παλούκι, επιχείρησε να μπει στο διάδρομο από την αυλή. Όρθιος πάνω στο κεφαλόσκαλο, προσπαθούσε να σπάσει την πόρτα. Πίσω από την πόρτα περίμενε ο παπούς με ένα μπαστούνι στο χέρι· δυο ενοικιαστές οπλισμένοι με ρόπαλα, και η ταβερνιάρισσα, μια ψηλή γυναίκα, που κράδαινε έναν πλάστη, είχαν έρθει για να τον ενισχύσουν. Η γιαγιά προσπαθούσε να περάσει και τους ικέτευε:

– Αφήστε με να βγω, αφήστε με να του πω μια λέξη....

Ο παπούς είχε βγάλει το ένα πόδι μπροστά όπως ο μουζίκος με το παλούκι στον πίνακα « Το κυνήγι της αρ-

κούδας». Όταν η γιαγιά τον πλησίαζε, την έσπρωχνε πίσω με τόν αγκώνα ή με το πόδι, χωρίς να λέει τίποτα. Στέκονταν εκεί και οι τέσσερις, ακίνητοι, έτοιμοι για μάχη, σέ στάση απειλητική. Το φανάρι, κρεμασμένο στον τοίχο, έριχνε στα κεφάλια τους ένα αδύνατο και τρεμουλιάρικο φως. Τα παρατηρούσα όλα αυτά από το ύψος της σκάλας και θα ήθελα να πάρω τη γιαγιά στη σοφίτα.

Ο θείος μου αγωνιζόταν εναντίον της πόρτας μ' επιτυχία: όλα της τα σανίδια έτρεμαν και ο επάνω μεντεσές ήταν έτοιμος να υποχωρήσει, ενώ ο κάτω είχε κιόλας εξαρθρωθεί κι έτριζε με δυσάρεστο θόρυβο. Ο παπούς έλεγε στους «εν όπλοις» συντρόφους με στριγγιά επίσης φωνή:

– Βαράτε στα χέρια και στα πόδια, σας παρακαλώ, μα όχι στο κεφάλι.

Πλάι στην πόρτα υπήρχε ένας μικρός φεγγίτης, από όπου μπορούσε κανείς να περάσει ίσα-ίσα το κεφάλι του. Ο θείος μου είχε κιόλας σπάσει το τζάμι και το άνοιγμα, κατάμαυρο και δαντελλωμένο με σπασμένα γυαλιά, έμοιαζε με βγαλμένο μάτι. Η γιαγιά κατάφερε να σιμώσει εκεί, έβγαλε το χέρι της απέξω καί το κούνησε φωνάζοντας.

– Μίσα, γιά όνομα του Χριστού, φύγε! Θα σε σακατέψουν γιά όλη σου τη ζωή! Φύγε!

Είδα μια μεγάλη σκιά να γλιστράει κατά μήκος του φεγγίτη και να χτυπάει το χέρι της γιαγιάς: ο θείος μου την είχε κοπανήσει με το παλούκι. Εκείνη σωριάστηκε ανάσκελα, μα πρόλαβε και πάλι να φωνάξει:

– Φύγε γρήγορα, Μίσα.....

– Τα βλέπεις, μητέρα, ούρλιασε ο παπούς με τρομερή φωνή.

Η πόρτα άνοιξε διάπλατα καί ο θείος όρμησε μέσα. Την ίδια στιγμή τον πέταξαν κάτω από τα σκαλιά σα μια φτυαριά λάσπη.

Η ταβερνιάρισσα οδήγησε τη γιαγιά στο δωμάτιο του παπού που παρουσιάστηκε σε λίγο και είπε σκυθρωπά:

– Σου τσάκισε το χέρι;

– Έτσι φαίνεται, αποκρίθηκε η γιαγιά χωρίς ν' ανοίξει τα μάτια. Αλλ' αυτουνού, τι του κάματε;

– Μην ανησυχείς, φώναξε αυστηρά ο παπούς. Θαρρείς λοιπόν πως είμαι κανένα άγριο θηρίο; Τον έδεσαν πιστάγκωνα, κι είναι στο αμαξοστάσι. Τον κατάβρεξα με νερό. Αχ, τι κακός που είναι! Μα τίνος έμοιασε αυτός;

Η γιαγιά άρχισε να βογγάει.

– Έστειλα να φέρουν τη γιάτρισσα, κάμε υπομονή.

Και ο παπούς κάθησε πλάι της στο κρεββάτι.

– Θα μας πεθάνουν και τους δυο πριν την ώρα μας, μητέρα.

– Δος τους τα όλα....

– Και η Βαρβάρα;

Μίλησαν για πολλήν ώρα, εκείνη σιγανά και παραπονιάρικα, εκείνος φωναχτά και θυμωμένα.

Τότε ήρθε μια γριούλα με μεγάλη καμπούρα. Το σαγόνι της έτρεμε· το μεγάλο στόμα της, σχισμένο ίσαμε τ' αυτιά, έμενε ανοιχτό σαν του ψαριού και η γαμψή μύτη της κυρτωνόταν πάνω από το χείλι της λες κι ήθελε να κοιτάζει στο εσωτερικό. Τα μάτια της δε φαίνονταν. Προχωρούσε με κόπο, σέρνοντας το ραβδί της στο πάτωμα και κάτι κροτάλιζε στο μπογαλάκι της.

Μου φάνηκε πως ήταν ο θάνατος που ρχότανε να πάρει τη γιαγιά. Όρμησα πάνω της φωνάζοντας μ' όλη μου τη δύναμη:

– Φύγε από δω!

Μα ο παπούς με άρπαξε άγαρμπα και με ανέβασε δίχως τσιριμόνιες στη σοφίτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Δεν άργησα να καταλάβω πως ο Θεός του παπού δεν ήταν ο ίδιος με το Θεό της γιαγιάς.

Το πρωί, όταν ξυπνούσε, η γιαγιά καθότανε στο κρεβ-βάτι και χτένιζε για πολύ τα εκπληχτικά μαλλιά της. Τί-ναζε το κεφάλι της και, σφίγγοντας τα δόντια, ξερίζωνε ολόκληρες τουφες από μαύρες μεταξένιες τρίχες. Με χαμηλή φωνή, για να μη με ξυπνήσει, καταριόταν:

– Αχ, που να σας πιάσει λοιμική και να μαδήσετε, καταραμένα....

Αφού ξέμπλεκε όπως-όπως τα μαλλιά της, τα έπλεκε γρήγορα σε χοντρές κοτσίδες. Έπειτα πλενόταν βιαστι-κά, ρουθουνίζοντας με θυμό. Το πλατύ της πρόσωπο, τσαλακωμένο από τον ύπνο διατηρούσε ακόμη τη θυμω-μένη του έκφραση όπως όταν γονάτιζε μπροστά στις ει-κόνες. Άρχιζε τότε το αληθινό της πρωϊνό πλύσιμο που τη φρεσκάριζε ευθύς ολόκληρη.

Ανόρθωνε την καμπουριασμένη ράχη της, έριχνε προς τα πίσω το κεφάλι και κοίταζε τρυφερά το στρογγυλό πρόσωπο της Παναγίας του Καζάν. Σταυροκοπιόταν με πλατιές χειρονομίες γεμάτες θέρμη και μουρμούριζε με πάθος:

– Παναγία Μητέρα του Θεού, δός μας τη χάρη σου για τη μέρα που αρχίζει.

Προσκυνούσε ως το πάτωμα, ανασηκωνότανε βαριά και ψιθύριζε με φωνή όλο και πιο φλογερή και συγκινη-μένη:

– Πηγή χαράς, Πάναγνη Ομορφιά, Μηλιά ολάνθιστη...

Διατηρούσε ακόμη τη θυμωμένη της έκφραση όταν γονάτιζε εμπρός στις εικόνες.

Κάθε μέρα σχεδόν έβρισκε καινούργια εγκώμια κι άκουγα πάντα την προσευχή της με αδιάπτωτη προσοχή.

– Καρδιά αγνή και ουράνια, Άμυνά μου και Στήριγμά μου, Ήλιε μου χρυσέ, Μητέρα του Κυρίου, φύλαξέ με από κακούς πειρασμούς, μην αφήσεις να προσβάλω κανένα και μην επιτρέψεις να με προσβάλλουν άδικα!

Τα σκοτεινά μάτια της χαμογελούσαν και, σαν ξανανιωμένη, σταυροκοπιότανε πάλι με αργές κινήσεις του βαριού χεριού της.

– Κύριε Ιησού, Γιε του Θεού, δώσε την ευσπλαχνία σου σε μια φτωχή αμαρτωλή, για την αγάπη της Μητέρας σου....

Η προσευχή της ήτανε πάντα ένα ολόθερμο εγκώμιο που ανάβλυζε από μια ειλικρινή και απλοϊκή καρδιά.

Εκείνο το πρωί ήτανε σύντομη, έπρεπε ν' ανάψει το σαμοβάρι*. Ο παπούς δεν είχε υπηρέτη και αν το τσάι δεν ήταν έτοιμο στην ώρα που είχε ορίσει, έβριζε συνέχεια με λύσσα.

Μερικές φορές τύχαινε να ξυπνήσει πριν από τη γιαγιά· ανέβαινε τότε στη σοφίτα μας και την αιφνιδίαζε πάνω στην προσευχή της. Την άκουγε για μια στιγμή να ψιθυρίζει κι έπειτα έστριβε τα λεπτά και μπλάβα χείλη του σ' ένα περιφρονητικό χαμόγελο. Την ώρα του πρωινού, μάλωνε:

– Δε σου έχω κάνει αρκετά μάθημα, ξεροκέφαλη; Δε θα μάθεις λοιπόν ποτέ να λες την προσευχή σου; Εξακολουθείς να μουρμουρίζεις τις ιστορίες σου, αιρετική! Πως μπορεί να σε υποφέρει ο Κύριος;

– Με καταλαβαίνει, αποκρινόταν η γιαγιά με βεβαιότητα. Μπορώ να του πω οτιδήποτε, πάντα με καταλαβαίνει....

* Η καθιερωμένη έκφραση είναι «βάζω το σαμοβάρι». Πραγματικά, ανάβουν τα ξυλοκάρβουνα της εστίας. Η θερμότητα ανεβαίνει από τον κεντρικό σωλήνα και ζεσταίνει το νερό που το πιάνουν από το ρουμπινέτο.

– Καταραμένη Τσουβάς**! Αχ, εσείς οι άλλοι....

Ο Θεός της γιαγιάς ήτανε μαζί της όλη τη μέρα· μιλούσε γι' αυτόν ακόμη και στα ζώα. Προσωπικά, πίστευα ακράδαντα πως κάθε ζωντανό πλάσμα πάνω στη γη, οι άνθρωποι, οι σκύλοι, τα πουλιά και τα φυτά υπάκουαν πειθαρχικά και πρόθυμα σ' αυτό το Θεό. Ήτανε κοντά σ' όλα του τα πλάσματα και με ίση καλωσύνη για το καθένα τους.

Μια μέρα, ο αγαπημένος γάτος της ταβερνιάρισσας, ένα ζώο πανούργο, λαίμαργο και ύπουλο, παραχαϊδεμένο από την κυρά του κι απ' όλους μέσα στο σπίτι της, ένας σταχτής γάτος με χρυσαφένια μάτια, κουβάλησε από τον κήπο ένα ψαρόνι. Η γιαγιά του πήρε το πληγωμένο πουλί και τον μάλωσε:

– Δε φοβάσαι λοιπόν το Θεό, παλιοληστή;

Η ταβερνιάρισσα και ο πορτιέρης άρχισαν να γελούν ακούγοντάς την, αλλά η γιαγιά τους φώναξε, θυμωμένη:

– Δεν έχετε καρδιά; Θαρρείτε πως τα ζώα δεν ξέρουν το Θεό; Όλα τα πλάσματα τον γνωρίζουν το ίδιο καλά με σας....

Όταν έζευε τον Σαράπ, που είχε γίνει χοντρός και μελαγχολικός, φλυαρούσε μαζί του:

– Γιατί λοιπόν είσαι θλιμμένος, δούλε του Θεού; Α, ναί, γέρασες πολύ.....

Το άλογο βογγούσε και κουνούσε το κεφάλι του.

Μόλο που πρόφερε το όνομα του Κυρίου λιγότερο συχνά από τον παπού, ο Θεός της μου ήταν πιο προσιτός· δε μου προκαλούσε κανένα φόβο, παρά μόνο ντροπή για το ψέμα, κι αυτό το αίσθημα ήταν τόσο ισχυρό μέσα μου που δεν τολμούσα ποτέ να πω ψέματα στη γιαγιά. 'Ηταν

** Λαός κίτρινης φυλής πού ζούσε στο μέσο Βόλγα, νοτιοανατολικά του Νίζνι-Νόβγκοροντ. Ο παπούς χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο με την έννοια του «άγριος».

αδύνατο να κρύψω κάτι σ' αυτό τον τόσο καλό Θεό, και η ιδέα της απόκρυψης ούτε που μου περνούσε από το μυαλό.

Μια μέρα, πάνω σε μια φιλονεικία, η ταβερνιάρισσα έβρισε τον παπού και συνάμα τα έβαλε και με τη γιαγιά, που όμως δεν είχε ανακατευτεί στον καυγά. Της πέταξε μάλιστα ένα καρόττο.

– Ε λοιπόν, αγαπητή μου, είσαι μια ανόητη, της είπε ήσυχα η γιαγιά.

Το γεγονός αυτό με πείραξε τρομερά κι αποφάσισα να εκδικηθώ εκείνη την κακιά γυναίκα, εκείνη την κακούργα με τα κόκκινα μαλλιά και το διπλοσάγωνο, που ήταν τόσο παχιά ώστε να μη μπορείς να ιδείς τα μάτια της. Αναζητούσα πολύ καιρό το μέσο για να την ταπεινώσω σκληρά. Μου είχε δοθεί πολλές φορές η ευκαιρία νά παρατηρήσω πως, ύστερα από τους καυγάδες, οι νοικάρηδες εκδικούνταν ο ένας τον άλλο. Έκοβαν την ουρά στις γάτες, φαρμάκωναν τους σκύλους, σκότωναν τα κοκόρια και τις κότες, έμπαιναν τη νύχτα στο σπίτι του εχθρού και έριχναν πετρέλαιο στους κάδους με τα τουρσιά, άνοιγαν τις κάννουλες των βαρελιών του Κβάς κ.α. Μα όλα αυτά δε μου αρκούσαν, ήθελα να βρω μια τιμωρία πιο εντυπωσιακή και πιο τρομερή.

Και να τι σκαρφίστηκα: παραμόνεψα την κατάλληλη στιγμή και όταν η ταβερνιάρισσα κατέβηκε στο υπόγειο, κατέβασα την καταπακτή και την έκλεισα με το κλειδί. Έπειτα, αφού χόρεψα επάνω το χορό της εκδίκησης, πέταξα το κλειδί σε μια στέγη κι έτρεξα στην κουζίνα όπου η γιαγιά ετοίμαζε το φαγητό. Στην αρχή δεν κατάλαβε το λόγο του ενθουσιασμού μου, μα όταν ανακάλυψε την αιτία, μου έδωσε ένα γερό μπάτσο στα μαλακά, με έσυρε στην αυλή καί μ' έστειλε να βρω το κλειδί. Ξαφνιασμένος από μια τέτοια στάση, ξανάφερα το κλειδί χωρίς να πω τίποτα και κατάφυγα σε μια γωνιά. Είδα τη

γιαγιά ν' απελευθερώνει τη φυλακισμένη, έπειτα διέσχισαν και οι δυό την αύλή γελώντας σαν καλές φίλες.

– Έννοια σου και θα σε κανονίσω εγώ! μου λέει η ταβερνιάρισσα απειλώντας με με την παχουλή γροθιά της, αλλά το πρόσωπό της χαμογελούσε με καλωσύνη.

Η γιαγιά μ' άρπαξε από το γιακά, με οδήγησε στην κουζίνα και με ρώτησε:

– Γιατί το έκαμες αυτό;

– Αυτή σου πέταξε ένα καρόττο...

– Δηλαδή, η αιτία ήμουνα εγώ; Ώστε έτσι, φαντασμένε! Ε λοιπόν, θα σε χώσω κάτω από τη θερμάστρα, με τα ποντίκια για να βάλεις μυαλό! Για ιδέστε έναν υπερασπιστή! Για ιδέστε μια σαπουνόφουσκα πριν σκάσει! Θα το πω στον παπού και θα σου αργάσει τον πισινό, κακομοίρη μου. Πήγαινε στη σοφίτα να μάθεις το βιβλίο σου...

Δε μου ξανάπε τίποτα όλη τη μέρα, αλλά το βράδι, πριν αρχίσει την προσευχή της, κάθησε στην άκρη του κρεββατιού και, σ' έναν τόνο επίσημο, πρόφερε λόγια που δε θα τα ξεχάσω ποτέ:

– Άκουσέ με, Αλέξη, γαλάζια ψυχούλα, να θυμάσαι τούτο: να μην ανακατεύεσαι ποτέ στις υποθέσεις των μεγάλων! Αυτοί δεν έχουν καθαρή καρδιά. Ο Θεός τους έχει στείλει δοκιμασίες, αλλά εσύ, δεν τις γνώρισες ακόμη, γι' αυτό φύλαξε την παιδική σου καρδιά. Περίμενε ν' αγγίσει ο Κύριος την ψυχή σου, να σου υποδείξει την αποστολή σου και να σου δείξει το δρόμο. Καταλαβαίνεις; Δεν είναι δική σου δουλειά να ψάξεις για τον ένοχο. Είναι έργο του Θεού να κρίνει και να τιμωρεί, όχι δικό μας.

Σώπασε μια στιγμή, πήρε μια πρέζα ταμπάκο και πρόστεσε μισοκλείνοντας το δεξί μάτι:

– Κι έπειτα, να ξέρεις, ούτε κι ο ίδιος ο Κύριος δεν ξεχωρίζει πάντα τον ένοχο...

– Ώστε λοιπόν ο Θεός δε γνωρίζει τα πάντα; ρώτησα με έκπληξη.

Η γιαγιά αποκρίθηκε ήρεμα με θλίψη:

– Αν τα γνώριζε όλα, τότε είναι πολλά πράγματα που οι άνθρωποι δε θα τα έκαναν, πίστεψέ με. Μας κοιτάζει ψηλά απ' τον ουρανό, ο Πατέρας μας, τα βλέπει όλα και, στιγμές - στιγμές, αρχίζει να κλαίει με λυγμούς: «Αχ, φτωχοί άνθρωποι, καλοί ανθρωποι, πόσο σας λυπάμαι!».

Άρχισε κι αυτή να κλαίει και, αφήνοντας τα δάκρυά της να κυλούν στα μάγουλά της, πλησίασε στις εικόνες.

Από εκείνη τη στιγμή, ο Θεός της γιαγιάς μου έγινε ακόμη πιο δικός και πιο προσιτός.

Ο παπούς με δίδασκε επίσης πως ο Θεός είναι παντοδύναμος και παντογνώστης, πως βλέπει τα πάντα και μπορεί να συντρέξει τους ανθρώπους σε κάθε δύσκολη στιγμή τους, αλλά οι προσευχές του δεν έμοιαζαν με τις προσευχές της γιαγιάς. Το πρωί, πριν να προσευχηθεί, πλενόταν για πολλήν ώρα και ντυνόταν μ' επιμέλεια. Έπειτα χτένιζε τα ρούσα μαλλιά του, έστρωνε τα γένεια του και κοιταζόταν στον καθρέφτη. Αφού τραβούσε τη μπλούζα του, έσιαζε το μαύρο του λαιμοδέτη κάτω από τό γιλέκο του καί κατευθυνόταν κλεφτά και με περίσκεψη προς τη γωνία με τις εικόνες. Στεκότανε πάντα στην ίδια θέση, πάνω σ' ένα ρόζο του πατώματος που έμοιαζε με μάτι αλόγου. Έμενε μια στιγμή σιωπηλός, με το κεφάλι κατεβασμένο, στητός και λεπτός, με τα χέρια τεντωμένα στο μάκρος του σώματός του σαν στρατιώτης, κι έπειτα άρχιζε με επιβλητική φωνή:

– Εις το όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος...

Μου φαινόταν πως ύστερα απ' αυτά τα λόγια, μια αλλοιώτικη σιωπή απλωνόταν στο δωμάτιο και πως ακόμη και οι μύγες ζουζούνιζαν με περισσότερη διακριτικότητα.

Με το κεφάλι ριγμένο πρός τα πίσω, τα φουντωτά του φρύδια ανορθωμένα και τα χρυσαφιά του γένεια τεντωμένα μπροστά, ο παπούς απάγγελνε τις προσευχές του με σιγουριά, σαν μάθημα που το είχε μάθει καλά και η φωνή αντηχούσε καθαρή και επιταχτική:

– Θα έλθει ο Κριτής και οι πράξεις του καθενός θ' αποκαλυφθούν.

Χτυπούσε με τη γροθιά το στήθος του, αλλά μαλακά, και ζητούσε μ' επιμονή:

– Απόστρεψον το πρόσωπόν Σου από των αμαρτιών μου, ότι πρός Σε μόνον ημάρτησα...

Απάγγελνε το «Πατερημών» σφυροκοπώντας τις λέξεις. Το δεξί του πόδι σκιρτούσε ωσάν να κρατούσε σιωπηλά το ρυθμό· όλο του το σώμα τεντωνόταν προς τα εικονίσματα, ψήλωνε κι έμοιαζε να γίνεται ακόμη πιο λεπτό, πιο ξεραγκιανό, ενώ συνέχιζε με την απαιτητική φωνή του:

– Εσύ που έφερες στον κόσμο τον Θεραπευτή, πράυνε τους ακατάπαυτους πόνους της ψυχής μου! Σού προσκομίζω αδιάκοπα τους στεναγμούς της καρδιάς μου, βοήθησέ με, Βασιλέα των Ουρανών!

Και ικέτευε με δάκρυα στα πράσινα μάτια του:

– Λογάριασε, Κύριε, την πίστη μου, κι όχι τις πράξεις μου που δε με δικαιώνουν!

Έπειτα έκανε πολλές φορές το σταυρό του, και τίναζε σπασμωδικά το κεφάλι σα να ήθελε να δώσει κουτουλιές. Αλυχτούσε κι έκλαιγε με λυγμούς. Αργότερα, όταν είχα την ευκαιρία να μπω στις συναγωγές, κατάλαβα πως ο παπούς προσευχόταν με τον τρόπο των Εβραίων.

Το σαμοβάρι γουργούριζε από ώρα πάνω στο τραπέζι. Μέσα στο δωμάτιο πλανιόταν το καυτό άρωμα των σικαλένιων παξιμαδιών και του άσπρου τυριού. Πεινούσαμε. Η γιαγιά, σκυθρωπή, ακουμπούσε στον παραστάτη της πόρτας και αναστέναζε με τα μάτια χαμηλωμένα. Από το

παράθυρο του κήπου, ο ήλιος έφεγγε χαρωπά· πάνω στα δέντρα, οι σταγόνες της δροσιάς έλαμπαν σα μαργαριτάρια· το πρωινό αεράκι είχε μια νόστιμη μυρουδιά μάραθου, φραγκοστάφυλων και γινομένων μήλων. Μα ο παπούς εξακολουθούσε να προσεύχεται με τη διαπεραστική φωνή του:

– Σβήσε τη φλόγα των παθών μου, γιατί είμαι άθλιος καί καταραμένος!

Ήξερα απέξω όλες τις πρωινές προσευχές κι όλες τις βραδινές, και τις παρακολουθούσα με προσοχή για να ιδώ μήπως ο παπούς κάνει κανένα λάθος. Αυτό γινόταν πολύ σπάνια, μα κάθε φορά που λάθευε, δοκίμαζα μια πονηρή χαρά.

Όταν τέλειωνε την προσευχή του, ο παπούς ευχόταν και στους δυο μας «καλημέρα». Απαντούσαμε με ελαφριά υπόκλιση και καθόμασταν επιτέλους στο τραπέζι. Εκείνη τη στιγμή ήταν που έλεγα στον παπού:

– Σήμερα ξέχασες να πεις «Λογάριασε, Κύριε, την πίστη μου...»!

– Δεν είναι δυνατόν! έλεγε ανήσυχος, αλλά με δυσπιστία.

– Ναί, ναι, τό ξέχασες!

– Α, που να πάρει η ευχή!... αναφωνούσε κατασυγχυσμένος και μισοκλείνοντας τα μάτια.

Ήξερα καλά πως με την πρώτη ευκαιρία θα εκδικιόταν με κακία, αλλά στο μεταξύ εγώ θριάμβευα βλέποντας τη σύγχυσή του.

Μια μέρα, η γιαγιά του λέει χωρατεύοντας:

– Σίγουρα ο Κύριος θα βαριεστάει ακούγοντας τις προσευχές σου. Επαναλαβαίνεις πάντα τα ίδια και τα ίδια.

– Τι είπες; αποκρίθηκε με συρτή φωνή που δεν προμηνούσε τίποτα καλό. Τι είναι αυτά πού λές;

– Λέω πως, τόσον καιρό που σ' ακούω, δεν έχεις ποτέ

για τον Κύριο ούτε μια λεξούλα που να βγαίνει από την καρδιά!

Ο παπούς έγινε κατακόκκινος, τον έπιασε μια τρεμούλα, αναπήδησε στο κάθισμά του και πέταξε ένα πιατάκι στο κεφάλι της γιαγιάς. Η φωνή του στρίγγλισε σαν πριόνι που συναντά ρόζο:

– Έξω, γριά μάγισσα!

Όταν ο παπούς μου μιλούσε για την αόρατη δύναμη του Θεού, υπογράμμιζε πάντα και πριν απ' όλα τη σκληρότητα:

– Οι άνθρωποι αμάρτησαν και χάθηκαν πνιγμένοι· αμάρτησαν κι άλλο, και κάηκαν και οι πόλεις τους καταστράφηκαν· ο Θεός τιμώρησε τους ανθρώπους στέλνοντάς τους την αρρώστια και την πείνα. Είναι η ρομφαία που κρέμεται πάνω από τη γη, είναι η μάστιγα εκείνων που υποκύπτουν στην αμαρτία. «Όποιος τους θείους νόμους παραβεί, τη δυστυχία θα γνωρίσει και την καταστροφή», κήρυχνε χτυπώντας τα κοκκαλιάρικα δάχτυλά του στο τραπέζι.

Δυσκολευόμουν να πιστέψω στη σκληρότητα του Θεού. Υποπτευόμουν πως όλα αυτά τα επινοούσε ο παπούς για να μου εμπνεύσει όχι τόσο το φόβο του Κυρίου όσο το σεβασμό σ' αυτόν τον ίδιο. Και τον ρωτούσα δίχως να διστάζω:

– Αυτό το λες για να σε υπακούω;

Μου αποκρινότανε κι αυτός το ίδιο ειλικρινά:

– Έ, ναι! Αυτό δα έλειπε, να μη με υπακούς!

– Και η γιαγιά;

– Προπαντός μην πιστεύεις αυτή την κουτόγρια! με πρόσταζε αυστηρά. Πάντα της ήτανε χαζή, δεν ξέρει ούτε να διαβάσει ούτε να γράψει. Θα της απαγορέψω να σου μιλάει γι' αυτά τα πράγματα!... Πες μου: πόσες κατηγορίες αγγέλων υπάρχουν και ποια είναι τα αξιώματά τους;

Αφού έδινα την απάντηση που ταίριαζε, ρωτούσα κι εγώ με τη σειρά μου:

– Και οι αξιωματούχοι, τι πράμα είναι;

– Τα κάνεις σαλάτα! μου έλεγε σε περιπαιχτικό τόνο, ζαρώνοντας τα βλέφαρα.

Έπειτα μου εξηγούσε δαγκώνοντας τα χείλη και κάπως απρόθυμα:

– Οι αξιωματούχοι, δεν έχουνε καμιά σχέση με το Θεό, είναι κάτι ανθρώπινο! Ένας αξιωματούχος είναι κάποιος που ζει απ' το νόμο – μασουλίζει και καταβροχθίζει νόμους.

– Και οι νόμοι, τι είναι;

– Οι νόμοι είναι κάτι που οι άνθρωποι το κάνουνε συνήθεια, εξηγούσε ο γέρος με φωνή πιο χαρούμενη και καλωσυνάτη, και τα διαπεραστικά του μάτια έλαμπαν πονηρά. Οι άνθρωποι ζουν μαζί και μια ωραία μέρα λένε μεταξύ τους: να ποιο είναι το καλύτερο, αυτό θα πρέπει να το πάρουμε σαν συνήθεια, θα το θέσουμε σαν κανόνα, σαν νόμο! Αυτό ακριβώς κάνουν και τα παιδιά όταν παίζουν. Αποφασίζουν όλα μαζί τον τρόπο που θα διεξάγεται το παιχνίδι και τους κανόνες που θα τηρούν· αυτή η απόφαση είναι ένας νόμος!

– Και οι αξιωματούχοι;

– Οι αξιωματούχοι είναι για να εφαρμόζουν τους νόμους, αλλά τους παραβιάζουν σαν τα αλητόπαιδα που χαλούν το παιχνίδι.

– Γιατί το κάνουν;

– Αυτό δεν μπορείς ακόμη να το καταλάβεις! αποκρινόταν ο παπούς με αυστηρό ύφος, ζαρώνοντας τα φρύδια.

Έπειτα, μου έκανε ξανά μάθημα:

– Ο Κύριος είναι πάνω από τις ανθρώπινες πράξεις. Οι άνθρωποι έχουν ένα σκοπό και ο Θεός έναν άλλο, μα κάθε τι το ανθρώπινο είναι ευκολόσπαστο. Φτάνει να

φυσήξει ο Θεός και όλα γίνονται στάχτη και σκόνη.

Είχα πολλούς λόγους να ενδιαφέρομαι για τους αξιωματούχους και συνέχιζα την έρευνά μου:

– Αλλά ο θείος Ιάκωβος τραγουδάει:

Οι ξανθοί αγγέλοι – υπηρέτες του Θεού,
οι αξιωματούχοι – σκλάβοι του Διαβόλου!

Ο παπούς ανασήκωνε το γενάκι του και το μασούλιζε κλείνοντας τα μάτια, ενώ τα μάγουλά του τρεμοχόρευαν. Έβλεπα καλά πως από μέσα του γελούσε.

– Θα έπρεπε, εσένα και τον Ιάκωβο, να σας δέσουν μαζί από το πόδι και να σας πετάξουν στο ποτάμι. Δε θα 'πρεπε να τραγουδάει τέτοια τραγούδια, και συ δε θα 'πρεπε να τ' ακούς. Αυτά είναι χωρατά των «παλαιοπιστών», εφευρέσεις των αιρετικών, των ρασκόλνικων*.

Σκεφτικός, με το βλέμμα στυλωμένο μακριά, χωρίς να με κοιτάζει, μουρμούριζε:

– Αχ! εσείς οι άλλοι...

Παρόλο που τοποθετούσε εκείνον τον απειλητικό Θεό πάρα πολύ ψηλότερα από τους ανθρώπους, τον έκανε ωστόσο να συμμετέχει στις υποθέσεις τους, καθώς επίσης και πολλούς άγιους. Και η γιαγιά έκανε το ίδιο για τον δικό της, αλλά φαινόταν να αγνοεί τους περισσότερους από τους άγιους· τους μόνους που γνώριζε ήταν ο Νικόλας, ο Γιούρι, ο Φρόλ και ο Λάβρ. Αυτοί ήταν, έλεγε, πάρα πολύ καλοί και πάρα πολύ γνώριμοι. Τριγυρνώντας από χωριό σε χωριό κι από πόλη σε πόλη, ανακατεύονταν στη ζωή των ανθρώπων και τους έμοιαζαν πολύ. Οι άγιοι του παπού, πάλι, ήταν όλοι σχεδόν μάρτυρες. Είχαν γκρεμίσει είδωλα, είχαν αντισταθεί στους

* Ρασκόλνικοι ή παλαιοπιστοί, Ρώσοι σχισματικοί που θεωρούσαν σαν αντίθετες στην αληθινή πίστη τις μεταρρυθμίσεις της λειτουργίας που πραγματοποιήθηκαν από τον Πατριάρχη Νίκωνα το 1654.

Ρωμαίους αυτοκράτορες κι εκείνοι τους είχαν βάλει στα βασανιστήρια, τους είχαν κάψει ή γδάρει ζωντανούς.

Μερικές φορές, ο παππούς έλεγε με λαχτάρα:

– Αν ο Θεός με βοηθούσε να πουλήσω τούτο το σπίτι, έστω και με πεντακόσια ρούβλια κέρδος, θα έκανα μια λειτουργία στον άι-Νικόλα.

Η γιαγιά έλεγε γελώντας:

– Όχι να μην του πουλήσει το σπίτι ο άι-Νικόλας, αυτού του γεροβλάκα! Λές και δεν έχει τίποτα καλύτερο να κάμει ο καλός άγιος!

Φύλαξα για πολλά χρόνια, τα εκκλησιαστικά ημερολόγια του παππού που έφεραν διάφορες σημειώσεις με το χέρι του. Απέναντι στις γιορτές του αγίου Ιωακείμ και της αγίας Άννας ήταν γραμμένο με κόκκινο μελάνι και πολύ όρθια γράμματα: «Αυτοί οι σπλαχνικοί άγιοι με έχουν σώσει από μεγάλο κακό». Το θυμάμαι αυτό το «κακό». Για να βοηθήσει τα παιδιά του που οι δουλειές τους δεν πήγαιναν καλά, ο παππούς είχε αρχίσει να κάνει τοκογλυφία. Τον κατάγγειλαν και η αστυνομία μπήκε μια νύχτα στο σπίτι για έρευνα. Έγινε μεγάλη αναστάτωση, αλλά τέλειωσαν όλα καλά. Ο παππούς έμεινε να προσεύχεται ώσπου βγήκε ο ήλιος και, το πρωί, έγραψε μπροστά μου εκείνες τις λέξεις στο καλαντάρι.

Πριν από το δείπνο, διάβαζε μαζί μου το Ψαλτήρι, το βιβλίο των Ωρών ή το χοντρό βιβλίο του Εφραίμ Σιρίν*. Μόλις τέλειωνε το φαγητό, άρχιζε να προσεύχεται και, μέσα στη γαλήνη του βραδινού, τα μελαγχολικά του λόγια – λόγια τιμωρίας και μετάνοιας – αντηχούσαν για πολλήν ώρα:

– Συ είσαι που δίνεις, και Συ είσαι που παίρνεις, πολυεύσπλαχνε, αθάνατε Βασιλέα... Μη εισενέγκεις ημάς εις πειρασμόν... Αλλά ρύσε ημάς από του πονηρού...

* Εφραίμ ο Σύριος (306-378): Σύριος θεολόγος, συγγραφέας πολλών θεολογικών έργων, προσευχών και απολυτίκιων.

Άφησε τα δάκρυά μου να ξεπλύνουν τις αμαρτίες μου...

Αντίθετα, η γιαγιά έλεγε συχνά:

– Ωχ! πόσο είμαι κουρασμένη σήμερα! Μου φαίνεται πως θα πέσω στο κρεβθάτι δίχως να προσευχηθώ...

Η γιαγιά με πήγαινε στην εκκλησία το Σάββατο και τις γιορτές για τους εσπερινούς. Έκεί επίσης, νόμιζα πως αναγνώριζα σε κάθε στιγμή ποιό Θεό παρακαλούσαν: όλα τα λόγια του ιερέα και του διάκου προορίζονταν για το Θεό του παπού, αλλά το κόρο, δοξολογούσε πάντα το Θεό της γιαγιάς.

Χωρίς αμφιβολία, εκφράζω με ατέλεια εκείνες τις παιδικές σκέψεις, αλλά αυτή η διάκριση ανάμεσα στους Θεούς, μου διαμέλιζε την ψυχή. Ό Θεός του παπού μου ενέπνεε ένα αίσθημα δέους και εχθρότητας. Δεν αγαπούσε κανένα, επέβλεπε όλο τον κόσμο με μάτι αυστηρό, αναζητούσε κι έβλεπε στον καθένα πρώτα το κακό και το αμάρτημα. 'Ηταν ολοφάνερο ότι δεν είχε εμπιστοσύνη στους ανθρώπους, περίμενε επίμονα τη μετάνοια κι ευχαριστιόταν να τιμωρεί.

Εκείνη την εποχή, οι σκέψεις μου για το Θεό και τα αισθήματα που μου ενέπνεε ήταν η μόνη τροφή της ψυχής μου, πράγμα που ήταν ό,τι καλύτερο υπήρχε στη ζωή μου. Όλες οι άλλες εντυπώσεις με πλήγωναν με τη σκληρότητα και την ποταπότητά τους, μου εμπνέανε την αηδία και τη θλίψη. Ο Θεός ήταν ό,τι καλύτερο και πιο αχτιδοβόλο στον κόσμο που με τριγύριζε. Μιλώ βέβαια για το Θεό της γιαγιάς, τον καλόβουλο φίλο όλων των πλασμάτων. Άναρωτιόμουν πως ο παπούς μπορούσε να αγνοεί εκείνο τον τόσο καλό Θεό.

Μου απαγόρευαν να βγαίνω στο δρόμο, από όπου γύριζα πολύ ερεθισμένος. Όχι μόνο με μεθούσαν οι εντυπώσεις του δρόμου, αλλά προκαλούσα και σκάνδαλο. Δεν είχα φίλους, τα παιδιά της γειτονιάς με έβλεπαν με εχθρότητα. Δε μ' άρεσε να με φωνάζουν Κασίριν· εκείνα

το ήξεραν και φώναζαν με περισσότερη ακόμη επιμονή:

– Να ο εγγονός του Κατσέι*, ο Κασίριν, κοιτάξτε τον! Βαράτε του!

Και άρχιζε η μάχη. Εγώ ήμουν πιο επιδέξιος και πιο δυνατός από τα αγόρια της ηλικίας μου, αυτό το παραδέχονταν και οι αντίπαλοί μου· γι' αυτό και μου επιτίθονταν πάντα ομαδικά. Αλλά και πάλι τους έβαζα κάτω και, τις πιο πολλές φορές, γύριζα κατασκονισμένος, με τα ρούχα κουρελιασμένα, τη μύτη λυμένη, τα χείλη σκισμένα και το πρόσωπο γεμάτο μπλαβιές.

Η γιαγιά, τρομαγμένη, με συμπονούσε:

– Τι! Πάλι τσακώθηκες, παλιόπαιδο; Μα τι γίνεται με σένα, δε μου λες; Κοίτα καλά, γιατί δεν ξέρω κι εγώ τι θα σου κάνω...

Μου έπλενε το πρόσωπο, μου έβαζε στις μπλαβιές κομπρέσσες, μπρούντζινα νομίσματα ή κάποιο βότανο και μ' έψελνε:

– Γιατί λοιπόν τσακώνεσαι ολοένα; Στο σπίτι είσαι ήσυχος, αλλά στο δρόμο γίνεσαι άλλος άνθρωπος. Δεν ντρέπεσαι; Θα πω στον παπού να σου απαγορέψει να βγαίνεις...

Ο παπούς έβλεπε τις μπλαβιές μου, αλλά δε θύμωνε, περιοριζόταν να γκρινιάξει:

– Ορίστε, παρασημοφορήθηκε πάλι ο πολεμιστής! Εντάξει, αλλά πρόσεξε μη σε πιάσω έξω στο δρόμο, ακούς!

Ο δρόμος δε με τραβούσε όταν ήτανε ήσυχος, μα μόλις άκουγα το χαρούμενο σαματά των παιδιών, το έσκαγα από την αυλή, χωρίς να λογαριάζω την απαγόρευση που μου είχε γίνει. Δε φοβόμουνα τις μπλαβιές ούτε τα γδαρσίματα· εκείνο που μ' έκανε ν' αγανακτώ και μ' εξόργιζε, ήταν η σκληρότητα των παιχνιδιών του

---

* Πρόσωπο τών ρωσικών παραμυθιών, πού ενσαρκώνει όλες τις έχθρικές στον άνθρωπο δυνάμεις.

δρόμου, σκληρότητα που τη γνώριζα πάρα πολύ καλά. Δεν άντεχα να βλέπω τα παιδιά να ερεθίζουν τούς σκύλους ή τούς πετεινούς τον ένα εναντίον του άλλου, να βασανίζουν τις γάτες, να κυνηγούν τις κατσίκες των Εβραίων ή να περιπαίζουν τούς μεθυσμένους ζητιάνους και τον αγαθό Ιγκόσα, «με το Θάνατο στην τσέπη», όπως τον έλεγαν.

Ο Ιγκόσα ήταν ένας άντρας ψηλός, ξεραγκιανός και φορούσε ένα βαρύ παλτό από δέρμα προβάτου. Το κοκκαλιάρικο πρόσωπό του φαινόταν σα σκουριασμένο κι ήτανε σκεπασμένο με σκληρά γένεια. Γύριζε σκυφτός στούς δρόμους, παραπατώντας, με τα μάτια επίμονα καρφωμένα κάτω, στα πόδια του. Η μαυρειδερή, σαν μαντέμι όψη του και τα μικρά θλιμμένα μάτια του μου προκαλούσαν ένα σεβασμό ανάμικτο με φόβο. Μου φαινόταν πως κάποια σοβαρή σκέψη τον απασχολούσε, ότι κάτι ζητούσε κι ότι δεν έπρεπε να τον ενοχλούν.

Τα παιδιά τον κυνηγούσαν και του πετούσαν πέτρες στη ράχη. Στην αρχή φαινόταν να μην προσέχει τίποτα και να μην αισθάνεται τα χτυπήματα. Μα ξαφνικά σταματούσε, όρθωνε το κεφάλι και με μια σπασμωδική κίνηση ξανάβαζε στη θέση του τον τριχωτό σκούφο του· έπειτα κοίταζε γύρω του σα να ξυπνούσε κείνη τη στιγμή:

– Ιγκόσα, με το Θάνατο στην τσέπη! Ιγκόσα, που πας; Κοίτα, ο Θάνατος είναι στην τσέπη σου! φώναζαν τα παιδιά.

Ο Ιγκόσα έβαζε το χέρι στην τσέπη του κι έπειτα άρπαζε με μια ζωηρή κίνηση μια πέτρα, ένα ξύλο ή ένα σβώλο ξερό χώμα. Κουνώντας αδέξια το μακρύ του χέρι, τραύλιζε μια βρισιά, δυο - τρία αισχρόλογα, πάντα τα ίδια (το λεξιλόγιο των παιδιών σ' αυτό το πεδίο ήταν πολύ πιο πλούσιο). Μερικές φορές, τα κυνηγούσε κουτσαίνοντας, αλλά πεδικλωνόταν στο μακρύ πανωφόρι του κι έπεφτε στα γόνατα, απλώνοντας μπροστά τα

μαύρα του χέρια, ίδια με νεκρά κλαδιά. Τα παιδιά του σφεντόνιζαν πέτρες· τα πιο τολμηρά ζύγωναν πολύ κοντά και αφού του έχυναν μια χούφτα σκόνη στο κεφάλι, το έβαζαν γρήγορα στα πόδια.

Ωστόσο, εκείνος που μου προκαλούσε την πιο οδυνηρή εντύπωση ήταν ο Γρηγόρης ο επιστάτης. Θεότυφλος τώρα, ζητούσε ελεημοσύνη. Ψηλός, αξιοπρεπής και βουβός, είχε για οδηγό μια γριούλα με γκρίζα μαλλιά, πού σταματούσε κάτω απ' τα παράθυρα και κλαψούριζε με συρτή φωνή, χωρίς ποτέ να κοιτάζει στα μάτια:

– Για την αγάπη του Χριστού, ελεήστε ένα φτωχό τυφλό...

Ο Γρηγόρης έμενε σιωπηλός. Τα μαύρα γυαλιά του έμοιαζαν στυλωμένα στους τοίχους των σπιτιών, στα παράθυρα και στα πρόσωπα εκείνων που συναντούσε. Χάιδευε απαλά την πλατιά του γενειάδα με το χέρι του που το είχε καταφάει η μπογιά, μα τα χείλη του έμεναν επίμονα σφιγμένα. Τον έβλεπα συχνά χωρίς ποτέ να ακούω έναν ήχο να βγαίνει από τα χείλη του κι αυτή η σιωπή μου καταπλάκωνε την καρδιά. Ποτέ δεν τον πλησίασα, μια ακατανίκητη δύναμη μ' εμπόδιζε να το κάνω. Αντίθετα, μόλις τον αντίκριζα, γύριζα στο σπίτι τρέχοντας και ανάγγελνα στη γιαγιά:

– Ο Γρηγόρης!

– Αλήθεια; αναφωνούσε εκείνη με φωνή γεμάτη συμπόνοια κι ανησυχία. Τρέχα να του δώσεις αυτό!

Αρνιόμουνα βάναυσα, με θυμό. Έβγαινε τότε η ίδια μπρός στην αυλόθυρα και μιλούσε για πολλήν ώρα με το Γρηγόρη στο πεζοδρόμιο. Εκείνος, μ' ένα γλυκό χαμόγελο, τίναζε τα γένεια του κι αποκρινόταν μόνο με μονοσύλλαβα.

Πότε-πότε, η γιαγιά τον έμπαζε στην κουζίνα, του πρόσφερε τσάι ή του έδινε να φάει. Μια φορά, εκείνος ρώτησε που ήμουν· η γιαγιά με φώναξε, μα έτρεξα νά

κρυφτώ πίσω από το σωρό των ξύλων. Ντρεπόμουν πάρα πολύ μπροστά του κι ένοιωθα καλά πως και η γιαγιά ένοιωθε το ίδιο αίσθημα. Μόνο μια φορά, έτυχε να μιλήσουμε για το Γρηγόρη. Η γιαγιά τον είχε ξεπροβοδίσει ώς την εξώπορτα και ξαναγύριζε στην αυλή με αργά βήματα, το κεφάλι κατεβασμένο και σιγοκλαίγοντας. Σίμωσα και την έπιασα απ' το χέρι.

– Γιατί κρύβεσαι; με ρώτησε χαμηλόφωνα. Σε αγαπάει πολύ, είναι καλός άνθρωπος, το ξέρεις...

– Και γιατί λοιπόν ο παπούς δεν του δίνει να φάει; ρώτησα με τη σειρά μου.

– Ο παπούς;

Η γιαγιά σταμάτησε, μ' έσφιξε πάνω της και μουρμούρισε με προφητική φωνή:

– Θυμήσου τα λόγια μου: ο Κύριος θα μας τιμωρήσει αυστηρά γι' αυτό που κάναμε σ' αυτόν τον άνθρωπο! Θα μας τιμωρήσει...

Η προφητεία της έμελλε να πραγματοποιηθεί. Δέκα χρόνια αργότερα, ενώ εκείνη κοιμότανε τον αιώνιο ύπνο, ο παπούς, που είχε παραφρονήσει, έτρεχε με τη σειρά του στους δρόμους της πόλης ζητιανεύοντας κι έλεγε κάτω από τα παράθυρα με παραπονιάρικη φωνή:

– Καλοί μου μάγειροι, δώστε μου ένα κομμάτι γλυκό, ένα κομματάκι πίττα! Αχ εσείς οι άλλοι....

Αυτό το γεμάτο πίκρα « Αχ, εσείςοι άλλοι!», που ο αργόσυρτος τόνος του ξέσχιζε την καρδιά, ήταν όλο κι όλο που απόμενε από το παρελθόν.

Υπήρχε επίσης κι ένα άλλο πρόσωπο που με υποχρέωνε να φεύγω από το δρόμο: ήταν μια παλιογυναίκα η Βορόνιχα*, που εμφανιζόταν τις γιορτές, πελώρια, ξεμαλλιασμένη και μεθυσμένη. Το βάδισμά της ήταν μονα-

---

* Βορόνιχα είναι ένα παρατσούκλι που σχηματίζεται από τη λέξη *θορόν*, που σημαίνει κοράκι.

δικό, θά 'λεγε κανείς πως δεν κουνούσε τα πόδια της και δεν άγγιζε τη γη· προχωρούσε σα σύννεφο, ουρλιάζοντας αισχρά τραγουδάκια. Όλοι οι περαστικοί την απόφευγαν, καταφεύγανε στις αυλές, κρύβονταν στις γωνιές και στα μαγαζιά. Ο δρόμος άδειαζε στην εμφάνισή της, λες και περνούσε σκούπα. Το γαλαζωπό πρόσωπό της ήταν φουσκωμένο σα φούσκα και τα μεγάλα γκρίζα και γουρλωτά μάτια της είχαν μια έκφραση ειρωνική και τρομαχτική συνάμα. Πότε-πότε έκλαιγε με λυγμούς:

– Αχ, τα παιδάκια μου! Που είσαστε, παιδάκια μου;

Ρωτούσα τη γιαγιά τι σήμαινε αυτό.

– Αυτά είναι πράγματα που δεν μπορώ να σου τα εξηγήσω! μου αποκρινόταν σκυθρωπά.

Ωστόσο μου διηγήθηκε σύντομα την ιστορία εκείνης της γυναίκας. Ο άντρας της, ο Βορονώφ, ήταν δημόσιος υπάλληλος· για να επιτύχει προαγωγή, είχε πουλήσει τη γυναίκα του στον προϊστάμενό του, που την πήγε σε μια άλλη πόλη. Για δυο χρόνια, η γυναίκα έζησε μακριά από τους δικούς της. Όταν ξαναγύρισε, τα δυο παιδιά της, ένα αγόρι κι ένα κορίτσι, είχαν πεθάνει, ο άντρας της είχε χάσει στο παιχνίδι χρήματα που ανήκαν στο δημόσιο και τον είχαν βάλει φυλακή. Από τη λύπη της, η γυναίκα άρχισε να πίνει και να κάνει μια ζωή γεμάτη ακολασίες και σκάνδαλα. Τα βράδια των εορτών την περιμάζευε η αστυνομία...

Πραγματικά, είμασταν καλύτερα στο σπίτι. Οι πρώτες ώρες ιδίως του απογεύματος, που ο παπούς έφευγε για το μαγαζί του θείου Ιάκωβου, ήταν ευχάριστες. Η γιαγιά, καθισμένη κοντά στο παράθυρο, μου διηγότανε θρύλους και ενδιαφέρουσες ιστορίες ή μου μιλούσε για τον πατέρα μου.

'Ηταν επίσης και το ψαρόνι που είχε γλυτώσει από τα νύχια της γάτας· η γιαγιά του είχε ψαλλιδίσει λίγο τη

σπασμένη φτερούγα του και του είχε στερεώσει επιδέξια ένα δεκανίκι στη θέση του σπασμένου ποδιού. Τώρα που το πουλί είχε γιατρευτεί, του μάθαινε να μιλάει. Όμοια με ένα χοντρό ζώο, η γιαγιά έμενε ώρες ολόκληρες μπροστά στο κλουβί, στηριγμένη στον παραστάτη του παράθυρου. Με φωνή βαριά, επαναλάβαινε στο μαύρο πουλί για να δείξει το μιμητικό του ταλέντο.

– Εμπρός, λέγε: «Δώσε μου χυλό».

Το πουλί την κοίταζε με τα αστεία στρογγυλά και ζωηρά του ματάκια, κοντοπηδούσε με το δεκανίκι στο λεπτό πάτωμα του κλουβιού και, τεντώνοντας το λαιμό, σφύριζε σα φλώρος, μιμότανε την καλιακούδα, τον κούκο, δοκίμαζε να νιαουρίσει, ν' αλυχτίσει, μα δεν τα κατάφερνε να μιλήσει.

– Έλα, μην κάνεις το μάγκα! του έλεγε σοβαρά η γιαγιά. Λέγε: «Δώσε μου χυλό».

Το πιθηκάκι με τα μαύρα φτερά ούρλιαζε ξεκουφαντικά κάτι που έμοιαζε αόριστα με τα λόγια της γιαγιάς. Εκείνη γελούσε από χαρά και έδινε στο πουλί με το δάχτυλό της χυλό από κεχρί.

– Αχ, σε ξέρω, κατεργάρη, είσαι μεγάλος υποκριτής. Όλα θα μπορούσες να τα κάνεις, είσαι πανούργος!

Κατάφερνε να του μάθει αυτό που ήθελε. Ύστερα από λίγο χρόνο, το πουλί ζητούσε αρκετά καθαρά χυλό και μόλις αντίκρυζε τη γιαγιά, πρόφερε ένα συρτό ήχο που έμοιαζε με «λή-ρά» (καλημέρα).

Στην αρχή, είχαμε κρεμάσει το κλουβί του στο δωμάτιο του πρώτου πατώματος, μα σε λίγο ο παπούς εξόρισε το πουλί στη σοφίτα μας. Όταν ο παπούς πρόφερε μεγαλόφωνα τα λόγια των προσευχών, το πουλί περνούσε το κίτρινο σαν κερί ράμφος του ανάμεσα στα κάγκελα του κλουβιού και σφύριζε:

– Τίου, τίου - τίου, ίρρ, τίου ίρρ, τι ίρρ, τίου ίρρ, τίου-ου-ου!

Ο παπούς πειραζόταν. Μια μέρα, θύμωσε πολύ, σταμάτησε στη μέση την προσευχή του και χτύπησε το πόδι φωνάζοντας με τρομερή φωνή:

– Πάρτε αυτό το δαίμονα, γιατί θα το σκοτώσω!

Στο σπίτι υπήρχαν πολλές ψυχαγωγίες, αλλά μερικές φορές με έσφιγγε μια αβάσταχτη αγωνία. Μου φαινόταν πως κάτι βαρύ με καταπλάκωνε, ότι ζούσα μέσα σ' ένα σκοτεινό και βαθύ χαντάκι· ήμουν σαν αναίσθητος και τυφλός, σαν μισοπεθαμένος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Μιά ωραία μέρα, ο παπούς πούλησε το σπίτι στον ταβερνιάρη κι αγόρασε ένα άλλο στην οδό Κανάτναγια. Αυτός ο δρόμος δεν ήταν λιθοστρωμένος· σκεπασμένος από το χορτάρι, καθαρός και ήσυχος, έβγαζε κατ' ευθείαν σ' έναν αγρό· δεξιά κι αριστερά του βρίσκονταν παραταγμένα σπιτάκια με ζωηρά χρώματα.

Η νέα μας κατοικία ήταν πιο ελκυστική και πιο ευχάριστη από την παλιά. Στην πρόσοψη, πού είχε ένα σκουροκόκκινο χρώμα, ζεστό καί ξεκουραστικό, ξεχώριζαν έντονα τά γαλάζια πατζούρια των τριών παραθυριών καί τό καφάσι που έκλεινε το φεγγίτη της σοφίτας· στ' αριστερά, η σκεπή εξαφανιζόταν με τρόπο γραφικό κάτω από τις πυκνές φυλλωσιές μιας φτελιάς και μιας φλαμουριάς. Στήν αυλή και στον κήπο υπήρχαν κάμποσες χαριτωμένες κρυψώνες, καμωμένες θαρρείς επίτηδες γιά νά παίζει κανείς κρυφτό. Ο μικρός κήπος, τουφωτός και πυκνοφυτεμένος, μού άρεσε ιδιαίτερα. Σε μια γωνιά βρισκόταν τό πλυσταριό, τόσο μικροσκοπικό που έμοιαζε με κουκλόσπιτο· αλλού, σε μια τάφρο αρκετά βαθιά, φαίνονταν ανάμεσα στα αγριόχορτα δοκάρια μισοκαμένα, λείψανα ενός παλιου πλυσταριού που είχε πάρει φωτιά. Ο κήπος συνόρευε στ' αριστερά με τους σταύλους τού συνταγματάρχη 'Οβσιαννίκωφ καί στά δεξιά μέ τά χτίρια του γείτονά μας Μπέττλενγκ. Στό βάθος γειτόνευε με το νοικοκυριό της γαλατούς Πετρόβνα, μιας χοντρής χωριάτισσας κοκκινωπής καί φωνακλούς, πού έμοιαζε με καμπάνα· τό παλιό σπίτι της, σαραβαλιασμένο καί σκο-

τεινό, κατασκεπασμένο με μούσκλια, είχε μιαν εμφάνιση καλοκάγαθη· με τα δυο του παράθυρα αγνάντευε τα χωράφια που αυλακώνονταν από βαθιές ρεματιές και πέρα μακριά τη βαριά γαλάζια ομίχλη του δάσους. Όλη μέρα οι στρατιώτες έκαναν ασκήσεις στα χωράφια· κάτω από τις λοξές αχτίδες του φθινοπωριάτικου ήλιου, βλέπαμε να πετούν λευκές αστραψιές οι ξιφολόγχες τους.

Το σπίτι ήταν γεμάτο ανθρώπους, που τόσους πολλούς δεν είχα ξαναδεί. Στο μπροστινό διαμέρισμα έμενε ένας στρατιωτικός ταταρικής καταγωγής με τη γυναίκα του. Ήταν μια γυναικούλα κοντή και στρουμπουλή που φώναζε και γελούσε από το πρωί ως το βράδι. Τραγουδούσε επίσης με διαπεραστική και δυνατή φωνή, και συνόδευε το τραγούδι της με μια κιθάρα γεμάτη στολίδια.

Αγαπούσε ιδιαίτερα τούτο το προκλητικό τραγουδάκι:

Ν' αγαπάς κι αυτή να μη σε θέλει,
δεν ειν' καλή δουλειά!
να βρεις ψάξε μιαν άλλη,
και σαν τα καταφέρεις,
μπορείς να πεις χαλάλι
ο κόπος που 'χεις κάνει...

Καθισμένος στο παράθυρό του, ο στρατιωτικός, στρογγυλός κι αυτός σα μπάλλα, φούσκωνε τα γαλαζωπά μάγουλά του και γύριζε εύθυμα τα καστανά μάτια του. Κάπνιζε την πίπα του ασταμάτητα και έβηχε παράξενα όπως κάνουν οι σκύλοι:

– βουχ, βουχ, βουχ...

Σ' ένα μικρό κατάλυμα πάνω από την αποθήκη και το σταυλο ζούσαν δυο καροτσέρηδες· ένας κοντός με γκρίζα μαλλιά, που τον έλεγαν Πιότρ, κι ο ανηψιός του Στιόπα, ένας μουγγός που το πρόσωπό του έμοιαζε από

χυτό μέταλλο και γυάλιζε σαν δίσκος από κόκκινο χαλκό. Ο Βαλέι, ένας ψηλός μελαγχολικός Τάταρος που ήταν ορντινάντσα, έμενε κι αυτός εκεί. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι, καινούργιοι για μένα, μου φαίνονταν γεμάτοι μυστήριο.

Αλλά εκείνος που με τραβούσε κυρίως και μ' αιχμαλώτιζε ήταν ο «Καλή Δουλειά». Κρατούσε στο πίσω μέρος του σπιτιού, κοντά στην κουζίνα, ένα δωμάτιο που το ένα του παράθυρο έβλεπε στον κήπο και το άλλο στην αυλή. Ήταν ένας άνθρωπος ισχνός και καμπουριασμένος με ασπρουδερό δέρμα· το μαύρο του γενάκι χωριζόταν στα δυο· τα μάτια του, πίσω από τα γυαλιά του, ήταν γεμάτα καλωσύνη· ήταν σιωπηλός και πολύ διακριτικός. Όταν τον καλούσαν για φαγητό ή για τσάι, απαντουσε στερεότυπα:

– Καλή δουλειά!

Γι' αυτό και η γιαγιά του κόλλησε το παρατσούκλι ο «Καλή Δουλειά».

– Αλέξη, σύρε να φωνάξεις τον «Καλή Δουλειά» για το τσάι! Γιατί τρώτε τόσο λίγο, «Καλή Δουλειά»;

Το δωμάτιό του ήταν γεμάτο με κάσσες και χοντρά βιβλία που δεν μπορούσα ν' αποκρυπτογραφήσω τους χαρακτήρες τους*. Παντού υπήρχαν μπουκάλια γεμάτα με υγρά διαφόρων χρωμάτων, κομμάτια από χαλκό και σίδερο, ράβδοι από μολύβι...

Ντυμένος με ένα κοκκινωπό δερμάτινο σακάκι κι ένα γκρίζο καρρώ πανταλόνι, έμενε εκεί από το πρωί ως το βράδι, καταμουτζουρωμένος με μπογιά, βρωμερός και αναμαλλιασμένος. Έλειωνε μολύβι, συγκολλούσε κομμά-

---

* Πρόκειται για βιβλία τυπωμένα με ρωσικούς χαρακτήρες. Εκείνη την εποχή, ο νεαρός Γκόρκι δε γνωρίζει ακόμη παρά μόνο το σλαβονικό αλφάβητο που διαφέρει αισθητά από το ρωσικό. Η σλαβονική ήταν γλώσσα της Εκκλησίας, ενώ η ρωσική χρησιμοποιόταν στα κοσμικά έργα.

Παντού υπάρχουν μποτίλιες με διάφορα υγρά.

τια χαλκού, έκανε ζυγίσματα στη μικρή του ζυγαριά και μουρμούριζε. Όταν καιγότανε, φυσούσε γρήγορα τα δάχτυλά του. Μερικές φορές πλησίαζε παραπατώντας διάφορα διαγράμματα κρεμασμένα στον τοίχο και, αφού καθάριζε τα γυαλιά του, φαινόταν να οσφραίνεται τα σχέδια, αγγίζοντας σχεδόν το χαρτί με την ίσια και λεπτή μύτη του, που είχε μια παράξενη λευκότητα. Κάποτε σταματούσε ξαφνικά στο μέσο της κάμαρας ή κοντά στο παράθυρο κι έμενε για πολύ ακίνητος και βουβός, με τα μάτια κλειστά και το πρόσωπο σηκωμένο.

Για να τον παρατηρώ καλά, σκαρφάλωνα στη στέγη του αμαξοστάσιου. Από την άλλη άκρη της αυλής, μέσα από τ' ανοιχτό παράθυρο, ξεχώριζα τη σκοτεινή σιλουέττα του και τη γαλάζια φλόγα της λάμπας οινοπνεύματος που ήταν τοποθετημένη πάνω στο τραπέζι. Τον έβλεπα να γράφει σ' ένα κουρελιασμένο τετράδιο· τα ματογυάλια του είχαν την ψυχρή και γαλαζωπή λάμψη του πάγου. Οι δραστηριότητες αυτού του μάγου συδαύλιζαν τη φλογερή μου περιέργεια κι έμενα εκεί, πάνω στη στέγη, ώρες ολόκληρες να τον κατασκοπεύω.

Μερικές φορές, όρθιος μέσα στο πλαίσιο του παράθυρου, κάρφωνε τα μάτια του στη στέγη μου, μα δε φαινόταν να με βλέπει· αυτό μ' ενοχλούσε πολύ. Έπειτα, απότομα, πηδούσε προς το τραπέζι και, διπλωμένος στα δυο, σκάλιζε μέσα στα χαρτιά του.

Πιστεύω πως αν ήταν πιο πλούσιος και πιο καλοντυμένος, θα τον φοβόμουνα. Αλλά ήτανε φτωχός: από το γιακά του σακακιού του πρόβαλλε ένα βρώμικο και τσαλακωμένο πουκάμισο· το πανταλόνι του ήταν καταλεκιασμένο και μπαλωμένο· τα πόδια του μέσα στις στραβοπατημένες παντούφλες του ήτανε γυμνά. Οι φτωχοί δεν είναι ούτε τρομαχτικοί ούτε επικίνδυνοι· σιγά-σιγά είχα πεισθεί γι' αυτό, βλέποντας τον οίκτο που προκαλούσαν

στη γιαγιά και την περιφρόνηση που τους έδειχνε ο παπούς.

Κανείς στο σπίτι μας δεν αγαπούσε τον Καλή Δουλειά· όλοι τον περιπαίζανε. Η εύθυμη γυναίκα του στρατιωτικού τον έλεγε «ασβεστομύτη»· ο θείος Πιότρ του είχε κολλήσει τα παρατσούκλια «φαρμακοποιός» και «μάγος», ενώ ο παπούς τον έλεγε «νεκρομάντη» και «φαρμασόνο»*.

– Τι κάνει; είχα ρωτήσει τη γιαγιά.

Εκείνη μου απάντησε αυστηρά:

– Εσύ να κοιτάζεις τη δουλειά σου και να σωπαίνεις!

Μια μέρα, συγκέντρωσα όλο μου το θάρρος, σίμωσα στο παράθυρο του Καλή Δουλειά και ρώτησα με φανερή συγκίνηση.

– Τι κάνεις;

Αναπήδησε, με κοίταξε για πολύ πάνω από τα γυαλιά του και μου άπλωσε το χέρι του, που ήταν σκεπασμένο με πληγές, εγκαύματα και ουλές, λέγοντας:

– Σκαρφάλωσε κατά δω...

Το ότι μου πρότεινε να μπω στο σπίτι του από το παράθυρο και όχι από την πόρτα αύξησε ακόμη πιο πολύ το γόητρό του στα μάτια μου. Κάθησε σε μια καρέκλα, με τοποθέτησε μπροστά του, με παραμέρισε, με ξανάφερε κοντά του και, τέλος, με ρώτησε με σιγανή φωνή:

– Από πού ξεφύτρωσες εσύ;

Αυτή η ερώτηση με ξάφνιασε: τέσσερις φορές τη μέρα βρισκόμασταν ο ένας πλάι στον άλλο, στο τραπέζι της κουζίνας!

– Είμαι ο εγγονός του σπιτιού, αποκρίθηκα.

– Ά, ναι! έκαμε εξετάζοντας το δάχτυλό του, και σώπασε.

Τότε θεώρησα απαραίτητο να γίνω πιο συγκεκριμένος:

---

* Παραφθορά του φραμασόνος (ελευθεροτέκτονας).

– Εγώ δεν είμαι Κασίριν, αλλά Πεσκώφ...

– Πέσκωφ, επανέλαβε τονίζοντας ανάποδα τ' όνομά μου. Καλή δουλειά.

Μ' έσπρωξε πέρα, σηκώθηκε και τράβηξε προς το τραπέζι λέγοντας:

– Λοιπόν κάθησε καὶ μὴν κάνεις καθόλου φασαρία...

Έμεινα καθισμένος για πολλὴν ώρα και τον κοίταζα να λιμάρει ένα κομμάτι χαλκό που το είχε σφιγμένο σε μια μέγγενη· τα χρυσαφένια ρινίσματα έπεφταν πάνω σ' ένα χαρτόνι. Ο Καλή Δουλειά μάζεψε μια χούφτα απ' αυτά και τα έριξε σε ένα κύπελλο με χοντρά χείλη. Πρόστεσε μια άσπρη σκόνη σαν αλάτι που την έριξε από ένα μπουκαλάκι και πότισε το σύνολο με ένα υγρό που το είχε σε ένα μαύρο μπουκάλι. Ευθύς ακούστηκαν σφυρίγματα, καπνός υψώθηκε και μια αψιά μυρουδιά μου κάθησε στο λαιμό· άρχισα να βήχω, να τινάζω το κεφάλι και ο μάγος, ευχαριστημένος από τον εαυτό του, με ρώτησε:

– Μυρίζει άσχημα, ε;

– Ναι.

– Βλέπεις; Είναι πολύ καλό!

Σκέφτηκα πως δεν υπήρχε λόγος να καμαρώνει και του είπα αυστηρά:

– Δεν είναι καλό γιατί μυρίζει άσχημα.

– Έτσι λές; αναφώνησε μισοκλείνοντας το μάτι. Αμή δεν αληθεύει πάντοτε αυτό, αγόρι μου! Για πες μου, παίζεις κότσια;

– Αμέ, παίζω και πολύ μάλιστα.

– Θέλεις να σου φτιάξω ένα κότσι από μολύβι;

– Το θέλω πολύ.

– Φέρε μου τότε ένα κότσι.

Πλησίασε τότε, κρατώντας στο χέρι το κύπελλο που κάπνιζε, και που το πρόσεχε μ' ένα μάτι:

– Θα σου φτιάξω ένα μολυβένιο κότσι, αλλά δε θα πρέπει πια να 'ρχεσαι σπίτι μου. Σύμφωνοι;

Αυτή η πρόταση με πρόσβαλε σκληρά.

– Έτσι κι αλλοιώς, δε θα ξανάρθω πια ποτέ.

Ξαναγύρισα στον κήπο, πειραγμένος πολύ. Εκεί βρήκα τον παπού να ρίχνει κοπριά στις ρίζες των μηλιών. Ήταν φθινόπωρο και τα φύλλα είχανε πέσει από καιρό.

– Πήγαινε λοιπόν να κλαδέψεις τις φραγκοσταφυλιές, μου λέει, δίνοντάς μου ένα κλαδευτήρι.

– Τι φτιάχνει ο Καλή Δουλειά; τον ρώτησα.

– Καταστρέφει το δωμάτιο, αποκρίθηκε ο παπούς θυμωμένος. Έχει κάψει το πάτωμα, λέρωσε κι έσχισε την ταπετσαρία... Θα του πω να τα μαζέψει και να φύγει.

– Καλά θα κάμεις, επιδοκίμασα κι άρχισα να κόβω τα ξερά κλαδιά στις φραγκοσταφυλιές.

Αλλά είχα πάρα πολύ βιαστεί να μιλήσω.

Τα βροχερά βράδια, όταν ο παπούς είχε βγει, η γιαγιά προσκαλούσε όλους τους νοικάρηδες να πάρουν το τσάι στην κουζίνα. Αυτές οι συγκεντρώσεις είχαν πολύ ενδιαφέρον. Έβλεπες εκεί τους αμαξάδες και την ορντινάντσα, την Πετρόβνα πάντα γεμάτη ενθουσιασμό, ακόμη και την εύθυμη γυναίκα του στρατιωτικού πότε-πότε. Όσο για τον Καλή Δουλειά, στεκόταν πάντα σε μια γωνιά, κοντά στη θερμάστρα, ακίνητος και σιωπηλός. Ο Στιόπα, ο μουγγός, έπαιζε χαρτιά με τον Βαλέι· ο Τάταρος, όταν κέρδιζε, χτυπούσε με τα χαρτιά του την φαρδιά μύτη του αντιπάλου του, λέγοντας:

– Αχ, διάβολε!

Ο Πιότρ έφερνε ένα πελώριο κομμάτι άσπρο ψωμί και μαρμελάδα από βατόμουρα σ' ένα πήλινο βάζο. Έκοβε φέτες, τις άλειφε γενναία με μαρμελάδα και μοίραζε ολόγυρα εκείνες τις καλές κόκκινες ταρτίνες που τις παρουσίαζε πάνω στην παλάμη του χεριού του κάνοντας μια βαθιά υπόκλιση.

– Πάρτε λοιπόν και φάτε, παρακαλώ, έλεγε στον καθένα με αξιαγάπητο τόνο.

Όταν είχαν πάρει τη φέτα, εξέταζε προσεχτικά τη μαύρη παλάμη του κι αν έβλεπε καμιά σταγόνα μαρμελάδα, βιαζόταν να τη γλείψει.

Η Πετρόβνα, από μέρους της, έφερνε λικέρ από κεράσια και η γυναίκα του στρατιωτικού καρύδια και ζαχαρωτά. Άρχιζε ένα αληθινό συμπόσιο, που άρεσε όσο τίποτα στη γιαγιά.

Λίγο καιρό μετά που ο Καλή Δουλειά μου είχε προτείνει εκείνη τη συμφωνία για ν' αποφύγει τις επισκέψεις μου, η γιαγιά οργάνωσε μια τέτοια εσπερίδα. Έξω ακουγόταν η φθινοπωρινή βροχή να πέφτει ασταμάτητα· ο άνεμος μούγκριζε, τα δέντρα θορυβούσαν και τα κλαδιά τους έξυναν τον τοίχο. Στην κουζίνα ήταν ζεστά και νοιώθαμε πολύ καλά Ήμασταν καθισμένοι πολύ κοντά ο ένας στον άλλο μέσα σε μιαν ευχάριστη θαλπωρή. Η γιαγιά εκείνη τη μέρα δεν κουραζόταν να διηγείται ιστορίες, τη μια πιο όμορφη από την άλλη. Καθόταν στό παραπέτο της θερμάστρας, με τα πόδια ακουμπισμένα σ' ένα σκαλί κι έσκυβε προς τους καλεσμένους της που τους φώτιζε μια μικρή τενεκεδένια λάμπα. Όταν είχε οίστρο, σκαρφάλωνε πάντα στη θερμάστρα.

– Πρέπει να μιλώ από ψηλά. Είναι πιο καλά! έλεγε.

Εγώ ήμουν κουρνιασμένος σ' ένα σκαλοπάτι, στα πόδια της, σχεδόν πάνω από το κεφάλι του Καλή Δουλειά. Η γιαγιά διηγόταν την όμορφη ιστορία του Ιβάν του Πολεμιστή και του Μύρωνα τού Ερημίτη. Τα λόγια της κυλούσαν σαν κανονικά κύματα, γεμάτα δύναμη και νοστιμιά:

'Ηταν μια φορά ένας κακός βοϊβόδας πού λεγότανε Γκορντιόν.*

* Αρχηγός στρατιάς ή κυβερνήτης επαρχίας στήν Παλιά Ρωσία.

Είχε μαύρη την ψυχή και συνείδηση από πέτρα·
κατάτρεχε το δίκιο κι εβασάνιζε τον κόσμο
ούσε μέσα στο κακό σαν το μπούφο στην κουφάλα.
Πιότερο απ' όλους ο Γκορντιόν εμίσει
το γέρο Μύρωνα τον ερημίτη,
που άφοβα και θαρρετά το καλό έκανε πάντα.
Κάλεσε ο βοϊβόδας τον πιστό του υπηρέτη,
το γενναίο παλληκάρι, τον πολεμιστή Ιβάν:
- Ιβάν, το γέρο σύρε να σκοτώσεις,
τον ξιππασμένο Μύρωνα να θανατώσεις!
Γράβα να του κόψεις το κεφάλι.
Πιάστο από τη γκρίζα του γενειάδα
και φέρτο να το ρίξω στα σκυλιά!
Ο Ιβάν υπάκουσε και φεύγει.
Βάδιζε και σκεφτόταν με πίκρα:
«Δε μ' αρέσει που το κάνω, μα δεν μπορώ αλλοιώς!
αυτή ειν' η μοίρα που μου όρισ' ο Θεός».
Κρύβει ο Ιβάν τη σπάθα κάτω από τη χλαίνη·
φτάνει και χαιρετά τον ερημίτη:
- Είσαι καλά, τίμιε γέροντα; του λέει·
ο Κύριος σε προστατεύει πάντα;
Διορατικός, ο μοναχός του αποκρίθη:
- Ποιο τ' όφελος, Ιβάν, να ψεματήσω!
Ο Κύριος όλα τα γνωρίζει,
και το καλό και το κακό στο χέρι του είναι!
Γιατί έχεις έρθει το γνωρίζω!.
Ντράπηκε ο Ιβάν ακούγοντας τον ερημίτη,
μα και να παρακούσει εφοβόταν.
Τότε τραβώντας το σπαθί του απ' το πέτσινο θηκάρι,
σκούπισε τσ λεπίδι του στην άκρη του μαντύα:
- Να σε σκοτώσω, Μύρωνα, λογάριαζα,
δίχως τη σπάθα μου να ιδεις!
Μα τώρα προσευχήσου στο Θεό,
για ύστερη φορά δεήσου,

για σένα, και για μένα, και όλους τους ανθρώπους·
ύστερα θα σου κόψω το κεφάλι!
Ο γέρο Μύρωνας γονάτισε,
γονάτισε σιγά κάτω από μια μικρή βελανιδιά,
και το δεντρί υποκλίθηκε μπροστά του.
Ο γέρος χαμογέλασε και είπε:
– Πρόσεξε, Ιβάν, η αναμονή σου θά 'χει μεγάλο μάκρος! Διαρκεί πολύ μια προσευχή για όλους τους ανθρώπους! Θά 'κανες πιο καλά να με σκοτώσεις τώρα, αμέσως, για να μην πάθουνε τα νεύρα σου κακό!
Τότε ο Ιβάν, εζάρωσε τα φρύδια
κι ανόητα καυχήθηκε πολύ:
– Ό,τι είπα, είπα! Λόγο πίσω δεν παίρνω!
Λοιπόν, προσεύχου, θα περιμένω έναν αιώνα αν χρειαστεί!
Ο ερημίτης προσευχήθηκε ως το βράδι,
κι από το βράδι ως το πρωί παρακαλούσε,
κι απ' την αυγή ίσαμε τη νύχτα...
Από το θέρος ως την άλλη άνοιξη δεόταν.
Και οι χρονιές κυλούσανε, κι ο Μύρων προσευχόταν πάντα.
Το νιο δεντρί μεγάλωσε ως τα σύννεφα,
δάσος πυκνό γεννήθη απ' τα βελάνια του,
μα η άγια προσευχή δεν είχε τελειώσει!
Και σήμερα ακόμη είναι και οι δυο εκεί:
Ο γέροντας σιγά παραπονιέται στο Θεό για τα δεινά μας·
ζητά απ' τον Κύριο τον κόσμο να συντρέξει
κι απ' την Παρθένο να του δώσει τη χαρά.
Ο πολεμιστής Ιβάν ορθός στέκει κοντά του·
Από καιρό η σπάθα του έχει γίνει σκόνη,
τη σιδερένια πανοπλία του κατάφαγε η σκουριά,
κι η φορεσιά του η λαμπρή έχει σαπίσει.
Χειμώνα καλοκαίρι, ο Ιβάν μένει εκεί γυμνός.

Τον ψήνει η ζέστη δίχως να τον αποκαίει,
τη ζωντανή ακόμη σάρκα του τρυγούνε τα σκουλήκια,
οι λύκοι κι οι αρκούδες δεν τόνε σπαράζουν,
οι χιονομπόρες και οι παγωνιές δεν τον πειράζουν.
Αυτός τη δύναμη δεν έχει για να φύγει από κει,
ούτε το χέρι να σηκώσει, ούτε λέξη για να πει.

Αυτή 'ναι η ποινή του!
Υπακοή δεν όφειλε σε διαταγή κακούργα,
ουτ' έπρεπε να καλυφθεί με τη συνείδηση του άλλου!
Κι η προσευχή του μοναχού για όλους τους αμαρτωλούς τούτη την ώρα ακόμη κυλάει προς τον Κύριο,
σαν ποταμάκι καθαρό που ρέει στον Ωκεανό!

Από την αρχή της διήγησης, είχα προσέξει πως ο Καλή Δουλειά φαινόταν ανήσυχος: σάλευε τα χέρια του μ' έναν τρόπο παράξενο, έβγαζε τα γυαλιά του, τα ξανάβαζε, τα έπαιζε στο ρυθμό των τραγουδιστών λόγων... Τίναζε το κεφάλι, άγγιζε τα μάτια του, τα ζουλούσε με το δάχτυλο και, με μια γοργή κίνηση, περνούσε το χέρι του στο μέτωπο και στα μάγουλά του, σα να σκούπιζε τον ιδρώτα. Όταν κάποιος ακροατής κουνιόταν, έβηχε ή έτριβε τα πόδια του στο πάτωμα, ο νοικάρης μας έπαιρνε ύφος αυστηρό:

– Σσστ!

Όταν η γιαγιά σώπασε, σηκώθηκε φουριόζος κι άρχισε να κάνει μεγάλες χειρονομίες, να στροβιλίζεται αλλόκοτα και να μουρμουρίζει:

– Μα είναι καταπληκτικό... Πρέπει οπωσδήποτε να γραφτεί αυτό. Είναι τρομερά αληθινό.. και τόσο ρούσικο!

Έβλεπες τώρα πως έκλαιγε· τα μάτια του ήτανε βουρκωμένα. 'Ηταν κάτι παράξενο και λυπηρό. Πηγαινορχότανε πάνω-κάτω στην κουζίνα κάνοντας αδέξια και γελοια πηδηματάκια. Διόρθωνε τα γυαλιά του στη μύτη

του, δοκιμάζοντας μάταια να γατζώσει τα συρματένια χερούλια τους πίσω από τ' αυτιά του. Ο Πιότρ τον κοίταζε μ' ένα κοροϊδευτικό χαμόγελο· όλοι σώπαιναν, στενοχωρημένοι, ενώ η γιαγιά είπε γρήγορα - γρήγορα:

– Γράψτε το, αν θέλετε. Δε θα ήταν άσχημο. Ξέρω άλλωστε κι άλλες πολλές ιστορίες...

– Όχι, όχι, αυτή μόνο μ' ενδιαφέρει. Αυτή είναι τρομερά ρούσικη! φώναζε ο Καλή Δουλειά με έξαψη.

Ξαφνικά, σταμάτησε στη μέση της κάμαρας κι άρχισε να μιλάει πολύ δυνατά· το δεξί του χέρι έσκιζε τον αέρα, τα γυαλιά του έτρεμαν στο αριστερό του χέρι. Μίλησε για πολύ, με ορμή και με ξεφωνητά. Χτυπούσε κάτω το πόδι του επαναλαβαίνοντας:

– Δεν μπορεί κανείς να ζήσει με τη συνείδηση του άλλου, όχι, όχι!

Έπειτα η φωνή του έσπασε απότομα, σώπασε, μας κοίταξε όλους κι έφυγε αθόρυβα, με το κεφάλι χαμηλωμένο σαν ένοχος. Οι άλλοι άρχισαν να χασκογελούν, ανταλλάσσοντας αμήχανα βλέμματα. Η γιαγιά είχε αποτραβηχτεί στη σκιά κι αναστέναζε βαθιά.

Η Πετρόβνα σκούπισε με το χέρι τα χοντρά κόκκινα χείλη της και παρατήρησε:

– Θα έλεγε κανείς πως είχε θυμώσει.

Όχι, αποκρίθηκε ο Πιότρ, έτσι είναι...

Η γιαγιά κατέβηκε από τη θερμάστρα και, χωρίς να πει τίποτα, έβαλε το σαμοβάρι να ζεσταθεί. Ο Πιότρ συνέχισε με ποζάτο ύφος:

– Αυτοί οι άνθρωποι έχουνε όλοι τη λόξα τους!

Ο Βαλέι μουρμούρισε σκυθρωπός:

– Μαγκούφης είναι, τι περιμένεις!...

Άρχισαν όλοι να γελούν, αλλά ο Πιότρ συνέχιζε:

Έφτασε σε σημείο να κλαίει. Δύσκολο να συνηθίσει κανείς από δήμαρχος κλητήρας... Και πού 'σαι ακόμη...

Ένοιωθα πολύ άσχημα· μια ανεξήγητη μελαγχολία μου

έσφιγγε την καρδιά. Ο Καλή Δουλειά με είχε πολύ ξαφνιάσει· ξανάβλεπα τα βουρκωμένα μάτια του και τον λυπόμουν.

Πέρασε τη νύχτα έξω και ξαναγύρισε στο σπίτι την άλλη μέρα μετά το πρωινό κολλατσιό. Τα ρούχα του ήταν κατατσαλακωμένα· φαινότανε τώρα ήρεμος και ολοφάνερα συγχυσμένος.

– Χτές, δημιούργησα σκάνδαλο, λέει στη γιαγιά με συντριβή, σαν ένοχο παιδί. Στενοχωρεθήκατε;

– Σωπάστε, καλέ!

– Ανακατεύτηκα σε κάτι που δε με αφορούσε· είπα πάρα πολλά.

– Δε βλάψατε κανέναν.

Ένοιωθα πως η γιαγιά τον φοβόταν· δεν τον κοίταζε στο πρόσωπο και μιλούσε σιγανά, με έναν τρόπο που δεν τον συνήθιζε.

Σίμωσε κοντά της και είπε με εκπληκτική αφέλεια:

– Όπως βλέπετε, είμαι τρομερά μόνος· δεν έχω κανένα στον κόσμο! Σωπαίνεις, σωπαίνεις και μετά, μια ωραία μέρα, αυτό που βράζει μέσα σου ξεχειλίζει... Εκείνη τη στιγμή είσαι έτοιμος να μιλήσεις ακόμη και σε μια πέτρα, σ' ένα δέντρο....

Η γιαγιά τραβήχτηκε από κοντά του.

– Πρέπει να παντρευτείτε!

– Ω! αναφώνησε με έναν πονεμένο μορφασμό.

Έκαμε μια χειρονομία απογοήτευσης και βγήκε.

Η γιαγιά τον ακολούθησε με τη ματιά, ζαρώνοντας τα φρύδια. Πήρε μια πρέζα ταμπάκο και μου σύστησε σε αυστηρό τόνο:

– Κοίτα μη γυροφέρνεις πολύ γύρω του, ακούς! Ο Θεός ξέρει πως είναι αυτός ο άνθρωπος...

Αλλά ο Καλή Δουλειά με τράβηξε και πάλι. Είχα προσέξει την αναστατωμένη έκφραση του προσώπου του, όταν είπε: «Είμαι τρομερά μόνος». Αυτά τα λόγια

έβρισκαν απήχηση σε μένα, με άγγιζαν στην καρδιά. Βγήκα σ' αναζήτησή του.

Από την αυλή έριξα μια ματιά στο δωμάτιό του: ήταν άδειο κι έμοιαζε σα νά 'χαν ξεφορτώσει και στοιβάξει ανάκατα κάθε λογής πράγματα, το ίδιο άχρηστα και αλλόκοτα σαν τον κάτοχό τους. Πήγα στον κήπο κι εκεί είδα τον Καλή Δουλειά. Διπλωμένος στα δυο, με τους αγκώνες στα γόνατα, και τις παλάμες στο σβέρκο, καθόταν άβολα στην άκρη ενός μισοκαμένου δοκαριού. Αυτό το δοκάρι ήταν μπηγμένο στη γη και μόνο η καμένη και γυαλιστερή άκρη του ορθωνόταν πάνω από τις ξεραμένες αψιθιές, τις τσουκνίδες και τις κολλητσίδες. Βλέποντάς τον σ' αυτή την τόσο άβολη στάση, τον λυπήθηκα ακόμη πιο πολύ.

Άργησε πολύ να με προσέξει· τα κουκουβαγίσια μάτια του ήτανε στυλωμένα κάπου μακριά. Άξαφνα με ρώτησε ενοχλημένος:

– Ήρθες για μένα;

– Όχι.

– Τότε;

– Να, έρχομαι έτσι...

Έβγαλε τα γυαλιά του, τα σκούπισε με το μαντήλι του που ήταν γεμάτο κόκκινους και μαύρους λεκέδες, και μου είπε: που ήταν γεμάτο κόκκινους και μαύρους λεκέδες, και μου είπε:

– Ε λοιπόν, έλα δω.

Όταν πήρα θέση κοντά του, μ' έπιασε από τους ώμους και μ' έσφιξε πάνω του.

– Μη σαλεύεις. Θα μείνουμε καθισμένοι δίχως να μιλάμε. Θέλεις; Ορίστε. Είσαι πεισματάρης, έ;

– Ναι.

– Καλή δουλειά!

Μείναμε για πολύ σιωπηλοί. Η βραδιά ήτανε ήρεμη και γλυκιά. Ήταν ένα από εκείνα τα μελαγχολικά καλοκαιριάτικα βράδια της Ινδίας, όπου βλέπει κανείς τη φύση

να φτωχαίνει από ώρα σε ώρα και να μαραίνεται παίρνοντας χίλιες διαφορετικές αποχρώσεις· η γη έχει πάψει ν' αναδίνει τα μεθυστικά αρώματα του καλοκαιριού και αποπνέει πια μόνο μια ψυχρή υγρασία· ο αέρας είναι παράξενα διάφανος και, στον κοκκινωπό ουρανό, το γοργό πέταγμα των ανήσυχων κορακιών γεννά θλιβερές σκέψεις. Όλα σωπαίνουν. Ο πιο ελαφρός θόρυβος, το φτερούγισμα ενός πουλιού ή το θρόισμα ενός φύλλου που πέφτει, ηχούν παράξενα και σε κάνουν ν' αναριγείς· έπειτα γίνεται ξανά ησυχία· η σιωπή που σφιχταγκαλιάζει όλη τη γη γεμίζει επίσης και το στήθος.

Σ' αυτές τις στιγμές γεννιούνται οι πιο καθαρές σκέψεις, οι πιο λεπτεπίλεπτες, αλλά είναι εύθραυστες, διάφανες σα νήματα της αράχνης, και οι λέξεις δε θα μπορούσαν να τις εκφράσουν. Λαμποκοπούν μια στιγμή κι εξαφανίζονται ευθύς σαν πεφτάστερα· γλυκές μαζί και συνταραχτικές, γεμίζουν την ψυχή με μιαν απροσδιόριστη θλίψη πού την καίει. Τότε η ψυχή κοχλακίζει και, ίδια με λειωμένο μέταλλο, παίρνει σιγά-σιγά την οριστική της μορφή· έτσι σχηματίζεται το αληθινό της πρόσωπο.

Σφιγγόμουνα κοντά στο χλιαρό πλευρό του Καλή Δουλειά και κοιτάζαμε τον ουρανό μέσα από τα μαύρα κλαδιά των μηλιών· παρακολουθούσα με τα μάτια το ζωηρό πέταγμα των σπίνων κι έβλεπα τις καρδερίνες να τσιμπολογούν τα κεφαλάκια των ξερών κολλητσίδων για να βγάλουν τους στυφούς σπόρους. Από τα χωράφια έρχονταν σύννεφα γαλάζια, χνουδωτά, με πορφυρά κρόσια· αποκάτω, κοράκια βαρυπετούσαν προς το νεκροταφείο όπου βρίσκονταν οι φωλιές τους. 'Ηταν όμορφα, και δεν ξέρω γιατί όλα μου φαίνονταν πιο κατανοητά και πιο κοντινά από συνήθως.

Πότε-πότε, ο σύντροφός μου αναστέναζε βαθιά και με ρωτούσε:

– Είναι υπέροχα, έ, μικρέ μου; Βλέπεις... Δεν αιστάνεσαι την υγρασία, δεν κρυώνεις;

Ο ουρανός έγινε σκοτεινός· γύρω μας όλα φάνηκαν να πυκνώνουν, να πνίγονται στα υγρά σκοτάδια. Ο Καλή Δουλειά μου είπε:

– Λοιπόν, αρκετά! Πρέπει να γυρίσουμε...

Κοντά στα κάγκελα του κήπου σταμάτησε και μουρμούρισε:

– Η γιαγιά σου είναι θαυμάσια γυναίκα. Τι εκπληκτική που είναι η χώρα μας!

Με τα μάτια κλειστά, χαμογελώντας, απάγγειλε με σιγανή φωνή, αλλά πολύ ευδιάκριτα:

Αυτή 'ναι η τιμωρία του!
Υπακοή δεν όφειλε σε διαταγή κακούργα,
ουτ' έπρεπε να καλυφθεί με τη συνείδηση του άλλου!

– Να το θυμάσαι καλά αυτό, μικρέ μου!

Και τραβώντας με μαλακά μπροστά του, με ρώτησε:

– Ξέρεις να γράφεις;

– Όχι.

– Πρέπει να μάθεις. Όταν θα μάθεις, γράψε όσα σου διηγείται η γιαγιά σου· αυτό θα σου χρησιμέψει πολύ...

Ο Καλή Δουλειά έγινε φίλος μου. Από κείνη τη μέρα έμπαινα σπίτι του όποτε μου άρεσε. Καθόμουνα σε μια κασσόνα γεμάτη κουρέλια και μπορούσα να τον κοιτάζω που εργαζόταν. Έλειωνε μολύβι, ζέσταινε χαλκό· σφυρηλατούσε σιδερένιες λάμες πάνω σ' ένα μικρό αμόνι με ένα ελαφρό σφυρί που μου άρεσε η λαβή του· χρησιμοποιούσε επίσης μια ράσπα, πολλές λίμες, σμυρίγλι, πριόνι που η λάμα του ήταν ψιλή σα σύρμα· έκανε αδιάκοπα ζυγίσματα σε μια χάλκινη ζυγαριά εξαιρετικά ευαίσθητη. Έριχνε σε χοντρά λευκά κύπελλα διάφορα υγρά και τα κοίταζε που κάπνιζαν, ενώ το δωμάτιο γέμιζε με

μια αψιά οσμή... Με τα φρύδια ζαρωμένα, ξεφύλλιζε ένα χοντρό βιβλίο και μουρμούριζε κάτι δαγκώνοντας τα κόκκινα χείλη του ή σιγοτραγουδούσε με συρτή φωνή, λίγο βραχνιασμένη:

Ώ, ρόδο της Σαρόν...

– Τι φτιάχνεις;
– Κάτι, αδελφέ...
– Μα τι;
– Α! είναι βλέπεις δύσκολο να σου εξηγήσω...
– Ο παπούς λέει πως φτιάχνεις ίσως κίβδηλα νομίσματα.
– Ο παπούς σου;.. Χμ. Ε λοιπόν, λέει ανοησίες! Το χρήμα, αδελφέ, δεν έχει σημασία...
– Και το ψωμί, πως θα το αγοράσεις δίχως χρήματα;
– Αυτό ειν' αλήθεια, δεν μπορείς ν' αγοράσεις ψωμί χωρίς αυτό, έχεις δίκιο...
– Το βλέπεις! Ούτε κρέας μπορείς ν' αγοράσεις..
– Ναι, ούτε κρέας...

Άρχισε να γελα πολύ σιγά με τόση ευγένεια που με ξάφνιασε· έπειτα με γαργάλισε πίσω από τ' αυτί σα να ήμουνα κανένα γατάκι:

– Αδύνατο να κουβεντιάσω μαζί σου, φίλε μου. Κάθε φορά, με κολλάς στον τοίχο.. Θα κάναμε πιο καλά να σωπαίνουμε!

Μερικές φορές διέκοπτε την εργασία του κι ερχότανε να καθήσει πλάι μου. Κοιτάζαμε για ώρα πολλή από το παράθυρο την ψιλή βροχή που έπεφτε πάνω στις στέγες και στη χορταριασμένη αυλή· οι μηλιές έχαναν σιγά σιγά τη φυλλωσιά τους.

Ο Καλή Δουλειά τσιγκουνευότανε τα λόγια, μα αυτά που έλεγε είχανε πάντα ενδιαφέρον. Τις περισσότερες φορές, για να τραβήξει την προσοχή μου, με έσπρωχνε

ελαφρά με τον αγκώνα και μου υπόδειχνε μ' ένα κλείσιμο του ματιού αυτό που έπρεπε να προσέξω.

Μόνος, δε θα είχα ποτέ παρατηρήσει τίποτα το ιδιαίτερο στην αυλή, χάρη όμως στις σκουντιές και στα σύντομα λόγια του Καλή Δουλειά, όλα όσα έβλεπα αποχτούσαν μια σπουδαιότητα μοναδική και καρφώνονταν στη μνήμη μου. Μια περαστική γάτα στεκόταν μπρος σε μια λιμνούλα με ξάστερο νερό και, κοιτάζοντας τη μορφή της, σήκωνε το βελουδένιο ποδαράκι της σα για να χτυπήσει. Ο Καλή Δουλειά είπε σιγανά:

– Οι γάτες είναι περήφανες και κακόποτες...

Ο Μαμάι, ο πειτεινός με το χρυσόξανθο φτέρωμα, ήταν κουρνιασμένος στο φράχτη του κήπου και χτυπούσε τις φτερούγες του· κόντεψε να πέσει και, πειραγμένος, άρχισε να κακαρίζει με οργή, τεντώνοντας το λαιμό.

– Κάνει το σπουδαίο, ο στρατηγός, αλλά δεν είναι και πολύ πονηρός...

Ο Βαλέι προχωρούσε αδέξια μέσα στη λάσπη, με βαριά βήματα σα γέρικο άλογο. Το πρόσωπό του με τα πεταχτά μήλα φαινόταν σαν πρησμένο. Με μάτια μισόκλειστα, κοίταζε τον ουρανό· οι χλωμές αχτίδες του φθινοπωριάτικου ήλιου, πέφτοντας ίσια στο στήθος του, έκαναν ένα από τα χάλκινα κουμπιά του σακακιού του να στραφταλίζει. Ο Τάταρος στεκόταν και το πασπάτευε με τα παραμορφωμένα δάχτυλά του.

– Το θαυμάζει σα να είναι κανένα μετάλλιο...

★

Δεν άργησα να προσηλωθώ βαθιά στον Καλή Δουλειά. Δεν μπορούσα να κάμω χωρίς αυτόν, ούτε στις ώρες της πίκρας, όταν με είχαν προσβάλει, ούτε στις ώρες της χαράς. 'Ηταν σιωπηλός, αλλά δε μου απαγόρευε να λέω ό,τι μου περνούσε από το μυαλό, ενώ ο παπούς με σταματούσε αμέσως φωνάζοντας αυστηρά:

– Πάψε λοιπόν, καταραμένη ροκάνα!

Όσο για τη γιαγιά, ήταν τόσο πολύ γεμάτη από τις δικές της σκέψεις, που ήταν ανίκανη να δώσει την παραμικρή προσοχή στους άλλους.

Ο Καλή Δουλειά άκουγε πάντα τη φλυαρία μου με προσοχή και πότε-πότε μου αποκρινόταν χαμογελώντας:

– Ά, όχι, όχι, αδελφέ, αυτό δεν είναι αλήθεια. Είναι δική σου επινόηση...

Οι παρατηρήσεις του έπεφταν πάντα επίκαιρα, δε μιλούσε στα κουτουρού. Φαινόταν να βλέπει καθαρά όσα συμβαίνανε στην καρδιά μου και στο κεφάλι μου· μάντευε τα ανώφελα λόγια και τα ψέματα που θα έλεγα και, πριν ακόμα προλάβω να τα προφέρω, με έκοβε με έναν τόνο στοργικό:

– Λες ψέματα, αδελφέ!

Μερικές φορές έβαζα σε δοκιμασία τη μαντική του δύναμη· φανταζόμουνα κάποια περιπέτεια και την ιστορούσα σα να μου είχε συμβει στ' αλήθεια. Αλλά εκείνος, αφού με είχε ακούσει για λίγο, κουνούσε το κεφάλι με δυσπιστία:

– Αχ, μου λές ψευτιές, αδελφέ!

– Πως το ξέρεις;

– Ώ, το βλέπω ξεκάθαρα.

Συχνά, η γιαγιά με έπαιρνε μαζί της, όταν πήγαινε να πάρει νερό από την αντλία της πλατείας Σενάγια. Μια φορά, είδαμε πέντε κάτοικους της πόλης να ξυλοκοπούν ένα χωρικό: τον είχανε ρίξει καταγής και τον κακοποιούσαν με μανία, σα σκύλοι που είχαν ριχτεί σ' έναν όμοιό τους. Η γιαγιά άφησε κάτω τους κουβάδες της και, κραδαίνοντας το ραβδί όπου τους κρεμούσε στις δυο του άκρες, όρμησε κατά πάνω τους φωνάζοντας σε μένα:

– Εσύ φύγε!

Κυριευμένος όμως από φόβο, την ακολούθησα τρέ-

χοντας κι άρχισα να πετάω πέτρες σ' εκείνους τους κακούς ανθρώπους· η γιαγιά, από τη μεριά της, τους κεντούσε τα πλευρά με το ραβδί της και τους χτυπούσε στις πλάτες και στο κεφάλι. Άλλοι άνθρωποι μπήκαν στη μέση και έτρεψαν τους αντιπάλους μας σε φυγή· έπειτα η γιαγιά έπλυνε τις πληγές του χωρικού που το πρόσωπό του ήταν ποδοπατημένο.

Βλέπω ακόμη με αηδία εκείνο τον άνθρωπο που ούρλιαζε κι έβηχε, ζουλώντας με ένα βρώμικο δάχτυλο τη σπασμένη του μύτη, από όπου το αίμα τιναζόταν ίσαμε το πρόσωπο και το στήθος της γιαγιάς. Εκείνη φώναζε επίσης κι ένα τρέμουλο τη συγκλόνιζε ολάκερη.

Γυρνώντας στο σπίτι, έτρεξα στο δωμάτιο του Καλή Δουλειά για να του διηγηθώ τη σκηνή. Άφησε τη δουλειά του κι ήρθε και στάθηκε μπροστά μου· κράδαινε τη μεγάλη του λίμα σαν ξίφος και με κοίταζε προσεχτικά πάνω από τα γυαλιά του, με αυστηρό ύφος. Ξαφνικά με διέκοψε με πολλή σοβαρότητα:

– Θαυμάσια! Ακριβώς έτσι έγιναν τα πράγματα! Αναστατωμένος από ό,τι είχα δει, συνέχισα την αφήγησή μου, χωρίς να εκπλαγώ από τα λόγια του· αλλά εκείνος μ' αγκάλιασε κι άρχισε να βηματίζει στο δωμάτιο τρεκλίζοντας πότε-πότε:

– Περιττό να συνεχίσεις, μου λέει. Έχεις κιόλας πει όλα όσα χρειάζονταν, μικρέ μου. Καταλαβαίνεις; Όλα!

Σώπασα, πειραγμένος. Μα, καθώς το σκεφτόμουν, κατάλαβα με έκπληξη, που ακόμη τη θυμάμαι, πως ο Καλή Δουλειά με είχε σταματήσει ακριβώς στο σημείο που έπρεπε: δεν είχα πια τίποτα να πω.

– Μη σκέφτεσαι πάρα πολύ αυτά τα πράγματα. Προτιμότερο να μην τα θυμάσαι! πρόστεσε.

Μερικά από τα λόγια του έμελλε να με σημαδέψουν για όλη μου τη ζωή. Έτσι, μια μέρα, του μίλησα για τον εχθρό μου τον Κλιουσνίκωφ, ένα σωματώδικο αγόρι με

χοντρό κεφάλι, διάσημο καπετάν-φασαρία της Νέας Οδου· όταν χτυπιόμαστε, κανένας από τους δυο μας δεν κατάφερνε να νικήσει. Ο Καλή Δουλειά άκουσε προσεχτικά τι με βασάνιζε και μου εξήγησε:

– Γελιέσαι! Αυτό που εσύ νομίζεις για δύναμη δεν είναι καθόλου δύναμη· η αληθινή δύναμη είναι η ταχύτητα των κινήσεων. Όσο πιο γρήγορος είναι κανείς, τόσο πιο δυνατός είναι, καταλαβαίνεις;

Την επόμενη Κυριακή, προσπάθησα να παίξω γροθιές με περισσότερη γοργότητα και νίκησα εύκολα τον Κλιουσνίκωφ. Το γεγονός αυτό με παρακίνησε ν' ακούω ακόμη πιο προσεχτικά τα λόγια του Καλή Δουλειά.

– Πρέπει να μάθεις πως να πιάνεις τα πράγματα, καταλαβαίνεις; Αυτό είναι το δύσκολο.

Χωρίς να τα καταλάβαινα, συγκρατούσα υποσυνείδητα εκείνα τα λόγια, καθώς και άλλα ανάλογα. Τα συγκρατούσα γιατί, παρόλη τους την απλοϊκότητα, περικλείανε ένα ερεθιστικό μυστήριο: ποια γνώση χρειαζότανε λοιπόν, σκεφτόμουν, για να πιάσω μια πέτρα, ένα κομμάτι ψωμί, ένα κύπελλο, ένα σφυρί;

Στο σπίτι αγαπούσαν όλο και πιο λίγο τον Καλή Δουλειά. Ακόμη και ο γάτος της εύθυμης νοικάρισσάς μας, που ήταν τόσο αγαπησιάρης κι άφηνε να τον χαϊδεύει όλος ο κόσμος, δε σκαρφάλωνε ποτέ στα γόνατα του Καλή Δουλειά και δεν ερχόταν όταν εκείνος τον καλούσε με την πιο γλυκιά φωνή του. Χτυπούσα το ζώο, του τραβουσα τ' αυτιά για να το τιμωρήσω για τη στάση του και, κλαίγοντας σχεδόν, το ικέτευα να μη φοβάται το φίλο μου.

– Τα ρούχα μου μυρίζουν οξύ, γι' αυτό με αποφεύγει ο γάτος, έλεγε ο Καλή Δουλειά.

Αλλά εγώ ήξερα πως όλος ο κόσμος, ακόμη κι η γιαγιά, έβρισκε σ' αυτό το γεγονός άλλες εξηγήσεις, εχθρικές γι' αυτόν, άδικες και οδυνηρές.

– Γιατί χώνεσαι ολοένα στο δωμάτιό του; με ρωτούσε η γιαγιά με θυμό. Φυλάξου! Ένας Θεός ξέρει τι μπορεί να σου μάθει...

Και κάθε φορά που ο παπούς, αυτή η γριά-αλεπού, μάθαινε πως είχα κάμει επίσκεψη στον οικότροφό μας, με παρατηρούσε αυστηρά.

Φυσικά, δεν έλεγα στον Καλή Δουλειά ότι μου απαγόρευαν να τον συναναστρέφομαι, αλλά του έλεγα ειλικρινά τι σκέφτονταν για κείνον στο σπίτι:

– Η γιαγιά σε φοβάται· λέει πως είσαι μάγος. Ο παπούς επίσης πιστεύει πως είσαι εχθρός του Θεού και δημόσιος κίνδυνος...

Κουνούσε το κεφάλι του σα για να διώξει μια μύγα· ένα χαμόγελο φώτιζε το χλωμό του πρόσωπο που κοκκίνιζε ελαφρά. Η καρδιά μου σφιγγόταν γι' αυτό και τα δάκρυα μου θόλωναν την όραση.

– Το καταλαβαίνω πολύ καλά, έλεγε σιγανά. Είναι θλιβερό, έ;

– Ναι.

– Είναι θλιβερό, αδελφέ μου...

★

Τελικά, κατάφεραν να απαλλαγούν απ' αυτόν.

Μια μέρα, όταν έφτασα στο δωμάτιό του μετά το κολλατσιό, τον βρήκα καθισμένον κατάχαμα να ταχτοποιεί τα πράγματά του μέσα σε κασσόνες, σιγομουρμουρίζοντας το σκοπό του Ρόδου της Σαρόν.

– Πρέπει να πούμε αντίο, αδελφέ· φεύγω...

– Γιατί;

Με κοίταξε καρφωτά:

– Δεν ξέρεις; Χρειάζονται το δωμάτιο για τη μητέρα σου...

– Ποιος σου το είπε;

– Ο παπούς σου...

– Είναι ψεύτης!

Ο Καλή Δουλειά μ' έπιασε από το χέρι και με τράβηξε κοντά του. Όταν κάθησα καταγής, μου μίλησε ήρεμα:

– Μη θυμώνεις! Πίστεψα ότι το ήξερες και ότι δε μου είχες πει τίποτα· έβρισκα πως αυτό δεν ήταν καλό....

Για κάποιο λόγο ένοιωθα πληγωμένος και στενοχωρημένος, μα δεν ήξερα ποιον.

– Άκουσε, μουρμούρισε χαμογελώντας. Το θυμάσαι που σου είχα πει να μην έρθεις πια στο δωμάτιό μου;

Επιδοκίμασα με το κεφάλι.

– Αυτό σε είχε πειράξει, έ;

– Ναι...

– Αλλά εγώ, αδελφέ, δεν ήθελα να σε πληγώσω. Ήξερα μόνο πως αν γινόμασταν φίλοι, θα σε μάλωναν. Δεν είχα δίκιο; Καταλαβαίνεις τώρα γιατί σου το είχα πει;

Μιλούσε σαν παιδί, σα να είχε την ίδια ηλικία με μένα, και τα λόγια του με γέμιζαν με μια πελώρια χαρά. Μου φάνηκε πως από καιρό, από την αρχή, τα είχα καταλάβει όλα και του είπα:

– Είναι τώρα πολύς καιρός που έχω καταλάβει.

– Έ, νάτο λοιπόν, αδελφέ, αυτό είναι!...

Μια αβάσταχτη θλίψη μου έσφιγγε την καρδιά:

– Γιατί δε σ' αγαπά κανείς εδώ;

Μ' αγκάλιασε, μ' έσφιξε πάνω του και μου απάντησε μισοκλείνοντας τα μάτια:

– Είμαι ένας ξένος σ' αυτό το σπίτι. Καταλαβαίνεις; Να, αυτό είναι. Δεν είμαι σαν αυτούς...

Τον τίναξα από το μανίκι, μην ξέροντας τι ν' αποκριθώ ούτε πως να εκφράσω αυτό που ένοιωθα.

– Μη στενοχωριέσαι, ξανάπε, και πρόστεσε πολύ σιγανά, στο αυτί μου: και προπαντός δεν πρέπει να κλαις...

Αλλά τα δάκρυα κυλούσαν κάτω από τα γυαλιά του με τα θαμπά τζάμια.

Έπειτα, όπως συνήθως, μείναμε για πολύ καθισμένοι

σιωπηλοί· ανταλλάσσαμε μόνο κατά διαστήματα μερικά σύντομα λόγια.

Το βράδι, αποχαιρέτησε τελικά όλο τον κόσμο, μ' έσφιξε πολύ δυνατά στην αγκαλιά του κι έφυγε. Βγήκα στο δρόμο και τον κοίταζα να ξαμακραίνει με τραντάγματα πάνω στην άμαξα καθώς οι ρόδες της σκόνταφταν στους παγωμένους σβώλους του δρόμου.

Ευθύς μετά την αναχώρησή του, η γιαγιά βάλθηκε να πλένει και να καθαρίζει το δωμάτιο που εκείνος είχε αφήσει βρώμικο. Διέτρεχα επίτηδες το δωμάτιο προς κάθε κατεύθυνση για να ενοχλώ τη γιαγιά στη δουλειά της.

– Πήγαιν' από δω, φώναζε εκείνη, όταν σκουντούσε πάνω μου.

– Γιατί τον διώξατε;

– Πάψε, γιατί...

– Είσαστε όλοι ηλίθιοι, αναφώνησα.

Τότε η γιαγιά με χτύπησε με το βρεγμένο σφουγγαρόπανο:

– Τρελλάθηκες, παλιόπαιδο!

Εγώ συνέχισα:

– Όχι εσύ, αλλά οι άλλοι.

Ωστόσο εκείνη δεν ηρέμησε.

Το βράδι, την ώρα του φαγητού, ο παπούς δήλωσε:

– Δόξα τω Θεώ, ξεκουμπίστηκε! Κάθε φορά που τον έβλεπα, ήταν σα να μου έδιναν μια μαχαιριά στην καρδιά κι έλεγα από μέσα μου: «Πρέπει οπωσδήποτε ν' απαλλαγώ από δαύτον!».

Από τη λύσσα μου έσπασα το κουτάλι μου και για μιαν ακόμη φορά τιμωρήθηκα κατάλληλα.

Έτσι τέλειωσε η φιλία μου με τον Καλή Δουλειά. 'Ηταν ο πρώτος που συνάντησα από τους αναρίθμητους ανθρώπους που νοιώθουν ξένοι μέσα στην ίδια τους τη χώρα και που, ωστόσο, είναι οι καλύτεροι ανάμεσά μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9.

Έχω την εντύπωση ότι στα παιδικά μου χρόνια ήμουν σα μια κυψέλη, όπου διάφοροι άνθρωποι, απλοί και σκοτεινοί, προσκόμιζαν, όπως οι μέλισσες, το μέλι της εμπειρίας τους και των ιδεών τους πάνω στη ζωή· καθένας απ' αυτούς, με τον τρόπο του, πλούτιζε την ψυχή μου. Συχνά, αυτό το μέλι ήταν ακάθαρτο και πικρό, μα τι σημασία έχει, κάθε γνώση είναι ένα πολύτιμο λάφυρο.

Μετά την αναχώρηση του Καλή Δουλειά, έπιασα φιλία με τον μπαρμπα-Πιότρ. Ξεραγκιανός, καθαρός και περιποιημένος, έμοιαζε με τον παπού, αλλά ήταν πιο κοντός και πιο λεπτός από κείνον· θά 'λεγες πως ήταν ένας νεαρός που, για να διασκεδάσει, είχε μεταμφιεστεί σε γέρο. Το πρόσωπό του, όπου διασταυρώνονταν οι ρυτίδες, μου θύμιζε κόσκινο· ανάμεσα στις λεπτές πτυχές του δέρματος, τα ζωηρά και πρόσχαρα μάτια του, με το κιτρινωπό ασπράδι, έμοιαζαν να χοροπηδούν σαν καναρίνια στο κλουβί. Τα γκρίζα μαλλιά του ήταν κατσαρά και το γενάκι του ήταν κι αυτό σγουρό. Όταν κάπνιζε την πίπα του, ο καπνός, γκρίζος σαν τα μαλλιά του, ανέβαινε σε ελικοειδείς τουλούπες. Η ομιλία του ήταν κι αυτή στριφογυριστή, ποικιλμένη με ρητά. Μόλο που η βουγγουνιστή φωνή του φαινόταν φιλική και ευγενική, είχα πάντα την εντύπωση ότι κορόιδευε με όλο τον κόσμο.

— Ήμουν ακόμη πολύ μικρός, διηγόταν, όταν η καλή μου αφέντρα, η κόμισσα Τατιάνα Αλεξέγεβνα, αποφάσισε πως θα γινόμουν σιδεράς. Λίγο καιρό αργότερα,

άλλαξε γνώμη: «Θα είσαι ο βοηθός του κηπουρού!». Εντάξει, όπως θέλετε! Μα δε βαριέσαι, ό,τι και να κάνει ο μουζίκος ποτέ δεν είναι ευχαριστημένοι απ' αυτόν. Και να σου μια μέρα που μου λέει: «Πετρούσκα, θα πας στο ψάρεμα!». Εμένα το ίδιο μου έκανε, εντάξει, πάω για ψαράς... Μα δεν είχα καλά-καλά πάρει μια γεύση αυτής της δουλειάς και υποχρεώθηκα να ειπώ αντίο στα ψάρια· μ' έστειλαν στην πόλη σαν αμαξά. Και πάλι εγώ, εντάξει: αμαξάς είπατε; αμαξάς κι ό,τι άλλο θέλετε. Αλλά δεν είχε άλλο· δεν είχαμε πια τον καιρό να αλλάξουμε, η κυρά μου κι εγώ, γιατί ήρθε η χειραφέτηση*. Έμεινα με τ' άλογό μου· και μέχρι σήμερα ακολουθώ το άλογο αντί για την κόμισσα...

Αυτό το άλογο ήταν πολύ γέρικο· θα έλεγε κανείς πως από άσπρο που ήταν στην αρχή, κάποιος μεθυσμένος εργάτης έπιασε και το πασάλειψε με μπογιές, μα δεν είχε προλάβει ν' αποτελειώσει το έργο του. Τα πόδια του ήτανε στραβά και μπαλωματιάρικα· το κοκκαλιάρικο κεφάλι του με τα θολά μάτια κρεμόταν θλιβερά, προσκολλημένο στον κορμό του με πεταχτές φλέβες κι ένα κομμάτι μαδημένο δέρμα. Ο μπαρμπα-Πιότρ φερόταν στο άλογό του με πολύ σεβασμό, δεν το χτυπούσε ποτέ και το αποκαλούσε Τάνια**.

Ο παπούς τον ρώτησε μια μέρα:

– Δίνεις σ' αυτό το ζώο χριστιανικό όνομα;

– Εγώ, Βασίλη Βασίλιεβιτς; Καθόλου, αποκρίθηκε. «Τάνια» δεν είναι χριστιανικό όνομα – το χριστιανικό όνομα είναι Τατιάνα.

Ο μπαρμπα-Πιότρ είχε κάποια μόρφωση· ήταν πολύ γερός στην Αγία Γραφή και συζητούσε αδιάκοπα με τον παπού: φιλονεικούσαν για το ποιος ήταν ο πιο άγιος από

---

* Εννοεί τη χειραφέτηση των δούλων (1861).

** Υποκοριστικό του Τατιάνα.

όλους τους αγίους. Και οι δυο συναγωνίζονταν σε αυστηρότητα για να καταδικάσουν τους αμαρτωλούς της Παλαιάς Διαθήκης και καταφέρονταν ιδιαίτερα κατά του Αβεσαλώμ. Μερικές φορές η συζήτησή τους είχε για θέμα τη γραμματική: αναρωτιούνταν ποιοι τύποι της εκκλησιαστικής σλαβονικής έπρεπε να χρησιμοποιούνται σε ορισμένες προσευχές.

– Εσύ έχεις τη γνώμη σου κι εγώ τη δική μου! αναφωνούσε ο παπούς, κόκκινος από οργή, κι επαναλάβαινε με κοροϊδευτικό τόνο τις διατυπώσεις του μπαρμπα-Πιότρ.

Αυτός όμως, τυλιγμένος μέσα σ' ένα σύννεφο καπνού, απαντούσε πονηρά:

– Δε βλέπω σε τι ο δικός σου τρόπος προσευχής είναι πιο ευχάριστος στο Θεό από το δικό μου! Ακούγοντάς σε, σκέφτεται ίσως: «Μπορείς να προσεύχεσαι όπως θέλεις, έτσι κι αλλοιώς δεν αξίζεις και πολύ!».

– Πήγαινε, Αλέξη, μου φώναζε ο παπούς φουρκισμένος και τα πράσινα μάτια του πετούσαν αστραπές.

Ο Πιότρ αγαπούσε πολύ την καθαριότητα και την τάξη. Όταν διέσχιζε την αυλή, απόσπρωχνε πάντα με το πόδι τα πελεκούδια, τα συντρίμμια από βάζα ή τα κόκκαλα που βρίσκονταν στο δρόμο του, λέγοντας:

– Αυτά δε χρησιμεύουν σε τίποτα κι εμποδίζουν!

Ήταν πολυλογάς και φαινότανε καλός και πρόσχαρος· πότε-πότε όμως τα μάτια του γίνονταν κατακόκκινα, θολά και στυλά σαν νεκρού. Τότε καθότανε σε μια σκοτεινή γωνιά, συμμαζεμένος σφιχτά, σκυθρωπός και βουβός σαν τον ανεψιό του.

– Τι τρέχει, μπαρμπα-Πιότρ;

– Μην πλησιάζεις! αποκρινόταν με υπόκωφη κι αυστηρή φωνή.

★

Σ' ένα σπιτάκι του δρόμου μας είχε εγκατασταθεί ένας

κύριος που είχε ένα λούπο* στο μέτωπο. Αυτός ο άνθρωπος είχε μια παράξενη μανία: τις γιορτές καθόταν στο παράθυρό του και με το ντουφέκι του πυροβολούσε τους σκύλους, τις γάτες, τις κότες, τις κουρούνες, ακόμη και τους διαβάτες που δεν του άρεσαν. Μια μέρα, ο Καλή Δουλειά δέχτηκε στα πισινά μια χούφτα σκάγια· τα ψιλά μολύβια δεν πέρασαν το δερμάτινο σακάκι του, αλλά μερικά απ' αυτά χώθηκαν στην τσέπη του, και θυμάμαι το νοικάρη μας που εξέταζε με πολλή προσοχή τα γαλαζόμαυρα σκάγια μέσα από τα γυαλιά του. Ο παπούς τον συμβούλεψε να υποβάλει μήνυση, αλλά ο Καλή Δουλειά πέταξε τα σκάγια σε μια γωνιά της κουζίνας και είπε:

– Δεν αξίζει τον κόπο.

Μιαν άλλη φορά, ο σκοπευτής σκάγιασε τη γάμπα του παπού· εκείνος θύμωσε, κατάφυγε στον ειρηνοδίκη και προσπάθησε να συγκεντρώσει και τ' άλλα θύματα της γειτονιάς, καθώς και μάρτυρες. Αλλά ο κύριος εξαφανίστηκε ξαφνικά.

Κάθε φορά που ακούγονταν ντουφεκιές στο δρόμο, ο μπαρμπα-Πιότρ, αν βρισκόταν στο σπίτι, φορούσε βιαστικά ένα γκρίζο, ξεθωριασμένο κασκέτο με πλατύ γείσο, που το έβαζε τις Κυριακές, κι έβγαινε τρεχάτος. Με τα χέρια κρυμμένα πίσω, κάτω από το καφτάνι* του, που ανασηκωνόταν σαν ουρά πετεινού, με την κοιλιά να προεξέχει, προχωρούσε ποζάτος στο πεζοδρόμιο. Περνούσε μπροστά από το σκοπευτή, ξαναγύριζε πίσω, και πάλι προχωρούσε... Όλοι οι ένοικοι του σπιτιού μας στέκονταν στην αυλόθυρα, ενώ στο παράθυρο παρουσιαζόταν η γαλαζωπή φάτσα του στρατιωτικού και το στρογγυλό κεφάλι της γυναίκας του. Άνθρωποι πρόβαλλαν

* Σάρκωμα.

* Μακρύ πανωφόρι που το σφίγγουν στη μέση.

επίσης κι από την αυλή των Μπέτλενγκ. Μόνο το γκρίζο σπίτι των Οβσιάννικωφ έμενε νεκρό, κανείς δε φαινόταν εκεί.

Μερικές φορές, ο μπαρμπα-Πιότρ περιπατούσε χωρίς επιτυχία: σίγουρα ο κυνηγός θεωρούσε πως αυτό το θήραμα δεν άξιζε τη ντουφεκιά. Άλλες μέρες όμως, αντηχούσαν απανωτά δυο πυροβολισμοί:

– Μπαμ, μπαμ!

Ο μπαρμπα-Πιότρ, χωρίς να ταχύνει το βήμα, ξαναρχότανε σε μας και δήλωνε με πολλή ικανοποίηση:

– Μου σκάγιασε την κάπα!

Μια φορά, τα σκάγια τον πήρανε στην πλάτη και στο λαιμό. Η γιαγιά, καθώς του τα έβγαζε με μια βελόνα, τον μάλωνε:

– Γιατί εξερεθίζεις αυτόν τον άγριο; Κι αν σου έβγαζε κανένα μάτι;...

– Δεν υπάρχει κίνδυνος, Ακουλίνα Ιβάνοβνα, απάντησε ο Πιότρ με συρτή φωνή και περιφρονητικό ύφος. Δεν ξέρει σημάδι αυτός...

– Μα γιατί τον ενθαρρύνεις;

– Τον ενθαρρύνω, εγώ; Θέλω μόνο να τον πικάρω αυτόν τον κύριο...

Και, εξετάζοντας στη χούφτα του τα σκάγια που του είχε βγάλει η γιαγιά, ξανάπε:

– Δεν ξέρει καθόλου σημάδι! Λοιπόν ακούστε, μια φορά η κυρά μου, η κόμισσα Τατιάν* Αλεξέγεβνα, διάλεξε για σύζυγο, για ένα διάστημα – γιατί ελόγου της άλλαζε σύζυγο όπως άλλαζε καμαριέρη – διάλεξε λοιπόν ένα στρατιωτικό που τον έλεγαν Μαμόντ Ίλιτς. Αχ, αυτός ναι, ήξερε σημάδι! Και πάντα με σφαίρα, γιαγιά, όχι

---

* Το όνομα Τατιάν δεν υπάρχει· είναι η αρσενική μορφή που θα αντιστοιχούσε στο γυναικείο όνομα Τατιάνα (κάτι σαν: Τατιάνος)· απ' αυτό και η ερώτηση του παιδιού.

αλλοιώς! Τοποθετούσε τον Ινιάσκα το χαζό στα σαράντα βήματα τουλάχιστο και του κρεμούσε στη ζώνη μια μποτίλια που κρεμόταν ανάμεσα στα ανοιχτά σκέλια του· ο Ινιάσκα χαχάνιζε, ο ηλίθιος, μ' αυτό το παιχνίδι. Ο Μαμόντ Ίλιτς σημάδευε με το πιστόλι του και νταν! η μπουκάλα γινότανε θρύψαλλα. Μόνο, μια φορά, ο Ινιάσκα έκαμε μια κίνηση, τον τσίμπησε ίσως κάποια μύγα, και δέχτηκε τη σφαίρα στο γόνατο, ακριβώς πάνω στην επιγονατίδα! Κάλεσαν το γιατρό, του έκοψε το πόδι και το θάψανε... Μάλιστα!

– Και ο Ινιάσκα;

– Γι' αυτόν δεν έτρεχε τίποτα. Ένας ηλίθιος δεν έχει ανάγκη ούτε από πόδια ούτε από χέρια, τον τρέφει η βλακεία του. Όλος ο κόσμος αγαπά τους ηλίθιους, γιατί δεν κάνουν κακό σε κανένα. Λένε: ο κλητήρας και ο γραφιάς δεν είναι επικίνδυνοι όταν είναι βλάκες...

Οι ιστορίες αυτού του είδους δεν προκαλούσαν καμιά έκπληξη στη γιαγιά· ήξερε κι η ίδια δεκάδες από δαύτες. Αλλά εγώ ανατρίχιαζα και ρωτούσα τον Πιότρ:

– Ένας κύριος μπορεί στ' αλήθεια να σκοτώσει κάποιον;

– Γιατί όχι; Μπορεί και παραμπορεί. Οι κύριοι σκοτώνονται ακόμη και συναμετάξυ τους. Μια μέρα, ένας ουλάνος* που είχε έρθει στης Τατιάν Αλεξέγιεβνας τσακώθηκε με τον Μαμόντ. Αμέσως τράβηξαν τα πιστόλια τους, πήγαν στο πάρκο, κι εκεί, μέσα στην αλλέα, κοντά στο τέλμα, ο ουλάνος έριξε στο Μαμόντ και του φύτεψε μια σφαίρα στο συκώτι! Ο Μαμόντ πήρε το δρόμο για το Νεκροταφείο κι ο ουλάνος για τον Καύκασο· κι όλα αυτά χωρίς χρονοτριβή! Όταν λοιπόν αυτά γίνονται μεταξύ τους, περιττό να μιλήσουμε για το πως φέρνονται στους χωρικούς και στους άλλους! Ξέρεις, δε σκοτίζονται και πολύ για τους ανθρώπους, τώρα που δεν είναι πια περι-

---

ειοος λογχοφόρου.

ουσία τους* . Άλλοτε, ωστόσο, ήταν πιο προσεχτικοί!

– Εμένα μου λες... Τότε ήταν που δε νοιάζονταν καθόλου, παρατήρησε η γιαγιά.

Ο μπαρμπα-Πιότρ συμφωνούσε:

– Αυτό ειν' αλήθεια. 'Ηταν περιουσία τους, αλλά δεν τη λογάριαζαν και πολύ...

Κάτι δε μ' άρεσε στον μπαρμπα-Πιότρ. Ωστόσο ήταν ευγενικός μαζί μου· μου έδειχνε περισσότερη καλωσύνη από όσο στους μεγάλους και δεν απόφευγε το βλέμμα μου. Όταν φίλευε όλο τον κόσμο με την αγαπημένη του μαρμελάδα, έβαζε ένα στρώμα πιο παχύ στη φέτα μου. Μου έφερνε από την πόλη εφτάζυμα γλυκόψωμα και πίττες από ξερούς καρπούς. Μου μιλούσε πάντα σοβαρά και με γλυκιά φωνή:

– Λοιπόν, τι θα γίνεις σα μεγαλώσεις, ανθρωπάκι μου; Στρατιώτης ή δημόσιος υπάλληλος;

– Στρατιώτης!

– Πολύ ωραία. Τώρα οι στρατιώτες καλοπερνούν. Αλλά και παπάς δε θα ήταν καθόλου άσχημα· το μόνο που θα 'χεις να κάνεις είναι να ξεφωνίζεις κάθε τόσο: «Κύριε ελέησον! Κύριε ελέησον!», κι αυτό ειν' όλο! Είναι πολύ πιο εύκολο παρά να είσαι στρατιώτης. Αλλά το πιο καλό απ' όλα είναι να είσαι ψαράς, δε χρειάζεται να ξέρεις τίποτα, αρκεί να συνηθίσεις λίγο τη δουλειά...

Μιμόταν με διασκεδαστικές κινήσεις τα καμώματα των ψαριών γύρω από το δόλωμα, τα τινάγματα που έκαναν οι πέρκες, οι κυπρίνοι και τ' άλλα ποταμόψαρα, όταν δάγκωναν τ' αγκίστρι.

Μερικές φορές μου έλεγε, σαν παρηγοριά:

– Δεν είσαι ευχαριστημένος όταν σε μαστιγώνει ο παπούς σου; Έ λοιπόν έχεις άδικο, φιλαράκο μου· αυτό το κάνει για το καλό σου. Εξ άλλου, αυτά τα χτυπήματα είναι παιδιάστικα. Έπρεπε να σε μαστιγώσει η Τατιάν

---

* Υπαινιγμός στη χειραφέτηση του 1861.

Αλεξέγιεβνα, για να δεις τι θα πει μαστίγωμα! Είχε μάλιστα άνθρωπο ειδικά γι' αυτή τη δουλειά, Χριστόφορο τον έλεγαν. Ήξερε τόσο καλά τη δουλειά του που οι νοικοκυραίοι της περιοχής έλεγαν συχνά στην κυρά μου: «Στείλτε μας λοιπόν τον Χριστόφορό σας για να μαστιγώσει τους ανθρώπους μας, Τατιάνα Αλεξέγιεβνα!». Κι ελόγου της δεχόταν.

Διηγόταν πως η αφέντρα του, φορώντας μια ρόμπα από λεπτή μουσελίνα κι ένα ελαφρό μπλέ-σιέλ κεφαλομάντηλο, θρονιαζόταν σε μια κόκκινη πολυθρόνα στο μικρό κεφαλόσκαλο με τα κολονάκια για να κοιτάζει τον Χριστόφορο που μαστίγωνε τις χωρικές και τους χωρικούς. Αναθυμόταν αυτή τη σκηνή χωρίς μνησικακία και δεν παράλειπε καμιά λεπτομέρεια.

– Αυτός ο Χριστόφορος, μικρέ μου φίλε, ήταν από την περιοχή του Ριαζάν, αλλά θα έλεγες πως ήταν Τσιγκάνος ή Χαχόλος*: μουστάκες ίσαμε τ' αυτιά και μούτρο γαλαζωπό, γιατί ξύριζε τα γένεια του. Δεν ξέρω αν ήταν ηλίθιος, ή παρίστανε τον ηλίθιο για να τον αφήνουν ήσυχο. Συχνά, στην κουζίνα, έριχνε νερό σ' ένα κύπελλο, έπιανε μια μύγα, μια κατσαρίδα ή ένα σκαθάρι και τα έπνιγε αργά-αργά μ' ένα ξυλάκι. Ή ακόμη έπνιγε τις ψείρες που έπιανε στον κόρφο του.

Ήξερα κάμποσες τέτοιες ιστορίες που μου τις είχαν διηγηθεί ο παπούς και η γιαγιά. Όλες αυτές οι ιστορίες είχανε κάτι κοινό: σε καθεμιά απ' αυτές, βασάνιζαν έναν άνθρωπο, τον χλεύαζαν, τον κυνηγούσαν... Τελικά μπούχτιζα και ζητούσα από τον αμαξά:

– Διηγήσου μου λοιπόν κάτι άλλο!

Οι ρυτίδες του συγκλίνανε προς το στόμα, έπειτα ανηφόριζαν προς τα μάτια, αλλά δεχόταν:

– Εντάξει! Αφού ποτέ δεν είσαι ικανοποιημένος, άκου μιαν άλλη. Είχαμε ένα μάγερα....

* Ρωσικό παρατσούκλι για τους Ουκρανούς.

– Ποιος τον είχε; Που ήταν αυτός;

– Στης κόμισσας Τατιάν Αλεξέγιεβνας.

– Γιατί τη λες Τατιάν;* Άντρας ήτανε;

Ο Πιότρ έσκαζε ένα μικρό γελάκι.

– Όχι. Κυρία ήτανε βέβαια, αλλά είχε μουστακάκι, ένα μαύρο μουστακάκι· ήτανε Γερμανίδα, μια Γερμανίδα πολύ μελαχροινή· αυτοί εκεί οι άνθρωποι μοιάζουνε με νέγρους... Αλλ' ας ξαναγυρίσουμε στο μάγερα. Είναι μια διασκεδαστική ιστορία...

Σ' εκείνη τη «διασκεδαστική ιστορία» γινόταν λόγος για ένα μάγερα που δεν είχε πετύχει ένα μπουρέκι. Για να τον τιμωρήσουν, τον ανάγκασαν να φάει το μπουρέκι του ολάκερο μόνος του μονοκοπανιά· ο άνθρωπος αρρώστησε.

Θύμωσα:

– Αυτό δεν είναι καθόλου αστείο!

– Μα τότε ποιο ειν' αστείο; Πες μου!

– Δεν ξέρω....

– Τότε, σώπα!

Και συνέχιζε ν' αραδιάζει τις ιστορίες του όπως μια αράχνη πλέκει ατέλειωτα τον ιστό της.

Μερικές φορές, τις γιορτές, έρχονταν να μας επισκεφτούν τα δυο μου ξαδέρφια, ο Σάσα, ο γιος του Μιχαήλ και ο γιος του Ιάκωβου· ο ένας πάντοτε θλιμμένος και νωθρός, κι ο άλλος περιποιημένος κι ενήμερος σε όλα. Μια μέρα που κάναμε κι οι τρεις βόλτες πάνω στις σκεπές των αμαξοστάσιων, είδαμε στην αυλή των Μπέτλενγκ έναν κύριο με πράσινη ρεντιγκότα φοδραρισμένη με γούνα. Καθισμένος πάνω σ' ένα σωρό ξύλα, κοντά στον τοίχο, έπαιζε με κάτι μικρά σκυλιά· ήταν ξεσκούφωτος κι έβλεπες το γυμνό, κιτρινωπό κρανίο του. Ένα από τα ξαδέρφια μου πρότεινε να κλέψουμε ένα σκυλάκι, κι αμέσως καταστρώσαμε ένα πολύ έξυπνο σχέδιο: τα ξαδέρφια μου θα κατέβαιναν στο δρόμο και από εκεί θα

πήγαιναν στην αυλόθυρα των Μπέτλενγκ· εγώ θα τρόμαζα τον κύριο και, όταν αυτός θα το έβαζε στα πόδια, οι δυο Σάσα θα ορμούσαν στην αυλή και θ' άρπαζαν το σκυλάκι.

– Ναι, αλλά με ποιον τρόπο θα τον τρόμαζα;

Ο ένας από τους εξαδέλφους μου πρότεινε:

– Να τον φτύσεις στο κεφάλι!

Ήτανε μήπως τόσο μεγάλο αμάρτημα να φτύσει κανείς στο κεφάλι κάποιου; Εγώ ο ίδιος είχα διαπιστώσει πολλές φορές ότι μπορούσε κανείς να διαπράξει σοβαρότερα παραπτώματα· γι' αυτό εκτέλεσα ευσυνείδητα το έργο που μου ανάθεσαν.

Επακολούθησε μεγάλος σαματάς· δημιουργήθηκε αληθινό σκάνδαλο. Μια ολάκερη στρατιά από άντρες και γυναίκες, μ' επικεφαλής ένα νέο και ωραίο αξιωματικό, βγήκαν από το σπίτι και καταλάβανε την αυλή μας. Τη στιγμή του εγκλήματος, τα ξαδέρφια μου περιπατούσαν ήσυχα στο δρόμο, αγνοώντας τα πάντα – έτσι τουλάχιστον είπαν – για το τρομερό μου κακούργημα· έτσι, θα μαστιγωνόμουνα μόνον εγώ από τον παπού. Με τον τρόπο αυτό δόθηκε πλήρης ικανοποίηση σ' όλους τους νοικάρηδες του σπιτιού των Μπέτλενγκ.

Μετά την τιμωρία, πλάγιαζα στο πατάρι της κουζίνας, όταν ο μπαρμπα-Πιότρ σκαρφάλωσε να με δει. Φορούσε τα κυριακάτικά του και φαινόταν πολύ χαρούμενος.

– Αυτό που σκέφτηκες, φίλε μου, ήταν πολύ έξυπνο, μου ψιθύρισε. Καλά του έκανες αυτού του γερο-τράγου, του άξιζε! Θά 'πρεπε να φτύσει κανείς όλους τους ανθρώπους του είδους του! Ή καλύτερα να πετάξει πέτρες πάνω στις σάπιες νεροκολοκύθες τους!

Ξανάφερνα στο νου μου το στρογγυλό, άτριχο και παιδικό πρόσωπο του κυρίου. Είχε γαβγίσει σιγά και παραπονιάρικα, σαν κουτάβι, καθώς πασπάτεψε το μαδημένο κρανίο του με τα λεπτά του χέρια. Σ' αυτή την

ανάμνηση ένοιωσα μιαν αβάσταχτη ντροπή κι άρχισα να μισώ τα ξαδέρφια μου. Αλλά τα ξέχασα όλα αυτά μόλις είδα από κοντά το ρυτιδωμένο και τρεμάμενο πρόσωπο του αμαξά: είχε μια τρομαχτική και αποκρουστική έκφραση, σαν εκείνη του παπού όταν με μαστίγωνε.

– Φύγε! φώναξα, σπρώχνοντας τον Πιότρ με χέρια και με πόδια.

Εκείνος άρχισε να χαχανίζει, μου έκλεισε το μάτι και κατέβηκε από το πατάρι.

Από τότε δέν είχα πια όρεξη να του μιλώ. Τον απόφευγα και συνάμα πρόσεχα τις κινήσεις του· Βρισκόμουν σ' επιφυλακή απέναντί του: θα έλεγε κανείς ότι περίμενα αόριστα κάτι.

Λίγο καιρό αργότερα, μου συνέβηκε ακόμη μια περιπέτεια. Από πολύ καιρό, η ειρηνική κατοικία των Οβσιάννικωφ κέντριζε την περιέργειά μου· μου φαινόταν πως εκείνο το γκρίζο σπίτι έκρυβε μια ζωή παράξενη, γεμάτη μυστήριο, σαν εκείνα των παραμυθιών.

Στο σπίτι των Μπέτλενγκ έκαναν μια ζωή θορυβώδικη και χαρούμενη· μέσα εκεί ήταν κάμποσες όμορφες κυρίες που δέχονταν αξιωματικούς και φοιτητές· γελούσαν πάντα, ξεφώνιζαν, τραγουδούσαν, έπαιζαν μουσική... Ακόμη και η φάτσα του σπιτιού ήταν χαρωπή, τα τζάμια των παραθύρων λαμποκοπούσαν κι άφηναν να φαίνονται στο εσωτερικό πράσινα φυτά και άνθη με ζωηρά και ποικίλα χρώματα. Ο παπούς δεν αγαπούσε εκείνο το σπίτι. Έλεγε πως όλοι όσοι έμεναν σ' αυτό ήταν «αιρετικοί και ασεβείς»· όσο για τις κυρίες, τους έδινε ένα χυδαίο όνομα που ο μπαρμπα-Πιότρ μου εξήγησε μια μέρα το νόημά του με χοντροειδή τρόπο και πονηρή χαρά.

Αντίθετα, ο παπούς έτρεφε μεγάλη εκτίμηση για το αυστηρό και σιωπηλό σπίτι των Οβσιάννικωφ.

Εκείνο το σπίτι ήταν αρκετά ψηλό, μόλο που περιλάβαινε μόνο ένα ισόγειο. Απλωνόταν στο μάκρος μιας

αυλης καθαρής και σκεπασμένης με χλόη· στο μέσο βρισκόταν ένα πηγάδι που πάνω του υπήρχε μια μικρή στέγη στηριγμένη σε δυο στύλους. Η κατοικία έμοιαζε σα να είχε παραμερίσει από το δρόμο για ν' αποφεύγει τα βλέμματα. Τα τρία της στενά κι αψιδωτά παράθυρα βρίσκονταν πολύ ψηλά πάνω από το έδαφος και τα θολά τζάμια τους έπαιρναν στον ήλιο όλα τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Αντίκρυ, από την άλλη μεριά της αυλόπορτας, υψωνόταν μια προσθήκη που η πρόσοψή της έμοιαζε σ' όλα με την πρόσοψη του σπιτιού, αλλά τα τρία της παράθυρα ήτανε ψεύτικα: στο γκρίζο τοίχο είχανε στερεώσει πλαίσια που τα ξύλα τους ήταν βαμμένα λευκά. Αυτά τα τυφλά παράθυρα είχαν δυσάρεστη όψη και ολάκερο το χτίριο τόνιζε ακόμη περισσότερο την εντύπωση του κρυφού και της επιφυλακτικότητας που έδινε το σπίτι. Υπήρχε κάτι το ταπεινό ή το περήφανο στη σιωπή εκείνης της κατοικίας, των άδειων σταύλων του, των αμαξοστάσιων με τις μεγάλες πόρτες, που κι αυτά ήταν άδεια.

Πότε-πότε έβλεπες έναν ψηλό γέρο να περπατάει στην αυλή κουτσαίνοντας· το πηγούνι του ήταν ξυρισμένο, αλλά είχε μεγάλα λευκά μουστάκια που οι τρίχες τους ήταν σκληρές σα βελόνες. Από καιρό σε καιρό, ένα άλλο γεροντάκι, με φαβορίτες και καμπουρωτή μύτη, έβγαζε από το σταύλο ένα γκρίζο άλογο με στενό θώρακα και λεπτά πόδια. Φτάνοντας στην αυλή, το ζώο έσκυβε το κεφάλι του για να χαιρετίσει ολόγυρα, σαν ταπεινή καλογριά. Ο κουτσός του έδινε ηχηρές στράκες, σφύριζε, αναστέναζε θορυβώδικα κι έπειτα ξαναγύριζε το άλογο στο σκοτεινό σταυλο. Είχα την εντύπωση ότι ο γέρος θα ήθελε να φύγει από το σπίτι, αλλά δεν μπορούσε γιατί ήταν μαγεμένος.

Σχεδόν κάθε απόγευμα, τρία αγόρια έπαιζαν στην αυλή ώσπου έπεφτε η νύχτα. Φορούσαν και τα τρία σα-

κάκια και γκρίζες κυλόττες και ίδια καπέλλα· είχαν στρογγυλά πρόσωπα, γκρίζα μάτια κι έμοιαζαν τόσο πολύ που δεν τα ξεχώριζες παρά μόνο από το μπόι τους.

Τα κοίταζα μέσα από μια χαραμάδα του φράχτη, αλλά εκείνα δεν πρόσεχαν· θα ήθελα όμως πολύ να μ'έβλεπαν. Μ' άρεσε να τα κοιτάζω που έπαιζαν μ' ενθουσιασμό κι ευθυμία, χωρίς ποτέ να τσακώνονται, παιχνίδια που μου ήταν άγνωστα. Μ' άρεσε ο τρόπος που ήταν ντυμένα και το ενδιαφέρον που έδειχναν το ένα για το άλλο· τα μεγαλύτερα φρόντιζαν ιδιαίτερα το πιο μικρό, ένα ζωηρό και διασκεδαστικό ανθρωπάκι. Όταν έπεφτε, τα άλλα γελούσαν, γιατί είναι πάντα αστείο να βλέπεις κάποιον να πέφτει, αλλά τα γέλια τους δεν είχαν καμιά κακία. Βοηθούσαν ευθύς τον αδελφό τους να ξανασηκωθεί, κι αν είχε λερωθεί, του έτριβαν τα χέρια και τα γόνατα με φύλλα κολλητσίδας ή με τα μαντήλια τους.

– Τι αδέξιος που είσαι, έλεγε ευγενικά το δεύτερο από τ' αγόρια.

Δεν καυγάδιζαν και δεν έκαναν ποτέ ζαβολιές. Και τα τρία ήταν πολύ επιδέξια, γεροδεμένα κι ακούραστα.

Μια μέρα, σκαρφάλωσα σ' ένα δέντρο και σφύριξα για να τραβήξω την προσοχή τους· σταμάτησαν απότομα, έπειτα συγκεντρώθηκαν δίχως βιάση και κουβέντιασαν χαμηλόφωνα, ρίχνοντας ματιές προς εμένα. Νόμισα πως θα με πετροβολούσαν, κατέβηκα για να γεμίσω τις τσέπες μου και τον κόρφο μου με πέτρες και ξανανέβηκα στο παρατηρητήριό μου. Αλλά τα παιδιά είχαν κιόλας απομακρυνθεί· έπαιζαν στην άλλη άκρη της αυλής και χωρίς αμφιβολία με είχαν ξεχάσει. Λυπήθηκα γι' αυτό, αλλά δεν επιθυμούσα ν' αρχίσω εγώ τις εχθροπραξίες. Σε λίγο κάποιος φώναξε από ένα παραθυράκι:

– Έι, παιδιά. Γρήγορα στο σπίτι!

Στράφηκαν υπάκουα, αλλά χωρίς να βιάζονται, και προχώρησαν σαν χήνες ο ένας πίσω από τον άλλο.

Πολλές φορές έμενα κουρνιασμένος στο δέντρο, πάνω από το φράχτη, ελπίζοντας πως θα με προσκαλούσαν να παίξω μαζί τους. Αλλά δεν έκαναν τίποτα τέτοιο. Με τη σκέψη, έπαιρνα κιόλας μέρος στα παιχνίδια τους, με τόσο πάθος που μερικές φορές ξεφώνιζα ή έσκαγα τα γέλια. Τότε κοιτάζονταν μεταξύ τους, σιγομιλούσαν και τα τρία κι εγώ κατέβαινα καταντροπιασμένος.

Μια μέρα άρχισαν να παίζουν κρυφτούλι· ήρθε η σειρά του δεύτερου να βρει τους άλλους· στάθηκε σε μια γωνιά, πίσω από την προσθήκη κι έμεινε με τα χέρια εμπρός στα μάτια, χωρίς να προσπαθεί να ιδεί που κρύβονταν τ' αδέρφια του. Ο μεγαλύτερος σκαρφάλωσε με μια ζωηρή κι επιδέξια κίνηση σ' ένα μεγάλο έλκηθρο τοποθετημένο κάτω από ένα υπόστεγο· ο μικρός, μην ξέροντας πού να πάει, έτρεχε μ' έναν τρόπο κωμικό γύρω από το πηγάδι.

– Ένα, φώναξε ο μεγάλος, δύο...

Το παιδί πήδησε πάνω στο περιτείχισμα του πηγαδιού, άρπαξε το σκοινί κι έβαλε γρήγορα τα πόδια του στον άδειο κουβά που εξαφανίστηκε χτυπώντας με υπόκωφο κρότο στα τοιχώματα του πηγαδιού.

Στάθηκα μια στιγμή παγωμένος απ' τον τρόμο, καθώς έβλεπα την καλολαδωμένη τροχαλία να γυρίζει αθόρυβα με όλη την ταχύτητα. Γρήγορα κατάλαβα αυτό που θα μπορούσε να συμβεί και πήδησα στην αυλή φωνάζοντας:

– Έπεσε στο πηγάδι!

Ο δεύτερος αδερφός έφτασε στο πηγάδι ταυτόχρονα μ' εμένα, γατζώθηκε στο σκοινί, που το ανασήκωσε, μα του έκοψε τα χέρια. Ευτυχώς, είχα κιόλας καταφέρει να πιάσω κι εγώ το σκοινί. Ο μεγάλος έφτασε εκείνη τη στιγμή και με βοήθησε ν' ανεβάσω τον κουβά.

– Σιγά, σε παρακαλώ, έλεγε.

Βγάλαμε σε λίγο το παιδί, που είχε κατατρομάξει κι αυτό. Από το δεξί του χέρι έτρεχε αίμα και το μάγουλό

του ήταν ξεγδαρμένο· ήταν βρεγμένο ως τη μέση και χλωμό. Τρέμοντας ακόμη, και με τα μάτια γουρλωμένα, χαμογελούσε ωστόσο κι έλεγε με συρτή φωνή:

– Πως έ...πε....σα!...

– Μα είσαι τρελλός! είπε ο δεύτερος αγκαλιάζοντάς τον και σφουγγίζοντας με το μαντήλι του το ματωμένο πρόσωπο του μικρού αδελφού του. Ο μεγάλος δήλωσε σκυθρωπός:

– Πάμε σπίτι. Πρέπει οπωσδήποτε να το πούμε....

– Θα σας δείρουν; ρώτησα.

Έκαμε «ναι» με το κεφάλι και μου άπλωσε τό χέρι:

– Τι γρήγορα που έφτασες!

Αυτός ο έπαινος με κολάκεψε, αλλά δεν πρόφτασα να του πιάσω το χέρι· είχε στραφει κιόλας ξανά στον αδερφό του:

– Πάμε, θ' αρπάξει κανένα κρυολόγημα! Θα πούμε πως έπεσε, αλλά δεν πρέπει να μιλήσουμε για πηγάδι!

– Όχι, όχι, δε θα μιλήσουμε, συμφώνησε ο μικρότερος που τουρτούριζε ακόμη. Έπεσε σε μια λιμνούλα, έ;

Έφυγαν.

Όλα αυτά είχαν διαρκέσει μόνο λίγες στιγμές: το κλαδί από όπου είχα πηδήσει στην αυλή κουνιόταν ακόμη κι ένα κιτρινισμένο φύλλο έπεφτε απ' αυτό.

Κοντά μια βδομάδα, τα τρία αδέρφια δεν παρουσιάστηκαν στην αυλή· τελικά, ξαναγύρισαν πιο φωνακλάδικα από πριν. Ο μεγάλος με πρόσεξε στο δέντρο και μου φώναξε σε φιλικό τόνο:

– Έλα να παίξεις μαζί μας!

Ανεβήκαμε στο παλιό έλκηθρο, κάτω από το υπόστεγο και φλυαρήσαμε για πολλήν ώρα κοιτώντας ο ένας τον άλλο.

– Σας έδειραν; ρώτησα.

– Ναι, τις φάγαμε για τα καλά, αποκρίθηκε ο μεγάλος.

Δυσκολευόμουν να πιστέψω ότι έδερναν εκείνα τ'

Έλα να παίξεις μαζί μας, μου φώναξε ο μεγαλύτερος αδελφός.

αγόρια, με τον τρόπο που έδερναν εμένα· στενοχωρέθηκα για λογαριασμό τους.

– Γιατί πιάνεις πουλιά; ρώτησε ο μικρότερος.

– Γιατί κελαηδούν ωραία.

– Δεν πρέπει να τα πιάνεις, άστα να πετάξουν.

– Εντάξει, δε θα το ξανακάμω πια.

– Αλλά πρώτα να πιάσεις ένα για να μου το δώσεις.

– Ποιο θέλεις;

– Ένα που να 'ναι χαρούμενο. Για να το βάλω σ' ένα κλουβί.

– Ένα καναρίνι τότε, αυτό θέλεις να πεις;

– Θα το φάει η γάτα, ψεύδισε ο δεύτερος. Κι ύστερα ο μπαμπάς δε θα θέλει.

Ο μεγάλος επιδοκίμασε:

– Ναι, αλήθεια, δε θα θέλει.

– Έχετε μητέρα;

– Όχι, αποκρίθηκε ο μεγάλος. Αλλά ο δεύτερος διόρθωσε:

– Έχουμε, αλλά είναι μια άλλη, όχι η αληθινή. Την αληθινή δεν την έχουμε πια, έχει πεθάνει.

– Η άλλη λέγεται μητρυιά, είπα.

Ο μεγάλος έκαμε «ναι» με το κεφάλι.

Και απόμειναν και οι τρεις σιωπηλοί και σκεφτικοί.

Από τη γιαγιά είχα ακούσει πως τα παιδιά είχαν μητρυιά και καταλάβαινα τη συλλογισμένη σιωπή τους. Μαζεύονταν κοντά-κοντά το ένα στο άλλο σαν κλωσσοπούλια. Στο νου μου ήρθε η ιστορία της μάγισσας μητρυιάς, που με δόλο είχε πάρει τη θέση της αληθινής μητέρας και τους υποσχέθηκα:

– Θα ξαναγυρίσει η αληθινή σας μητέρα, θα το δείτε!

Ο μεγάλος σήκωσε τους ώμους.

– Αυτό είναι αδύνατο, αφού πέθανε...

Αδύνατο; Αλλά, Θεέ μου, πόσες φορές οι νεκροί, ακόμη και κομματιασμένοι, δεν είχαν αναστηθεί όταν

τους ράντισαν με ζωντανό νερό· πόσες φορές ο θάνατος δεν ήταν παρά μια φαινομενική κατάσταση που οφειλόταν στο κακοποιό έργο μαγισσών!

Άρχισα να διηγούμαι μ' ενθουσιασμό τις ιστορίες της γιαγιάς. Στην αρχή, ο μεγαλύτερος αδερφός χαμογελούσε κι έλεγε σιγανά:

– Τα ξέρουμε όλα αυτά. Αυτά είναι παραμύθια...

Τ' αδέρφια του με άκουγαν σιωπηλά. Ο μικρότερος έσφιγγε τα χείλη και φούσκωνε τα μάγουλα· ο άλλος, με τον ένα αγκώνα στηριγμένο στο γόνατο, είχε περάσει το άλλο μπράτσο γύρω από το λαιμό του αδελφού του, που διπλωνόταν κάτω από το βάρος του, κι έσκυβε προς το μέρος μου.

Νύχτωνε· πάνω από τις σκεπές, τα σύννεφα γίνονταν κόκκινα. Ξαφνικά, ξεφύτρωσε κοντά μας ο γέρος με τ' άσπρα μουστάκια. Φορούσε ένα σκούρο πανωφόρι κι έμοιαζε με παπά· στο κεφάλι είχε ένα σκούφο από γούνα με μακριές τρίχες.

– Ποιος είναι αυτός εδώ; ρώτησε, δείχνοντάς με με το δάχτυλο.

Ο πρωτότοκος αδερφός σηκώθηκε και με μια κίνηση του κεφαλιού έδειξε το σπίτι του παπού:

– Ήρθε από εκεί κάτω...

– Ποιός τον κάλεσε;

Χωρίς να πουν λέξη, τα τρία παιδιά κατέβηκαν από το έλκηθρο και κατευθύνθηκαν προς το σπίτι. Το φέρσιμό τους μου θύμισε ξανά υπάκουες χήνες.

Ο γέρος μ' έπιασε από τον ώμο και με οδήγησε ως την αυλόπορτα. Φοβήθηκα και μου ρχότανε να κλάψω, αλλά εκείνος προχωρούσε με τόσο μεγάλα βήματα και τόσο γρήγορα, που ξαναβρέθηκα στο δρόμο δίχως να προφτάσω να βάλω τα κλάματα. Ο γέρος στάθηκε μπροστά στην πόρτα και με απείλησε με το δάχτυλο:

– Μην τολμήσεις να ξανάρθεις εδώ!

Θύμωσα:

– Δεν ήρθα για σένα, γερο-διάβολε!

Η χερούκλα του ξανάπεσε στον ώμο μου και με τράβηξε στο μάκρος του πεζοδρομίου.

– Ο παπούς σου είναι στο σπίτι; με ρώτησε, και τα λόγια του αντήχησαν μέσα στο κεφάλι μου σα σφυριές.

Για δυστυχία μου, ο παπούς ήταν εκεί· στη θέα του απειλητικού γέρου, σηκώθηκε. Με το κεφάλι ριγμένο προς τα πίσω και το γενάκι του πεταγμένο μπροστά, στύλωσε τα θολά και στρογγυλά σα νομίσματα μάτια του στον επισκέπτη και βιάστηκε να δικαιολογηθεί:

– Η μητέρα του λείπει· είμαι πολύ απασχολημένος και δεν υπάρχει κανείς για να τον προσέχει... Συγγνώμη, συνταγματάρχα μου!

Ο συνταγματάρχης βρυχήθηκε τόσο δυνατά που θα πρέπει να τον άκουσαν σ' όλο το σπίτι· έπειτα, αλύγιστος σαν παλούκι, έκαμε μεταβολή και έφυγε. Όσο για μένα, λίγες στιγμές αργότερα, βρισκόμουν πεταγμένος έξω και πήγα να βρω καταφύγιο στην άμαξα του μπάρμπα-Πιότρ.

– Τις άρπαξες ξανά, ανθρωπάκι μου; με ρώτησε ξεζεύοντας το άλογό του. Γιατί σε δείρανε;

Όταν του διηγήθηκα την ιστορία μου, έγινε κατακόκκινος από το θυμό και μου είπε σφυριχτά:

– Και συ, γιατί τα κάνεις παρέα αυτά τ' αρχοντόπουλα, αυτά τα μικρά φίδια; Βλέπεις τι έπαθες εξαιτίας τους! Τώρα δεν έχεις παρά να τους το ανταποδώσεις κι εσύ!

Μίλησε έτσι για πολύ. Μανιασμένος από τα χτυπήματα που είχα δεχτεί, τον άκουσα στην αρχή μ' ευχαρίστηση, αλλά το τρεμούλιασμα του ζαρωμένου προσώπου του μου γινόταν όλο και πιο αποκρουστικό. Σκέφτηκα πως και τα παιδιά θα είχαν φάει κι αυτά ξύλο και πως εκείνα δε μου είχαν κάμει τίποτα.

– Γιατί να τα χτυπήσω; Είναι ευγενικά. Ενώ εσύ λές ολοένα βλακείες!

Μέ κοίταξε και ξαφνικά άρχισε να ουρλιάζει.

– Φύγε από δώ! Κατέβα γρήγορα από τ' αμάξι μου.

– Είσαι ηλίθιος, φώναξα με τη σειρά μου, πηδώντας στο έδαφος.

Όρμησε το κατόπι μου μέσα στην αυλή, δίχως να καταφέρει να με πιάσει, και, ενώ έτρεχε, φώναζε σε θεατρικό τόνο:

– Εγώ ηλίθιος; Εγώ λέω βλακείες; Έννοια σου και θα σε συγυρίσω...

Στό κατώφλι της κουζίνας παρουσιάστηκε η γιαγιά. Έτρεξα κοντά της για να σωθώ, ενώ ο Πιότρ αράδιαζε τα παράπονά του:

– Ο πιτσιρίκος σας μου κάνει τη ζωή δύσκολη! Είμαι πέντε φορές μεγαλύτερος απ' αυτόν στα χρόνια και μου λέει ατιμίες, με βρίζει, με λέει ψεύτη...

Όπως κάθε φορά που έλεγαν ξεδιάντροπα ψέματα μπροστά μου, ξαφνιάστηκα και συγχύστηκα. Αλλά η γιαγιά απάντησε με σταθερότητα:

– Έλα, Πιότρ, εκείνος που λέει ψέματα είσαι συ· το παιδί δε σε βρίζει.

Ο παπούς σίγουρα θα είχε πιστέψει τον αμαξά.

Από κείνη τη μέρα, ένας βουβός και πεισματάρικος πόλεμος άρχισε ανάμεσα στον μπαρμπα-Πιότρ και σε μένα: μ'έριχνε κάτω, τάχα από απροσεξία, δοκίμαζε να με χτυπήσει με τα χαλινάρια του, αμολούσε τα πουλιά μου, μια φορά μάλιστα τα έδωσε στο γάτο. Σε κάθε ευκαιρία παραπονιόταν στον παπού για μένα, εξογκώνοντας τα πράγματα. Μου έδινε όλο και πιο πολύ την εντύπωση ενός παιδιού της ηλικίας μου που είχε μεταμφιεστεί σε γέρο. Από την πλευρά μου, του ξήλωνα τα σκοινένια σαντάλια, ξέστριβα και χαράκωνα διακριτικά τα κορδόνια, που σπάζανε όταν πήγαινε να τα δέσει... Μια μέρα,

έβαλα στο σκούφο του πιπέρι, κι αυτό τον έκανε να φτερνίζεται μιαν ολάκερη ώρα. Με λίγα λόγια, προσπαθούσα όσο μπορούσα, να μη μένω πίσω απ' αυτόν. Τις γιορτές, από το πρωί ως το βράδι, με πρόσεχε με άγρυπνο μάτι. Κάμποσες φορές μ' έπιασε να κάνω παραπτώματα: μιλούσα με τους γιους του συνταγματάρχη· τότε έτρεχε και με μαρτυρούσε στον παπού.

Οι σχέσεις μου με τα τρία παιδιά δεν είχαν διακοπεί και γίνονταν όλο και πιο ευχάριστες. Σ' ένα στενό πέρασμα, ανάμεσα στον τοίχο του σπιτιού μας και στο φράχτη των Οβσιάννικωφ, φύτρωναν μια φτελιά, μια φλαμουριά κι ένας πυκνός θάμνος κουφοξυλιάς. Πίσω απ' αυτό το θάμνο είχα ανοίξει στο φράχτη μια ημικυκλική τρύπα και εκεί, ένα-ένα ή δυο μαζί, τ' αδέρφια πλησίαζαν και φλιαρούσαμε χαμηλόφωνα, κουκουβισμένοι ή γονατισμένοι στο χώμα. Ένα από τα παιδιά φύλαγε πάντα σκοπός για να μην έρθει και μας πιάσει ο συνταγματάρχης.

Μου διηγούνταν τη σκυθρωπή τους ζωή και αυτές οι διηγήσεις με καταλυπούσαν. Μου μιλούσαν για τα πουλιά που είχα αιχμαλωτίσει, για χίλια άλλα πράγματα που απασχολούσαν τα παιδικά τους πνεύματα, μα, από όσο θυμάμαι, δεν έλεγαν λέξη για τη μητρυιά τους, ούτε για τον πατέρα τους. Τις περισσότερες φορές μου ζητούσαν απλά να τους διηγηθώ μια ιστορία· τους επαναλάβαινα ευσυνείδητα τις ιστορίες της γιαγιάς και, όταν ξεχνούσα κάποια λεπτομέρεια, τους παρακαλούσα να περιμένουν μια στιγμή κι έτρεχα στη γιαγιά να μου τη θυμίσει, πράγμα που τους έκανε πάντα μεγάλη ευχαρίστηση.

Μιλούσα στους φίλους μου πολύ για τη γιαγιά. Μια μέρα, ο μεγαλύτερος είπε με βαθύ αναστεναγμό:

– Όλες οι γιαγιάδες είναι ασφαλώς πολύ καλές· και η δική μας ήτανε καλή....

Μιλούσε τόσο συχνά για το παρελθόν και με τόση με-

λαγχολία, που θά 'λεγε κανείς πως ήταν εκατοχρονίτης, ενώ ήτανε μόλις δώδεκα χρόνων. Θυμάμαι που είχε στενά χεράκια και λεπτά δάχτυλα, έτοιμα θαρρείς να σπάσουν. Τα μάτια του ήταν πολύ ξάστερα, αλλά γλυκά σαν το φως των καντηλιών στις εκκλησιές. Τ' αδέρφια του ήταν κι αυτά ευγενικά και μου εμπνέανε το ίδιο αίσθημα απόλυτης εμπιστοσύνης· επιθυμούσα πάντα να τους δίνω ευχαρίστηση. Ωστόσο, από όλους προτιμούσα το μεγαλύτερο.

Συχνά, μέσα στον πυρετό της συζήτησης, δεν έβλεπα τον μπαρμπα-Πιότρ που ερχόταν και που μας διασκόρπιζε φωνάζοντας μακρόσυρτα:

– Α...κό...μη;

Πρόσεξα πως οι κρίσεις κακοκεφιάς γίνονταν στον αμαξά όλο και πιο συχνές. Είχα μάλιστα μάθει ν' αναγνωρίζω με την πρώτη ματιά ποια ήταν η διάθεσή του όταν γύριζε από την εργασία: γενικά, άνοιγε δίχως βιάση την αυλόπορτα και οι μεντεσέδες έκαναν ένα μακρόσυρτο σκούξιμο· μα όταν ο αμαξάς ήταν στις κακές του, οι μεντεσέδες έβγαζαν ένα σύντομο πονεμένο βογγητό.

Αφότου ο ανηψιός του, ο μουγγός, είχε φύγει για να παντρευτεί στην επαρχία, ο Πιότρ ζούσε μόνος πάνω από το σταύλο. Στη χαμηλοτάβανη σοφίτα του, που φωτιζόταν από ένα μικροσκοπικό παράθυρο, βασίλευε μια βαριά μυρουδιά μουχλιασμένου πετσιού, κατραμιού, ιδρώτα και καπνού· γι' αυτό δεν πήγαινα ποτέ στην κατοικία του. Κοιμόταν αφήνοντας τη λάμπα του αναμμένη, κι αυτό δεν άρεσε καθόλου στον παπού.

– Πρόσεχε, Πιότρ, θα μας κάψεις!

– Μπα, μην ανησυχείτε! Τη νύχτα βάζω πάντα τη λάμπα σε μια λεκανίτσα γεμάτη νερό, αποκρινόταν γυρίζοντας τα μάτια.

Τώρα, δεν κοίταζε πια τους ανθρώπους στο πρόσωπο. Από πολύ καιρό είχε πάψει να έρχεται στις εσπερίδες

της γιαγιάς και δε μας πρόσφερνε πια μαρμελάδα. Το πρόσωπό του είχε στεγνώσει και οι ρυτίδες του είχαν γίνει πιο βαθιές· βάδιζε παραπατώντας και σέρνοντας τα πόδια σαν άρρωστος.

Ένα πρωί, ο παπούς κι εγώ, καθαρίζαμε την αυλή από το άφθονο χιόνι που είχε πέσει τη νύχτα. Ξαφνικά, ακούσαμε το μάνταλο της μικρής πόρτας να τρίζει δυνατά, μ' έναν τρόπο ασυνήθιστο, κι ένας αστυνομικός μπήκε στην αυλή. Ξανάκλεισε την πόρτα με τη ράχη του και με το χοντρό γκρίζο δάχτυλό του έγνεψε στον παπού. Όταν ο παπούς πήγε κοντά του, ο αστυνομικός έσκυψε προς το μέρος του· θά 'λεγε κανείς ότι η πεταχτή του μύτη θα σφυροκοπούσε το μέτωπο του παπού, ενώ του μιλούσε πολύ σιγανά.

Ο παπούς αποκρινόταν γρήγορα:

– Ναι, εδώ!... Πότε;... Θεέ μου, θυμάμαι...

Ξαφνικά αναπήδησε με κωμικό τρόπο και φώναξε:

– Κύριε ελέησον! Είναι δυνατόν;

– Πιο σιγά! έκαμε ο αστυνομικός με αυστηρό ύφος.

Ο παπούς στράφηκε και με κοίταξε:

– Ταχτοποίησε τα φτυάρια και πήγαινε σπίτι!

Κρύφτηκα πίσω από μια γωνιά του σπιτιού και τους είδα να κατευθύνονται προς τη σοφίτα του αμαξά. Ο αστυνομικός είχε βγάλει το δεξί του γάντι και χτυπούσε την παλάμη με το αριστερό του χέρι λέγοντας:

– Ξέρει τι κάνει· παράτησε το άλογο κι εξαφανίστηκε...

Έτρεξα στην κουζίνα για να διηγηθώ στη γιαγιά ό,τι είχα δει και ακούσει. Εκείνη ζύμωνε ψωμί, ταλαντεύοντας το κεφάλι της που ήταν γεμάτο αλεύρια. Μ' άκουσε και είπε ήσυχα:

–Θά 'κλεψε φαίνεται κανένα πράγμα... Άντε να παίξεις, δεν είναι δική σου δουλειά!...

Έτρεξα ξανά στην αυλή και είδα τον παπού όρθιον κοντά στην πορτούλα. Είχε βγάλει το κασκέττο του και

σταυροκοπιόταν, με τα μάτια σηκωμένα προς τον ουρανό. Είχε φουντώσει από θυμό και το ένα του πόδι έτρεμε.

– Σου είπα να πας στο σπίτι, μου φώναξε χτυπώντας το πόδι.

Με ακολούθησε, μπήκε στην κουζίνα και φώναξε τη γιαγιά:

– Για έλα δω, μητέρα!

Πέρασαν και οι δυο στο πλαϊνό δωμάτιο, όπου μίλησαν ψιθυριστά για πολλήν ώρα. Όταν η γιαγιά ξαναγύρισε στην κουζίνα, ήμουν βέβαιος ότι κάτι τρομερό είχε συμβεί.

– Φοβάσαι;

– Πάψε, ακους! αποκρίθηκε χαμηλόφωνα.

Όλη τη μέρα, στο σπίτι, νοιώθαμε πολύ άσχημα· βασίλευε η ανησυχία. Ο παπούς και η γιαγιά ανταλλάσσανε βλέμματα γεμάτα αγωνία και συνομιλούσαν πολύ σιγανά· τα σύντομα λόγια τους, που δεν καταλάβαινα το νόημά τους, αυξάνανε ακόμα περισσότερο την αγωνία μου.

– Άναψε λοιπόν παντού τα καντήλια μπροστά στα εικονίσματα, μητέρα! πρόσταξε ο παπούς σιγοβήχοντας.

Φάγαμε δίχως όρεξη, βιαστικά, σα να περιμέναμε κάποιον. Ο παπούς φούσκωνε τα μάγουλά του με ύφος κουρασμένο και μουρμούριζε:

– Ο διάβολος είναι πιο ισχυρός απέναντι στον άνθρωπο!... Φαινόταν ευσεβής, πήγαινε στην εκκλησία και όμως να... ε;

Η γιαγιά αναστέναζε.

Εκείνη η καταθλιπτική χειμωνιάτικη μέρα, που πνιγόταν μέσα σε μια θαμπή και ασημένια ομίχλη, δεν έλεγε να τελειώσει. Στο σπίτι, η ατμόσφαιρα γινόταν όλο και πιο βαριά και πιο αγωνιώδης.

Το βράδι ήρθε ένας άλλος αστυνομικός, ξανθοκόκκινος και σωματώδης. Θρονιασμένος σ' έναν πάγκο στην κουζίνα, μισοκοιμόταν μουσουδίζοντας και ταλαντεύον-

τας το κεφάλι. Όταν η γιαγιά τον ρώτησε «πώς μαθεύτηκε το πράγμα;», σκέφτηκε πριν απαντήσει και είπε με βαθιά φωνή:

– Έννοια σου και η αστυνομία καταφέρνει όλα να τα μαθαίνει!

Καθόμουν, θυμάμαι, κοντά στο παράθυρο· ζέσταινα στο στόμα μου ένα παλιό νόμισμα του μισού καπικιού, για ν' αποτυπώσω πάνω στο παγωμένο τζάμι την εικόνα του Άι-Γιώργη που σκοτώνει το δράκοντα.

Ξαφνικά, ακούστηκε μεγάλος θόρυβος στο διάδρομο, η πόρτα άνοιξε διάπλατα και στο κατώφλι παρουσιάστηκε η Πετρόβνα, φωνάζοντας σάν τρελλή:

– Κοιτάξτε λοιπόν λιγάκι τι γίνεται μέσα στο ίδιο σας το σπίτι!

Βλέποντας όμως τον αστυνομικό, θέλησε να φύγει, αλλά εκείνος την άρπαξε από το φουστάνι και φώναξε κι αυτός σαν παλαβός:

– Στάσου! Ποιά είσαι; Τι είναι αυτό που πρέπει να ιδούν;

Η Πετρόβνα τρέκλισε πάνω στο κατώφλι, έπεσε στα γόνατα κι άρχισε να τραυλίζει πνιγμένη στα δάκρυα:

– Πήγαινα ν' αρμέξω τις γελάδες, όταν είδα κάτι στον κήπο των Κασίριν· «–τι να είναι αυτό, σαν μπότα μοιάζει», λέω μέσα μου...

Ο παπούς άρχισε να ουρλιάζει με τη σειρά του, χτυπώντας τα πόδια σαν τρελλός:

– Ψέματα λες, ανόητη! Δεν είδες τίποτα, και μάλιστα στον κήπο μου: ο φράχτης είναι πολύ ψηλός και δεν έχει χαραμάδες! Ψέματα λες! Δεν υπάρχει τίποτα στο σπίτι μας!

– Ναι, αυτόειν' αλήθεια! είπε μ' αναφυλλητά η Πετρόβνα, απλώνοντάς του το ένα χέρι και πιάνοντας με το άλλο το κεφάλι της· πραγματικά, είπα ψέματα! Περνούσα και είδα πατημασιές που πήγαιναν προς το φρά-

χτη του κήπου σας. Σ' ένα σημείο το χιόνι ήταν πολύ τσαλαπατημένο· τότε, κοίταξα πάνω από το φράχτη και τον είδα ξαπλωμένο...

– Ποιο-όν;

Οι μπερδεμένες κραυγές του ενός και του άλλου μου φάνηκαν ατέλειωτες. Μα ξαφνικά, σα να είχαν όλοι τρελαθεί μονομιάς, όρμησαν έξω σκουντώντας ο ένας τον άλλο κι έτρεξαν στον κήπο. Εκεί, μέσα σε μια γράνα γεμάτη από μαλακό στρώμα χιονιού, κοιτόταν ο μπάρμπα Πιότρ, ακουμπισμένος με τη ράχη σ' ένα καρβουνιασμένο δοκάρι, με το κεφάλι κρεμασμένο στο στήθος. Κάτω από το δεξί αυτί είχε ένα βαθύ κόψιμο, κόκκινο σα στόμα, από όπου έβγαιναν, ίδια με δόντια, γαλαζωπά κουρελάκια σάρκας. Κυριε μένος από φόβο, μισόκλεισα τα μάτια και, μέσα από τα ματοτσίνορα, διέκρινα πάνω στα γόνατα του Πιότρ το σαμαράδικο μαχαίρι του, που το γνώριζα καλά, αφημένο μόλις από τα συσπασμένα δάχτυλα του δεξιού του χεριού. Το αριστερό του μπράτσο, ριγμένο στο πλάι, εξαφανιζόταν μέσα στο χιόνι. Κάτω από το πτώμα, το χιόνι είχε λειώσει και το λεπτό σώμα του αμαξά, βυθισμένο βαθιά σ' ένα λευκό πουπουλένιο στρώμα, έμοιαζε ακόμη περισσότερο με σώμα παιδιού. Στα δεξιά του, σχηματιζόταν ένα παράξενο κόκκινο σχέδιο που θύμιζε πουλί· στ' αριστερά του, το χιόνι ήταν άθιχτο, λείο και είχε μια λευκότητα εκτυφλωτική. Το κεφάλι ήταν σκυμμένο υπάκουα· το πηγούνι ακουμπούσε στο γυμνό στήθος, πιέζοντας τα πυκνά και σγουρά γένεια· Αποκάτω, ανάμεσα σε ρυάκια από πηγμένο αίμα, φαινόταν ένας μεγάλος χάλκινος σταυρός. Ένοιωθα το κεφάλι μου βαρύ· η οχλοβοή μου έφερνε ίλιγγο. Η Πετρόβνα έσκουζε ασταμάτητα· ο αστυνομικός φώναζε κι αυτός, προστάζοντας τον Βαλέι να πάει δεν ξέρω που. Όσο για τον παπού, ούρλιαζε:

– Μην πατάτε τ' αχνάρια!

Μα ξαφνικά, με ύφος σκυθρωπό και τα μάτια καρφωμένα στη γη, φώναξε επιβλητικά στον αστυνομικό:

– Άδικα χάνεις τα λόγια σου, παλληκάρι μου! Έχουμε εδώ την τιμωρία του Ουρανού, το χέρι του Θεού! Και συ κάθεσαι και μου λες βλακείες! Αχ, εσείς οι άλλοι!

Έγινε αμέσως σιωπή και όλοι κοίταζαν το νεκρό, αναστενάζοντας και κάνοντας το σταυρό τους.

Άνθρωποι τρύπωσαν στον κήπο από την αυλή, άλλοι ήρθαν από της Πετρόβνα, σκαρφάλωναν στο φράχτη κι έπεφταν από μέσα μουρμουρίζοντας. Όλα αυτά γίνονταν σιωπηλά, ως τη στιγμή που ο παπούς, κοιτάζοντας γύρω του, φώναξε με απελπισμένη φωνή:

– Πωπώ! Δεν ντρεπόσαστε, γειτόνοι, μου σπάσατε όλες τις φραγκοσταφυλιές μου!

Η γιαγιά μ' έπιασε απ' το χέρι και, σιγοκλαίγοντας, με ξαναπήγε σο σπίτι.

– Τι έκαμε; ρώτησα.

– Δεν είδες λοιπόν; απάντησε εκείνη.

Όλο το βράδι και αργά τη νύχτα, μέσα στην κουζίνα και στο πλαϊνό δωμάτιο, ένα πλήθος ξένοι συνωστίζονταν και φώναζαν. Αστυνομικοί έδιναν διαταγές· ένας άντρας, που έμοιαζε με διάκο, αφού ρωτούσε τους ανθρώπους, έγραφε κι επαναλάβαινε: «Τι-ι; Τι-ι;», σα σπίνος.

Στην κουζίνα, η γιαγιά πρόσφερε τσάι σ' όλο τον κόσμο. Ένας ολοστρόγγυλος άντρας, με βλογιοκομμένο μούτρο και μακριά μουστάκια, είχε στρωθεί στο τραπέζι και διηγόταν με τριζάτη φωνή:

– Το πραγματικό του όνομα δεν το ξέρει κανείς. Το μόνο που ξέρουμε είναι πως καταγόταν από την Ελάτμα*. Ο Μουγγός, δεν είναι καθόλου μουγγός και τα ομολόγησε όλα. Και ο τρίτος – γιατί ήτανε τρεις – ομο-

---

* Πόλη στις όχθες του ποταμού Όκα, 200χλμ. περίπου ΝΔ του Νίζνι-Νόβγκοροντ.

λόγησε κ' αυτός. Είναι πολύς καιρός τώρα πού λεηλατούσαν τις εκκλησίες, ήταν η ειδικότητά τους...

– Θεέ μου! αναστέναζε η Πετρόβνα, κατακόκκινη και ιδρωμένη.

Πλαγιασμένος στο πατάρι, κοίταζα τους ανθρώπους από ψηλά· μου φαίνονταν κοντοί, χοντροί και άσχημοι....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Ένα Σάββατο, από πολύ πρωί, πήγα στο λαχανόκηπο της Πετρόβνα για να πιάσω κοκκινολαίμηδες. Πέρασε κάμποση ώρα, αλλά τα περήφανα πλάσματα με το κόκκινο περιλαίμι δεν έλεγαν να πιαστούν στην παγίδα μου. Σα να ήθελαν να με πεισματώσουν, σουλατσάρανε με τρόπο κωμικό πάνω στη σκληρή ασημένια κρούστα του χιονιού· κούρνιαζαν στα κλαδιά των θάμνων που ήταν καλυμμένα με παχύ στρώμα πάχνης και ζυγιάζονταν εκεί σα ζωντανά λουλούδια, σκορπίζοντας το χιόνι σε μια βροχή από γαλαζωπή σκόνη. Αυτό το θέαμα ήταν τόσο όμορφο που δεν ένοιωθα καμιά στενοχώρια για την αποτυχία μου. Δεν ήμουν παθιασμένος κυνηγός· ή μαλλον, το κυνήγι μ' ενδιέφερε πιο πολύ αυτό καθεαυτό, παρά το αποτέλεσμά του. Μ' άρεσε να παρατηρώ τη ζωή των μικρών πουλιών και τα σκεφτόμουνα συχνά.

Τι όμορφα που είναι να κάθεσαι, μόνος, στην άκρη ενός αγρού σκεπασμένου με χιόνι και ν' ακούς τα πουλιά να τιτιβίζουν μέσα στην κρυστάλλινη σιγαλιά μιας χειμωνιάτικης μέρας, ενώ πέρα μακριά ντιντινίζει φεύγοντας το καμπανάκι μιας τρόικας, μελαγχολικός κορυδαλλός του ρούσικου χειμώνα...

Καταμουσκεμένος, με τ' αυτιά παγωμένα, μάζεψα επιτέλους τις παγίδες μου και τα κλουβιά μου· σκαρφάλωσα το φράχτη για να μπω στον κήπο του παπού και τράβηξα για το σπίτι. Η αμαξόπορτα ήταν ανοιχτή· ένας μουζίκος με ασυνήθιστο μπόι έβγαλε από την αυλή τρια άλογα ζεμένα σ' ένα μεγάλο σκεπαστό έλκηθρο. Ένας πυκνός

ατμός έβγαινε από τα ζώα, ενώ ο άνθρωπος σιγοσφύριζε εύθυμα... Η καρδιά μου πετάρισε.

– Ποιον έφερες;

Στράφηκε, έβαλε το χέρι του αντήλιο για να με κοιτάξει, έπειτα πήδησε στο κάθισμά του λέγοντας:

– Τον παπά!

Αυτό δε με αφορούσε· αν ήταν ο παπάς, σίγουρα είχε έρθει σε κάποιο νοικάρη μας.

– Πάμε, πουλαδίτσες μου! φώναξε ο μουζίκος κι άρχισε να σφυρίζει, γεμίζοντας τον αέρα με τους χαρούμενους ήχους του. Άγγιξε τ' άλογα με τα χαλινάρια του κι εκείνα, με μια ορμή, έσυραν γοργά το έλκηθρο προς την εξοχή. Τα ακολούθησα με τη ματιά, έπειτα ξανάκλεισα την εξώθυρα. Μπαίνοντας στην έρημη κουζίνα, άκουσα στο γειτονικό δωμάτιο τη δυνατή φωνή της μητέρας μου και ξεχώρισα καθαρά τούτα τα λόγια:

– Και τώρα τι θα κάμετε; Θα με σκοτώσετε;

Πέταξα τα κλουβιά μου και, χωρίς να βγάλω το παλτό μου, όρμησα στο διάδρομο, όπου έπεσα πάνω στον παπού. Μ' έπιασε από τον ώμο, με κοίταξε μανιασμένος στα μάτια και, αφού κατάπιε με προσπάθεια το σάλιο του, είπε με βραχνή φωνή:

– Η μάνα σου είναι μέσα. Πήγαινε να τη δεις! Όχι, περίμενε...

Με ταρακούνησε τόσο δυνατά, που παραλίγο να με ρίξει κάτω· έπειτα μ' έσπρωξε προς την πόρτα της κάμαρας:

– Άντε λοιπόν, έμπα...

Σκόνταψα στην πόρτα που ήταν καπλαντισμένη με τσόχα και μουσαμά. Τα χέρια μου έτρεμαν από το κρύο και τη συγκίνηση και δεν κατάφερνα να βρω το πόμολο· επιτέλους άνοιξα σιγά την πόρτα και στάθηκα στο κατώφλι άφωνος.

– Α, νάτος! είπε η μητέρα μου. Θεέ μου, πόσο μεγά-

Πέταξα κάτω τα κλουβιά μου και όρμησα στη μητέρα μου.

λωσε! Λοιπόν, δε με γνωρίζεις; Πως τον ντύνετε έτσι!... Και τ' αυτιά του είναι κάτασπρα! Μαμά, δώσε μου γρήγορα ξύγκι χήνας...

Όρθια στη μέση της κάμαρας, έσκυβε πάνω μου και με ξέντυνε γρήγορα στριφογυρίζοντάς με σα μπάλλα. Φορούσε ένα κόκκινο φόρεμα, ζεστό και απαλό, φαρδύ σαν κάπα χωρικού και κουμπωμένο με χοντρά μαύρα κουμπιά τοποθετημένα λοξά από τον ώμο ως κάτω στη φούστα. Ποτέ μου δεν είχα ξαναδει κάτι τέτοιο.

Το πρόσωπο της μητέρας μου μου φάνηκε πιο λευκό από άλλοτε· αλλά τα μάτια της είχαν μεγαλώσει και φαίνονταν πιο βαθουλά και πιο χρυσαφιά.

Ενώ πετούσε ένα-ένα τα ρούχα μου προς την πόρτα, τα κατακόκκινα χείλη της έκαναν μια περιφρονητική γκριμάτσα και η φωνή της αντηχούσε επιταχτική:

– Γιατί δε λες τίποτα; Είσαι ευχαριστημένος; Πφ, τι βρώμικο που είναι το πουκάμισό σου...

Έπειτα μου έτριψε τ' αυτιά με λίπος χήνας. Πονούσα, αλλά το φρέσκο και ευχάριστο άρωμα που ανάδινε η μητέρα μου μου μαλάκωνε τον πόνο. Βουβός από τη συγκίνηση, σφιγγόμουν επάνω της και την κοιτούσα στα μάτια. Η γιαγιά είπε με μισή φωνή και με θλιμμένο ύφος.

– Όλο του κεφαλιού του κάνει, δεν ακούει πια. Δε φοβάται ούτε τον παπού του... Αχ, Βάρια, Βάρια...

– Έλα μαμά, μην κλαψουρίζεις, θα περάσει κι αυτό!

Πλάι στη μητέρα μου, όλα φαίνονταν μικρά, αξιολύπητα, γέρικα. Κι εγώ ακόμη ένοιωθα γέρος σαν τον παπού. Εκείνη μ' έσφιγγε ανάμεσα στα ρωμαλέα γόνατά της και, στρώνοντας τα μαλλιά μου με το βαρύ και ζεστό χέρι της, έλεγε:

– Πρέπει να τα κόψουμε. Είναι καιρός επίσης να πάει στο σχολείο. Θέλεις να μάθεις γράμματα;

– Ξέρω κιόλας πολλά πράγματα.

– Πρέπει να μάθεις ακόμη αρκετά. Αλλά τι δυνατός που είσαι!

Γελούσε μ' ένα γέλιο βελούδινο και ζεστό, παίζοντας μαζί μου. Ο παπούς μπήκε με τα μάτια κόκκινα, τα μαλλιά ανορθωμένα και την όψη σαν το χώμα. Η μητέρα με παραμέρισε με μια κίνηση και ρώτησε με δυνατή φωνή:

– Λοιπόν, μπαμπά, τι θα κάμω; Να φύγω;

Ο παπούς στάθηκε μπροστά στο παράθυρο· έξυνε με το νύχι του την πάχνη κι έμενε σιωπηλός. Η ατμόσφαιρα είχε γίνει ξαφνικά εκρηκτική και μ' έπιασε φό-

θος. Όπως πάντα, σ' αυτές τις στιγμές εξαιρετικής έντασης, είχα την εντύπωση ότι σε όλο μου το σώμα φύτρωναν μάτια και αυτιά, το στήθος μου φούσκωνε παράξενα και μου ρχόταν να φωνάξω.

– Πήγαινε, Αλέξη! είπε επιτέλους ο παπούς με υπόκωφη φωνή.

– Γιατί λοιπόν; ρώτησε η μητέρα μου, τραβώντας με ξανά κοντά της.

– Δε θα φύγεις, Βαρβάρα, σου το απαγορεύω...συνέχισε ο παπούς.

Η μητέρα μου σηκώθηκε, διέσχισε το δωμάτιο σαν ένα σύννεφο πορφυρωμένο από τον ήλιο που βασιλεύει και στάθηκε πίσω από τον παπού.

– Μπαμπά, άκουσέ με...

Εκείνος στράφηκε και ούρλιαξε:

– Πάψε!

– Δε θα σου επιτρέψω να μου μιλάς σ' αυτόν τον τόνο, είπε η μητέρα μου δίχως να υψώσει τη φωνή.

Η γιαγιά σηκώθηκε από τον καναπέ και την απείλησε με το δάχτυλο:

– Βαρβάρα!

Ο παπούς ρίχτηκε σε μια καρέκλα ψελλίζοντας.

– Δε μου λες, σε ποιόν μιλας; Έ; Πως τολμάς;

Και ξαφνικά άφησε ένα βρυχηθμό σαν πληγωμένο θηρίο:

– Με ατίμασες, Βαρβάρα!...

– Φύγε! με πρόσταξε η γιαγιά.

Εξουθενωμένος, μπήκα στην κουζίνα. Σκαρφάλωσα στη θερμάστρα και βάλθηκα ν' αφουγκράζομαι αυτά που γίνονταν πίσω από το χώρισμα: τη μια μιλούσαν όλοι μαζί, διακόπτοντας ο ένας τον άλλο, την άλλη σώπαιναν απότομα λες κι είχαν αποκοιμηθεί ξαφνικά. Μιλούσαν για ένα παιδί που είχε η μητέρα μου και το είχε εμπιστευτεί σε κάποιον. Αλλά δεν καταλάβαινα γιατί ο παπούς ήταν

θυμωμένος: ήταν γιατί η μητέρα μου είχε κάνει εκείνο το παιδί χωρίς την άδειά του, ή γιατί δεν του είχε φέρει το μωρό;

Ύστερα από μια στιγμή, μπήκε στην κουζίνα αναμαλλιασμένος, κατακόκκινος κι αποκαμωμένος· η γιαγιά τον ακολουθούσε, σκουπίζοντας με μιαν άκρη της μπλούζας της τα δάκρυα που κυλούσαν στα μάγουλά της. Ο παπους κάθησε, με τα δυο χέρια στηριγμένα στον πάγκο και τη ράχη καμπουριασμένη· τρεμούλιαζε και δάγκωνε τα πανιασμένα χείλη του. Η γιαγιά είχε γονατίσει μπροστά του και του έλεγε με χαμηλή και φλογερή φωνή:

– Πατέρα, συχώρεσέ την, για την αγάπη του Χριστού, συχώρεσέ την! Ακόμη και τα πιο καλά άλογα σκοντάφτουν καμιά φορά! Μήπως αυτά τα πράγματα δε συμβαίνουν και στους ευγενείς και στους πλούσιους; Κοίτα τι γυναίκα που είναι! Έλα, συχώρεσέ την. Κανείς δεν είναι αναμάρτητος...

Ο παπούς έγειρε προς τα πίσω και την κοίταξε κατάφατσα, με ένα χαμόγελο που ήταν πιο πολύ γκριμάτσα.

– Μα ναι, και βέβαια! είπε με λυγμούς στη φωνή. Πως να μην τη συχωρέσεις! Εσύ, που είσαι έτοιμη να συχωρέσεις τους πάντες! Αχ, εσείς οι άλλοι!

Έσκυψε προς αυτήν, την άδραξε από τους ώμους κι άρχισε να την ταρακουνά μουρμουρίζοντας αγριεμένα:

– Και ο Κύριος, μήπως Εκείνος συχωράει; Να μας στο χείλος του τάφου και μας τιμωρεί. Στις στερνές μας μέρες και δεν έχουμε ούτε ανάπαψη, ούτε χαρά, ούτε και θά 'χουμε πια! Να μου θυμάσαι αυτό που θα σου πω: θα ψοφήσουμε σα ζητιάνοι, ναι, σα ζητιάνοι!

Η γιαγιά του έπιασε τα χέρια, κάθησε πλάι του και άρχισε να γελάει σιγανά, με ξενοιασιά:

– Και τι μ' αυτό! Σα ζητιάνοι, κι ύστερα; Αυτό είναι που σε φοβίζει; Δεν έχεις παρά να καθήσεις ήσυχα στο σπιτάκι σου και θα πάω εγώ να ζητήσω ελεημοσύνη...

Μην ανησυχείς, θα μου δίνουν αυτό που πρέπει, θα έχουμε κάτι να φάμε! Μην το σκέφτεσαι λοιπόν!

Ο παπούς άφησε ένα μικρό γέλιο και, γυρνώντας το κεφάλι σαν τράγος, έπιασε τη γιαγιά από το σβέρκο, ζάρωσε κοντά της και είπε κλαψουριστά:

– Αχ, τι ανόητη που είσαι! Αχ, καλή μου ανόητη, αγαθιάρα μου, δεν έχω άλλον στον κόσμο από σένα. Δε στενοχωριέσαι για τίποτα εσύ, δεν καταλαβαίνεις τίποτα! Θυμήσου μονάχα πόσο δουλέψαμε για τα παιδιά μας, πόσο κριμάτισα γι' αυτά! Ας μας το ξεπλήρωναν τουλάχιστον λιγάκι τώρα...

Τ' αναφυλλητά μ' έπνιγαν κι εμένα· μην αντέχοντας άλλο, πήδησα κάτω από τη θερμάστρα κι έτρεξα κοντά στους δυο γέρους· έκλαιγα από χαρά γιατί δεν τους είχα ξανακούσει να προφέρουν τόσο όμορφα λόγια, και από λύπη γιατί συμμεριζόμουνα τον πόνο τους· έκλαιγα ακόμη γιατί είχε ξαναγυρίσει η μητέρα μου... Με άφηναν να κλαίω μαζί τους, μ' έσφιγγαν στην αγκαλιά τους βρέχοντάς με με δάκρυα. Ο παπούς, με το πρόσωπό του πάνω στο δικό μου, μουρμούριζε στο αυτί μου:

– Αχ, διαβολάκι, είσαι κι εσύ στη μέση! Τώρα που ξαναγύρισε η μητέρα σου, θα πας να μείνεις μαζί της, ε; Ο γέρο διάβολος ο παπούς σου δε θά 'ναι πια ικανός για τίποτα! Και η γιαγιά που σε φίλευε και σου έδινε απ' όλα, ξεχασμένη κι αυτή, ε; Αχ, εσείς οι άλλοι...

Μας απόσπρωξε και σηκώθηκε λέγοντας δυνατά και θυμωμένα:

– Μας παρατάνε όλοι, καθένας πάει στο δρόμο του· καθένας κοιτάζει για πάρτη του... Άντε λοιπόν, φώναξέ την, να τελειώνουμε!...

Η γιαγιά βγήκε από την κουζίνα· χαμήλωσε το κεφάλι και, γυρνώντας προς τα εικονίσματα, είπε:

– Κύριε πολυεύσπλαχνε, βλέπεις την κατάστασή μας!

Και χτυπούσε το στήθος της τόσο δυνατά που δυ-

σαρεστήθηκα· γενικά δε μου άρεσε ο τρόπος με τον οποίο απευθυνόταν στο Θεό· είχε πάντα ένα ύφος πού έμοιαζε σα να καυχιότανε μπροστά του.

Μπήκε η μητέρα μου και το κόκκινο φόρεμά της έκαμε την κουζίνα να φαίνεται πιο φωτεινή. Κάθησε στον πάγκο κοντά στο τραπέζι, ανάμεσα στον παπού και στη γιαγιά, και τα φαρδιά μανίκια έπεφταν στούς ώμους τους. Τους μιλούσε πολύ μαλακά, σε τόνο σοβαρό, κι εκείνοι την άκουγαν σιωπηλοί, χωρίς να τη διακόπτουν. Κοντά της φαίνονταν πολύ μικροί και θα 'λεγε κανείς πως ήταν η μητέρα τους.

Εξαντλημένος από τις συγκινήσεις, αποκοιμήθηκα βαθιά στο πατάρι.

Το βράδι, ο παπούς κι η γιαγιά έβαλαν τα γιορτινά τους κι έφυγαν για τον εσπερινό. Ο παπούς φορούσε τη λαμπρή φορεσιά του σύνδικου του σωματείου, μια όμορφη γούνα κι ένα πανταλόνι με σειρήτια. Η γιαγιά, δείχνοντάς τον μ' ένα πονηρό κλείσιμο του ματιού, είπε στη μητέρα μου:

– Μα κοίτα λοιπόν τον πατέρα σου! Σωστό κατσικάκι!

Η μητέρα μου άρχισε να γελά εύθυμα.

Όταν έμεινε μόνη μαζί μου στο δωμάτιό της, κάθησε σ' έναν καναπέ, με τα πόδια διπλωμένα, και μου έγνεψε να πάω να καθήσω πλάι της:

– Έλα λοιπόν! Πες μου λίγο πως τα περνάς. Είσαι δυστυχισμένος εδώ, ε;

Πως τα περνούσα;

– Δεν ξέρω, αποκρίθηκα.

– Σε δέρνει ο παπούς;

– Όχι πολύ, τώρα.

– Α, ναί; Έλα λοιπόν, πες μου κάτι...

Δεν είχα διάθεση να μιλήσω για τον παπού. Άρχισα να διηγούμαι πως σ' εκείνο το δωμάτιο είχε μείνει ένας άνθρωπος πάρα πολύ ευγενικός· αλλά κανείς δεν τον αγα-

πουσε και ο παπούς τελικά τον είχε διώξει. Αυτή η ιστορία φάνηκε καθαρά πως δεν άρεσε στη μητέρα μου.

– Δεν έχεις τίποτα άλλο να μου διηγηθείς; είπε.

Της μίλησα τότε για τα τρία αγοράκια και για το συνταγματάρχη που με είχε διώξει. Μ' έσφιξε στην αγκαλιά της:

– Τον παλιάνθρωπο!

Σώπασε, στύλωσε τα μισόκλειστα μάτια της στο πάτωμα και κούνησε το κεφάλι.

Με τη σειρά μου, τη ρώτησα:

– Γιατί θύμωσε ο παπούς μαζί σου;

– Γιατί είμαι ένοχη απέναντί του.

– Θα έπρεπε να του φέρεις το μωρό σου...

Τραβήχτηκε απότομα, ζάρωσε τα φρύδια και δάγκωσε τα χείλη. Έπειτα έσκασε τα γέλια και μ' έσφιξε στην αγκαλιά της λέγοντας:

– Άχ, τερατάκι! Δε θέλω να σε ξανακούσω να πεις λέξη γι' αυτό· ούτε και να το σκέφτεσαι, ακούς!

Μίλησε κάμποσο, σιγανά, με ύφος αυστηρό, αλλά δεν καταλάβαινα καλά αυτά που έλεγε. Έπειτα σηκώθηκε κι άρχισε να βηματίζει στο δωμάτιο· έπαιζε τα δάχτυλά της πάνω στο πηγούνι της και κουνούσε πάνω-κάτω τα πυκνά φρύδια της.

Πάνω στο τραπέζι έκαιγε κι έλειωνε ένα σπαρματσέτο που αντιφέγγιζε μέσα στον καθρέφτη. Βρώμικες σκιές σέρνονταν στο πάτωμα. Στη γωνιά, μπρος στο εικόνισμα, τρεμόπαιζε η φλογίτσα του καντηλιού. Το φεγγαρόφωτο ασήμωνε τα τζάμια που ήταν καλυμμένα με πάχνη. Η μητέρα περπατούσε τα βλέμματά της πάνω στους γυμνούς τοίχους και στο ταβάνι· φαινόταν σαν κάτι να ζητούσε.

– Τι ώρα κοιμάσαι;

– Λίγο αργότερα.

– Εξ άλλου κοιμήθηκες το απόγεμα, παρατήρησε κι αναστέναξε.

Τη ρώτησα:

– Θα ήθελες να φύγεις;

– Για που; αποκρίθηκε με κάποια έκπληξη.

Μ' έπιασε από το πηγούνι και με κοίταξε κατάματα τόσο πολύ που τα μάτια μου γέμισαν δάκρυα.

– Τι έχεις;

– Με πόνεσε ο σβέρκος μου.

Προπάντων όμως ένοιωθα ένα σφίξιμο στην καρδιά· είχα αμέσως καταλάβει πως δε θα μπορούσε να μείνει σ' αυτό το σπίτι και πως θα ξανάφευγε.

– Θα μοιάσεις του πατέρα σου, είπε σπρώχνοντας το χαλί με το πόδι. Σου έχει μιλήσει γι' αυτόν η γιαγιά;

– Ναι.

– Αγαπούσε πολύ τον Μαξίμ, πολύ! Κι εκείνος την αγαπούσε πολύ.

– Το ξέρω.

Η μητέρα μου κοίταξε το σπαρματσέτο, ζάρωσε τα φρύδια και φύσηξε τη φλόγα λέγοντας:

– Έτσι είναι καλύτερα.

Πραγματικά. Είχες μια εντύπωση δροσιάς και καθαριότητας. Οι βρώμικες σκιές είχαν πάψει να χορεύουν· ανοιχτογάλαζες κηλίδες απλώνονταν στο πάτωμα και χρυσές αστραψιές άναβαν στα τζάμια των παραθύρων.

– Κι εσύ, που ήσουνα;

Μου ανάφερε μερικά ονόματα πόλεων, σα να θυμόταν ένα παρελθόν μακρινό κιόλας και ξεχασμένο. Συνέχισε να στριφογυρίζει αθόρυβα μέσα στο δωμάτιο σα γεράκι.

– Που το πήρες αυτό το φόρεμα;

– Μόνη μου το έφτιαξα. Μόνη μου ράβω όλα μου τα ρούχα.

Ήμουν ευτυχής που δεν έμοιαζε με κανένα, αλλά μι-

λούσε τόσο λίγο που με λυπούσε πολύ· αν δεν τη ρωτούσα, έμενε σιωπηλή.

Ξανακάθησε κοντά μου στον καναπέ και μείναμε χωρίς να λέμε τίποτα, σφιγμένοι ο ένας κοντά στον άλλο, ως τη στιγμή που γύρισαν ο παπούς και η γιαγιά, διαποτισμένοι με μια μυρουδιά από κερί και λιβάνι, ήρεμοι και στοργικοί, με επίσημο ύφος.

Το δείπνο ήταν τελετουργικό, όπως στις γιορτές. Στο τραπέζι, μίλησαν λίγο και με προφύλαξη, λες και φοβούνταν μήπως ταράξουν τον ελαφρό ύπνο κάποιου που κοιμόταν.

Λίγο καιρό αργότερα, η μητέρα μου αποφάσισε να μου μάθει το συνηθισμένο αλφάβητο*. Άρχισε αυτό το έργο με θέρμη, μ' αγόρασε βιβλία και μ' ένα απ' αυτά, εκείνο που είχε τον τίτλο: *«Η μητρική μας γλώσσα»*, κατάφερα σε λίγες μέρες να κατανικήσω τις δυσκολίες αυτού του νέου αλφάβητου. Αμέσως η μητέρα μου θέλησε να μου μάθει στίχους απέξω, κι αυτό στάθηκε και για τους δυο μας η αρχή πολλων βασάνων.

Να η πρώτη στροφή που έπρεπε να μάθω:

Δρόμε ίσιε, δρόμε δίχως τέλος,
απέραντους διασχίζεις τόπους·
δε σ' ισοπέδωσε τσεκούρι, ούτε φτυάρι,
στα τσόκαρα είσαι μαλακός και πλούσιος σε σκόνη.

Αλλά παραμόρφωνα τις λέξεις· έλεγα «ξεσχίζεις» αντί «διασχίζεις». Η μητέρα μου επαναλάβαινε:

– Μα σε παρακαλώ, σκέψου λίγο· γιατί «ξεσχίζεις», τερατάκι μου; Δια-σχί-ζεις, κατάλαβες;

Καταλάβαινα πολύ καλά, αλλά εγώ συνέχιζα να λέω «ξεσχίζεις»· ήταν κάτι ανώτερο από τις δυνάμεις μου.

* Πρόκειται για το ρωσικό αλφάβητο.

Τότε εκείνη θύμωνε, μ' έβριζε βλάκα και ξεροκέφαλο, πράγμα που με πλήγωνε. Έβαζα τα δυνατά μου να συγκρατήσω αυτούς τους καταραμένους στίχους και τους απάγγελνα αλάθευτα μέσα μου, αλλά δεν μπορούσα να τους προφέρω μεγαλόφωνα χωρίς να τους διαστρεβλώσω. Κατάντούσε να τους μισώ, εκείνους τους άπιστους στίχους και, από το θυμό μου, τους παραμόρφωνα επίτηδες, βάζοντας τη μια μετά την άλλη λέξεις που είχαν την ίδια ηχητικότητα· ήταν παράλογο, αλλά ήμουν ικανοποιημένος όταν οι μαγεμένοι στίχοι είχαν χάσει κάθε νόημα. Αυτό το παιχνίδι μου στοίχισε ακριβά. Μια μέρα, στο τέλος ενός μαθήματος που το είχα πει καλά, η μητέρα μου με ρώτησε αν μπορούσα επιτέλους να απαγγείλω τα ποιήματά μου· δίχως να το θέλω, άρχισα να μουρμουρίζω:

Δρόμε, νόμε, τρώμε, ίσιε, ποταμίσιε,
τσόκαρα στον κόκορα, σκόνη, παντελόνι...

'Ηταν πολύ αργά όταν συνειδητοποίησα τι είχε συμβεί· η μητέρα μου, με τα χέρια στηριγμένα στο τραπέζι, είχε σηκωθεί όρθια.

– Τι σημαίνει αυτό; ρώτησε τονίζοντας κάθε συλλαβή.
– Δεν ξέρω, απάντησα σαστισμένος.
– Πως;
– Να, έτσι μου ήρθε και το είπα.
– Μα πως έτσι;
– Έτσι για... πλάκα.
– Πήγαινε στη γωνία!
– Να κάμω τι;

Ξαναείπε, δίχως να υψώσει τη φωνή, αλλά σε τόνο απειλητικό:

– Στη γωνία!
– Σε ποια γωνία;

Με κοίταζε καρφωτά χωρίς να απαντά, και εκείνο το βλέμμα με έκανε κυριολεκτικά να τα χάσω. Δεν καταλάβαινα τι ήθελε. Στη γωνία με τα εικονίσματα ήταν ένα στρογγυλό τραπεζάκι, με ένα βάζο στολισμένο με ξερά λουλούδια και πρασινάδα που μοσχοβολούσε· στη γωνία που ήταν μπροστά μου βρισκόταν ένα σεντούκι σκεπασμένο μ' ένα χαλάκι· το κρεββάτι έπιανε την τρίτη γωνία και δεν μπορούσα να σταθώ στην άλλη γωνία, όπου ήταν η πόρτα.

– Δεν ξέρω τι θέλεις, είπα απελπισμένος που δεν καταλάβαινα.

Εκείνη ξαναρίχτηκε στην καρέκλα της κι έμεινε για μια στιγμή σιωπηλή, τρίβοντας το μέτωπο και τα μάγουλά της. Έπειτα με ρώτησε:

– Ο παπούς σε έχει βάλει άλλη φορά όρθιο στη γωνία;

– Πότε;

– Εγώ δεν ξέρω ... κάποτε!... Εσύ να μου πεις! φώναξε χτυπώντας δυο φορές το χέρι της στο τραπέζι.

– Όχι, δε θυμάμαι τέτοιο πράγμα.

– Το ξέρεις πως είναι τιμωρία να στέκεις όρθιος στη γωνία;

– Τιμωρία; Γιατί;

Αναστέναξε.

– Έλα δω!

Πλησίασα.

– Γιατί με μαλώνεις;

– Κι εσύ γιατί διαστρεβλώνεις τους στίχους επίτηδες;

Τής εξήγησα όσο καλύτερα μπορούσα ότι, με τα μάτια κλειστά, θυμόμουνα καλά τους στίχους έτσι όπως τους είχα δει τυπωμένους στο βιβλίο, αλλά δεν κατάφερνα να τους απαγγείλω χωρίς να μου έρθουν στο μυαλό κι άλλες λέξεις.

– Είναι αλήθεια αυτό που λες;

Απάντησα πως ναι, μα ευθύς αναρωτήθηκα μήπως είχα πει ψέματα. Και ξαφνικά, με σοβαρότητα, άρχισα να απαγγέλλω το ποίημά μου χωρίς κανένα λάθος· έμεινα και ο ίδιος κατάπληκτος και σαστισμένος.

Είχα την εντύπωση πως το πρόσωπό μου είχε πρηστεί και τα αυτιά μου, συμφορημένα από αίμα, είχανε βαρύνει· το κεφάλι μου βουγκούνιζε άσχημα και στεκόμουν εκεί, εμπρός στη μητέρα μου συντριμμένος από ντροπή. Μέσα από τα δάκρυά μου έβλεπα το πρόσωπό της να σκοτεινιάζει και να παίρνει μια έκφραση θλιμμένη· έσφιγγε τα χείλη και ζάρωνε τα φρύδια.

– Τι σημαίνει αυτό; με ρώτησε με φωνή αλλαγμένη. Μου είπες λοιπόν ψέματα;

– Δεν ξέρω. Δεν το έκανα επίτηδες.

Χαμήλωσε το κεφάλι της.

– Είσαι πολύ δύσκολος, δεν μπορεί κανείς να συνεννοηθεί μαζί σου! Άντε, πήγαινε!

Με ανάγκαζε να μαθαίνω αδιάκοπα νέα ποιήματα που όλο και πιο πολύ δυσκολευόμουν να τα συγκρατώ. Ένοιωθα μέσα μου, μ' έναν τρόπο ακατανίκητο, την πονηρή επιθυμία να παραμορφώνω τους στίχους, εισάγοντας σ' αυτούς κι άλλες λέξεις. Αυτό μου ήταν εύκολο: οι περιττές λέξεις μου έρχονταν στο μυαλό με το τσουβάλι, μπερδεύοντας αμέσως το κείμενο που είχα να μάθω.

Συχνά, μου ξέφευγε μια ολόκληρη αράδα και, μ' όλες τις προσπάθειες που έκανα, η μνήμη μου δεν κατάφερνε να τη συγκρατήσει. Ένα παραπονιάρικο ποίημα, του πρίγκιπα Βιαζέμσκι* νομίζω, μ' έβαλε σε πολλούς μπελάδες:

Απ' το πρωί νωρίς-νωρίς κι ίσαμε που νυχτώνει
πολλά γερόντια, ορφανά και χήρες,
. . . .
για την αγάπη του Χριστού ζητούν ελεημοσύνη.

* Ρωσος ποιητής και κριτικός (1792-1878).

Απάγγελνα έτσι, πηδώντας ταχτικά τον τρίτο στίχο:

περνώντας με τους σάκκους τους κάτω απ' το μπαλκόνι.

Η μητέρα μου, αγαναχτισμένη, διηγόταν στον παπού τα κατορθώματά μου κι εκείνος δήλωνε απειλητικά:
– Είναι παλιόπαιδο! Έχει πολύ καλή μνήμη, ξέρει όλες τις προσευχές καλύτερα κι από μένα. Η μνήμη του είναι σαν το γρανίτη: ό,τι χαραχτει εκεί απάνου δε σθήνει ποτέ! Θα έπρεπε να του δώσεις κανένα μπερντάχι!
Η γιαγιά μου έκανε κι αυτή επίθεση:
– Τα παραμύθια και τα τραγούδια τα συγκρατεί... Και τα τραγούδια, μήπως δεν είναι κι αυτά ποιήματα;
Αυτό ήταν αλήθεια, κι ένοιωθα ένοχος. Μα από τότε που άρχισα να μαθαίνω στίχους, άλλες λέξεις ξεφύτρωναν, δεν ξέρω από που, έρχονταν σέρποντας σαν κατσαρίδες κι αραδιάζονταν μόνες τους σε κανονικές σειρές:

Μπρος στην ξωθυρά μας
γέροι κι ορφανά
πάνε κι έρχονται θρηνώντας,
ζητιανεύοντας ψωμιά.
Στην Πετρόθνα κουβαλάνε
ό,τι έχουνε μαζέψει·
πρόθυμα της το πουλάνε
για τις αγελάδες της
κι ύστερα τραβούν μακριά
ή μεθοκοπούν γερά.

Τη νύχτα, πλαγιασμένος στο πατάρι με τη γιαγιά, της απάγγελνα, μέχρι που απόκανε, όλα όσα είχα μάθει στο βιβλίο μου καθώς και εκείνα που είχα συνθέσει ο ίδιος. Μερικές φορές έσκαζε τα γέλια, αλλά πιο συχνά με μάλωνε:

– Το βλέπεις λοιπόν ότι μπορείς να τα μάθεις απέξω! Αλλά δεν πρέπει να κοροϊδεύεις με τους ζητιάνους. Ο Κύριος ας τους προστατεύει! Ο Χριστός ήταν φτωχός, καθώς και όλοι οι άγιοι...

Μουρμούριζα:

Δεν αγαπώ κανένα ζητιάνο,
δεν αγαπώ τον παππού.
Λοιπόν τι πρέπει να κάνω;
Ο Θεός ας με συχωρέσει!
Ο παπούς φαίνεται έχει
σοβαρούς λόγους να μου τις βρέχει...

– Τι ειν' αυτά που λες; Μπα που να ξεραθεί η γλώσσα σου! αναφώνησε η γιαγιά οργισμένη. Έχ, και να σ' άκουγε ο παπούς!

– Το ίδιο μου κάνει!

Δοκίμασε να με λογικέψει με το μαλακό:

– Δεν πρέπει να φέρεσαι σαν αλητόπαιδο, αυτό κάνει τη μητέρα σου να νευριάζει. Αρκετές σκοτούρες έχει! έλεγε η γιαγιά σκεφτική.

– Τι σκοτούρες;

– Πάψε! Δεν μπορείς να καταλάβεις....

– Ξέρω, είναι γιατί ο παπούς...

– Θα σωπάσεις ή όχι;

Εκείνη η ζωή μου πλάκωνε την καρδιά· ένοιωθα ένα αίσθημα που δεν παράλλαζε και πολύ από την απελπισία, μα δεν ξέρω για ποιο λόγο, ήθελα να το κρύβω και δειχνόμουν αυθάδης και ανυπόφορος. Η μητέρα μου με ανάγκαζε να εργάζομαι κάθε μέρα και πιο πολύ, αλλά καταλάβαινα ολοένα και πιο λίγο αυτά που μου δίδασκε. Ενώ η αριθμητική μου φαινόταν εύκολη, το γράψιμο και η γραμματική μου φαίνονταν βουνά. Εκείνο όμως που

με καταπίεζε πάνω απ' όλα ήταν η αίσθηση πως η μητέρα μου υπέφερε ζώντας μέσα σ' αυτό το σπίτι. Γινόταν ολοένα και πιο σκυθρωπή και αφηρημένη· μερικές φορές, έμενε για πολύ καθισμένη κοντά στο παράθυρο κι αγνάντευε σιωπηλή τον κήπο. Έδειχνε νά μαραίνεται. Μάς είχε έρθει φρέσκη καί εύθυμη, και τώρα τα μάτια της είχαν ζωστεί από μπλάβους κύκλους· μέρες ολάκερες περιφερόταν στο σπίτι, αχτένιστη, με μια κουρελιάρικη ρόμπα, δίχως να νοιάζεται να κουμπωθεί. Με πείραζε πολύ να τη βλέπω να παραμελεί έτσι τον εαυτό της. Την ήθελα να είναι πάντα η πιό όμορφη, ή πιό αξιοπρεπής, η πιό καλοντυμένη στον κόσμο.

Την ώρα του μαθήματος, σα να μην ήμουν εκεί, στύλωνε τα μάτια της, πού είχαν μεγαλώσει από τους μπλάβους κύκλους, στον τοίχο ή στο παράθυρο· με ρωτούσε με φωνή κουρασμένη, ξεχνούσε τίς απαντήσεις μου, παραφερόταν και έβαζε τις φωνές όλο και πιό συχνά. Κι αυτό επίσης μ' έκανε να πονώ: ήθελα τη μητέρα μου να είναι η πιο δίκαιη, όπως στα παραμύθια.

Πότε-πότε τη ρωτούσα:

– Δεν είσαι ευτυχισμένη εδώ;

Μου αποκρινόταν θυμωμένη:

– Κοίταξε τη δουλειά σου!

Έβλεπα επίσης πως ο παπούς ετοίμαζε κάτι πού τρόμαζε τίς γυναίκες. Συχνά ερχόταν να ιδεί τη μητέρα μου στο δωμάτιό της και μέσα από την κλειστή πόρτα τον άκουγα να ουρλιάζει και να κλαψουρίζει· η διαπεραστική φωνή του ήταν τόσο δυσάρεστη όσο και το απαίσιο ξύλινο σουραύλι τού καμπούρη τσοπάνη Νικάνορα. Σ' έναν απ' αυτούς τους καυγάδες, η μητέρα μου φώναξε τόσο δυνατά που ακούστηκε σ' όλο το σπίτι:

– Όχι, αυτό δε θα γίνει ποτέ, ποτέ!

Βρόντηξε την πόρτα, ενώ ο παπούς άρχισε να ξεφωνίζει.

Ήτανε βράδι· η γιαγιά καθόταν στο τραπέζι της κουζίνας κι έραβε ένα πουκάμισο του παπού, μουρμουρίζοντας ανάμεσα στα δόντια της. Όταν άκουσε την πόρτα να βροντά, έστησε αυτί και ψιθύρισε:

– Πάει στους νοικάρηδες. Αχ, Θε μου!

Ξαφνικά, όρμησε στην κουζίνα ο παπούς, έτρεξε στη γιαγιά και της έδωσε μια στο κεφάλι· έπειτα, κουνώντας το γρατζουνισμένο χέρι του, είπε με σφυριχτή φωνή:

– Θα μάθεις επιτέλους να κρατάς τη γλώσσα σου, γριά μάγισσα;

– Είσαι ένας γέρο-βλάκας, αποκρίθηκε ήρεμα η γιαγιά, σιάζοντας τα μαλλιά της. Θαρρείς πως θα μου κλείσεις το στόμα! Θα της πω όλα τα τεχνάσματα που σκαρώνεις...

Όρμησε ξανά κατά πάνω της και τη χτύπησε απανωτά με τις γροθιές του στο κεφάλι. Η γιαγιά, χωρίς να αμυνθεί, δίχως καν να κοιτάξει να προφυλαχτεί, έλεγε και ξανάλεγε:

– Χτύπα, χτύπα λοιπόν, ηλίθιε! Εμπρός χτύπα!

Από το πατάρι όπου ήμουν, άρχισα να τους πετώ μαξιλλάρια, κουβέρτες, μπότες... ό,τι έτυχε να βρίσκεται πάνω στη θερμάστρα, αλλά ο παπούς, μέσα στη μανία του, ούτε που το πρόσεξε. Η γιαγιά είχε σωριαστεί στο πάτωμα και εκείνος της έδινε κλωτσιές στο κεφάλι. Τελικά, σκόνταψε κι έπεσε κι ο ίδιος, αναποδογυρίζοντας ένα κουβά με νερό. Ξανασηκώθηκε μ' ένα πήδημα, φτύνοντας και ρουθουνίζοντας, έριξε γύρω του μια άγρια ματιά και ανέβηκε γρήγορα στο δωμάτιό του, στη σοφίτα. Η γιαγιά ξανασηκώθηκε βογγώντας, κάθησε στον πάγκο κι άρχισε να ξεμπλέκει τα μαλλιά της που είχαν γίνει άνω-κάτω.

Πήδησα κάτω από το πατάρι.

– Μάζεψε τα μαξιλλάρια και τα υπόλοιπα και ξαναβάλτα όλα πάνω στη θερμάστρα! με πρόσταξε η γιαγιά

θυμωμένη. Ωραία ιδέα να πετάς μαξιλλάρια! Τι ανακατεύεσαι εσύ; Κι ο άλλος, ο γερο-διάβολος, έκανε σα μανιακός... Ο ηλίθιος!

Ξαφνικά, έκαμε μια γκριμάτσα κι έβγαλε ένα βογγητό.

– Έλα μια στιγμή να ιδείς τι με πονάει εδώ, είπε σκύβοντας το κεφάλι της μπροστά.

Παραμέρισα τα πυκνά μαλλιά της κι ανακάλυψα μια καρφίτσα που είχε χωθεί βαθιά στο δέρμα. Την έβγαλα, αλλά βρήκα κι άλλη μια. Ένοιωσα τα δάχτυλά μου να μουδιάζουν.

– Καλύτερα να φωνάξω τη μαμά. Φοβάμαι!...

Η γιαγιά με σταμάτησε με το χέρι:

– Τι λες τώρα; Να τη φωνάξεις; Δόξα τω Θεώ δεν είδε και δεν άκουσε τίποτα κι εσύ θέλεις... Φύγε!

Με τα επιτήδεια δάχτυλά της – δάχτυλα δαντελλούς – άρχισε να ψάχνει μόνη της μέσα στην πυκνή μαύρη χαίτη.

Μαζεύοντας όλο μου το θάρρος, τη βοήθησα να βγάλει ακόμη δυο χοντρές παραμορφωμένες καρφίτσες.

– Πονάς;

– Δεν είναι τίποτα. Αύριο θα κάμω ένα μπάνιο, θα λούσω το κεφάλι μου και δε θα φαίνεται πια τίποτα εκεί.

Έπειτα μου είπε με γλυκιά φωνή:

– Μόνο, ψυχούλα μου, μην πεις στη μητέρα σου ότι με χτύπησε, ακούς; Αρκετά είναι τσακωμένοι μεταξύ τους. Δε θα το πεις, ε;

– Όχι.

– Καλά, μην το ξεχάσεις! Έλα να συγυρίσουμε λίγο μαζί εδώ μέσα. Δεν έχω σημάδια στο πρόσωπο; Εντάξει τότε, δε θα καταλάβει τίποτα...

Άρχισε να σκουπίζει το πάτωμα. Της είπα από τα κατάβαθα της ψυχής μου:

– Είσαι πραγματικά μια αγία! Σε βασανίζουν, σου κάνουν μαρτύρια κι εσύ, τα υποφέρεις όλα!

– Τι βλακείες! Εγώ, αγία! Που πήγες και το βρήκες αυτό;

Συνέχισε για πολύ να μουρμουρίζει. Είχε πέσει στα γόνατα για να τρίψει το πάτωμα, ενώ εγώ, καθισμένος σ' ένα σκαλί της θερμάστρας, αναζητούσα ένα μέσον για να εκδικηθώ και να τιμωρήσω τον παπού.

Δεν τον είχα ξαναδεί άλλη φορά να χτυπά τη γιαγιά μ' έναν τρόπο τόσο πρόστυχο και τόσο τρομερό. Μέσα στο σκοτάδι, θαρρούσα πως έβλεπα το κατακόκκινο πρόσωπό του, φουντωμένο από τη μανία, και τα μαλλιά του που κυμάτιζαν. Η οργή έβραζε μέσα μου, μ'έπνιγε η αγανάκτηση και υπέφερα που δεν μπορούσα να βρω μια αντάξια εκδίκηση.

Αλλά, δυο - τρεις μέρες αργότερα, μπαίνοντας στο δωμάτιο του παπού, τον βρήκα καθισμένο καταγής, μπρός στο σεντούκι του, να ξεδιαλέγει χαρτιά. Πάνω σε μια καρέκλα, είδα το αγαπημένο του θρησκευτικό καλαντάρι: δώδεκα φύλλα από χοντρό γκρίζο χαρτί που το καθένα ήτανε χωρισμένο σε τόσα τετράγωνα όσες μέρες είχε ο μήνας. Σε κάθε τετράγωνο εικονίζονταν οι άγιοι της ημέρας. Ο παπούς αγαπούσε πολύ αυτό το καλαντάρι και δε με άφηνε να το κοιτάξω παρά μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις, όταν, για κάποιο λόγο ήταν ιδιαίτερα ευχαριστημένος από μένα. Δοκίμαζα πάντα ένα παράξενο αίσθημα κοιτάζοντας εκείνες τις χαριτωμένες γκρίζες εικονίτσες, σφιγμένες τη μια κοντά στην άλλη. Γνώριζα το βίο ορισμένων από εκείνα τα πρόσωπα, του Κηρύκου, της μάρτυρος Βαρβάρας, του Παντελεήμονα και πολλών άλλων ακόμη*. Ιδιαίτερα μου άρεσε η ιστορία του Αλέξη, του άγιου ανθρώπου του Θεού, και οι ωραίοι

---

* Ή ανάμνηση αυτών των λαϊκών αγίων της ορθόδοξης Εκκλησίας είχε διατηρηθεί στους έμμετρους θρύλους πού τους απάγγελναν οι προσκυνητές καί οί ζητιάνοι.

στίχοι που τη διηγούνταν· η γιαγιά μου τους απάγγελνε συχνά με μεγάλη συγκίνηση. Κοιτάζοντας εκείνες τις μορφές των αγίων, που ήταν εκατοντάδες, μονολογούσα σιγανά, σα για παρηγοριά, ότι πάντοτε υπήρχαν μάρτυρες...

Ξαφνικά μου ήρθε η ιδέα να κόψω το καλαντάρι σε κομματάκια και, μόλις ο παπούς σίμωσε στο παράθυρο για να διαβάσει ένα γαλάζιο έγγραφο στολισμένο με τον αυτοκρατορικό αετό, άρπαξα μερικά φύλλα. Έπειτα κατέβηκα γρήγορα-γρήγορα, πήρα το ψαλλίδι από το τραπέζι της γιαγιάς και βάλθηκα να κόβω τα κεφάλια των αγίων. Όταν όμως αποκεφάλισα μια σειρά, ένοιωσα λύπη που είχα καταστρέψει έτσι το καλαντάρι· τότε άρχισα να αποκόβω προσεχτικά τις εικόνες, ακολουθώντας τις γραμμές που χώριζαν τα τετράγωνα. Δεν είχα προφτάσει να κόψω τη δεύτερη σειρά όταν ο παπούς παρουσιάστηκε στην κουζίνα, ανέβηκε στα σκαλιά της θερμάστρας και ρώτησε:

– Ποιος σου έδωσε την άδεια να πάρεις το καλαντάρι μου;

Όταν είδε τα μικρά τετράγωνα χαρτάκια σκορπισμένα στα σανίδια, μάζεψε ένα, το εξέτασε, πήρε ένα άλλο... Το στόμα του είχε στραβώσει, τα γένεια του έτρεμαν κι ανάσαινε τόσο δυνατά που τα χαρτάκια πετούσαν κι έπεφταν στο πάτωμα.

– Τι έκαμες; φώναξε τελικά και με τράβηξε βίαια από το πόδι.

Κουτρουβάλησα κάτω και η γιαγιά μ' έπιασε στην αγκαλιά της. Ο γέρος άρχισε να μας χτυπά και τους δυο με γροθιές, ουρλιάζοντας:

– Θα το σκοτώσω!

Ξαφνικά παρουσιάστηκε η μητέρα μου και βρέθηκα στη γωνιά, κοντά στη θερμάστρα· εκείνη στεκόταν μπροστά μου σαν πρόχωμα, προσπαθώντας να πιάσει και

να εμποδίσει τα χέρια του παπού που φτερούγιζαν εμπρός στο πρόσωπό της. Φώναζε:

– Τι ανοησία! Έλα στα συγκαλά σου!

Ο παπούς σωριάστηκε στον πάγκο, κοντά στο παράθυρο, ουρλιάζοντας:

– Με σκοτώσανε! Όλοι τους είναι εναντίον μου, αχ! αχ...

– Δεν ντρέπεσαι; συνέχισε η μητέρα μου με υπόκωφη φωνή. Γιατί παίζεις διαρκώς κωμωδία;

Ο παπούς φώναζε, χτυπούσε τα πόδια στον πάγκο· το γενάκι του ανορθωνόταν με τρόπο κωμικό και τα μάτια του ήταν κλεισμένα σφιχτά. Είχα κι εγώ την εντύπωση πως ντρεπόταν μπροστά στη μητέρα μου και πως πραγματικά έπαιζε κωμωδία: γι' αυτό ακριβώς έκλεινε τα μάτια.

– Θα σου κολλήσω αυτά τα κομμάτια πάνω σ' ένα πανί, θα είναι πιο όμορφα και πιο στέρεα από πριν, έλεγε η μητέρα μου εξετάζοντας τα χαρτάκια και τα άθιχτα φύλλα. Το βλέπεις καλά πόσο τσαλακωμένο και λειωμένο είναι το καλαντάρι σου· κοντεύει να γίνει σκόνη....

Του μιλούσε στον τόνο που χρησιμοποιούσε μαζί μου στο μάθημα, όταν δεν καταλάβαινα κάτι. Ξαφνικά, ο παπούς σηκώθηκε, έσιαξε ζωηρά το πουκάμισό του και το γιλέκο του, καθάρισε το λαρύγγι του και είπε:

– Θα τα ξανακολλήσεις σήμερα κιόλας! Πάω αμέσως να σου φέρω και τ' άλλα φύλλα.

Τράβηξε προς την πόρτα, αλλά, στο κατώφλι, στράφηκε και, δείχνοντάς με με το καμπουριαστό δάχτυλό του, είπε:

– Κι αυτός εκεί πρέπει να μαστιγωθεί!

– Ασφαλώς, επιδοκίμασε η μητέρα μου κι έσκυψε προς εμένα για να με ρωτήσει:

– Γιατί το έκαμες αυτό;

– Επίτηδες το έκαμα, γιατί χτύπησε τη γιαγιά. Κι αν το ξανακάμει, θα του κόψω τα γένεια!

Η γιαγιά, που κείνη τη στιγμή έβγαζε την σχισμένη μπλούζα της, κούνησε το κεφάλι και μου είπε επιτιμητικά:

– Ωστόσο μου είχες υποσχεθεί ότι δε θα μιλήσεις!

Έφτυσε στο πάτωμα και πρόστεσε:

– Το ξέρεις ότι μπορεί να σου πρηστεί η γλώσσα τόσο πολύ ώστε να μην μπορείς να την κουνήσεις;

Η μητέρα μου την κοίταξε, έκαμε μερικά βήματα και ξανάρθε σε μένα:

– Πότε τη χτύπησε;

– Εσύ, Βαρβάρα, θα 'πρεπε να ντρέπεσαι να του κάνεις τέτοιες ερωτήσεις. Εσένα δε σε αφορά! είπε η γιαγιά θυμωμένη.

Η μητέρα μου την αγκάλιασε τρυφερά:

– Αχ, μαμά, καλή μου μανούλα!

– Πάψε αυτά τα καλοπιάσματα! Άφησέ με!

Κοιτάχτηκαν σιωπηλά κι έπειτα χωρίστηκαν· στο διάδρομο ακουγόταν το συρτό βήμα του παπού.

Αφότου γύρισε, η μητέρα μου είχε πιάσει φιλία με την εύθυμη νοικάρισσά μας, τη γυναίκα του στρατιωτικού, που έμενε στο μπροστινό διαμέρισμα του σπιτιού. Σχεδόν κάθε βράδι, πήγαινε στο σπίτι της, όπου συναντούσε όμορφες κυρίες και αξιωματικούς που σύχναζαν στους Μπέτλενγκ. Αυτό δεν άρεσε στον παπού. Επανειλημμένα τον είχα δει στην κουζίνα, την ώρα του δείπνου, να της κουνά απειλητικά το κουτάλι του και να μουρμουρίζει:

– Να τους πάλι που ξαναμαζεύτηκαν, οι καταραμένοι! Δε θα μας αφήσουν να κλείσουμε μάτι ως το πρωί!

Σε λίγο, παρακάλεσε τους ενοικιαστές ν' αδειάσουν το διαμέρισμα. Μόλις έφυγαν, έφερε, ποιός ξέρει πούθε,

δυο κάρρα έπιπλα για να επιπλώσει τα δωμάτια του μπροστινού διαμερίσματος. Έπειτα, έκλεισε την πόρτα με μια χοντρή αλυσίδα και είπε:

– Δεν έχουμε ανάγκη από νοικάρηδες! Τώρα θα δέχομαι εγώ!

Έτσι, τις γιορτές είχαμε επισκέπτες. Κατάφτανε η Ματριόνα, η αδερφή της γιαγιάς, μια πλύστρα με μεγάλη μύτη και διαπεραστική φωνή, πού φορούσε ένα μεταξωτό φουστάνι με ρίγες και χρυσαφιά σκούφια. Μαζί της ήτανε κι οι δυο γιοί της: ο Βασίλης, ο σχεδιαστής, ένα καλό και πρόσχαρο αγόρι, με μακριά μαλλιά και γκρίζα φορεσιά, κι ο αδερφός του ο Βικτόρ, που προτιμούσε τα ζωηρά χρώματα, είχε ένα κεφάλι αλόγου και το μακρουλό πρόσωπό του ήταν σκεπασμένο με φακίδες. Μόλις μπήκε στο διάδρομο, κι ενώ έβγαζε τις γαλότσες του, τερέτιζε σα γελωτοποιός:

– Αντρέι - μπαμπά, Αντρέι - μπαμπά....

Αυτό με ξάφνιασε πολύ και με φόβισε.

Ο θείος Ιάκωβος έφερνε την κιθάρα του. Ερχότανε παρέα μ' ένα φαλακρό και μονόφθαλμο ρολογά, πού φορούσε μια μακριά μαύρη ρεντιγκότα κι έμοιαζε με καλόγερο. Ο άνθρωπος αυτός, εξαιρετικά διακριτικός, καθόταν πάντα σε μια γωνιά με το ίδιο χαμόγελο· είχε έναν αλλόκοτο τρόπο να γέρνει το κεφάλι του και να το κρατάει σ' εκείνη τη θέση, βυθίζοντας ένα δάχτυλο στό ξυρισμένο διπλοσάγονό του. 'Ηταν μελαχροινός και το μοναδικό μάτι του εξέταζε όλους όσους βρίσκονταν γύρω του με ιδιαίτερη επιμονή. Ελάχιστα ομιλητικός, δεν άνοιγε ποτέ το στόμα του παρά μονάχα για να επαναλάβει:

– Μην ενοχλείστε παρακαλώ, δεν πειράζει...

Όταν τον πρόσεξα για πρώτη φορά, ένα πράγμα πού είχα δει πολύ πιο πριν, όταν κατοικούσαμε στην οδό

Νόβαγια*, μού ξανάρθε ξαφνικά στο μυαλό. Μια μέρα, ενώ τα ταμπούρλα χτυπούσανε πένθιμα, μια ψηλή μαύρη καρρότσα, περιστοιχισμένη από στρατιώτες και ένα πλήθος από περίεργους, πέρασε μπρος από το σπίτι μας· ερχόταν από τη φυλακή και κατευθυνόταν προς την πλατεία. Μέσα σ' εκείνη την καρρότσα καθόταν ένας μικρόσωμος άντρας μ' ένα πάνινο σκουφί στο κεφάλι και φορτωμένος αλυσίδες. Στο στήθος του κρεμόταν μια ταμπελίτσα με μια επιγραφή με χοντρά άσπρα γράμματα κι ο άνθρωπος χαμήλωνε το κεφάλι σα να προσπαθούσε να τη διαβάσει· ταλαντευόταν δεξιά κι αριστερά και οι αλυσίδες του κροτάλιζαν. Έτσι, όταν η μητέρα μου θέλησε να με παρουσιάσει στο ρολογά και του είπε: «Να ο γιος μου», πισωπάτησα τρομαγμένος, κρύβοντας τα χέρια μου πίσω από τη ράχη μου.

– Μην ενοχλείστε, είπε και το στόμα του ανηφόρισε προς το δεξί του αυτί σε μια φριχτή γκριμάτσα.

Μ' έπιασε από τη μέση, με τράβηξε κοντά του και με στριφογύρισε γρήγορα, χωρίς προσπάθεια. Έπειτα με άφησε μ' επιδοκιμαστικό ύφος:

– Δεν μπορείς να πεις, είναι ψωμωμένο αυτό το αγοράκι.

Ζάρωσα μέσα στην πέτσινη πολυθρόνα που γι' αυτήν ο παπούς ήταν τόσο υπερήφανος, γιατί, αν πιστέψουμε τα λόγια του, ανήκε κάποτε στον πρίγκιπα Γκρουζίνσκι· εκείνη η πολυθρόνα ήτανε τόσο απλόχωρη που μπορούσα να ξαπλώσω όσο μάκρος είχα. Από τη γωνιά μου κοίταζα τους μεγάλους που διασκέδαζαν κι έβρισκα την ψυχαγωγία τους πολύ βαρετή. Το πρόσωπο του ρολογά μεταμορφωνότανε αδιάκοπα, πράγμα που μου φαινόταν παράξενο και ύποπτο. Η λιπαρή και πλαδαρή φάτσα του έμοιαζε να λειώνει και να τρέχει· όταν χαμογελούσε, τα χοντρά χείλη του γλιστρούσαν προς το δεξί του μά-

* Νέα.

γουλο και η μυτούλα του περπατούσε κι αυτή προς τα εκεί, σα ραβιόλι στο πιάτο. Τα μεγάλα πεταχτά αυτιά του σάλευαν με παράξενο τρόπο: πότε ανασηκώνονταν ταυτόχρονα με το φρύδι του γερού ματιού και πότε κατέβαιναν προς τα μήλα του προσώπου· είχες τότε την εντύπωση ότι ήθελαν να σκεπάσουν τη μύτη του. Από καιρό σε καιρό έβγαζε τη σκούρα γλώσσα του που έμοιαζε με γουδόχερο καί έγλειφε τα χοντρά και λιπαρά του χείλη, διαγράφοντας μ' αυτήν έναν κανονικό κύκλο. Αυτό το θέαμα δε με διασκέδαζε, αλλά μου προκαλούσε τέτοια έκπληξη που δεν άφηνα καθόλου από τα μάτια μου το ρολογά.

Έπιναν τσάι με ρούμι, που μύριζε σαν ψημένο κρεμμύδι. Επίσης έπιναν τα λικέρ που έφτιαχνε η γιαγιά, χρυσοκίτρινα, πράσινα ή μαύρα σαν κατράμι. Έτρωγαν νοστιμότατο βαρένετσι* και πίττες με μέλι πασπαλισμένες με σπόρους παπαρούνας. Ίδρωναν, ξεφυσούσαν κι έκαναν φιλοφρονήσεις στη γιαγιά. Τέλος, όταν είχαν χορτάσει για καλά, θρονιάζονταν στις καρέκλες με αξιοπρέπεια και παρακαλούσαν νωθρά το θείο Ιάκωβο να τους παίξει κάτι.

Εκείνος έσκυβε στην κιθάρα του και τσιμπούσε τις χορδές μουρμουρίζοντας με δυσάρεστη φωνή τούτο το ρεφραίν.

Αχ, τί ζωή εκάναμε!
την πόλη αναστατώναμε!
Μια κυρία απ' το Καζάν
της φωνάζαμε: αμάν!...

Βρηκα αυτό το τραγουδάκι πολύ θλιβερό· ή γιαγιά είπε:

– Δε μάς παίζεις κάτι ἄλλο, Ἰάκωβε, ένα ἀληθινό τρα-

* Ξυνόγαλα ψημένο στό φούρνο.

γούδι; Θυμάσαι, Ματριόνα, εκείνα τα παλιά τραγούδια;

Η πλύστρα έσιαξε τη φρουφρουλιστή της ρόμπα και αποκρίθηκε σοβαρά:

– Η μόδα έχει αλλάξει, αγαπητή μου...

Ο θείος μου κοίταζε τη γιαγιά ζαρώνοντας τα βλέφαρα, ωσάν εκείνη να ήτανε πολύ μακριά, και επέμενε να ξεκουκίζει πένθιμους ήχους κι ενοχλητικά λόγια.

Ο παπούς συζητούσε με μυστηριώδες ύφος με το ρολογά, μετρώντας κάτι στα δάχτυλά του· ο άλλος, με το φρύδι ανασηκωμένο, κοίταζε τη μητέρα μου κουνώντας το κεφάλι και το πλαδαρό μούτρο του τρεμούλιαζε ανεπαίσθητα.

Η μητέρα μου καθόταν πάντα ανάμεσα στους Σεργκέγιεφ· με χαμηλή φωνή και σοβαρό ύφος, απευθυνόταν στον Βασίλη που αναστέναζε και αποκρινόταν:

– Έ ναι, πρέπει να το σκεφτώ...

Ο Βικτόρ, μ' ένα μακάριο χαμόγελο, έσερνε τα πόδια του στο πάτωμα. Έπειτα, ξαφνικά, άρχισε να τραγουδάει με τη λεπτή φωνή του:

– Αντρέι-μπαμπά, Αντρέι-μπαμπά!

Όλοι σώπασαν και τον κοίταζαν ξαφνιασμένοι, ενώ η πλύστρα εξηγούσε με σπουδαίο ύφος:

– Είναι από το «θέτρο»· το τραγουδούν εκεί κάτω...

Έγιναν δυο-τρεις τέτοιες εσπερίδες, τόσο θανάσιμα πληχτικές που δεν μπόρεσα να τις ξεχάσω. Έπειτα, μια Κυριακή πρωί, ύστερα από τη λειτουργία, έκαμε την εμφάνισή του ο ρολογάς. Καθόμουν στο δωμάτιο της μητέρας μου και τη βοηθούσα να βγάλει τις χάντρες από ένα σκισμένο κέντημα, όταν ξαφνικά μισάνοιξε η πόρτα και φάνηκε το τρομαγμένο πρόσωπο της γιαγιάς.

– Βαρβάρα, ήρθε!, είπε κι εξαφανίστηκε αμέσως.

Η μητέρα μου δε σάλεψε, δεν έκαμε ούτε τον ελάχιστο μορφασμό. Η πόρτα άνοιξε ξανά και στο κατώφλι παρουσιάστηκε ο παπούς.

– Ντύσου, κόρη μου, και έλα! είπε με επίσημο ύφος.

Χωρίς να σηκωθεί, χωρίς καν να τον κοιτάξει, η μητέρα μου ρώτησε:

– Που να 'ρθω;

– Έλα κι ο Θεός να σ' ευλογεί! Μη φέρνεις αντιρρήσεις. Είναι ήσυχος άνθρωπος, ξέρει τη δουλειά του... θα είναι ένας καλός πατέρας για τον Αλέξη...

Ο παπούς μιλούσε με ασυνήθιστη έμφαση. Περνούσε και ξαναπερνούσε τα χέρια του στους γοφούς του, ενώ οι αγκώνες του, φερμένοι προς τα πίσω, έτρεμαν· θα έλεγε κανείς πως αγωνιζόταν ενάντια στην επιθυμία ν' απλώσει τα χέρια του μπροστά.

Η μητέρα μου τον αντίσκοψε ήρεμα:

– Σου είπα πως αυτό δε θα γίνει...

Ο παπούς έκαμε ένα βήμα προς αυτήν και τέντωσε τα χέρια του σα να 'χανε το φως του. Σκυμμένος μπροστά, ξεφώνισε παράφορα:

– Έλα γιατί θα σε συρω απ' τα μαλλιά....

– Θα με σύρεις; είπε η μητέρα μου και σηκώθηκε.

Είχε γίνει κατάχλωμη και τα μισόκλειστα μάτια της ήταν τρομαχτικά. Έβγαλε γρήγορα-γρήγορα τη φούστα και τη μπλούζα της, κι όταν έμεινε με το πουκάμισο, σίμωσε στον παπού:

– Λοιπόν, σύρε με!

Εκείνος έδειξε τα δόντια του και την απείλησε με τη γροθιά.

– Βαρβάρα, ντύσου!

Η μητέρα μου τον παραμέρισε με το χέρι κι άρπαξε το πόμολο της πόρτας:

– Εμπρός, πάμε!

– Θα σε καταραστώ, μουρμούρισε ο παπούς.

– Δε με φοβίζει αυτό! Λοιπόν, θα έρθεις;

Άνοιξε την πόρτα, αλλά ο παπούς τη συγκράτησε από

τον ποδόγυρο του πουκαμίσου της κι έπεσε στα γόνατα ψιθυρίζοντας:

– Βαρβάρα, δαίμονα, θέλεις το χαμό σου! Μη με ατιμάζεις....

Και βόγγησε σιγανά με παραπονιάρικη φωνή:

– Μητέρα, μητέρα....

Η γιαγιά είχε φτάσει κιόλας κι έφραζε το δρόμο στην κόρη της, προσπαθώντας να την ξαναβάλει στο δωμάτιο· κουνούσε τα χέρια της σα να ήθελε να κάμει μια κότα να ξαναγυρίσει στην αυλή.

– Τι σ' έπιασε, παλαβιάρα; μουρμούρισε. Γύρνα πίσω, ξεδιάντροπη!

Την έσπρωξε μέσα στο δωμάτιο και ξανάκλεισε την πόρτα. Έπειτα έγειρε προς τον παπού και τον βοήθησε με το ένα χέρι ν' ανασηκωθεί, ενώ με το άλλο τον απειλούσε:

– Αχ, γέρο διάβολε, ηλίθιε!

Τον έβαλε να καθήσει στο ντιβάνι, όπου εκείνος σωριάστηκε σα μια κούκλα από κουρέλια, με το στόμα ανοιχτό και το κεφάλι του να ταλαντεύεται δώθε-κείθε. Έπειτα φώναξε στην κόρη της: – Και συ, ντύσου!

Η μητέρα μου μάζεψε τα ρούχα της από το πάτωμα και είπε:

– Δε θα πάω να τον δω, καταλαβαίνετε;

Η γιαγιά με κατέβασε από το ντιβάνι:

– Σύρε να φέρεις νερό, βιάσου!

Μιλούσε με φωνή σιγανή, σχεδόν μουρμουριστά, αλλά σε τόνο ήρεμο και επιταχτικό. Βγήκα τρέχοντας στο διάδρομο. Στο μπροστινό δωμάτιο ακούγονταν βήματα βαριά και κανονικά. Η φωνή της μητέρας μου υψώθηκε ξαφνικά:

– Αύριο, φεύγω!

Μπήκα στην κουζίνα και κάθησα κοντά στο παράθυρο· θαρρούσα πως ονειρευόμουν.

Ο παπούς βογγούσε κι έκλαιγε, η γιαγιά γκρίνιαζε, έπειτα βρόντηξε η πόρτα κι έγινε μια σιωπή ανησυχητική. Θυμήθηκα αυτό που μου είχαν ζητήσει, γέμισα μια μπακιρένια κανάτα και βγήκα από το δωμάτιο. Στο διάδρομο συνάντησα το ρολογά που έφευγε με το κεφάλι κατεβασμένο· χάιδευε το γούνινο σκούφο του και γρύλλιζε. Η γιαγιά, με τα χέρια σταυρωμένα πάνω στην κοιλιά της, τον ακολουθούσε κάνοντας τεμενάδες κι έλεγε με μισή φωνή:

– Το ξέρετε όπως κι εγώ, αγάπη με το ζόρι δε γίνεται.

Ο ρολογάς σκόνταψε στο κατώφλι και βγήκε γρήγορα στην αυλή. Η γιαγιά σταυροκοπήθηκε και άρχισε να τρέμει· αναρωτήθηκα αν έκλαιγε σιωπηλά ή αν γελούσε.

– Τι έχεις; τη ρώτησα τρέχοντας προς αυτήν.

Μου άρπαξε την κανάτα από τα χέρια καταβρέχοντάς μου τα πόδια και φώναξε:

– Που πήγες και το πήρες αυτό το νερό; Κλείσε την πόρτα!

Ξαναπήγε στο δωμάτιο της μητέρας μου κι εγώ ξαναγύρισα στην κουζίνα. Πίσω από το χώρισμα τους άκουγα και τους τρεις να βογγούν, να κλαψουρίζουν, να γκρινιάζουν, σα να προσπαθούσαν να μετατοπίσουν έπιπλα πάρα πολύ βαριά.

Η μέρα ήταν φωτεινή· οι αχτίδες του χειμωνιάτικου ήλιου έμπαιναν από τα παχνισμένα τζάμια των δυο παραθύρων. Πάνω στο τραπέζι, που ήταν έτοιμο για το μεσημεριανό φαγητό, έλαμπαν τα γανωμένα πιατικά και οι δυο καράφες· η μια ήταν γεμάτη με ξανθωπό κβάς και η άλλη είχε τη σκουροπράσινη βότκα του παπού, αρωματισμένη με κέστρο και βαλσαμόχορτο. Εκεί όπου είχε λειώσει η πάχνη, μπορούσες να ιδείς, μέσα από το τζάμι, το χιόνι, που η εκτυφλωτική του λευκότητα σκέπαζε τα πάντα και κάλυπτε με ασημένια σκουφάκια τα παλούκια του φράχτη και τις φωλιές των ψαρονιών. Τα κλου-

θιά που κρέμονταν στους παραστάτες των παραθύρων ήταν λουσμένα από ήλιο και τα πουλιά μου έκαναν μεγάλες χαρές: τα εύθυμα καναρίνια τιτίθιζαν, οι πυραλίδες σφύριζαν, οι καρδερίνες έβγαζαν τρίλλιες.... Αλλά εκείνη η μέρα, η γεμάτη ευθυμία, φως και θόρυβο, δε μου έδινε καμιά χαρά· μου φαινόταν άχρηστη, σαν όλες τις άλλες. Μου ήρθε η επιθυμία να λευτερώσω τα πουλιά μου και πήγα να ξεκρεμάσω τα κλουβιά. Ξαφνικά, όρμησε στο δωμάτιο η γιαγιά χτυπώντας τα χέρια της στους γοφούς της. Έτρεξε στη θερμάστρα βλαστημώντας: – Αχ, καταραμένοι! Που να σας κόψει πανούκλα! Τι γέρικο ζωντόβολο που είμαι, Θεούλη μου!...

Έβγαλε από το φούρνο το *πιρόγκ**, χτύπησε την κρούστα του με το δάχτυλο κι έφτυσε οργισμένη.

– Ορίστε, έγινε φρύγγανο! Κι ήθελα μόνο να το ξαναζεστάνω! Αχ, δαίμονες, θα ήθελα να σας δω όλους νά γίνετε σκόνη. Κι εσύ, τι έχεις γουρλώσει τα μάτια σου σαν κουκουβάγια; Δεν ξέρω τι με κρατάει και δε σας τσακίζω όλους σαν παλιά κανάτια!

Το στόμα της συσπάστηκε κι άρχισε να κλαίει· πασπάτευε το *πιρόγκ*, το γύριζε από δω, το γύριζε από κει και χοντρά δάκρυα έσταζαν πάνω στην ξερή κρούστα.

Όταν μπήκε στην κουζίνα ο παπούς με τη μητέρα μου, η γιαγιά πέταξε το *πιρόγκ* στο τραπέζι με τέτοια δύναμη που τα πιάτα χοροπήδησαν:

– Ορίστε, να τι έγινε εξαιτίας σας! Που να σας πάρει και να σας σηκώσει!

Η μητέρα μου, ήρεμη τώρα και καλοδιάθετη, την αγκάλιασε λέγοντάς της να μη στενοχωριέται. Ο παπούς κάθησε στο τραπέζι, με το πρόσωπο τσαλακωμένο από τήν κούραση και τη στενοχώρια. Ο ήλιος τον έκανε να μισοκλείνει τα πρησμένα του μάτια και, καθώς έδενε την πετσέτα του γύρω στο λαιμό του, μουρμούριζε:

* Είδος κρεατόπιττας.

– Δεν πειράζει, ξέχασέ το! Έχουμε φάει και καλά *πιρόγκ!* Ο Κύριος είναι φιλάργυρος· Τον υπηρετούμε χρόνια και, σ' αντάλλαγμα, δε μας δίνει λίγες στιγμές ευτυχίας... Μαζί του δεν πρέπει να ελπίζουμε κανένα διάφορο. Έλα, Βάρια, κάτσε... Ας μη μιλάμε πια γι' αυτό!

Θα έλεγε κανείς ότι του είχε στρίψει· σ' όλη την ώρα του φαγητού, μιλούσε για το Θεό, τον ασεβή Αχαάβ τη δυστυχία να είναι κανείς πατέρας...

Η γιαγιά τον αντίσκοφτε νευριασμένη:

– Άντε, τρώγε τώρα και πάψε!

Η μητέρα μου έλεγε αστεία και τα ξάστερα μάτια της έλαμπαν. – Λοιπόν, φοβήθηκες πριν από λίγο, ε; με ρώτησε σπρώχνοντάς με με τον αγκώνα.

Όχι, δεν είχα φοβηθεί, μα τώρα ένοιωθα στενοχώρια, δεν καταλάβαινα.

Όπως συνήθως τις γιορτές, το φαγητό κράτησε τόση πολλήν ώρα που κουράστηκα. Μου φαινόταν πως δέν ήταν τα ίδια πρόσωπα που, μισήν ώρα πιο πριν, αλληλοβρίζονταν, έτοιμα να παίξουν ξύλο, κι έπειτα έκλαιγαν και σκλήριζαν. Δεν μπορούσα να πάρω τους καυγάδες και τα δάκρυά τους στα σοβαρά. Οι λυγμοί και οι κραυγές τους, τα βάσανα που προκαλούσαν ο ένας στον άλλο, εκείνες οι φιλονεικίες που φούντωναν τόσο συχνά για να σβήσουν τόσο γρήγορα, όλα αυτά μου είχαν γίνει τόσο γνώριμα, μου προξενούσαν ολοένα και λιγότερη συγκίνηση καί μόλις που άγγιζαν πια την καρδιά μου.

Αργότερα κατάλαβα πώς οι Ρώσοι, πού η ζωή τους είναι σκυθρωπή καί άθλια, βρίσκουν στις λύπες τους μιά ψυχαγωγία. Σάν τά παιδιά, παίζουν μέ τίς δυστυχίες τους χωρίς να ντρέπονται καθόλου γι' αυτές.

Μέσα στη μονοτονία της καθημερινής ζωής, ή ίδια ή δυστυχία είναι μιά γιορτή και η πυρκαγιά μια ψυχαγωγία. Σ' ένα ασήμαντο πρόσωπο, ακόμη και μιά γρατζουνιά μοιάζει με στολίδι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11.

Ύστερα από αυτή την ιστορία, η μητέρα μου φάνηκε νά ξαναβρίσκει τίς δυνάμεις της: απόχτησε σιγουριά κι έγινε η αληθινή κυρά τοῦ σπιτιού. Ο παπούς, από τη μεριά του, είχε ολότελα αλλάξει: ήταν τώρα σκεφτικός, ήρεμος καί σά να μην υπήρχε. Δέν έβγαινε σχεδόν πιά κι έμενε συχνά μόνος στή σοφίτα, βυθισμένος στην ανάγνωση ενός μυστηριώδους βιβλίου που είχε τόν τίτλο *«Αναμνήσεις τοῦ πατέρα μου»*. Φύλαγε αυτό τό βιβλίο σ' ένα σεντούκι κλειδωμένο και, πολλές φορές, πρόσεξα πως πρίν νά το βγάλει, έπλενε τα χέρια του. Ήταν ένας μικρός και χοντρός τόμος δεμένος μέ ξανθό δέρμα· στή γαλαζωπή σελίδα τοῦ τίτλου, έβλεπες μιά αφιέρωση που οι χαρακτήρες της, χαραγμένοι προσεχτικά μέ μελάνι, είχαν ξεθωριάσει από τήν πολυκαιρία:

Στόν εντιμότατο Βασίλη Κασίριν,
μ' ευγνωμοσύνη καί σέ φιλική ανάμνηση.

Αποκάτω υπήρχε μιά παράξενη υπογραφή πού ή τζίφρα της έμοιαζε μέ πουλί πού πετά. Ο παπούς άνοιγε με προφύλαξη τό βιβλίο με το χοντρό δέσιμο, έβαζε τά γυαλιά του μέ τόν ασημένιο σκελετό καί, σουφρώνοντας τη μύτη για να τά συγκρατήσει στη θέση τους, κοίταζε την επιγραφή. Πολλές φορές τόν είχα ρωτήσει τί βιβλίο ήταν αυτό καί πάντα μού απαντούσε σοβαρά:

– Δέ σού χρειάζεται να τό μάθεις. Περίμενε λίγο· όταν θά πεθάνω, θά σού το αφήσω, μαζί με την καλή μου γούνα.

Στη μητέρα μου μιλούσε λιγότερο συχνά καί απευθυ-

νόταν σ' αυτή πιο μαλακά. Την άκουγε προσεχτικά και τα μάτια του έλαμπαν σαν του Πιότρ· έπειτα μουρμούριζε με μια κουρασμένη κίνηση:

– Ναι, καλά... Κάμε όπως θέλεις...

Είχε σεντούκια γεμάτα με παράξενα ρούχα: φούστες δαμασκηνές, σατινένια σακάκια ντουμπλαρισμένα με γούνα, σαραφάνια* μεταξωτά μ' ασημένιες τρέσσες, διαδήματα κεντημένα με πέρλες, καπέλλα και κεφαλομάντηλα με ζωηρά χρώματα, βαριά μεταλλικά περιδέραια, άλλα από πολύχρωμες πέτρες.... Τα κουβαλούσε όλα αυτά αγκαλιές στο δωμάτιο της μητέρας μου και τα στοίβαζε πάνω στις καρέκλες και στα τραπέζια.

Η μητέρα μου θαύμαζε κείνα τα στολίδια και ο παπούς έλεγε:

– Στον καιρό μας, οι φορεσιές ήταν πιο ωραίες και πιο πλούσιες από σήμερα. Οι άνθρωποι ντύνονταν καλύτερα, αλλά ζούσαν πιο απλά και πιο φιλικά. Πέρασαν αυτά τα χρόνια, δε θα ξανάρθουν πια... Έλα, δοκίμασε αυτές τις τουαλέττες, γίνε όμορφη!

Μια μέρα η μητέρα μου μπήκε στο διπλανό δωμάτιο και γύρισε ντυμένη μ' ένα μπλε σαραφάνι κεντημένο με χρυσό και στολισμένη μ' ένα μαργαριταρένιο διάδημα. Υποκλίθηκε βαθιά μπρος στον παπού και τον ρώτησε:

– Δεν είμαι όμορφη έτσι, κύριε πατέρα μου;

Εκείνος έβγαλε ένα επιδοκιμαστικό γρύλλισμα και το πρόσωπό του φωτίστηκε. Έφερε μια βόλτα γύρω της με τα μπράτσα ανοιχτά, κινώντας τα δάχτυλα, κι ύστερα μουρμούρισε με φωνή που μόλις ξεχώριζε, σα να ονειρευόταν:

– Αχ! Βαρβάρα, αν είχες χρήματα και καλό κόσμο γύρω σου...

---

* Χωριάτικη γυναικεία φορεσιά που την αποτελούσε μια μπλούζα με κοντά φουσκωτά μανίκια και φούστα συνδεμένη με τη μπλούζα.

Η μητέρα μου δεχόταν συχνά επισκέψεις.

★

Τώρα η μητέρα μου κρατούσε δυο δωμάτια στο μπροστινό μέρος του σπιτιού. Δεχόταν συχνά επισκέπτες, ιδίως τα δυο αδέρφια Μαξίμωφ. Ο μεγαλύτερος, ο Πιότρ, ήταν αξιωματικός, με ωραίο παράστημα, γαλανά μάτια και πυκνά ξανθά γένεια· εμπρός σ' αυτόν με είχε μαστιγώσει ο παπούς τη μέρα που είχα φτύσει στο κεφάλι του γέρου κυρίου. Ο αδερφός του ο Γιεβγκένι, πολύ ψηλός κι αυτός, είχε λεπτά ποδάρια, χλωμό πρόσωπο και μαύρο σουβλερό γενάκι· τα μεγάλα του

μάτια έμοιαζαν με δαμάσκηνα. Φορούσε μιά πρασινωπή στολή** με χρυσαφένια κουμπιά και με μονογράμματα, χρυσαφένια κι αυτά, πάνω στους στενούς του ώμους. Τα μακριά μπουκλωτά μαλλιά του έπεφταν στο ψηλό και λειο μέτωπό του και συχνά, τα έριχνε προς τα πίσω με μια χαριτωμένη κίνηση του κεφαλιού. Είχε πάντα κάτι να διηγηθεί και μιλούσε με φωνή λίγο υπόκωφη, χαμογελώντας με συγκατάβαση. Οι ομιλίες του άρχιζαν πάντα με περίτεχνο τρόπο:

– Βλέπετε, κατά τη γνώμη μου...

Η μητέρα μου τον άκουγε με τα μάτια μισόκλειστα, χαμογελώντας πονηρά και συχνά τον διέκοπτε:

– Γιεβγκένι, επίτρεψέ μου να σου πω πως είσαι παιδί....

Ο αξιωματικός χτυπούσε το φαρδύ του χέρι στο γόνατό του κι αναφωνούσε:

– Ακριβώς, είμαι παιδί...

Εκείνη τη χρονιά, τα Χριστούγεννα ήταν θορυβώδικα και γεμάτα ευθυμία. Σχεδόν κάθε βράδι, άντρες και γυναίκες μεταμφιεσμένοι έρχονταν στης μητέρας μου, που συχνά έφευγε μαζί τους. Μεταμφιεζότανε κι εκείνη και πάντοτε καλύτερα απ' τους άλλους. Μόλις διάβαινε την αμαξόπορτα με το παρδαλό τσούρμο των φίλων της, μου φαινόταν πως το σπίτι βυθιζόταν στη γη· όλα έπεφταν στη σιωπή· η πλήξη και η ανησυχία κυρίευε την καρδιά μου. Η γιαγιά διέτρεχε τα δωμάτια σεινάμενη - κουνάμενη σα γριά χήνα κι έβαζε τάξη παντού. Ο παπούς, ακουμπισμένος στα χλιαρά πλακάκια της θερμάστρας, μουρμούριζε:

– Ωραία, πολύ ωραία... Θα ιδούμε τι θα βγάλει αυτό...

Ύστερα από τις γιορτές των Χριστουγέννων, η μητέρα μου μας οδήγησε, εμένα και τον ξάδερφό μου το Σάσα,

---

* Πρόκειται για στολή που φορούσαν τότε οι φοιτητές.

στο σχολειό. Ο θείος Μιχαήλ, ο πατέρας του Σάσα, είχε ξαναπαντρευτεί και από τις πρώτες μέρες, η νέα του γυναίκα είχε πάρει το παιδί με κακό μάτι και άρχισε να το δέρνει. Με τη μεσολάβηση της γιαγιάς, ο παπούς είχε δεχτεί να το πάρει στο σπίτι. Πήγαμε μαζί στο σχολειο ένα μήνα. Από όσα μου διδάξανε εκεί ελάχιστα πράγματα συγκράτησα.

Στην ερώτηση: «Πως ονομάζεσαι;», δεν έπρεπε ν' απαντώ σκέτα: «Πεσκώφ», αλλά: «Ονομάζομαι Πεσκώφ».

Μου απαγορευόταν επίσης να πω στο δάσκαλο: «Μη μου φωνάζεις εμένα, δάσκαλε· δε σε φοβάμαι».

Το σχολείο δε μ' άρεσε από την πρώτη μέρα· Αντίθετα, ο ξάδερφός μου ήταν πολύ ευχαριστημένος στην αρχή και βρήκε εύκολα φίλους. Αλλά μια μέρα αποκοιμήθηκε την ώρα του μαθήματος και ξαφνικά άρχισε να φωνάζει στον ύπνο του με τρομάρα:

– Δε θα το ξανακάνω πια...

Τον ξύπνησαν και ζήτησε να βγει έξω. Οι συμμαθητές του του κάμανε μεγάλη καζούρα. Έτσι, την άλλη μέρα, καθώς πηγαίναμε στο σχολείο, όταν φτάσαμε στο βάθος της ρεματιάς, κοντά στην Πλατεία Σενάγια, σταμάτησε και μου είπε:

– Πήγαινε εσύ, εγώ δε θα 'ρθω! Προτιμώ να πάω περίπατο.

Κουκούβισε, έχωσε προσεχτικά τα βιβλία του κάτω από το χιόνι κι έφυγε. Ήταν μια λαμπρή γεναριάτικη μέρα κι όλα άστρ φταν κάτω από τις αχτίδες ενός ασημένιου ήλιου. Ζήλευα πολύ τον ξάδερφό μου, αλλά, αν και με βαριά καρδιά, πήγα στο σχολείο, γιατί δεν ήθελα να στενοχωρήσω τη μητέρα μου. Τα βιβλία του Σάσα χάθηκαν φυσικά και, την άλλη μέρα, είχε έτσι μια σοβαρή δικαιολογία να μην πάει στο σχολείο. Την τρίτη μέρα, ο παπούς έμαθε τι είχε γίνει. Βρεθήκαμε λοιπόν μπροστά σ' ένα δικαστήριο: ο παπούς, η γιαγιά και η μητέρα μου

κάθονταν πίσω από το τραπέζι της κουζίνας και έκαναν την ανάκριση. Θυμάμαι τις γελοίες απαντήσεις του ξαδέρφου μου.

– Πως συμβαίνει να μη βρίσκεσαι στο σχολειό; ρώτησε ο παπούς.

Ο Σάσα κάρφωσε πάνω του τα γλυκά του μάτια κι αποκρίθηκε χωρίς να βιάζεται:

– Ξέχασα που ήτανε.

– Ξέχασες;

– Ναι. Αλλά έψαξα πολύ...

– Θα έπρεπε ν' ακολουθήσεις τον Αλέξη, εκείνος το θυμάται.

– Τον έχασα.

– Ποιον; τον Αλέξη;

– Ναι.

– Πως γίνηκε αυτό;

Ο Σάσα σκέφτηκε λίγο και είπε αναστενάζοντας:

– Είχε χιονοθύελλα και δεν έβλεπα τίποτα.

Έσκασαν όλοι τα γέλια, γιατί ο καιρός ήτανε καλός και έκανε ξαστεριά. Ο Σάσα χαμογέλασε κι ο ίδιος ελαφρά.

– Θά 'πρεπε να τον είχες πιάσει από το χέρι ή από τη ζώνη, συνέχισε ο παπούς σαρκαστικά και δείχνοντας τα δόντια του.

– Τον κρατούσα καλά, μα μου τον πήρε ο αγέρας, εξήγησε ο Σάσα.

Μιλούσε σ' έναν τόνο ράθυμο, χωρίς πεποίθηση. Στενοχωριόμουν που άκουγα τα ανώφελα κι αδέξια ψέματά του και δεν μπορούσα να καταλάβω το πείσμα του.

Μας μαστίγωσαν και την ίδια μέρα ο παπούς ανάθεσε σ' έναν παλιό πυροσβέστη, ένα γεροντάκι με σπασμένο χέρι, ν' αγρυπνεί ώστε ο Σάσα να μην παρεκκλίνει πια από την οδό που οδηγεί στη γνώση. Του κάκου όμως. Από την άλλη κιόλας μέρα, όταν φτάσαμε στη ρεματιά,

ο ξάδερφός μου έσκυψε απότομα, έβγαλε τη μια του μπότα και την πέταξε μακριά˙ έπειτα έβγαλε και την άλλη και την πέταξε στην αντίθετη κατεύθυνση. Όρμησε τότε με τις κάλτσες μέσα από την πλατεία. Ο γέρος έβγαλε μια φωνή απελπισίας, έτρεξε να μαζέψει τις μπότες και, κατατρομαγμένος, με ξαναγύρισε στο σπίτι.

Όλη τη μέρα ο παπούς, η γιαγιά και η μητέρα μου διέτρεχαν την πόλη με την άμαξα ψάχνοντας για το δραπέτη. Κόντευε πια να νυχτώσει που τον βρήκαν κοντά σ' ένα μοναστήρι, στην ταβέρνα του Τσιρκώφ. Χόρευε για να ψυχαγωγήσει τους πελάτες. Όταν ξαναγύρισαν στο σπίτι, δεν τον χτύπησαν: η πεισματάρικη σιωπή του τους είχε όλους αναστατώσει. Ξαπλωμένος πλάι μου στο πατάρι, με τα πόδια στον αέρα, τα έτριβε στο ταβάνι και μου έλεγε ψιθυριστά:

– Η μητρυιά μου δε μ' αγαπάει, ο πατέρας μου δε μ' αγαπάει, ούτε κι ο παπούς. Τότε γιατί να μένω μαζί τους; Θα ρωτήσω τη γιαγιά που ζουν οι ληστές και θα πάω να τους συναντήσω˙ να το δεις, θα πάω... Θέλεις να έρθεις μαζί μου;

Αυτό ήταν αδύνατο˙ είχα κι εγώ τις ιδέες μου, ήθελα να γίνω αξιωματικός με μεγάλα ξανθά γένεια, και γι' αυτό έπρεπε να σπουδάσω. Όταν ανακοίνωσα αυτό το σχέδιο στον ξάδερφό μου, σκέφτηκε λίγο κι έπειτα μ' επιδοκίμασε:

– Δεν είναι άσχημο κι αυτό. Όταν εσύ θα είσαι αξιωματικός, εγώ θα είμαι αρχηγός ληστών˙ θα σου αναθέσουν να με συλλάβεις κι ο ένας από μας θα πρέπει να σκοτώσει τον άλλο ή να τον πιάσει αιχμάλωτο. Εγώ δε θα σε σκοτώσω.

– Ούτε κι εγώ.

Αποφασίσαμε έτσι να κάνουμε.

'Ηρθε η γιαγιά, σκαρφάλωσε στη θερμάστρα και, κοιτάζοντάς μας, είπε:

– Λοιπόν, ποντικάκια μου; Άχ, φτωχά μου ορφανά, φτωχά μου βλασταράκια!

Αφοῦ θρηνολόγησε έτσι τή μοίρα μας, καταράστηκε τή μητρυιά τοῦ Σάσα, τή χοντρή θεία Ναντέζντα, κόρη του ταβερνιάρη. Έπειτα τά έβαλε μ' όλες τίς μητρυιές κι όλους τοὺς πατρυιούς καί μέ τήν εὐκαιρία μας διηγήθηκε την ιστορία του σοφού ερημίτη Γιόν, που, στά νιάτα του, είχε καταφύγει στήν κρίση τοῦ Θεού γιά νά λύσει τή διαφορά που τον έφερνε σ' αντίθεση μέ τη μητρυιά του. Ο πατέρας του, πού έμενε στο Ούγκλιτς*, ήταν ψαράς στή λίμνη Μπιλόγιε:

– Η νεαρή γυναίκα του τον ξέκαμε το δόλιο:
μπύρα τον πότισε πολλή
καί φίλτρο γιά νά τόν κοιμίσει.
Κι ενώ κοιμόταν, σέ δρύινο σκαφίδι
τον ξαπλώνει, στενό σά φέρετρο·
ένα κουπί από σφεντάμι τότε παίρνει,
κι ώς την καρδιά της λίμνης λάμνει,
όπου βαθύ 'ταν το νερό καί μαύρο,
το πρόστυχο κακούργημά της ν' αποκάμει.
Σκύβει εκεί, η μάγισσα τρεκλίζει
καί το 'λαφρό βαρκάκι της τουμπέρνει.
Ο άντρας της, σαν άγκυρα, στον πάτω πάει,
ενώ εκείνη, πλέοντας, στην όχθη ξαναβγαίνει.
Εκεί, στο χώμα ρίχνεται
καί κλάματα καί θρήνους αρχινάει·
τη βαριολυπημένη παρασταίνει.
Οι αγαθοί άνθρωποι την πιστεύουν
καί μαζί της πικρά κλαίνε κι εκείνοι:

---

* Πόλη στο Βόλγα, 350χλμ. περίπου ΒΔ του Νίζνι-Νόβγκοροντ. Σ' αυτή την πόλη δολοφονήθηκε πιθανώς, στα 1591, με διαταγή του Μπόρις Γκοντουνώφ, ο νεαρός πρίγκιπας Δημήτρης, γιός τοῦ Ιβάν τοῦ Τρομεροῦ.

«Ωχού, κακόμοιρη, για χήρα,
τι δυστυχία που σ' εβρήκε την καημένη!
Ο Θιος μας δίνει τη ζωή
κι Αυτός την ξαναπαίρνει!».

Μονάχα ο Γιον, ο πρόγονός της,
στα δάκρυά της δεν πιστεύει·
το χέρι του ακουμπώντας στην καρδιά της
της ψιθυρίζει μαλακά τούτα τα λόγια:

«Ω μητρυιά, κακιά μου μοίρα,
πουλί της νύχτας, αγρίμι πονηρό,
δε σε πιστεύω όσο κι αν δακρύζεις·
νοιώθω πως η καρδιά σου ολόχαρη χτυπά!
Αν θέλεις, κριτές μας να ζητήσουμε
τον Κύριο και τις ουράνιες δυνάμεις:
μαχαίρι ας πάρουμε απ' ατσάλι σκαλιστό
κι ας το πετάξουμε ψηλά στον ουρανό·
αν λες αλήθεια, θάνατο θα μου δώσει το λεπίδι,
μ' αν έχω δίκιο, πάνω σου ας πέσει!»

Τον κοίταξε η μητρυιά και φλόγα
άναψε κακιά στα πονηρά της μάτια·
στα δυο της πόδια στάθηκε γερά
και παθιασμένα λέει στον πρόγονό της:

«Πλάσμα ανόητο, τρελλό,
έκτρωμα, τέρας φρικαλέο,
τι πήγες και σκαρφίστηκες;
τι τόλμησες να πεις;»
Όλοι κοιτάζαν κι άκουγαν με απορία
την μπερδεμένη τούτην ιστορία·
ήτανε όλοι σκεφτικοί και τι να πράξουν
ψιθυριστά κουβέντιαζαν κι αναρωτιούνταν.
Τέλος, ένας γερο-ψαράς βγαίνει μπροστά
και την απόφασή τους αναγγέλλει:

«Καλοί μου άνθρωποι, δώστε μου μαχαίρι δαμασκί·
στον ουρανό ψηλά θα το πετάξω
κι εκείνο ξαπέφτοντας στη γη,
τον ένοχο κατάστηθα ας βρει!».

Και δώσανε στο γέροντα μαχαίρι ακονισμένο,
που το σφεντόνισε ψηλά στα μεσουράνια·
ίδιο πουλί πέταξε το λεπίδι·
ο κόσμος επερίμενε πολύ,
μα κείνο δεν ξανάπεφτε στη γη.
Ξεσκούφωτοι, σφιγμένοι ένας κοντά στον άλλο,
τον κρυσταλλένιο ουρανό με τις ματιές εψάχναν
και όλοι τους σωπαίνανε στη σιωπηλή νυχτιά.
Πάνω απ' τη λίμνη πορφυρή εχάραξε η μέρα
και η μητρυιά ολόχαρη αγαλλιάζει:
Μα ξαφνικά, γοργό σα χελιδόνι,
πέταξε το μαχαίρι προς τη γη
και τη μητρυιά κατάκαρδα τη βρίσκει.
Το πλήθος εγονάτισε με μιας,
τη θεϊκή δοξάζοντας τη χάρη:

«Δόξα Σοι, Κύριε, γιατί έδωσες το δίκιο!».
Τότε ο ψαράς παίρνει το Γιόν
και τόνε πάει μακριά σ' ερημητήρι,
*πολύ μακριά στις όχθες του Κερζένετς**
*κοντά στη μυθική την πόλη του Κιτέζ**....*

---

* Σύμφωνα με το θρύλο, όταν στα 1138 οι ορδές των Τατάρων του Χάν Μπατύ θέλησαν να καταλάβουν την πόλη, αυτή εξαφανίστηκε κατά τρόπο θαυματουργικό· εξακολουθεί να υπάρχει, αλλά αόρατη στα μάτια των ανθρώπων, και θ' αποκαλυφτεί μόνο τη μέρα της έσχατης κρίσης.

** Στην πόλη Κολιουπάνοβκα (κυβερνείο του Ταμπώφ, περιοχή του Μπορισογκλέμπσκ), άκουσα μια άλλη παραλλαγή αυτού του θρύλου: το μαχαίρι σκοτώνει το αγόρι που συκοφαντεί τη μητρυιά (Σημ. συγγραφέα).

Την άλλη μέρα ξύπνησα γεμάτος με κόκκινες κηλίδες. Είχα κολλήσει βλογιά. Μ' έβαλαν στη σοφίτα, σ' ένα δωμάτιο που έβλεπε στο πίσω μέρος του σπιτιού. Έμεινα ξαπλωμένος για πολλές μέρες· μου είχαν δέσει γερά τα μπράτσα και τα πόδια με πλατιές ταινίες. Δεν έβλεπα πια και τρομεροί εφιάλτες μου τάραζαν τον ύπνο. Ένας απ' αυτούς λίγο έλειψε να μου στοιχίσει τη ζωή. Μόνο η γιαγιά ερχόταν να με δει· με τάγιζε με το κουτάλι σα μωρό και μου διηγόταν ατέλειωτες ιστορίες, κάθε φορά και μια νέα. Ένα βράδι, δεν ήρθε στη συνηθισμένη της ώρα και η καθυστέρησή της μ' ανησύχησε. Πήγαινα τώρα καλύτερα και δε μου έδεναν πια τα μέλη, αλλά μόνο τα δάχτυλά μου ήταν φυλακισμένα σε μικρά γάντια - χεροθήκες, για να μην μπορώ να ξύνω το πρόσωπό μου. Ξαφνικά, νόμισα πως έβλεπα τη γιαγιά: ήταν ξαπλωμένη πίσω από την πόρτα στο σκονισμένο πάτωμα, με το πρόσωπο πάνω στη γη και τα μπράτσα ανοιχτά· ο λαιμός της ήταν κομμένος σαν του Πιότρ. Μια μεγάλη γάτα είχε ξεφυτρώσει από μια σκοτεινή γωνιά της σοφίτας και την πλησίαζε γουρλώνοντας τα πράσινα, άπληστα μάτια της. Πήδησα κάτω από το κρεββάτι· έσπασα με κλωτσιές και με τον ώμο το διπλό μου παράθυρο και ρίχτηκα στην αυλή· έπεσα πάνω σε μια στοίβα χιόνι. Εκείνο το βράδι, η μητέρα μου είχε καλεσμένους, έτσι κανείς δε μ'άκουσε που έσπαζα τα τζάμια και τους παραστάτες του παράθυρου· έμεινα πλαγιασμένος στο χιόνι κάμποσες ώρες. Δεν είχα σπάσει τίποτα, μόνο την πλάτη μου είχα εξαρθρώσει κι είχα κοπει σε πολλές μεριές από τα σπασμένα γυαλιά. Αλλά είχα ξεσυνηθίσει να περπατώ και, για τρεις κοντά μήνες, έπρεπε να μένω πλαγιασμένος, γιατί τα πόδια μου δεν μπορούσαν να με κρατήσουν. Από το κρεββάτι μου άκουγα τη ζωή του σπιτιού που κάθε μέρα γινόταν και πιο θορυβώδικη· κάτω, βροντούσαν οι πόρτες, οι άνθρωποι πηγαινόρχονταν ασταμάτητα.

Στη στέγη άκουγα τα πένθιμα θροΐσματα του χιονοστρόβιλου· στη σοφίτα, πίσω από την πόρτα, ο άνεμος σφύριζε και μούγγριζε· έκανε τα κλειδιά της θερμάστρας να ντιντινίζουν και το πένθιμο θρηνητό του γέμιζε την καμινάδα... Τη μέρα κράζανε τα κοράκια, ενώ τη νύχτα, το παραπονιάρικο ουρλιαχτό των λύκων στα μακρινά χωράφια έφτανε ίσαμε τ' αυτιά μου. Αυτή η μουσική νανούρισε κι ωρίμασε την παιδική ψυχή μου. Έπειτα, ο λαμπρός ήλιος του Μαρτιού έριξε μια ματιά από το παράθυρο κι η άνοιξη έκαμε την εμφάνισή της, δειλή και διακριτική στην αρχή, μα έπειτα, μέρα με τη μέρα, όλο και πιο χαϊδευτική. Πάνω στη στέγη και μέσα στη σοφίτα, οι γάτες έβγαζαν μακρόσυρτα νιαουρίσματα και άγριες κραυγές. Οι θόρυβοι της άνοιξης έφταναν ως εμένα μέσα από τους τοίχους: τα κρύσταλλα του πάγου έσπαζαν, το χιόνι έλειωνε και γλιστρούσε πάνω στις πλαγιές της σκεπης κι ο ήχος της καμπάνας φαινόταν πιο βαθύς παρά το χειμώνα.

Όταν η γιαγιά ερχόταν να με δει, πρόσεχα πως η ανάσα της μύριζε όλο και περισσότερο βότκα. Σε λίγο, συνήθισε να κουβαλάει μια μεγάλη άσπρη τσαγιέρα που την έκρυβε κάτω από το κρεββάτι μου. Μού έλεγε, κλείνοντάς μου το μάτι:

– Ούτε λέξη στο γερο-διάβολο... στον παπού σου θέλω να πω!... Έτσι, ψυχούλα μου;

– Γιατί πίνεις;

– Σσστ! Θα καταλάβεις όταν μεγαλώσεις...

Έπινε ακόμη κι από το ρουξούνι της τσαγιέρας, σκούπιζε τα χείλη με το μανίκι της, χαμογελούσε και με ρωτούσε συγκινημένη:

– Λοιπόν, καρδούλα μου, για τι πράμα μιλήσαμε χτες;

– Για τον πατέρα μου. – Και που μείναμε;

Της το θύμιζα. Τότε συνέχιζε την αφήγησή της και για ώρα πολλή τα λόγια της κυλούσαν αρμονικά.

Πρώτη εκείνη είχε αρχίσει να μου λέει για τον πατέρα μου. Μια μέρα που δεν είχε πιει και φαινότανε θλιμμένη και κουρασμένη, μου είπε:

– Είδα στον ύπνο μου τον πατέρα σου: περπατούσε, λέει, στα χωράφια σφυρίζοντας, με μια βέργα φουντουκιάς στο χέρι και πίσω του ακολουθούσε τρεχάτος ένας παρδαλός σκύλος, με τη γλώσσα κρεμασμένη. Δεν ξέρω γιατί, εδώ και κάμποσο καιρό, βλέπω συχνά στ' όνειρό μου τον Μαξίμ. Σίγουρα η ψυχή του θα είναι ανήσυχη και δε θα βρίσκει αναπαμό...

Πολλές βραδιές στη σειρά, μου διηγήθηκε την ιστορία του πατέρα μου, που μου φάνηκε τόσο ενδιαφέρουσα όσο και όλες εκείνες που μου είχε διηγηθεί ίσαμε τότε.

Ο πατέρας μου ήτανε γιος ενός στρατιώτη, που είχε φτάσει στο βαθμό του αξιωματικού, μα που τον είχαν εξορίσει στη Σιβηρία για κακομεταχείριση των υφισταμένων του. Εκεί πέρα, στη Σιβηρία, είχε γεννηθεί ο πατέρας μου. Είχε περάσει δύσκολα παιδικά χρόνια· από πολύ μικρός δοκίμασε να το σκάσει από το σπίτι· μια μέρα, ο παπούς μου τον καταδίωξε με σκύλους μέσα στο δάσος, σα να 'τανε λαγός· μιαν άλλη φορά, τον έπιασε και τον χτύπησε τόσο πολύ, που χρειάστηκε να επέμβουν οι γείτονες για να τον γλυτώσουν· του πήραν το παιδί από τα χέρια και το έκρυψαν.

– Λοιπόν, πάντοτε τα χτυπούσαν τα παιδιά; ρώτησα.

Και η γιαγιά απάντησε ήρεμα:

– Ναι, πάντοτε.

Ο πατέρας μου έχασε πολύ μικρός τη μάνα του, και ήταν ακόμη μόλις εννιά χρόνων που πέθανε ο πατέρας του. Τον περιμάζεψε ο νουνός του, ένας επιπλοποιός, που τον έμπασε στο σωματείο του Πέρμ και του έμαθε την τέχνη. Σε λίγο όμως έφυγε και, για να ζήσει, έκανε τον οδηγό τυφλών που πήγαιναν από πανηγύρι σε πανηγύρι. Έτσι έφτασε, στα δεκάξι του, στο Νίζνι- Νόβγκο-

ροντ κι άρχισε να δουλεύει κοντά σ' έναν επιπλοποιό που εργαζόταν στα ατμόπλοια που ανήκαν στον Κολτσίν. Στα είκοσι χρόνια του ήτανε κιόλας καλός λεπτουργός και καλός ταπετσέρης. Το εργαστήριο όπου δούλευε βρισκόταν πλάι στα σπίτια του παπού, στην οδό Κοβαλίνκα.

– Οι φράχτες δεν ήταν ψηλοί και τα πιτσιρίκια είχανε θράσος, διηγόταν η γιαγιά γελώντας. Μια μέρα, μαζεύαμε φραγκοστάφυλα στον κήπο, η Βαρβάρα κι εγώ, όταν ξαφνικά βλέπουμε το Μαξίμ να πηδάει πάνω από το φράχτη. Πραγματικά με τρόμαξε. Προχώρησε μέσα απ' τις μηλιές κι ερχόταν προς εμάς. 'Ηταν γεροδεμένο παλληκάρι, φορούσε άσπρο πουκάμισο και βελουδένιο πανταλόνι· ήταν ξυπόλυτος, ξεσκούφωτος και μια πέτσινη λουρίδα συγκρατούσε τα μακριά μαλλιά του. Έτσι ερχότανε να τη ζητήσει! Τον είχα κιόλας προσέξει όταν περνούσε μπρος στα παράθυρά μας και κάθε φορά έλεγα μέσα μου: «Τι όμορφο που είναι αυτό το παλληκάρι!». Όταν σίμωσε, τον ρώτησα: «Γιατί δεν περνάς από την πόρτα σαν όλο τον κόσμο;». Αλλά εκείνος έπεσε στα γόνατα και μου λέει: « Ακουλίνα Ιβάνοβνα, έρχομαι ολόισια σε σένα, τίμια και παστρικά. Να με και να και η Βαρβάρα· βοήθησέ μας, για τ' όνομα του Θεού, θέλουμε να παντρευτούμε!». Είχα τόσο πολύ αιφνιδιαστεί που δεν μπόρεσα να προφέρω λέξη. Κοίταξα γύρω μου και είδα τη μητέρα σου που είχε κρυφτεί πίσω από μια μηλιά, η κατεργάρα. Είχε κοκκινίσει σα φραγκοστάφυλο και του έκανε νοήματα, με δάκρυα στα μάτια. « Αχ, μπα που να πανουκλιάσετε, τι φωτιά ειν' αυτή που μου ανάψατε; Ζουρλάθηκες, Βαρβάρα; Και συ, λεβέντη μου, για σκέψου το κομμάτι: σαν πολύ ψηλά δε σημαδεύεις;» Εκείνο τον καιρό ο παπούς ήταν πολύ πλούσιος. Δεν είχε κάμει ακόμη τη μοιρασιά, είχε τέσσερα σπίτια και πολλά λεφτά – ήτανε κάποιος. Λίγο πρωτύτε-

ρα, του είχανε δώσει ένα καπέλλο με σειρήτια και μια στολή, γιατί είχε κάμει εννιά χρόνια στη σειρά πρόεδρος του σωματείου του. Α, ήταν πολύ περήφανος τότε! Τους μίλησα όπως όφειλα να κάμω, αλλά ταυτόχρονα έτρεμα από φόβο και τους λυπόμουνα: είχανε τόσο λυπητερή όψη! Τότε ο πατέρας σου μου λέει: «Ξέρω πως ο Βασίλης δε θα μου δώσει την κόρη του με τη θέλησή του. Γι' αυτό θα την κλέψω, αλλά πρέπει να μας βοηθήσεις κι εσύ». Να τους βοηθήσω εγώ! Σήκωσα το χέρι να τον χτυπήσω, αλλά εκείνος δεν παραμέρισε καθόλου· «Χτύπα με πέτρα αν θέλεις, συνέχισε, αλλά βοήθησέ με· ό,τι και να γίνει, δε θα υποχωρήσω!» Τότε η Βαρβάρα πήγε κοντά του, έβαλε το χέρι της στον ώμο του και είπε με τη σειρά της: «Έχουμε ενωθεί από πολύ καιρό, από το Μάη, το μόνο που χρειαζόμαστε είναι να μας παντρέψετε στην εκκλησιά». Έσκασα τα γέλια, αχ Θεούλη μου!...

Η γιαγιά τρανταζόταν ολόκληρη από το γέλιο. Τέλος, πήρε μια πρέζα ταμπάκο, σκούπισε τα δάκρυά της και συνέχισε μ' ένα στεναγμό ανακούφισης:

– Δεν μπορείς ακόμη να καταλάβεις τι σημαίνει «ένωση» και «παντρειά»· αλλά, βλέπεις, είναι μεγάλο δυστύχημα για ένα κορίτσι να έχει παιδί χωρίς να παντρευτεί! Βάλτο καλά στο μυαλό σου αυτό και, όταν θα μεγαλώσεις, να μη σπρώξεις ποτέ τα κορίτσια να κάμουνε το κακό. Θα έκανες μεγάλο αμάρτημα, το κορίτσι θα ήταν δυστυχισμένο και το παιδί παράνομο. Λοιπόν, πρόσεξε μην το ξεχάσεις ποτέ! Να λυπάσαι τις γυναίκες, να τις αγαπάς μ' όλη σου την καρδιά, μα όχι για να διασκεδάζεις. Αυτό που σου λέω είναι μια καλή συμβουλή!

Σκέφτηκε λίγο ταλαντευόμενη πάνω στην καρέκλα της, έπειτα τινάχτηκε και συνέχισε:

– Τι νά 'κανα; Δίνω μια καρπαζιά στον Μαξίμ, αρπάζω τη Βαρβάρα απ' τις κοτσίδες, αλλά εκείνος μου λέει:

«Με τα χτυπήματα δεν πρόκειται να ταχτοποιήσεις τα πράγματα!». Και η Βαρβάρα προσθέτει: «Σκεφτείτε πρώτα τι μπορεί να γίνει κι έπειτα μας χτυπάτε!» Ρώτησα τον Μαξίμ: «Λεφτά έχεις; – Είχα μου λέει, αλλά αγόρασα ένα δαχτυλίδι στη Βάρια. – Πόσα είχες; Τρία ρούβλια όλα κι όλα, έ; – Όχι, καμιά εκατοστή». Εκατό ρούβλια κείνο τον καιρό ήταν μεγάλο ποσό: η ζωή δεν ήταν ακριβή. Τους κοίταξα και τους δυο και σκέφτηκα: «Τι παιδιά! Τι χαζοπούλια!». Τότε μου λέει η μητέρα σου: «Το δαχτυλίδι το έχω κρυμμένο κάτω από το πάτωμα για να μην το δείτε· θα μπορούσαμε να το πουλήσουμε!». Πραγματικά παιδιά! Ωστόσο, καλά κακά συμφωνήσαμε· ο γάμος ορίστηκε για την άλλη βδομάδα· ανάλαβα εγώ να τα κανονίσω με τον παπά. Έκλαιγα με καυτά δάκρυα κι η καρδιά μου ήτανε σφιγμένη, πολύ σφιγμένη· κι αυτό γιατί φοβόμουνα τον παπού! Η Βαρβάρα έτρεμε κι αυτή. Τέλος, πήραμε την απόφαση κι ο Θεός βοηθός!

»... Μόνο που ο πατέρας σου είχε έναν εχθρό, έναν αρχικάλφα· αυτός ο κακός άνθρωπος τα είχε μαντέψει όλα από καιρό και μας κατασκόπευε. Όταν έφτασε η μέρα, στόλισα τη μοναχοκόρη μου όσο πιο καλά μπορούσα και τη συνόδεψα ώς έξω από την αυλόπορτα· στη γωνιά την περίμενε μια τρόικα· ανέβηκε, ο Μαξίμ σφύριξε και ξεκίνησαν! Ξαναγύριζα στο σπίτι, όταν ξαφνικά εκείνο το άτομο προχώρησε προς εμένα και μου λέει, ο κακούργος: «Ακουλίνα, εγώ είμαι καλός άνθρωπος και θέλω ν' αφήσω να γίνει το γραμμένο, αλλά θα πρέπει να μου δώσεις πενήντα ρούβλια». Δεν είχα αυτό το ποσό, δεν αγαπούσα το χρήμα και δεν έβαζα στην πάντα λεφτά. Έτσι, δίχως να σκεφτώ, του απάντησα: «Δεν έχω χρήματα και δε θα σου δώσω τίποτα. – Δεν πειράζει, θα αρκεστώ στην υπόσχεση ότι θα μου τα δώσεις όταν θα έχεις! – Πως μπορώ να σου υποσχεθώ αυτό το ποσό; Που θα το βρω; – Έλα, μου λέει, δεν είναι δύσκολο να

πάρεις τά λεφτά από τον άντρα σου· είναι πλούσιος!». Στάθηκα ανόητη, θα έπρεπε να του μιλούσα, να τον συγκρατήσω· αντί γι' αυτό τον έφτυσα κατάμουτρα και γύρισα στο σπίτι. Αλλά εκείνος είχε φτάσει στην αυλή πριν από μένα και είχε ξεσηκώσει όλο τον κόσμο.

Με τα μάτια κλειστά, χαμογελαστή, η γιαγιά συνέχισε:

– Ανατριχιάζω ακόμη σαν θυμάμαι εκείνο το σκάνδαλο. Ο παπούς μούγγριζε σα θεριό. Γι' αυτόν δεν ήτανε μικρό πράμα η υπόθεση του γάμου. Συχνά, κοιτάζοντας τη Βαρβάρα έλεγε με καμάρι: «Θα την παντρέψω μ' έναν ευγενή, έναν άρχοντα!» Και να πού βρέθηκε ο ευγενής άρχοντας! Μόνο η Παναγία ξέρει ποιος ή ποια μας ταιριάζει. Ο παπούς πηδούσε πέρα-δώθε στην αυλή σα να τον είχανε ζώσει οι φλόγες. Φώναξε τον Ιάκωβο και το Μιχαήλ, τον Κλίμ τον αμαξά και εκείνο το παλιόμουτρο τον κάλφα. Τον είδα ν' αρπάζει ένα διπλοκόπανο· ξέρεις, είναι ένα βαρίδι δεμένο στην άκρη ενός λουριού. Ο Μιχαήλ είχε πάρει το ντουφέκι του. Είχαμε καλά άλογα, φωτιές μονάχες, μια ελαφριά άμαξα.... «Θα τους προφτάσουν!» σκέφτηκα. Τότε ο φύλακας άγγελος της Βαρβάρας μου έδωσε μια ιδέα: πήρα ένα μαχαίρι και χάραξα τα λουριά κοντά στα τιμόνια με την ελπίδα πως θά 'σπαζαν στο δρόμο. Αυτό κι έγινε: ένα από τά τιμόνια της άμαξας λύθηκε και ο παπούς, ο Μιχαήλ κι ο Κλίμ κόντεψαν να σκοτωθούν. Αναγκάστηκαν να σταματήσουν γιά να διορθώσουν τη ζημιά κι όταν έφτασαν στην εκκλησία, η Βάρια κι ο Μαξίμ στέκονταν κιόλας στην πόρτα, παντρεμένοι, δόξα τω Θεώ!

»... Οι δικοί μας θέλησαν να χτυπήσουν τον Μαξίμ, αλλά ήταν τρομερά δυνατός! Κουτρουβάλησε τον Μιχαήλ από τα σκαλιά της εκκλησιάς και του έβγαλε το χέρι· έπειτα ήρθε η σειρά του Κλίμ· τότε οι άλλοι τρεις φοβήθηκαν.

»... Ακόμη κι όταν θύμωνε, ο Μαξίμ διατηρούσε τη

λογική του. Λέει στον παπού: «Άσε κάτω το διπλοκόπανο και πάψε να με απειλείς· δε θέλω το κακό κανενός. Αυτό που πήρα μου το έδωσε ο Θεός και κανείς δε θα μπορέσει να μου το ξαναπάρει. Δε ζητώ τίποτα περισσότερο. Ο παπούς ξανανέβηκε τότε με τους συντρόφους του στην άμαξα και φώναξε: «Γειά σου Βαρβάρα, δεν είσαι πια κόρη μου και δε θέλω να σε ξαναδώ· μπορείς να ψοφήσεις από την πείνα, το ίδιο μου κάνει!». Όταν γύρισε στο σπίτι, με χτύπησε και μ' έβρισε άσχημα. Εγώ αρκέστηκα να βογγώ, μα δεν έβγαλα λέξη. Σκεφτόμουνα: «Θα του περάσει και θα γίνει αυτό που πρέπει να γίνει». Τέλος, μου λέει: «Άκουσε καλά, Ακουλίνα: δεν έχεις πια κόρη, μην το ξεχνας!». Εγώ όμως έλεγα από μέσα μου: «Καλά, λέγε ό,τι θέλεις, κοκκινοτρίχη· ο θυμός είναι σαν τον πάγο, λειώνει με τις πρώτες λιακάδες!».

Άκουγα τη γιαγιά με βαθιά προσοχή. Στην αφήγησή της ήταν μερικά πράγματα που με ξάφνιαζαν. Ο παπούς μου είχε διηγηθεί το γάμο της μητέρας μου με πολύ διαφορετικό τρόπο: παραδεχόταν πως είχε αντιταχτεί σ' αυτό το γάμο και πως δεν είχε επιτρέψει στη θυγατέρα του να ξαναγυρίσει στο σπίτι μετά το γάμο, μα, σύμφωνα μ' όσα μου είπε, η μητέρα μου δεν είχε παντρευτεί κρυφά, και μάλιστα είχε παραβρεθεί στην τελετή κι ο ίδιος. Δεν ήθελα να ζητήσω εξηγήσεις από τη γιαγιά: η ιστορία της ήτανε πιο όμορφη και μου άρεσε περισσότερο. Όσην ώρα μιλούσε, δεν έπαυε να ταλαντεύεται, σα νά 'τανε πάνω σε βάρκα. Όταν αναθυμόταν σκηνές θλιβερές ή τρομαχτικές, ταλαντευόταν πιο δυνατά και, με το χέρι της τεντωμένο μπροστά, φαινόταν σα ν' απόσπρωχνε εκείνες τις αναμνήσεις. Συχνά, μισόκλεινε τα μάτια κι ένα χαμόγελο τυφλού κρυβόταν ανάμεσα στις ζάρες του προσώπου της· τα πυκνά της φρύδια σάλευαν ανεπαίσθητα. Μερικές φορές, η τυφλή της καλωσύνη,

που ήθελε να συμφιλιώνει τα πάντα, με άγγιζε στην καρδιά, μα άλλοτε πάλι θα ήθελα να την έβλεπα να παραφέρεται και να βάζει τις φωνές.

– Πέρασαν πάνω από δυο βδομάδες, συνέχισε η γιαγια, δίχως καν να ξέρω που βρίσκονταν η Βάρια κι ο Μαξίμ. Αλλά μια μέρα, μου έστειλαν έναν πιτσιρίκο να μου πει. Περίμενα ως το Σάββατο και με την πρόφαση πως θα πήγαινα στον εσπερινό, πήγα να τους δω. Είχαν εγκατασταθεί μακριά από το σπίτι μας, στην κατηφόρα της οδου Σουγετίνσκυ· έμεναν σε μια παράγκα σε μιαν αυλή όπου ζούσαν πολλοί εργάτες· ήτανε βρώμικα και όλο φασαρία, μα δεν τους ένοιαζε· ήταν κι οι δυο χαρούμενοι κι έπαιζαν σα γατάκια. Τους είχα κουβαλήσει ζάχαρη, τραχανά, αλεύρι, ξερά μανιτάρια, ακόμη και λίγα χρήματα, δε θυμάμαι πια πόσα. Τα είχα πάρει απ' τον παπού: έχεις το δικαίωμα να κλέψεις όταν δεν πρόκειται για τον εαυτό σου! Ο πατέρας σου δεν ήθελε να δεχτεί τίποτα, είχε μάλιστα πειραχτεί: «Τι είμαστε; ζητιάνοι;» είχε πει. Η Βαρβάρα επαναλάβαινε κι αυτή τα ίδια: « Αχ, μαμά, γιατί να κουβαλήσεις όλα αυτά τα πράγματα;...». Τους μάλωσα: «Πες μου, παλιο-ανόητη, δεν είμαι μήπως εγώ η μητέρα που σου 'δωσε ο Θεός; Κι εσύ, χαζοπουλάδα, δεν είσαι τάχα η θυγατέρα μου; Δε θα πρέπει να με φαρμακώνετε: όταν προσβάλλεις μια μητέρα εδώ κάτω, στους ουρανούς η Μητέρα του Θεού χύνει πικρά δάκρυα!». Τότε ο Μαξίμ με σήκωσε στην αγκαλιά του και με γύρισε χορεύοντας σ' όλο το δωμάτιο. Μα τι δυνατός που ήταν, σωστή αρκούδα! Όσο για τη Βάρια, τον καμάρωνε· ήταν τόσο περήφανη για τον άντρα της, η κατεργάρα, όσο θα ήταν και για μια ολοκαίνουργια κούκλα! Σήκωνε τα μάτια στον ουρανό και μιλούσε για το νοικοκυριό της σοβαρά, σαν αληθινή οικοδέσποινα. 'Ηταν να πεθαίνεις απ' τα γέλια! Αλλά για το τσάι, μας σερβίρισε κάτι μπισκότα που κι ένας λύκος θά 'σπαζε τα δόντια

του... και το άσπρο τυρί, κατάξερο και κριτσάνιζε σαν άμμος!

»... Αυτό κράτησε πολύ καιρό. Σε λίγο επρόκειτο να γεννηθείς εσύ και ο παπούς εξακολουθούσε πάντα να σωπαίνει. Είναι πολύ πεισματάρης, ο γερο-διάβολος! Ήξερε ότι πήγαινα κι έβλεπα κρυφά τους γονείς σου, αλλά δεν το έδειχνε καθόλου. Είχε απαγορέψει να προφέρουμε το όνομα της Βαρβάρας στο σπίτι, και σώπαινα, καθώς και οι άλλοι. Υποπτευόμουνα όμως πως η πατρική του καρδιά τελικά θα συγκινιόταν. Κι αυτή η τόσο ποθητή ώρα έφτασε. Ήτανε νύχτα και λυσσομανούσε η χιονοθύελλα. Θα έλεγες πως αρκούδες ταρακουνουσαν τα παράθυρά μας, ο άνεμος σφύριζε μέσα στις καμινάδες..... όλοι οι δαίμονες ειχαν ξαμολυθεί. Ο παπούς κι εγώ είχαμε πέσει στο κρεββάτι, αλλά που να κοιμηθούμε! Του λέω! «Οι φτωχοί ... είναι να τους κλαις κάτι τέτοιες νύχτες..., αλλά εκείνοι που δεν έχουν ήσυχη τη συνείδησή τους είναι ακόμη πιο δυστυχισμένοι!...». Τότε ο παπούς με ρώτησε απότομα: «Πως ζουν;». Τα βολεύουν, αποκρίθηκα, καλά ζουν. –Ξέρεις για ποιούς σου μιλώ; – Για την κόρη μας τη Βάρια και το γαμπρό μας το Μαξίμ! Πως το μάντεψες; –Πάψε λοιπόν να κάνεις τον κουτό, του λέω, αρκετά κράτησε αυτή η κωμωδία, δε διασκεδάζει κανέναν!». Αναστέναξε: « Αχ! Τι διαβόλοι που είσαστε, τι γκρίζοι διαβόλοι!». Έπειτα με ρώτησε: «Είναι πραγματικά τόσο κουτός όσο φαίνεται, αυτός ο αρχιηλίθιος;». Εννοούσε τον πατέρα σου. « Ηλίθιος του απάντησα, είναι εκείνος που δε θέλει να εργαστεί και ζει σε βάρος των άλλων. Θα έκανες πιο καλά να κοιτάξεις τον Μιχαήλ και τον Ιάκωβο: ζούνε ή όχι του λόγου τους σαν ηλίθιοι; Εσένα, σε βοηθούν πολύ αυτοί οι δυο;». Άρχισε να με βρίζει, να με λέει χαζή, κατεργάρα, μεσίτρα και δεν ξέρω τι άλλο ακόμη. Τον άφησα να λέει. Συνέχιζε : «Πως μπορούσα ν' αφήσω να μας τυλίξει αυ-

τός ο νεαρός που δεν ξέρουμε ούτε ποιος είναι ούτε από που κρατάει η σκούφια του;». Εγώ σώπαινα πάντα. Μα όταν κουράστηκε να μιλάει, είπα με τη σειρά μου: «Θα 'πρεπε να πας στο σπίτι τους· θα ιδείς πως ζουν καλά. – Θα ήταν πολύ μεγάλη τιμή γι' αυτούς· ας έρθουν εκείνοι...». Άρχισα τότε να κλαίω από χαρά. Εκείνος μου ξέπλεκε τις πλεξίδες, γιατί του άρεσε να παίζει με τα μαλλιά μου, και μουρμούριζε: «Σταμάτα λοιπόν να κλαψουρίζεις, παλιο-χαζή· πιστεύεις πως εγώ δεν έχω καρδιά;». Βλέπεις, εκείνη τη στιγμή φάνηκε πολύ γενναιόψυχος ο παπούς σου· αλλά έγινε κακός και ανόητος από τη μέρα που του μπήκε στο μυαλό πως ήτανε πιο έξυπνος από όλο τον κόσμο.

»Έτσι, την Κυριακή της Τυροφάγου, είδαμε να καταφτάνουν ο πατέρας σου κι η μητέρα σου. Ήταν καθαροί και περιποιημένοι· έβλεπες ένα ωραίο ζευγάρι. Ο Μαξίμ προχώρησε προς τον παπού, που του έφτανε ίσαμε τον ώμο: «Για το Θεό, Βασίλη, μη νομίσεις πως ήρθα να σου ζητήσω προίκα· θέλω μόνο να υποβάλω τα σέβη μου στον πατέρα της γυναίκας μου». Αυτά τα λόγια έκαμαν μεγάλη ευχαρίστηση στον παπού, που είπε χαμογελώντας: «Αχ, πεζεβέγκη, ληστή! Πάψε τις ανοησίες! Θα ρθείτε να μείνετε εδώ». Ο Μαξίμ κατσούφιασε: «Άμα το θέλει η Βάρια, εμένα το ίδιο μου κάνει!». Πάνω σ' αυτό αρχίζουν πάλι να φιλονεικούν και να μην καταφέρνουν να συμφωνήσουν. Του κάκου έκλεινα το μάτι στον πατέρα σου και τον σκουντούσα κάτω από το τραπέζι, εκείνος το χαβά του! Είχε ωραία φωτεινά μάτια, γεμάτα ευθυμία, αλλά τα φρύδια του ήτανε μαύρα· όταν τα ζάρωνε, τα μάτια του χάνονταν, τα χαραχτηριστικά του πάγωναν και η όψη του έπαιρνε πεισματάρικη έκφραση. Εκείνες τις στιγμές μόνον εγώ μπορούσα να τον κάνω να λογικευτεί. Τον αγαπούσα πιο πολύ κι από τα ίδια μου τα παιδιά· το ήξερε και μ' αγαπούσε κι εκείνος πο-

λύ! Συχνά ερχότανε κοντά μου και μ' έσφιγγε πάνω του, ή με σήκωνε στην αγκαλιά του και με έφερνε ένα-γύρω στο δωμάτιο λέγοντας: «Είσαι μια αληθινή μάνα για μένα, σαν τη γη*. Σε αγαπώ πιο πολύ απ' τη Βαρβάρα!». Τότε η μητέρα σου, που ήταν σκανταλιάρα και πολύ ξέγελη, ριχνόταν επάνω του φωνάζοντας: «Πως τολμάς να λες τέτοια πράγματα, αγριάνθρωπε, βρώμικα αυτιά!» Διασκεδάζαμε πραγματικά, παίζαμε κι οι τρεις! Ο πατέρας σου ήταν σπουδαιος χορευταράς· ήξερε επίσης όμορφα τραγούδια, του τα είχαν μάθει οι τυφλοί· δεν υπάρχουν, ξέρεις, καλύτεροι τραγουδιστές από τους τυφλούς!

»... Οι γονείς σου εγκαταστάθηκαν σ' ένα σπιτάκι κοντά στον κήπο μας. Εκεί μέσα γεννήθηκες εσύ, ακριβώς μεσημέρι, τη στιγμή που ο πατέρας σου ερχόταν για να φάει. Αχ, τι χαρά που πήρε! Έκανε σαν τρελλός! Και τη μητέρα σου, τη γέμιζε με χάδια, ο χαζός, σα να 'τανε δύσκολο να φέρει ένα παιδί στον κόσμο! Με ανέβασε στον ώμο του και με πέρασε μέσα από την αυλή για να έρθει ν' αναγγείλει στον παπού τη γέννηση ενός νέου εγγονού. Ο παπούς σου δεν μπόρεσε να κρατήσει τα γέλια. «Τι δαίμονας που είσαι, Μαξίμ!» του λέει.

»... Οι θείοι σου δεν τον αγαπούσαν: δεν έπινε ποτέ, η γλώσσα του ήταν τσουχτερή και το μυαλό του έκοβε πολύ· σκαρφιζόταν κάθε λογής πράματα. Αυτό όμως κόντεψε να του κοστίσει ακριβά! Μια μέρα, τη σαρακοστή, σηκώθηκε δυνατός άνεμος και, ξαφνικά, ακούστηκαν μέσα στο σπίτι σφυρίγματα και τρομερά ουρλιαχτά. Είχαμε όλοι τρομοκρατηθεί. Τι ήταν αυτοί οι διαβολικοί ήχοι; Ο παπούς, ξετρελλαμένος πρόσταξε ν' ανάψουν παντού τα καντήλια κάτω από τις εικόνες. Έτρεχε

* Η τροφοδότρα γη παραβάλλεται συχνά με μάνα στα ρωσικά λαϊκά έργα.

δώθε-κείθε φωνάζοντας: «Πρέπει να κάνουμε ένα ευχέλαιο!». Έγινε απότομα σιωπή, αλλά εμείς είμαστε ακόμη πιο τρομαγμένοι. Ξαφνικά, ακούμε τον Ιάκωβο να φωνάζει: «Σίγουρα πρόκειται για κόλπο του Μαξίμ!». Και πραγματικά, ο πατέρας σου μας ομολόγησε αργότερα ότι είχε τοποθετήσει μπρός στο φεγγίτη ξεβούλωτα μπουκάλια και μπουκαλάκια, έτσι που το καθένα αντηχούσε με τον τρόπο του, όταν ο αγέρας έμπαινε στο λαιμό του. Ο παπούς στενοχωρέθηκε: «Αυτά τα χωρατά θα μπορούσαν μια χαρά να σε ξαναστείλουν στη Σιβηρία, Μαξίμ· λοιπόν, πρόσεχε!».

»... Μια χρονιά έκανε πάρα πολύ κρύο· οι λύκοι έρχονταν και γυρόφερναν ακόμη και μέσα στην πόλη· πότε έπνιγαν ένα σκύλο, πότε τρόμαζαν κάποιο άλογο... Μια μέρα, κατασπάραξαν ένα μεθυσμένο φύλακα. Έσπερναν παντού τον πανικό. Ο πατέρας σου έπαιρνε ένα ντουφέκι, φορούσε τα παγοπέδιλά του κι έφευγε μέσα στη βαθιά νύχτα για τα χωράφια· το πρωί γύριζε με ένα και κάποτε με δυο λύκους. Τους έγδερνε, μπαλσάμωνε τα κεφάλια τους και τους έβαζε γυάλινα μάτια. Έκανε ωραία δουλειά. Μια νύχτα, ο θείος σου ο Μιχαήλ βγήκε έξω που ήταν ο καμπινές για σωματική του ανάγκη, όταν, ξαφνικά, να τονε και ξαναγυρίζει τρέχοντας, με γουρλωμένα τα μάτια και κομμένη τη φωνή. Το παντελόνι του είχε γλιστρήσει στα πόδια, πεδικλώθηκε και πάρτον κάτω! «Ένας λύκος! ψιθύρισε». Άρπαξαν ο καθένας για όπλο ό,τι βρήκαν πιο πρόχειρο και όρμησαν στο χαγιάτι, κρατώντας κεριά. Πραγματικά, ένας λύκος πρόβαλλε το κεφάλι από την τρύπα του υπαίθριου απόπατου. Του ρίξανε ντουφεκιές, τον χτύπησαν, μα κείνος δε σάλευε. Τότε κοιτάνε από πιο κοντά και τι να δουν: ήταν μόνο η προβιά του λύκου καρφωμένη στο εσωτερικό της τρύπας στα δυο μπροστινά πόδια... Εκείνη τη φορά ο παπούς θύμωσε για τα καλά εναντίον του Μαξίμ.

Σε λίγο ο Ιάκωβος άρχισε να μιμείται τον πατέρα σου. Ο Μαξίμ κατασκεύαζε χαρτονένια κεφάλια, σχεδίαζε μάτια, μύτη, στόμα και τους κολλούσε στουπί για μαλλιά. Έπειτα, παρέα με τον Ιάκωβο, έβγαιναν στους δρόμους και παρουσιάζανε στα παράθυρα των ανθρώπων εκείνα τα απαίσια σκιάχτρα. Φυσικά, οι γείτονες ούρλιαζαν από την τρομάρα τους. Άλλοτε πάλι οι δυο παλαβιάρηδες έβγαιναν τη νύχτα τυλιγμένοι με σεντόνια. Μια φορά, τρομάξανε τον παπά που κατέφυγε στη σκοπιά του αστυνομικού φρουρού, εκείνος τρόμαξε επίσης κι έδωσε το σύνθημα του συναγερμού. Με δυο λόγια δημιουργούσαν μεγάλο σκάνδαλο μ' αυτά τους τα καμώματα και δεν έλεγαν να λογικευτούν. Τους έλεγα και τους ξανάλεγα να πάψουν αυτές τις φάρσες. Η Βάρια το ίδιο, αλλά εκείνοι δεν έπαιρναν από λόγια. Ο Μαξίμ γελούσε· μας έλεγε: «Έχει μεγάλη πλάκα να βλέπεις τους ανθρώπους να τρομάζουν με το τίποτα και να το βάζουν στα πόδια, με κίνδυνο να τσακιστούν!». Άντε λοιπόν να συζητήσεις μαζί του...

»... Αυτά τα χωρατά είχανε πολύ άσχημη κατάληξη γι' αυτόν. Ο θείος Μιχαήλ, που είναι ύπουλος κι εκδικητικός σαν τον παπού, αποφάσισε ν' απαλλαγεί από τον Μαξίμ. Ήταν στις αρχές του χειμώνα· ο πατέρας σου είχε περάσει τη βραδιά σε κάποιους φίλους παρέα με τους θείους σου κι ένα διάκονο, που έχασε τη θέση του αργότερα γιατί είχε ξυλοκοπήσει μέχρι θανάτου έναν αμαξά. Γύριζαν κι οι τέσσερις από την οδό Γιάμσκαγια. Στο δρόμο, οι θείοι σου πρότειναν στον Μαξίμ να πάει μαζί τους ως το βάλτο Ντυκώφ για να κάμουν πατινάζ, σαν παιδιά· εκεί, τον έσπρωξαν σε μια τρύπα ανοιγμένη στον πάγο... Σου την έχω κιόλας πει αυτή την ιστορία...

– Γιατί οι θείοι μου είναι τόσο κακοί;

– Δεν είναι κακοί, αποκρίθηκε ήρεμα η γιαγιά παίρνοντας μια πρέζα ταμπάκο, είναι απλούστατα, βλάκες. Ο

Μιχαήλ είναι πονηρός, αλλά δεν είναι έξυπνος. Ο Ιάκωβος, από το άλλο μέρος, είναι ηλίθιος... Τον έριξαν λοιπόν στο νερό, αλλά εκείνος ξαναβγήκε στην επιφάνεια και γατζώθηκε στα χείλια της παγότρυπας. Οι άλλοι του χτυπούσαν τα χέρια και του έσπασαν τα δάχτυλα με τα τακούνια τους. Ευτυχώς, ο Μαξίμ δεν είχε πιει, ενώ οι θείοι σου ήταν μεθυσμένοι· με τη βοήθεια του Θεού, κατάφερε να ξαπλωθεί κάτω από τον πάγο, κρατώντας το πρόσωπό του έξω από το νερό, ακριβώς στο μέσο της τρύπας, για ν' ανασαίνει· με τον τρόπο αυτό οι θείοι σου δεν μπορούσαν να τον φτάσουν, γιατί το άνοιγμα ήταν αρκετά φαρδύ. Για κάμποσην ώρα του πετούσαν κομμάτια από πάγο στο κεφάλι· τελικά τον παράτησαν κι έφυγαν, πιστεύοντας πως θα πνιγότανε μόνος του! Εκείνος όμως βγήκε από εκεί κι έτρεξε να ζεσταθεί στο αστυνομικό τμήμα, ξέρεις, εκείνο που βρίσκεται στην πλατεία. Ο αστυνόμος τον ήξερε καλά, ήξερε όλη την οικογένεια, και τον ρώτησε τι είχε συμβεί.

Η γιαγιά σταυροκοπήθηκε κι αναφώνησε μ' ευγνωμοσύνη:

– Κύριε, δώσε αιώνια ανάπαψη στον Μαξίμ, κατάταξέ τον ανάμεσα στους δίκαιους, όπως του αξίζει! Δεν είπε τίποτα στην αστυνομία. « Είχα πιει, είπε, ξεθαρρεύτηκα πάνω στον παγωμένο βάλτο κι έπεσα σε μια τρύπα...». Ο αστυνόμος του λέει: «Ψέματα μου λες, εσύ δεν πίνεις ποτέ!». Να μην τα πολυλογώ, τον έτριψαν με οινόπνευμα, του δώσανε στεγνά ρούχα, τον τύλιξαν σε μια τουλούπα* και τον έφεραν στο σπίτι. Ο αστυνόμος και δυο άντρες του ήρθαν μαζί του. Ο Ιάκωβος κι ο Μιχαήλ δεν είχαν ακόμα επιστρέψει· μπεκρόπιναν στις ταβέρνες, κακολογώντας τον πατέρα και τη μάνα. Όταν είδαμε τον

* Κάπα από δέρμα προβάτου που το μαλλί του είναι απομέσα και που αποτελεί το χειμωνιάτικο ένδυμα του Ρώσου χωρικού.

Μαξίμ νά 'ρχεται, η Βαρβάρα κι εγώ, τρομάξαμε να τον αναγνωρίσουμε: ήταν κατακόκκινος, το αίμα κυλούσε απ' τα λειωμένα δάχτυλά του και στα μελίγγια του φαινόταν σα νά 'χε χιόνι· αλλά αυτό το χιόνι δεν έλειωνε: ήτανε τα μαλλιά του που είχανε ασπρίσει!

»... Η Βαρβάρα έβγαλε μια μεγάλη κραυγή: «Τι σου κάμανε;» Ο αστυνόμος μας γυρόφερνε προσπαθώντας να μας ψαρέψει, και η καρδιά μου προαιστανόταν κάποιο κακό. Άφησα τη Βαρβάρα ν' ασχοληθεί με τον αστυνόμο κι άρχισα εγώ να ρωτώ πολύ σιγανά τον Μαξίμ για να μάθω τι είχε τρέξει. Εκείνος μου ψιθύρισε: «Έχετε το νου σας, όταν θα έρχονται ο Μιχαήλ κι ο Ιακώβ, να τους προφτάσετε και να τους εξηγήσετε τι πρέπει να πουν: με άφησαν στην οδό Γιάμσκαγια και πήγαν ως την εκκλησία της Ποκρόβκα, ενώ εγώ πήρα το δρομάκι Πρυαντίλνυ. Κοίτα μην κάνετε λάθος, γιατί αλλοιώς θα έχετε μπλεξίματα με την αστυνομία!». Πήγα και βρήκα τον παπού: «Σήκω, του λέω, κι έλα να ασχοληθείς με τους αστυνομικούς, εγώ θα πάω να περιμένω τα παιδιά στην εξώπορτα». Και του διηγήθηκα αυτή τη βρώμικη ιστορία. Ντύθηκε τρέμοντας· μουρμούριζε: «Το υποπτευόμουνα! Το περίμενα!...». Αυτό δεν ήταν αλήθεια· τι πράμα θα μπορούσε να υποπτεύεται; Υποδέχτηκα τους κανακάρηδές μου κολλώντας τους την παλάμη μου στα μούτρα. Ο Μιχαήλ φοβήθηκε τόσο πολύ που ξεμέθυσε αμέσως· ο Ιάκωβος, τά 'χασε ο κακομοίρης και μόλις που μπόρεσε να τραυλλίσει: « Εγώ δεν ξέρω τίποτα, τίποτα... όλα τα έκαμε ο Μιχαήλ... αυτός είναι μεγαλύτερος!». Καταφέραμε, λίγο-πολύ, να καλμάρουμε τον αστυνόμο, που ήταν καλός άνθρωπος. Ωστόσο, φεύγοντας μας είπε: «Προσέξτε καλά! Αν συμβεί κανένα κακό στο σπίτι μας, ξέρουμε που θα βρούμε τους ένοχους....». Ο παπούς ζύγωσε στον Μαξίμ: «Σ' ευχαριστώ, του λέει· ένας άλλος στη θέση σου δε θα είχε κά-

μει αυτό που έκαμες εσύ, δε θα το ξεχάσω! Και σένα, κόρη μου, σ' ευχαριστώ που έφερες ένα γενναίο άνθρωπο στο σπίτι του πατέρα σου!». Αχ! μιλούσε καλά ο παπούς σου, όταν ήθελε! Μόνο που αργότερα, από βλακεία, κλείδωσε την καρδιά του!... Όταν βρέθηκε μόνος με τη Βάρια κι εμένα, ο Μαξίμ άρχισε να κλαίει. Φαινόταν σα να παραμιλούσε: «Γιατί μου τό 'καναν αυτό; Τι κακό τους είχα κάμει; Γιατί, λέγε, μαμά;». Δε μ' έλεγε «μητέρα» αλλά «μαμά», σα μικρό παιδί. «Γιατί;», έλεγε και ξανάλεγε. Εγώ έκλαιγα μ' αναφυλλητά. Τι άλλο μπορούσα να κάμω; Στο κάτω-κάτω, ο Ιάκωβος κι ο Μιχαήλ ήτανε παιδιά μου, τους λυπόμουν! Η μητέρα σου είχε ξεριζώσει όλα τα κουμπιά της μπλούζας της· έμενε κει καθισμένη, αναμαλλιασμένη σα να την είχανε δείρει και φώναζε βραχνά: «Πάμε να φύγουμε, Μαξίμ! Τ' αδέρφια μου είναι εχθροί μας, με φοβίζουν, πάμε να φύγουμε!». Της είπα να πάψει: «Μη ρίχνεις λάδι στη φωτιά! Φτάνει ως εδώ!». Στο μεταξύ, οι δυο ηλίθιοι έφτασαν, σταλμένοι από τον παπού, για να ζητήσουν συγγνώμη. Η μητέρα σου ρίχτηκε στον Μιχαήλ και του άστραψε μια σφαλιάρα. Να η συγγνώμη σου! του λέει. Και ο πατέρας σου τους λέει: «Πως μπορέσατε να το κάμετε αυτό, αδέρφια; Θα μπορούσα να μείνω ανάπηρος εξαιτίας σας. Πως θα μπορούσα να εργαστώ δίχως χέρια;». Στο τέλος, κακά-ψυχρά, συμφιλιώθηκαν. Ο πατέρας σου αρρώστησε κι έμεινε στο κρεββάτι κοντά εφτά βδομάδες. Συχνά, μου έλεγε: « Αχ, μαμά, έλα να φύγουμε μαζί σε μιαν άλλη πόλη, εδώ στενοχωριέμαι!». Σε λίγο του δόθηκε η ευκαιρία να φύγει για το Αστραχάν: ο τσάρος επρόκειτο να επισκεφτεί αυτή την πόλη το καλοκαίρι και ανάθεσαν στον πατέρα σου να κατασκευάσει μιαν αψίδα θριάμβου. Μαζί με τη μητέρα σου, πήραν το πρώτο πλοίο. Η καρδιά μου έγινε κομμάτια καθώς τους έβλεπα να φεύγουν. Ο Μαξίμ ήταν κι αυτός λυπημένος, μου πρότεινε να

τους συνοδέψω στο Αστραχάν. Η Βάρια, ωστόσο, ήταν όλο χαρά και δεν τό 'κρυβε καθόλου, η ξεδιάντροπη... Έφυγαν. Και να...

Ήπιε μια γουλιά βότκα, πήρε μια πρέζα ταμπάκο και πρόστεσε κοιτάζοντας στοχαστικά το γκριζογάλανο ουρανό:

– Ναι, δεν είμασταν από το ίδιο αίμα, ο πατέρας σου κι εγώ, αλλά οι ψυχές μας ήταν αδελφές...

Μερικές φορές, ενώ μου διηγόταν αυτή την ιστορία, έμπαινε ο παπούς. Σήκωνε το κουναβίσιο μουτράκι του, οσφραινόταν τον αέρα με τη σουβλερή του μύτη κι εξέταζε τη γιαγιά μ᾽ φιλύποπτο ύφος. Έστηνε αυτί στη διήγησή της και μουρμούριζε:

– Μωρολογίες, διαρκώς μωρολογίες...

Ξαφνικά με ρωτούσε:

– Αλέξη, έχει πιει βότκα;

– Όχι.

– Ψέματα λες, το βλέπω στα μάτια σου.

Κι έφευγε με βήμα διστακτικό. Η γιαγιά μισόκλεινε το μάτι προς το μέρος του και του πετούσε κανένα αστείο:

– Στο καλό, κι ο νους σου νά 'ναι δω!...

Μια φορά, όρθιος στη μέση της κάμαρας, με τα μάτια καρφωμένα στο πάτωμα, λέει σιγανά:

– Μητέρα...

– Τι;

– Βλέπεις τι γίνεται;

– Ναι, βλέπω.

– Τι γνώμη έχεις γι' αυτά;

– Αυτή είναι η μοίρα, πατέρα! Θυμάσαι που έλεγες πάντα πως θα ήταν ένας αριστοκράτης;

–Ναι.

–Να τονε ο αριστοκράτης σου.

– Δεν έχει πεντάρα.

– Αυτό είναι δική της δουλειά!

Ο παπούς βγήκε. Με την ανησυχία στην ψυχή, ρώτησα τη γιαγιά:

– Για τι πράμα μιλούσατε;

– Όλα θέλεις να τα μαθαίνεις, γκρίνιαξε η γιαγιά, τρίβοντας τα πόδια μου. Αν τα μάθεις όλα τώρα, τι θ' απομείνει για να μάθεις, όταν θα τρανέψεις;

Άρχισε να γελά, κουνώντας το κεφάλι:

– Αχ, παπού, παπού, δεν είσαι παρά ένα σπειρί σκόνη στα μάτια του Θεού!... Δεν πρέπει να το πεις πουθενά, Αλέξη, μα ο παπούς σου έχει ολότελα καταστραφεί! Εμπιστεύτηκε ένα μεγάλο ποσό σ' έναν κύριο, χιλιάδες ρούβλια, και ο άλλος χρεωκόπησε...

Η γιαγιά χαμογελούσε σκεφτική κι έμεινε έτσι για κάμποσην ώρα, δίχως να μιλα· σιγά σιγά, το φαρδύ της πρόσωπο σκυθρώπασε, σκοτείνιασε και πήρε μιαν έκφραση θλίψης.

– Τι σκέφτεσαι;

Αναπήδησε.

– Ε λοιπόν, σκέφτομαι αυτό που θα σου διηγηθώ. Την ιστορία του Εβστιγκνέι, θέλεις; Άκουσέ την:

Ήταν κάποτε ένας διάκος που τον λέγαν Εβστιγκνέι·
πίστευε τον εαυτό του τετραπέρατο, πανούργο,
πιο πολύ κι απ' τον παπά, κι από τον τσάρο,
πιο πολύ κι απ' το πιο γέρικο σκυλί!
Εκαυχιόταν κι εκαμάρωνε σα διάνος,
*κι έπαιρνε τον εαυτό του για Σειρήνα·**
έκανε το δάσκαλο σε όλους

* Πρόκειται γιά τίς Σειρήνες τις ελληνικής μυθολογίας που τις παράσταιναν με μορφή πουλιού, με κεφάλι και στήθος γυναίκας. Οι Σ. κρατούσαν λύρα και με το γλυκό τους τραγούδι μάγευαν τους ναυτικούς, ώστε να ξεχνούν τη γυναίκα τους, τα παιδιά τους και την πατρίδα τους (βλ. Οδύσσεια). Το πουλί Σειρήνα το συναντάμε συχνά στους παλιούς ρωσικούς λαϊκούς θρύλους.

κι όλο κάτι έβρισκε να πει.
Έβλεπε μια εκκλησιά: – Ά, τι χαμηλή!
Δάγκων' ένα μήλο: – Είν' άνοστο πολύ!
Εκαθότανε στον ήλιο: – Αχ, πολύ ζεστός!
Πέρναγε σε κάποιο δρόμο: – Ώ, πολύ στενός!...
Για το κάθετι κάτι είχε να πει:

Στο σημείο αυτό, η γιαγιά φούσκωσε τα μάγουλά της και γούρλωνε τα μάτια. Η όψη της πήρε μιαν ηλίθια και κωμική έκφραση και συνέχισε με χαμηλή φωνή, παρατείνοντας τις λέξεις:

Αυτό κι εγώ μπορούσα να το κάνω,
και μάλιστα θα τό 'κανα ακόμη πιο καλό,
λυπάμαι όμως που δεν έχω τον καιρό.

Η γιαγιά σταμάτησε μια στιγμή κι έπειτα συνέχισε ήσυχα μ' ένα χαμόγελο:

Μια νύχτα, πήγαν οι διαβόλοι να τον πάρουν:
–Λοιπόν, τίποτα δε σ' αρέσει, διάκο, εδώ πάνω;
Παμε τότε στην κόλαση, είναι ωραία,
έχει καλή φωτιά κει κάτω, και παρέα!
Και πριν προφτάσει το καπέλλο του να βάλει,
οι διαβόλοι τον κάναν σηκωτό·
τον γαργαλούσαν και τον σέρναν μ' ουρλιαχτά
δυο είχανε στις πλάτες του κουρνιάσει
κι άλλοι τον κέντριζαν στα πισινά...
Τέλος, στης Κόλασης τον ρίχνουν την πυρά!
– Λοιπόν, κυρ Εβστιγκνέι, είσαι καλά;
Καθώς ο διάκος ψήνεται, τα μάτια του γουρλώνει
και με τους γρόθους στα γοφά, ολόγυρα κοιτάζει·
τα χείλια του στραβώνει ξιππασμένα κι ανακράζει:
– Πολύ καπνό έχει εδώ και με τυφλώνει!

Η γιαγιά τελειώνει το μύθο με φωνή συρτή και κοροϊδευτική. Έπειτα το πρόσωπό της αλλάζει έκφραση και γελάει γλυκά εξηγώντας μου:

– Όλα κι όλα, ο Εβστιγκνέι δεν υποχώρησε· κράτησε καλά ως το τέλος. Μοιάζει με τον παπού, πεισματάρης σαν κι αυτόν! Άντε τώρα, είναι καιρός να πας για ύπνο...

Η μητέρα μου σπάνια ανέβαινε να με δει. Δεν έμενε ποτέ πολλήν ώρα, και μιλούσε λίγο, γιατί ήταν πάντα βιαστική. Μου φαινόταν ολοένα και πιο όμορφη, πιο καλοντυμένη, μα ένοιωθα πως είχε αλλάξει· κάτι μου έκρυβε κι αυτή.

Οι ιστορίες της γιαγιάς μ' ενδιέφεραν όλο και πιο λίγο, ακόμη και οι αναμνήσεις της για τον πατέρα μου δεν κατάφερναν να καλμάρουν την αόριστη αγωνία που ένοιωθα να μεγαλώνει μέσα μου.

– Γιατί η ψυχή του πατέρα μου είναι ανήσυχη; ρωτούσα.

– Πως θέλεις να το ξέρω, μου αποκρινόταν κατεβάζοντας τα βλέφαρα. Αυτό είναι δουλειά του Θεού, αυτά τα πράγματα ξεπερνούν τις ανθρώπινες δυνάμεις...

Τη νύχτα, όταν δεν μπορούσα να κοιμηθώ, αγνάντευα μέσα από τα τζάμια τ' αστέρια που αργοταξίδευαν στο σκουρογάλαζο ουρανό και σκαρφιζόμουνα θλιβερές ιστορίες που ήρωάς τους ήταν ο πατέρας μου: τον έβλεπα να βαδίζει ολομόναχος, μ' ένα μπαστούνι στο χέρι, και πίσω του ν' ακολουθεί ένας σκύλος με μακριές τρίχες....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12.

Ξύπνησα ένα βράδι, ύστερα από σύντομο ύπνο, κι είχα την εντύπωση πως τα πόδια μου ξυπνούσανε κι αυτά· τ' άφησα να κρεμαστούν έξω από το κρεββάτι, δεν τα ένοιωθα ακόμη στέρεα, μα είχα τη βεβαιότητα πως ήτανε άθικτα και πως θα μπορούσα να περπατήσω ξανά. Ἡ χαρά μου ήτανε τόσο ζωηρή, που μού ξέφυγε μια κραυγή. Τα πόδια μου υποχώρησαν κάτω από το βάρος του σώματός μου και σωριάστηκα στο πάτωμα, αλλά μπόρεσα ωστόσο να συρθώ ως την πόρτα και να κατεβώ τη σκάλα. Φανταζόμουνα την έκπληξη όλων όταν θα μ' έβλεπαν να παρουσιάζομαι ξαφνικά.

Δε θυμάμαι πως ξαναβρέθηκα στο δωμάτιο της μητέρας μου, πάνω στα γόνατα της γιαγιάς. Ἠταν εκεί άνθρωποι που δεν τους γνώριζα, ιδίως μια γριά, πολύ αδύνατη, που έλεγε σε αυστηρό τόνο σκεπάζοντας τη φωνή των άλλων:

– Πρέπει να του δώσουμε να πιει ζουμί φραγκοστάφυλου με ζεστό τσάι και να τον τυλίξουμε καλά με μια κουβέρτα...

Το φουστάνι της, το καπέλλο και το πρόσωπό της ήταν όλα πράσινα· είχε μάλιστα κάτω από το μάτι της μια ελιά που οι τρίχες της έμοιαζαν με χλόη. Χαμήλωσε το κάτω χείλι της, ανασήκωσε το άλλο και καθώς είχε βάλει το γαντοφορεμένο χέρι της εμπρός στα μάτια της, μου φάνηκε πως με κοίταζε με τα πράσινα δόντια της.

– Ποιά είναι αυτή; ρώτησα δειλά.

Ὁ παπούς μου αποκρίθηκε με δυσάρεστη φωνή:

– Είναι η νέα σου γιαγιά....

Με ένα ψεύτικο χαμόγελο, η μητέρα μου έσπρωξε προς εμένα τον Γιεβγκένι Μαξίμωφ.

– Ορίστε κι ο πατέρας σου...

Έπειτα πρόφερε γρήγορα-γρήγορα λόγια που δεν τα κατάλαβα. Ο Μαξίμωφ, μισοκλείνοντας τα μάτια, έσκυψε πάνω μου και μου είπε:

– Θα σου δώσω μια κασσετίνα με χρώματα.

Το δωμάτιο ήταν φωτισμένο ζωηρά· σε μια γωνιά, πάνω στο τραπέζι, είχαν τοποθετήσει ασημένια πεντάδυμα καντηλέρια κι ανάμεσά τους είχαν βάλει το αγαπημένο εικόνισμα του παπού: «Μη με κλαις, Μητέρα»· τα μαργαριτάρια της γαρνιτούρας λαμποκοπούσαν κι έμοιαζαν να λειώνουν κάτω από το φως· ανάμεσα στους χρυσαφένιους φωτοστέφανους, τα ρουμπίνια πετούσαν τις φωτιές τους. Φάτσες στρογγυλές και σκυθρωπές, με πλακουτσωμένες μύτες, ζουλιούνταν σιωπηλά πάνω στα τζάμια των παράθυρων που έβλεπαν στο δρόμο. Όλα γύρω μου είχαν παρασυρθεί σ' ένα είδος στρόβιλλο, ενώ η πράσινη γριά περνούσε τα κρύα δάχτυλά της πίσω από το αυτί μου επαναλαβαίνοντας:

– Καμιά αμφιβολία, καμιά αμφιβολία...

– Λιποθύμησε, είπε η γιαγιά και με πήρε στην αγκαλιά της.

Αλλά δεν είχα χάσει τις αισθήσεις μου, είχα μόνο κλείσει τα μάτια και, όταν βρεθήκαμε στη σκάλα, ρώτησα τη γιαγιά.

– Γιατί δε μου είπες τίποτα για όλα αυτά;

– Καλά, καλά, σώπα τώρα!...

– Μέ ξεγελάσατε...

Αφού μ' έβαλε στο κρεββάτι, βύθισε το κεφάλι της στο μαξιλλάρι κι άρχισε να τρέμει και να κλαίει· οι ώμοι της αναχόρευαν και ψέλλιζε με φωνή πνιγμένη απ' τους λυγμούς:

– Μά κλάψε λοιπόν... κλάψε λίγο...

Δεν είχα διάθεση για κλάματα. Είχε σκοτεινιάσει κι έκανε κρύο· αναρριγούσα, το κρεββάτι ταλαντευόταν κι έτριζε· η πράσινη γριά ηταν ακόμη μπροστά στα μάτια μου. Καμώθηκα τον κοιμισμένο κι η γιαγιά έφυγε.

Κάμποσες άδειες και μονότονες μέρες κύλησαν σαν ένα λεπτό ρυάκι νερό. Η μητέρα μου είχε φύγει μετά τους αρραβώνες και σιωπή βαριά βασίλευε στο σπίτι.

Ένα πρωί, παρουσιάστηκε ο παπούς μ' ένα σκαρπέλλο· σίμωσε στο παράθυρο κι άρχισε να ξεκολλά το χειμωνιάτικο τελλάρο του παράθυρου. Η γιαγιά ήρθε κι αυτή μ' έναν κουβά κι ένα σφουγγαρόπανο. Ο παπούς τη ρώτησε ήρεμα:

– Λοιπόν, μητέρα;

– Τι;

– Είσαι ευχαριστημένη;

Εκείνη επανέλαβε τα λόγια που είχε πει στη σκάλα:

– Καλά, καλά, σώπα τώρα!

Αυτά τα τόσο απλά λόγια έπαιρναν τώρα ένα ξεχωριστό νόημα, έκρυβαν κάτι σπουδαίο και θλιβερό, για το οποίο δεν έπρεπε να μιλούν, μα που το ήξερε όλος ο κόσμος.

Αφού έβγαλε με προσοχή το τελλάρο, ο παπούς το πήρε κι έφυγε. Η γιαγιά άνοιξε διάπλατα το παράθυρο. Στον κήπο ακούγονταν να τιτιβίζουν σπουργίτια κι ένα ψαρόνι. Το μεθυστικό άρωμα της γης τη στιγμή που έλειωναν οι πάγοι πλημμύριζε το δωμάτιο. Η θερμάστρα με τα γαλαζωπά πλακάκια είχε γίνει χλωμή, έτσι που έμενε σβηστή, και κρύωνα κοιτάζοντάς την. Κατέβηκα από το κρεββάτι.

– Μην περπατάς ξυπόλυτος, μου λέει η γιαγιά.

– Θέλω να πάω στον κήπο.

– Έχει ακόμη υγρασία, καλύτερα να περιμένεις ακόμη!

Δεν ήθελα να υπακούσω. Και μόνο που έβλεπα τους μεγάλους, ένοιωθα δυσάρεστα.

Στον κήπο, πρόβαλλαν οι χλωμοπράσινες βελόνες της καινούργιας χλόης και τα μάτια των μηλιών ήταν φουσκωμένα κι έσκαζαν· στο σπιτάκι της Πετρόβνα τα μούσκλια είχαν ξαναπρασινίσει. Παντού υπήρχαν ένα πλήθος πουλιά· οι εύθυμες κραυγές τους και το άρωμα του δροσερού αέρα με ζάλιζαν. Στο χαντάκι, όπου ο μπαρμπα-Πιότρ είχε κόψει το λαιμό του, τα βάτα και τα παλιόχορτα ήταν πλαγιασμένα και μπερδεμένα κάτω από το βάρος του χιονιού· εδώ δεν είχε τρυπώσει ακόμη η άνοιξη. Τα καψαλιασμένα δοκάρια γυάλιζαν θλιβερά, κι εκείνο το άχρηστο χαντάκι μου φάνηκε ενοχλητικό. Έτσι μου ήρθε να ξεριζώσω εκείνα τα βάτα κι εκείνα τα παλιόχορτα, να πετάξω τα σπασμένα τούβλα και τα δοκάρια, κάθετι που ήταν βρώμικο και άχρηστο, να νοικοκυρέψω εκεί μια καθαρή γωνιά και να περάσω μόνος το καλοκαίρι, μακριά από τους μεγάλους.

Ρίχτηκα ευθύς σ' αυτή τη δουλειά κι αυτό με βοήθησε να ξεχάσω την οδυνηρή ατμόσφαιρα που βασίλευε στο σπίτι μας.

– Γιατί έχεις μούτρα; με ρωτούσαν συχνά η γιαγιά ή η μητέρα μου.

Με ενοχλούσε αυτή η ερώτηση: δεν τα είχα με κανένα, ήταν απλώς αδιαφορία. Η γριά ερχότανε συχνά για το κολλατσιό, το τσάι ή το δείπνο· μου θύμιζε σάπιο παλούκι σε παλιό φράχτη. Τα μάτια της έμοιαζαν ραμμένα στο πρόσωπό της με αόρατες κλωστές· πρόβαλλαν από τις βαθουλές κόχες τους και κινούνταν με σβελτάδα· έβλεπαν και παρατηρούσαν τα πάντα, σηκώνονταν προς το ταβάνι όταν μιλούσε για το Θεό και χαμήλωναν προς τα μάγουλά της όταν επρόκειτο για τις σπιτικές έγνοιες. Τα φρύδια της έμοιαζαν με πίτουρο και φαίνονταν κολλημένα πάνω στο δέρμα. Στο τραπέζι, δίπλωνε τα χέρια μ' έναν τρόπο γελοίο, τεντώνοντας προς τα έξω τα μικρά δάχτυλα, και τα μεγάλα ξεγυμνωμένα δόντια της

μασούλιζαν αθόρυβα κάθετι που έχωνε στο στόμα της. Κοντά στ' αεικίνητα αυτιά της, έβλεπες να σαλεύουν κοκκάλινα μπαλλάκια· η πράσινη χλόη της ελιάς της κουνιότανε κι αυτή και φαινόταν σα να σερνόταν πάνω στο κίτρινο δέρμα, που ήταν τόσο ρυτιδωμένο και καθαρό ώστε μου 'φερνε αηδία. 'Ηταν, σαν το γιο της, τόσο καθαρή που μ' ενοχλούσε, και η επαφή της μου ήταν δυσάρεστη. Τον πρώτο καιρό είχε δοκιμάσει να φέρει στα χείλη μου το χέρι της, που ήταν κρύο σαν του πεθαμένου· εκείνο το χέρι μύριζε λιβάνι και σαπούνι του Καζάν. Γύριζα τα μούτρα μου αλλού κι έπαιρνα δρόμο.

Έλεγε συχνά στο γιο της:

– Ακούς, Γιεβγκένι; Πρέπει οπωσδήποτε να το στείλουμε στο σχολειό αυτό το παιδί.

Εκείνος έγερνε πειθήνια το κεφάλι, ζάρωνε τα φρύδια και δεν απαντούσε τίποτα. Όλοι εξ άλλου ζάρωναν τα φρύδια μπροστά σ' εκείνη τη γυναίκα. Τους μισούσα, εκείνη και το γιο της, κι αυτό το αίσθημα μου κόστισε πολύ ξύλο. Μια μέρα, την ώρα του πρωινού, λέει γουρλώνοντας τα μάτια για εκφοβισμό:

– Αλέξη, παιδί μου, γιατί τρως τόσο γρήγορα και τόσο μεγάλες μπουκιές; Θα πνιγείς!

Έβγαλα τη μπουκιά από το στόμα μου, την κάρφωσα στο πηρούνι μου και της την άπλωσα:

– Ορίστε, πάρτε την αν το βρίσκετε τόσο κακό...

Η μητέρα μου με σήκωσε από την καρέκλα μου και μ' έδιωξε κακήν κακώς για τη σοφίτα. Η γιαγιά ήρθε και με βρήκε. Έβαζε το χέρι της μπροστά στο στόμα για να μην την ακούν που γελούσε.

– Αχ, Θεούλη μου! Τι παλιόπαιδο που έχεις γίνει! Ο Χριστός να σε φυλάει!

Η στάση της δε μου άρεσε κι έφυγα· σκαρφάλωσα στη σκεπή κι έμεινα εκεί για πολύ, κρυμμένος πίσω από την

Και μόνο που τους έβλεπα ένοιωθα αοχημα.

καμινάδα. Ναι, είχα μεγάλη επιθυμία να κάνω σκανταλιές, να είμαι αυθάδης, και μου ήταν πολύ δύσκολο να καταπολεμώ αυτή την επιθυμία, αλλά έπρεπε. Μια μέρα, άλειψα με τσερίσι τις καρέκλες του μέλλοντα πατρυιού μου και της νέας μου γιαγιάς κι έμειναν κι οι δυο κολλημένοι στα καθίσματά τους. Το θέαμα ήταν πολύ αστείο, αλλά ο παπούς με τιμώρησε αυστηρά. Λίγο αρ-

γότερα, η μητέρα μου ήρθε στη σοφίτα. Με τράβηξε κοντά της και, σφίγγοντάς με δυνατά ανάμεσα στα γόνατά της, μου είπε:

– Γιατί, Αλέξη, γίνεσαι τόσο κακός; Αν ήξερες πόσο με κάνεις να λυπάμαι!

Τα μάτια της γέμισαν διάφανα δάκρυα κι ακούμπησε το κεφάλι μου στο μάγουλό της. Αυτό μ'έκανε να νοιώσω τόσο άσχημα, που θα προτιμούσα να με είχε χτυπήσει. Της υποσχέθηκα να μην προσβάλω άλλη φορά τους Μαξίμωφ, φτάνει να σταματούσε να κλαίει.

– Ναι, ναι, είπε πολύ σιγανά, δεν πρέπει να φέρνεσαι άσχημα! Σε λίγο θα παντρευτούμε, έπειτα θα πάμε στη Μόσχα, έπειτα θα ξανάρθουμε και θα μείνεις μαζί μας. Ο Γιεβγκένι είναι έξυπνος και πολύ καλός, θα είσαι ευτυχισμένος μαζί του. Θα πας στο λύκειο, έπειτα θα γίνεις φοιτητής, όπως ακριβώς είναι τώρα αυτός, κι έπειτα θα γίνεις γιατρός ή ό,τι άλλο θελήσεις· όταν είναι κανείς σπουδαγμένος κάνει ό,τι θέλει. Και τώρα, πήγαινε να παίξεις.

Αυτά τα «έπειτα» που μου αράδιαζε η μητέρα μου μ' έκαναν να σκέφτομαι μια σκάλα που με παράσερνε πολύ χαμηλά, πολύ μακριά απ' αυτήν, μέσα στη σκοτεινιά και τη μοναξιά, κι ένοιωθα μια βαθιά θλίψη. Ήθελα να της πω:

«Μην παντρεύεσαι, σε παρακαλώ, θα σε ζήσω εγώ ο ίδιος!».

Αλλά δεν κατάφερνα να το ξεστομίσω. Σκέψεις γεμάτες τρυφερότητα ξυπνούσαν μέσα μου, όταν την έβλεπα, μα δεν αποφάσιζα ποτέ να τις εκφράσω.

Οι εργασίες μου στον κήπο βρίσκονταν σε καλό δρόμο: είχα σκάψει τη γη κι είχα κόψει τα αγριόχορτα με ένα μεγάλο μαχαίρι. Στα μέρη όπου γκρεμιζόταν το χώμα, είχα χτίσει στα χείλη του χαντακιού κομμάτια από τουβλα, κι είχα φτιάξει, επίσης από τούβλα, ένα πλατύ

κάθισμα που πάνω του μπορούσε κανείς ακόμη και να ξαπλώσει. Είχα μαζέψει μια μεγάλη ποσότητα από κομμάτια χρωματιστών γυαλιών και πιατικών και τα είχα στερεώσει με γλίνα ανάμεσα στα τούβλα· όταν ο ήλιος έφτανε στο χαντάκι, φούντωνε ένα ολόκληρο ουράνιο τόξο, όπως στην εκκλησιά.

– Καλή ιδέα, είπε μια μέρα ο παπούς, κοιτάζοντας το έργο μου. Μόνο που θα σε πνίξουν τα βάτα, δεν έβγαλες τις ρίζες τους. Άσε με να τα ξεριζώσω εγώ, θα σκάψω με το λισγάρι. Τράβα να μου το φέρεις!

Του το έφερα· έφτυσε τις χούφτες του σφυριχτά και βύθισε το λισγάρι στο παχύ χώμα.

– Πέτα τις ρίζες!... Θα σου φυτέψω εδώ ήλιους και μολόχες, θα είναι πολύ ωραία. Πάρα πολύ ωραία...

Μα ξάφνου, έγειρε πάνω στο εργαλείο του και σώπασε, ακίνητος. Τον κοίταξα με προσοχή: από τα έξυπνα και ζωηρά ματάκια του, που έμοιαζαν με μάτια σκύλου, έτρεχαν δάκρυα.

– Τι έχεις;

Τινάχτηκε, σκούπισε το πρόσωπό του με την παλάμη του και μου 'ριξε μια θολή ματιά:

– Πνίγηκα στον ιδρώτα! Κοίτα πόσα σκουλήκια!

Ξανάρχισε να σκάβει· έπειτα μου είπε απότομα:

– Τζάμπα τα έκανες όλα αυτά, αγόρι μου, τζάμπα ο κόπος σου... Το σπίτι, ξέρεις, θα το πουλήσω σε λίγο, το φθινόπωρο χωρίς άλλο. Χρειαζόμαστε λεφτά για την προίκα της μητέρας σου. Να γνωρίσει αυτή τουλάχιστον μια καλύτερη ζωή. Ο Θεός ας την προστατεύει....

Πέταξε το λισγάρι κι έκαμε μιαν αόριστη χειρονομία, έπειτα πήγε πίσω από το πλυσταριό, σε μια γωνιά του κήπου όπου βρίσκονταν οι θερμές πρασιές του. Βάλθηκα, με τη σειρά μου, να σκάβω, αλλά σχεδόν αμέσως χτύπησα το δάχτυλο του ποδιού μου με το λισγάρι.

Έτσι δεν μπόρεσα να συνοδέψω τη μητέρα μου στην

εκκλησιά τη μέρα του γάμου της και αρκέστηκα να βγω ως την αυλόθυρα για να τη δω που έφευγε με το κεφάλι σκυμμένο, δίνοντας το μπράτσο της στον Μαξίμωφ· πατούσε με προσοχή στα τούβλα του πεζοδρομίου και στα πράσινα χόρτα που φύτρωναν στα διάκενά τους, λές και βάδιζε πάνω σε καρφιά.

Ο γάμος δεν είχε καμιά λαμπρότητα· στο γυρισμό από την εκκλησιά, πήραν το τσάι τους χωρίς ενθουσιασμό. Η μητέρα μου αποτραβήχτηκε ευθύς στην κάμαρά της για ν' αλλάξει και να ετοιμάσει τα μπαούλα της. Ο πατρυιός μου κάθησε πλάι μου και μου είπε:

– Σου είχα υποσχεθεί μια κασσετίνα με χρώματα, αλλά δε βρήκα καλά εδώ. Δεν μπορώ να σου δώσω τη δική μου, θα σου στείλω μια από τη Μόσχα...

– Και τι θα τα κάμω τα χρώματα;

– Δέ σ' αρέσει να ζωγραφίζεις;

– Δεν ξέρω να ζωγραφίζω.

– Τότε θα σου στείλω κάτι άλλο.

Σίμωσε η μητέρα μου:

– Θα γυρίσουμε σύντομα. Όταν ο πατέρας σου θα έχει περάσει τις εξετάσεις του καί θα έχει τελειώσει τίς σπουδές του, θα ξανάρθουμε...

Μου μιλούσαν σα να ήμουν μεγάλος κι αυτό με κολάκευε, αλλά μου φαινόταν παράξενο που ένας άντρας με γένεια σπούδαζε ακόμη. Τον ρώτησα: – Τι σπουδάζεις;

– Χωρομετρία...

Δεν είχα το θάρρος να ρωτήσω περισσότερα.

Μια ήρεμη πλήξη γέμιζε το σπίτι και δεν έβλεπα την ώρα πότε να νυχτώσει. Ο παπούς, ακουμπισμένος στη θερμάστρα, κοίταζε από το παράθυρο με μισόκλειστα μάτια. Η γριά, με γκρίνιες και με βογγητά, βοηθούσε τη μητέρα μου να ετοιμάσει τις αποσκευές της. Η γιαγιά, που ήταν μεθυσμένη από το μεσημέρι, είχε κλειστει στη σοφίτα, γιατί ντρεπόταν για τον εαυτό της.

Η μητέρα μου έφυγε την άλλη μέρα πολύ νωρίς. Με πήρε στην αγκαλιά της για να μ' αποχαιρετήσει, ανασηκώνοντάς με στον αέρα χωρίς προσπάθεια. Με κοίταξε στα μάτια με μιάν έκφραση που μου ήταν άγνωστη και μου είπε καθώς με φιλούσε:

– Άντε, γειά σου...

– Πες του να με ακούει, τη διέκοψε με κατσούφικο ύφος ο παπούς πού αγνάντευε το ροδόχρωμο ακόμη ουρανό.

– Ν' ακούς τον παπού σου, είπε η μητέρα μου, σταυρώνοντάς με.

Περίμενα κάτι άλλο και θύμωσα με τον παπού που την είχε διακόψει.

Οι νιόπαντροι ανεβήκανε σ' ένα αμάξι· κάποια στιγμή, πιάστηκε ο ποδόγυρος της μητέρας μου και, θυμωμένη, προσπάθησε για πολλήν ώρα να το ξεπιάσει.

– Δε βλέπεις λοιπόν; βοήθησέ την! μου λέει ο παπούς.

Αλλά δεν μπορούσα, είχα παραλύσει από την αγωνία.

Ο Μαξίμωφ είχε απλώσει υπομονετικά τα μακριά του πόδια που ήταν σφιγμένα στο στενό του μπλέ πανταλόνι. Η γιαγιά του έδινε ακόμη μερικά δέματα, που εκείνος τα έβαζε στα γόνατά του και τα συγκρατούσε με το σαγόνι, ζαρώνοντας το χλωμό πρόσωπό του με συστολή.

– Φτάνουν, έλεγε με συρτή φωνή.

Η πράσινη γριά πήρε θέση σε μιά δεύτερη άμαξα μαζί με το μεγάλο της γιο, τον αξιωματικό. Στεκόταν ακίνητη σαν άγαλμα, ενώ ο γιός της χτένιζε τα γένεια του με τη λαβή του ξίφους του και χασμουριόταν.

– Λοιπόν, φεύγετε για τον πόλεμο; ρώτησε ο παπούς.

– Ασφαλώς.

– Πολύ καλά θα κάνετε. Πρέπει να τσακίσουμε τους Τούρκους*...

* Πρόκειται για το Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78, που άρχισε με τις εξεγέρσεις στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Έφυγαν. Η μητέρα μου στράφηκε πολλές φορές κουνώντας το μαντήλι της. Η γιαγιά, στηριγμένη με το ένα χέρι στον τοίχο του σπιτιού, αποχαιρετούσε κι αυτή, ενώ στο πρόσωπό της κυλούσαν δάκρυα. Ο παπούς σκούπιζε τα μάτια του και μουρμούριζε με λυγμική φωνή:

– Αυτό δε θα φέρει τίποτα καλό... τίποτα...

Καθισμένος σ' έναν πάγκο, κοίταζα τις άμαξες που ξεμάκραιναν χοροπηδώντας. Όταν χάθηκαν στη γωνιά του δρόμου, μου φάνηκε πως κάτι έκλεισε βάναυσα μέσα στο στήθος μου.

'Ηταν πολύ νωρίς και τα παντζούρια στα παράθυρα των σπιτιών ήταν ακόμη κλειστά. Κανείς δεν υπήρχε στο δρόμο· ποτέ μου δεν τον είχα δει τόσο έρημο, τόσο νεκρό. Πέρα μακριά, ένας τσοπάνος έπαιζε μια κλαψιάρικη μελωδία.

– Έλα, πάρε λίγο τσάι, πρότεινε ο παπούς βάζοντας το χέρι του στον ώμο μου. Φαίνεται πως είναι η μοίρα σου να ζήσεις μαζί μου· θα συνεχίσεις να τρίβεσαι επάνω μου σαν το σπίρτο πάνω στο τούβλο!

Από το πρωί ως το βράδι μέναμε κι οι δυο στον κήπο, απορροφημένοι από την εργασία μας. Ο παπούς έσκαβε το χώμα, έδενε τις φραγκοσταφυλιές, έβγαζε τις λειχήνες από τις μηλιές, σκότωνε τις κάμπιες· από την πλευρά μου, συνέχιζα να οργανώνω και να εξωραΐζω τη διαμονή μου. Ο παπούς είχε κόψει με το τσεκούρι την προεξοχή του καψαλιασμένου δοκαριού κι είχε μπήξει παλούκια που πάνω τους κρεμούσα τα κλουβιά μου. Είχα πλέξει μια πυκνή σκιάδα από ξερόχορτα κι είχα φτιάξει πάνω από τον πάγκο μια στέγη για να προστατεύομαι από τον ήλιο και τη δροσιά. 'Ηταν μια πολύ ευχάριστη γωνιά, καταδική μου.

– Είναι πολύ καλό να μάθεις να τα βγάζεις πέρα μόνος σου, έλεγε ο παπούς.

Εκτιμούσα πολύ τις παρατηρήσεις του για τη ζωή.

Μερικές φορές ξαπλωνόταν στον πάγκο, που τον είχα σκεπάσει με χλόη, και μου έκανε μάθημα χωρίς να βιάζεται, λες και τα λόγια του έβγαιναν με κόπο.

– Τώρα είσαι ένα κομμάτι αποκομμένο από τη μητέρα σου. Εκείνη θα κάμει κι άλλα παιδιά, κι αυτά θα της είναι πιο κοντινά από σένα. Η γιαγιά, από την άλλη μεριά, το έριξε στο πιοτό...

Σώπαινε για κάμποσην ώρα, κάνοντας σαν κάτι ν' αφουγκραζόταν, κι έπειτα συνέχιζε με κάποιο δισταγμό, ξεστομίζοντας κάθε λέξη αργά και με πολλή περίσκεψη.

– Είναι η δεύτερη φορά που άρχισε να πίνει. Την πρώτη ήταν όταν έπεσε ο κλήρος στο Μιχαήλ να πάει στρατιώτης. Τότε μ' έπεισε, η γρια-ανόητη, να του αγοράσω μια απαλλαγή! Αν είχε πάει στρατιώτης, θα είχε ίσως αλλάξει... Αχ, εσείς οι άλλοι... Εγώ, σε λίγο θα πεθάνω, θα μείνεις μόνος, ολομόναχος για να κερδίσεις το ψωμί σου, καταλαβαίνεις; Λοιπόν, κοίτα να μάθεις να μη βασίζεσαι παρά μόνο στον εαυτό σου και να μην αφήνεις να σε χρησιμοποιούν οι άλλοι για τους δικούς τους σκοπούς! Να ζεις ήσυχα, ειρηνικά, αλλά να είσαι πεισματάρης! Ν' ακούς όλο τον κόσμο, αλλά να κοιτάζεις μόνο το συμφέρον σου...

Όλο το καλοκαίρι, εκτός όταν έκανε άσχημο καιρό, το πέρασα στον κήπο· μάλιστα τις ζεστές νύχτες κοιμόμουν πάνω σ' ένα τσόχινο χαλάκι που μου το είχε δώσει η γιαγιά. Συχνά, περνούσε κι εκείνη, τη νύχτα στον κήπο. Έφερνε μιαν αγκαλιά σανό που τον σκόρπιζε πλάι μου, ξάπλωνε και μου διηγόταν ατέλειωτες ιστορίες, που τις διέκοπτε με ανεπάντεχες παρατηρήσεις:

– Κοίτα ένα αστέρι που πέφτει! Είναι μια αγνή ψυχή που κυριεύτηκε από νοσταλγία εκεί πάνω, καθώς θυμήθηκε τη μητέρα της στη γη! Την ίδια στιγμή ένα παιδάκι γεννήθηκε σε κάποιο μέρος...

Ή:

– Ένα νέο αστέρι ανάτειλε, κοίτα λοιπόν! Τι λαμπερό πετράδι! Αχ, ουρανέ, ουρανέ – φελόνι διαμαντοστόλιστο του Θεού!

Ο παπούς γκρίνιαζε:

– Θα πουντιάσετε, ηλίθιοι, θ' αρρωστήσετε ή θα πιαστει η μέση σας. Μπορεί να έρθουν κλέφτες να σας στραγγαλίσουν.....

Συχνά, με τη δύση του ήλιου, χείμαρροι από φωτιά ξεχύνονταν στον ουρανό· έπειτα έσβηναν σιγά-σιγά και μια χρυσοκόκκινη στάχτη έβρεχε πάνω στη βελουδένια πρασινάδα του κήπου. Σε λίγο, όλα σκοτείνιαζαν απότομα, πνιγμένα στη θερμή νύχτα. Χορτασμένα ήλιο, τα φύλλα χαμήλωναν και τα χόρτα έγερναν προς τη γη. Όλα γίνονταν πιο απαλά, πιο ντελικάτα· μύρια αρώματα αναδίνονταν αργά, χαϊδευτικά σα μουσική· ήχοι φτερούγιζαν, φερμένοι από τη μακρινή εξοχή: στους στρατώνες σήμαινε σιωπητήριο. Η νύχτα έπεφτε και, μαζί της, κάτι δυνατό, δροσιστικό σαν το τρυφερό χάδι της μάνας, χυνόταν μέσα στο στήθος· η σιγαλιά μας ακράγγιζε την καρδιά με το ζεστό βελούδινο χέρι της κι όλες οι κακές αναμνήσεις, όλη η καυτερή και λεπτή σκόνη της ημέρας εξαλειφόταν από τη μνήμη.

Τι ευχαρίστηση να μένεις ξαπλωμένος και ν' αγναντεύεις τ' αστέρια, που η λάμψη τους μεγάλωνε, βαθαίνοντας τον ουρανό στο άπειρο! Αυτή η άβυσσο, όπου χάνεται το βλέμμα, αποκαλύπτει αδιάκοπα καινούργια άστρα· σε τραβάει, σ' ανυψώνει χωρίς προσπάθεια. Δοκιμάζεις μια παράξενη αίσθηση: είναι μήπως η γη που μικραίνει ή εσύ που, με τρόπο θαυματουργό, μεγαλώνεις και γίνεσαι ένα με ό,τι σε περιβάλλει;

Το σκοτάδι κι η σιωπή μεγάλωναν, μα παντού ήταν τεντωμένες αόρατες ευαίσθητες χορδές· είτε κελαηδούσε στον ύπνο του ένα πουλί, είτε περνούσε τρέχοντας ένας σκατζόχοιρος, είτε υψωνόταν απαλά μια αν-

θρώπινη φωνή, ο παραμικρός απ' αυτούς τους θορύβους έπαιρνε μια ξεχωριστή και καινούργια ηχηρότητα, τονισμένη με αγάπη από τη ριγηλή σιγαλιά.

Μια φυσαρμόνικα έπαιζε, ένα γυναικείο γέλιο έσκαγε, ένα σπαθί σερνότανε στα τούβλα του πεζοδρομίου, ένα σκυλί ούρλιαζε, μα όλοι αυτοί οι ανώφελοι θόρυβοι δεν ήταν παρά τα τελευταία φύλλα της μαραμένης μέρας που έπεφταν.

'Ηταν νυχτιές που, ξαφνικά, στην εξοχή ή στο δρόμο, άκουγες κραυγές μεθυσμένων, βήματα βαριά και βιαστικά, αλλά εμείς δεν δίναμε προσοχή σ' αυτό το σαματά που τον είχαμε πάρα πολύ συνηθίσει.

Τη γιαγιά αργούσε να την πάρει ο ύπνος· έμενε ξαπλωμένη, με τα χέρια σταυρωμένα πίσω από το κεφάλι και, μέσα σε μια κατάσταση γλυκιάς έξαρσης, διηγόταν χωρίς να νοιάζεται καθόλου αν την άκουγα. Διάλεγε πάντα ένα παραμύθι που έκανε τη νύχτα ακόμη πιο σημαντική και πιο όμορφη.

Νανουρισμένος από το ρυθμό της φωνής της, αποκοιμιόμουν δίχως να το καταλάβω και ξυπνούσα με το κελάηδημα των πουλιών. Ο ήλιος με χτυπούσε κατάφατσα κι ο πρωινός αγέρας ζεσταινόταν κι αναρριγούσε· τα φύλλα στις μηλιές τίναζαν τη δροσιά τους, η υγρή χλόη έλαμπε πιο ζωηρά, έπαιρνε μια κρυστάλλινη διαφάνεια κι ένας λεπτός κι ανάλαφρος ατμός υψωνόταν απ' αυτήν. Στο μενεξεδένιο ουρανό, η βεντάλια των ηλιαχτίδων πλάταινε κι ο ορίζοντας γινόταν γαλαζωπός. Πολύ ψηλά στον ουρανό, ένας αόρατος κορυδαλλός τραγουδούσε και τα χρώματα κι οι ήχοι καταστάλαζαν μέσα στην καρδιά σαν δροσιά, προκαλώντας μια ήρεμη χαρά και ξυπνώντας την επιθυμία να σηκωθείς γρήγορα, να εργαστείς και να ζήσεις αρμονικά με όλα τα πλάσματα που σε τριγυρίζουν.

Αυτή ήταν η πιο ήρεμη και η πιο στοχαστική περίοδος

της ζωής μου, κι ήταν σ' εκείνο το καλοκαίρι που ένοιωσα να γεννιέται και να δυναμώνει μέσα μου ένα αίσθημα εμπιστοσύνης. Έγινα άγριος και ακοινώνητος· άκουγα τις κραυγές των παιδιών των Οβσιάννικωφ, αλλά δεν αιστανόμουν τον πειρασμό να πάω να παίξω μαζί τους, και όταν έρχονταν τα ξαδέρφια μου, δεν ένοιωθα καμιά ευχαρίστηση, αλλά φοβόμουν για τις κατασκευές μου, το πρώτο έργο που είχα πραγματοποιήσει ολομόναχος.

Οι λόγοι που έβγαζε ο παπούς είχαν επίσης πάψει να μ' ενδιαφέρουν. Γινόταν καθημερινά και πιο αυταρχικός, γκρίνιαζε και θρηνολογούσε αδιάκοπα. Συχνά φιλονεικούσε με τη γιαγιά, την έδιωχνε από το σπίτι κι εκείνη κατάφευγε στο σπίτι του θείου Ιάκωβου ή του θείου Μιχαήλ. Μερικές φορές απουσίαζε για πολλές μέρες κι ο παπούς μαγείρευε μόνος του· έκαιγε τα χέρια του, ούρλιαζε, βλαστημούσε, έσπαζε τα πιατικά και μέρα με τη μέρα γινόταν όλο και πιο δύστροπος.

Πότε-πότε ερχόταν στο καταφύγιό μου, θρονιαζόταν άνετα πάνω στη χλόη και με παρατηρούσε για πολλήν ώρα σιωπηλός· έπειτα, ξαφνικά, με ρωτούσε:

– Γιατί δε λες τίποτα;

– Δεν ξέρω...

Άρχιζε τότε να με δασκαλεύει:

– Δεν είμαστε άρχοντες. Δεν υπάρχει κανείς για να μας μορφώσει. Οφείλουμε να τα καταλάβουμε όλα μόνοι μας. Για τους άλλους, υπάρχουν βιβλία και σχολειά, αλλά για μας, δεν έχει γίνει τίποτα. Πρέπει ν' αποχτήσεις το κάθετι μόνος σου...

Κι απόμενε σκεφτικός, ακίνητος σαν άγαλμα κι η θέα του έφερνε φόβο.

Το φθινόπωρο, πούλησε το σπίτι. Λίγο καιρό πριν, ένα βράδι, την ώρα που παίρναμε το τσάι, είχε δηλώσει απότομα με ύφος σκυθρωπό κι αποφασισμένο:

– Έ λοιπόν, μητέρα, αρκετά σε έζησα· φτάνει ως εδώ! Πήγαινε να βγάλεις μόνη σου το ψωμί σου.

Η γιαγιά υποδέχτηκε αυτά τα λόγια με την πιο μεγάλη ηρεμία, σα να ήξερε από πολύ καιρό ότι ο παπούς θα της τα έλεγε, σα να τα περίμενε. Χωρίς να βιάζεται, έβγαλε τήν ταμπακέρα της, έβαλε μια πρέζα στη μύτη της, που ήταν σα σφουγγάρι, και είπε:

– Καλά! Αφού δε γίνεται αλλοιώς, ας γίνει όπως θες...

Ο παπούς νοίκιασε δυο σκοτεινά καμαράκια στο υπόγειο ενός παλιού σπιτιού, σ' ένα αδιέξοδο, στη ρίζα μιας πλαγιάς. Τη στιγμή της μετακόμισης, η γιαγιά έπιασε ένα σχοινένιο παλιοπάπουτσο από το κορδόνι του και το πέταξε κάτω από τη θερμάστρα. Έπειτα γονάτισε κι άρχισε να καλεί το ντομοβόι.

– Ντομοβόι, ντομοβόι, να ένα έλκηθρο για σένα, έλα μαζί μας στο καινούργιο σπιτικό μας, για ένα άλλο ριζικό...

Ο παπούς, που ήταν στην αυλή, έριξε μια ματιά από το παράθυρο και φώναξε:

– Θα σου τα δώσω εγώ τα έλκηθρα, γριά αιρετική! Θα σε συγυρίσω! Για να μάθεις να με ρεζιλεύεις με τα καμώματά σου!...

– Αχ! Πρόσεξε καλά, πατέρα, αυτό θα μας φέρει δυστυχία, είπε σοβαρά η γιαγιά.

Αλλά ο παπούς είχε γίνει «πυρ και μανία» και της απαγόρεψε να πάρει μαζί της το στοιχειό.

Πέρασε δυο-τρεις μέρες πουλώντας έπιπλα και διάφορα αντικείμενα σε Τάταρους παλιατζήδες. Παζάρευε και βλαστημούσε με λύσσα. Η γιαγιά κοίταζε από το παράθυρο και, πότε κλαίγοντας πότε γελώντας, μουρμούριζε:

– Πάρτε τα όλα! Σπάστε τα όλα!...

Ήμουν κι εγώ έτοιμος να κλάψω, λυπόμουν για τον κήπο μου και την καλύβα μου.

Δυο κάρρα ήταν αρκετά για τη μετακόμισή μας· εκείνο όπου καθόμουν εγώ, ανάμεσα στα πράγματα, με τράνταζε φοβερά λές κι ήθελε να με πετάξει κάτω.

Αυτή την εντύπωση του αδιάκοπου τραντάγματος και της απώλειας της ισορροπίας την ένοιωθα κοντά δυο χρόνια, ως το θάνατο της μητέρας μου.

Η μητέρα μου ξανάγύρισε λίγο μετά την εγκατάστασή μας στο υπόγειο. Χλωμή, αδυνατισμένη, είχε δυο μάτια πελώρια και έκπληκτα, που έλαμπαν με μια πυρετική λάμψη. Εξέταζε τα πάντα με παράξενο ύφος και θα 'λεγε κανείς πως μας έβλεπε για πρώτη φορά, τους γονείς της κι εμένα. Μας παρατηρούσε αμίλητη, ενώ ο παπούς, που βημάτιζε ακούραστα στο δωμάτιο, σφύριζε σιγανά, κοντοβήχοντας και, με τα χέρια πίσω, έπαιζε με τα δάχτυλά του.

– Θεέ μου, πόσο μεγάλωσες! μου είπε η μητέρα μου σφίγγοντας τα μάγουλά μου ανάμεσα στα καυτερά της χέρια.

'Ηταν ντυμένη άκομψα και το κοκκινωπό φουστάνι της φούσκωνε στο μέρος της κοιλιάς.

Ο πατρυιός μου μου άπλωσε το χέρι:

– Γειά σου, αγόρι μου! Πως τα περνάς;

Μουσούδισε τον αέρα και δήλωσε:

– Ξέρετε, έχει πολύ υγρασία εδώ μέσα!

Θα 'λεγε κανείς πως είχαν τρέξει πολύ και πως ήταν αποκαμωμένοι· τα ρούχα τους φαίνονταν κατατσαλακωμένα κι οι ίδιοι έδειχναν πως το μόνο πράγμα που επιθυμούσαν περισσότερο από οτιδήποτε στον κόσμο ήταν να πλαγιάσουν να ξεκουραστούν.

Πήραμε το τσάι χωρίς μεγάλη όρεξη. Ο παπούς, που κοίταζε τη βροχή να πλένει το τζάμι, ρώτησε ξαφνικά:

– Λοιπόν, κάηκαν όλα;

– Όλα, αποκρίθηκε με σιγουριά ο πατρυιός μου. Ίσα ίσα που προλάβαμε και σωθήκαμε...

– Αχ, η φωτιά δέν αστειεύεται!

Σφιγμένη πάνω στη γιαγιά, η μητέρα μου της ψιθύριζε κάτι στο αυτί: η γιαγιά ζάρωνε τα μάτια, σα να τη στράβωνε το φως. Η ατμόσφαιρα γινόταν όλο και πιο καταθλιπτική.

Ξαφνικά, χωρίς να χάσει την ηρεμία του, ο παπούς δήλωσε με δυνατή φωνή σε τόνο χλευαστικό:

– Ωστόσο, Γιεβγκένι Βασίλιεβιτς, έφτασαν στ' αυτιά μου κάτι ψίθυροι, πώς δεν έγινε καμιά πυρκαγιά, αλλά πως τα έχασες όλα στα χαρτιά.

Ακολούθησε μια νεκρική σιωπή που τη διέκοπτε μόνο το χτύπημα της βροχής στο τζάμι και το σφύριγμα του ατμου στο σαμοβάρι.

– Μπαμπά..., είπε η μητέρα μου.

– Πως; Μπα-μπα; ... βρυχήθηκε ο παπούς. Λοιπόν, τι άλλο μας ετοιμάζεις ακόμη; Μήπως δε σου το είχα πει; Μια τριαντάρα γυναίκα δεν παντρεύεται έναν άντρα είκοσι χρόνων. Ορίστε, τον απόχτησες τον ομορφονιό σου! Έγινες αριστοκράτισσα, ε; Τι έχεις τώρα να πεις, κόρη μου;

Άρχισαν να φωνάζουν και οι τέσσερις και ο πατρυιός μου πιο δυνατά απ' όλους. Έτρεξα στην είσοδο και κάθησα πάνω σ' ένα σωρό ξύλα, μαρμαρωμένος από την έκπληξη: είχαν αλλάξει τη μητέρα μου, δεν ήταν πια καθόλου η ίδια. Δεν το είχα καταλάβει καλά μέσα στο δωμάτιο, αλλά εδώ, μέσα στα σκοτεινά την αναθυμόμουν όπως ήταν άλλοτε.

★

Ούτε κι εγώ ξέρω πως ακριβώς βρέθηκα έπειτα στο Σόρμοβο*, σ' ένα σπίτι όπου όλα ήτανε καινούργια· δεν

* Προάστιο του Νίζνι-Νόβγκοροντ, όπου βρίσκονταν μερικά από τα σπουδαιότερα εργοστάσια της Ρωσίας.

υπήρχε ταπετσαρία και οι κατσαρίδες μυρμήγκιαζαν μέσα στο καννάβι που έφραζε τις χαραμάδες ανάμεσα στα καδρόνια. Η μητέρα μου κι ο πατρυιός μου κρατούσαν δυο δωμάτια που έβλεπαν στο δρόμο· εγώ έμενα με τη γιαγιά στην κουζίνα, που φωτιζόταν μόνο από ένα φεγγίτη. Πάνω από τις στέγες, οι καμινάδες ενός εργοστασίου πρόβαλλαν κατάμαυρες σα να χλευάζανε τον ουρανό· άφηναν πυκνές τουλούπες καπνού που ο χειμωνιάτικος άνεμος τις σκόρπιζε πάνω σ' όλο το προάστιο. Μέσα στα παγωμένα μας δωμάτια υπήρχε πάντα μια μυρουδιά καπνού. Το πρωί, νωρίς - νωρίς, η σειρήνα ούρλιαζε σα λύκος:

– Ου-ου-ου! Ου-ου-ου!...

Ανεβαίνοντας πάνω σ' έναν πάγκο, έβλεπα από το επάνω τζάμι, πάνω από τις στέγες, τις πόρτες του εργοστασίου που φωτίζονταν από φανάρια· έχασκαν σαν το μαύρο στόμα ξεδοντιάρη ζητιάνου, κι ένα πυκνό πλήθος μικρά πλάσματα καταχωνιάζονταν εκεί. Το μεσημέρι, η σειρήνα ούρλιαζε ξανά, τα σκοτεινά χείλη των εισόδων παραμέριζαν, αποκαλύπτοντας μια βαθιά τρύπα, και το εργοστάσιο ξερνούσε τους ανθρώπους που είχε καταπιεί. Ξεχύνονταν έξω από το εργοστάσιο σαν μαύρος χείμαρρος κι ο άγριος χιονιάς που σάρωνε το δρόμο τους έδιωχνε στα σπίτια τους. Σπάνια βλέπαμε τον ουρανό: μέρα με τη μέρα, πάνω στις σκεπές και τους σωρούς του βρώμικου από την καπνιά χιονιού απλωνόταν μια άλλη γκρίζα κι επίπεδη στέγη που η εκτυφλωτική της μονοτονία έσφιγγε την καρδιά και παράλυε τη φαντασία.

Κάθε βράδι, πάνω από το εργοστάσιο πλανιόταν μια θολή κοκκινωπή ανταύγεια κι οι καμινάδες, που μόνο η κορυφή τους φωτιζόταν, δεν έμοιαζαν να ορθώνονται προς τον ουρανό, αλλά, αντίθετα, να κατεβαίνουν προς τη γη, ξεπεταγμένες μέσα από εκείνο το στρώμα του καπνού· έφτυναν κόκκινη φωτιά, ροχάλιζαν και ούρλια-

ζαν. Κοιτάζοντας ολ' αυτά, ένοιωθα μια βαθιά αδιαθεσία· μια πικρή θλίψη μου κατάτρωγε την καρδιά.

Η γιαγιά είχε βρει δουλειά: μαγείρευε, έπλενε τα πατώματα, έσχιζε ξύλα και κουβαλούσε νερό. Παιδευόταν από το πρωί ως το βράδι και πλάγιαζε αποκαμωμένη, κλαψουρίζοντας και βογγώντας. Μερικές φορές, όταν τέλειωνε τη δουλειά της, έβαζε μια κοντή ζακέτα φοδραρισμένη με βάτα και, ανασηκώνοντας τη φούστα της, μιλούσε για την πόλη.

– Θα πάω εκεί κάτω, να ιδώ τι κάνει εκείνος ο γέρος...

– Πάρε με κι εμένα!

– Θα ξεπαγιάσεις! Δε βλέπεις πως σηκώνει το χιόνι ο αγέρας!

Και πεζοπορούσε πάνω από εφτά βέρστια, σ' ένα δρόμο χαμένο μέσα στα χιονισμένα χωράφια. Η μητέρα μου, που ήταν έγκυος, είχε κίτρινη όψη και τουρτούριζε μέσα σ' ένα γκρίζο σάλι που τα κρόσια του ήταν ξεσχισμένα. Μισουσά εκείνο το σάλι που παραμόρφωνε το ψηλό και λυγερό σώμα της και του ξερίζωνα τα κρόσια· μισούσα επίσης το σπίτι, το εργοστάσιο και το προάστιο. Η μητέρα μου φορούσε κάτι στραβοπατημένες τσόχινες μπότες· όταν έβηχε, η παραμορφωμένη κοιλιά της τρανταζόταν τρομερά· τα γκριζογάλανα μάτια της λάμπανε, στεγνά κι ερεθισμένα, και συχνά στυλώνονταν στους γυμνούς τοίχους, σα να επρόκειτο να μείνουν κολλημένα εκεί. Μερικές φορές κοίταζε το δρόμο ολάκερες ώρες. Αυτός ο δρόμος μου θύμιζε μασέλλα και τα σπίτια του δόντια: μερικά ήταν ολότελα παραμορφωμένα και μαύρα από τα χρόνια, ενώ άλλα είχαν κιόλας γκρεμιστεί και αντικατασταθει, δυστυχως, από καινούργια δόντια, πάρα πολύ μεγάλα για τη μασέλλα.

– Γιατί μένουμε εδώ; ρώτησα. – Ά, μη ρωτάς! μου αποκρίθηκε. Μιλούσε ελάχιστα μαζί μου εκείνες τις μέρες και μόνο για να μου δώσει εντολές:

– Φέρε μου αυτό... Δώσε μου εκείνο... Τρέχα στο μπακάλη...

Σπάνια με άφηναν να βγω στο δρόμο· κάθε φορά που έβγαινα, τα χαμίνια με χτυπούσαν και γύριζα γεμάτος μελανιές. Οι τσακωμοί ήταν η μεγάλη μου ψυχαγωγία· δεν είχα άλλωστε και άλλη, και παραδινόμουν σ' αυτή με πάθος. Η μητέρα μου με μαστίγωνε με μια λουρίδα, αλλά το μόνο που έκανε η τιμωρία ήταν να μ' εξερεθίζει ακόμη πιο πολύ. Την επόμενη φορά χτυπιόμουν με περισσότερη λύσσα και η μητέρα μου με τιμωρούσε πιο αυστηρά. Μια μέρα, την προειδοποίησα πως αν δεν έπαυε να με χτυπά, θα της δάγκωνα το χέρι, θα έφευγα στα χωράφια και θά 'μενα εκεί να πεθάνω από το κρύο. Ξαφνιασμένη, μ' έσπρωξε πέρα, έκαμε μερικά βήματα στο δωμάτιο και μου είπε με φωνή λαχανιαστή από την κούραση: – Μικρό αγρίμι!

Το ζωντανό και παλλόμενο ουράνιο τόξο των αισθημάτων που τα ονομάζουν αγάπη έσβηνε στην ψυχή μου. Όλο και πιο συχνά, οι γαλάζιες φλόγες της οργής ξεσπούσαν μέσα μου και μ' έπνιγαν· στην καρδιά μου, ένα βαρύ μίσος, η συναίσθηση της μοναξιάς μου μέσα σ' εκείνο τον παράλογο, σκυθρωπό και δίχως ζωή κόσμο, κρυφόκαιγαν σαν φωτιά κάτω από τη στάχτη.

Ο πατρυιός μου ήταν αυστηρός μαζί μου και δε μιλούσε πολύ με τη μητέρα μου. Δεν έπαυε να σιγοσφυρίζει και να κοντοβήχει· μετά το πρωινό, φυτευόταν μπροστά στον καθρέφτη και για πολλήν ώρα έξυνε προσεχτικά τα δόντια του με ένα ξυλάκι. Καυγάδιζε όλο και πιο συχνά με τη μητέρα μου και της έλεγε θυμωμένα «εσείς», πράγμα που μ' έκανε να εξεγείρομαι άγρια. Όταν τσακώνονταν, έκλεινε πάντα προσεχτικά την πόρτα της κουζίνας, γιατί δεν ήθελε ασφαλώς ν' ακούω τα λόγια του, αλλά εγώ έστηνα αυτί κι αφουγκραζόμουν αυτά που έλεγε με τη βαριά και τραχιά φωνή του.

Μια μέρα φώναξε χτυπώντας το πόδι:

– Δεν μπορώ να καλέσω κανένα στο σπίτι μου εξαιτίας της ηλίθιας κοιλιάς σας, γριά γελάδα!

Ένοιωσα τέτοια κατάπληξη και ταπείνωση, που τινάχτηκα από τον καναπέ μου και χτύπησα το κεφάλι μου στο ταβάνι, δαγκώνοντας τη γλώσσα μου ώσπου μάτωσε.

Το Σάββατο, οι εργάτες έρχονταν κατά δεκάδες στο σπίτι του πατρυιού μου για να πουλήσουν τις κάρτες τους· πραγματικά, δεν πληρώνονταν με χρήματα, αλλά έπαιρναν κάρτες που τους έδιναν το δικαίωμα ν' αγοράζουν τρόφιμα στο μαγαζί του εργοστασίου. Ο πατρυιός μου τις αγόραζε στη μισή τους αξία. Δεχόταν τους εργάτες στην κουζίνα· καθισμένος στο τραπέζι, με ύφος επιβλητικό και σκυθρωπό, έπαιρνε μια κάρτα και έλεγε:

– Ενάμισι ρούβλι.

– Γιεβγκένι, για όνομα του Θεού...

– Ενάμισι ρούβλι.

Αυτή η ηλίθια και σκυθρωπή ζωή δεν κράτησε πολύ. Όταν πλησίαζε ο καιρός να γεννήσει η μητέρα μου, με ξαναπήγαν στο σπίτι του παπού. Ο γέρος είχε κιόλας εγκατασταθεί στο Κουνάβινο*, όπου είχε βρει ένα δωματιάκι με δυο παράθυρα, που έβλεπαν στην αυλή, και με μια μεγάλη ρούσικη θερμάστρα. Το σπίτι, διώροφο, βρισκόταν στην οδό Πεστσάναγια, που κατέβαινε ως τη μάντρα της εκκλησιάς της Παναγίας των Χωραφιών, πάνω από το νεκροταφείο.

– Αχά! αναφώνησε ο παπούς βλέποντάς με κι έσκασε ένα γέλιο που έμοιαζε με αλύχτισμα. Σύμφωνα με το ρητό, τίποτα στον κόσμο δεν είναι πιο ακριβό από τη μάνα, μα τώρα το έφερε η περίσταση, όχι η μάνα, αλλά ο γερο-διάβολος ο παπούς σου να είναι το πιο ακριβό πράγμα. Αχ, εσείς οι άλλοι...

Δεν είχα προφτάσει να συνηθίσω στη νέα μου διαμο-

* Προάστιο του Νίζνι-Νόβγκοροντ.

νή, όταν ειδα μιά μέρα να καταφτάνουν η γιαγιά και η μητέρα μου με το μωρό. Ο πατρυιός μου είχε διωχτεί από το εργοστάσιο, γιατί έκλεβε τους εργάτες, αλλά είχε κάμει κάποιο διάβημα και του είχαν βρει αμέσως εργασία στο εκδοτήριο των εισιτηρίων του σιδηροδρομικού σταθμού.

Κύλησε ένα διάστημα δίχως γεγονότα κι έπειτα με ξανάστειλαν στο σπίτι της μητέρας μου, πού ήταν στο υπόγειο ενός πέτρινου σπιτιού. Εκείνη μ' έβαλε αμέσως στο σχολείο, μα από την πρώτη μέρα, το σχολειό δε μ' άρεσε.

Πήγα με τα παπούτσια της μητέρας μου, μ' ένα κακοραμμένο παλτουδάκι, κομμένο από μιά ζακέττα της γιαγιάς, μιά κίτρινη μπλούζα και φαρδιά πανταλόνια, που δεν έμπαιναν στις μπότες. Τ' άλλα παιδιά με κορόιδευαν για το γελοίο ντύσιμό μου, και η κίτρινη μπλούζα μου στοίχισε το παρατσούκλι «ο κατάδικος»*. Με τα παιδιά δεν άργησα να συνεννοηθώ, αλλά ο δάσκαλος και ο παπάς με πήρανε με κακό μάτι.

Ο δάσκαλος ήτανε φαλακρός, κιτρινιάρης και μάτωνε ολοένα η μύτη του· ερχότανε στην τάξη με τα ρουθούνια στουπωμένα με μπαμπάκι. Καθόταν στο τραπέζι του, ρωτούσε τους μαθητές μιλώντας με τη μύτη, κι έπειτα, ξαφνικά, σταματούσε στο μέσο μιας λέξης, έβγαζε το μπαμπάκι και το εξέταζε κουνώντας το κεφάλι. Το πρόσωπό του ήταν επίπεδο, χαλκόχρωμο, μ' ένα είδος γκριζοπράσινη απόχρωση μέσα στις ρυτίδες. Αλλά εκείνο που τον ασχήμαινε κυρίως ήταν τα παγερά μάτια του που φαίνονταν σα να περίσσευαν σ' εκείνο το πρόσωπο. Κολλούσαν τόσο δυσάρεστα επάνω μου, ώστε μου 'ρχόταν πάντα να σκουπίσω τα μάγουλά μου με το χέρι.

---

* Επειδή στη ράχη των καταδίκων έραβαν ένα τετράγωνο κίτρινο ή κόκκινο πανί.

Έμεινα κάμποσες μέρες στο πρώτο τμήμα, καθισμένος στην πρώτη σειρά· το θρανίο μου άγγιζε σχεδόν το τραπέζι του δάσκαλου. Μου φαινόταν πως δεν έβλεπε παρά μόνον εμένα, και αυτό μου ήταν ανυπόφορο. Έλεγε συνέχεια με τη μύτη:

–Πεσκώφ, να βάλεις μια άλλη μπλούζα! Πεσκώφ, μην κουνάς τα πόδια σου! Πεσκώφ, τα παπούτσια σου άφησαν πάλι μια λίμνα νερά στο πάτωμα!

Τον εκδικιόμουν παίζοντάς του πολύ άσχημα παιχνίδια. Προμηθεύτηκα μια μέρα μισό παγωμένο καρπούζι, του αφαίρεσα την ψίχα και το κρέμασα με ένα σπάγγο από ένα καρούλι, στερεωμένο στην πόρτα, μέσα στο μισοσκότεινο διάδρομο. Όταν ο δάσκαλος έσπρωξε την πόρτα, το καρπουζοκαύκαλο ανυψώθηκε, αλλά, όταν την ξανάκλεισε, πήγε και κάθησε ακριβώς σαν σκούφια στο μαδημένο του κρανίο. Ο φύλακας του σχολείου με οδήγησε στο σπίτι με ένα σημειωματάκι από το δάσκαλο, κι αυτή η σκανταλιά μου στοίχισε μια καλή τιμωρία.

Μιαν άλλη μέρα έχυσα ταμπάκο στο συρτάρι του γραφείου· ο δάσκαλος άρχισε να φταρνίζεται τοσο ζόρικα, που αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την τάξη και να στείλει, για να τον αντικαταστήσει, το γαμπρό του, έναν αξιωματικό. Αυτός ανάγκασε όλη την τάξη να τραγουδήσει «Ο Θεός σώζοι τον τσάρο»* και «Ω, ελευθερία, γλυκιά ελευθερία!». Όσοι τραγουδούσαν φάλτσα δέχονταν κατακέφαλα χτυπήματα με το χάρακα, ηχηρά, μα που μας έκαναν να γελούμε.

Ο δάσκαλος των θρησκευτικών, ένας νεαρός και όμορφος παπάς, με υπέροχα μαλλιά, με πήρε με κακό μάτι γιατί δεν είχα την «Ιερά Ιστορία της Παλαίας και της Καινής Διαθήκης» και γιατί πιθήκιζα τον τρόπο που μιλούσε.

Όταν έμπαινε στην τάξη, ρωτούσε πάντα:

* Ο εθνικός ύμνος της Ρωσίας ως την Οκτωβριανή Επανάσταση.

Μιαν άλλη μέρα\ έχυσα ταμπάκο στο συρτάρι του

–Πεσκώφ, έφερες το βιβλίο σου, ναι ή όχι;... Ναι, το βιβλίο σου;

– Όχι.

– Σήκω λοιπόν και ξαναγύρνα στο σπίτι σου! Ναι, στο σπίτι σου. Δεν έχω σκοπό να σου κάνω μάθημα. Ναι, δεν έχω διόλου σκοπό.

Αυτό δε με στενοχωρούσε καθόλου· έφευγα και ως το τέλος του μαθήματος τριγύριζα στους βρώμικους δρόμους του προάστιου, που η θορυβώδης ζωή τους με γοήτευε.

Ο παπάς είχε ένα σεβάσμιο πρόσωπο Χριστού, μάτια χαϊδευτικά σα γυναίκας και χέρια απαλά. Έπιανε τα αντικείμενα, είτε για βιβλίο επρόκειτο είτε για χάρακα, είτε για κοντυλοφόρο, με εκπληκτικές προφυλάξεις, λες και ήταν ζωντανά, ευκολόσπαστα, σα να έτρεφε γι' αυτά εξαιρετική στοργή και φοβόταν μήπως τους κάμει καμιά ζημιά πιάνοντάς τα απρόσεχτα. Οι τρόποι του απέναντι στα παιδιά δεν ήταν το ίδιο απαλοί, αλλά εκείνα τον αγαπούσαν ωστόσο.

Παρόλο που δεν είχα άσχημη επίδοση στα μαθήματα, σύντομα με πληροφόρησαν ότι θα μ' έδιωχναν εξαιτίας της κακής διαγωγής μου. Στενοχωρέθηκα πολύ, γιατί αυτό θα είχε δυσάρεστες συνέπειες: η μητέρα μου γινόταν κάθε μέρα και πιο ευέξαπτη και με χτυπούσε ολοένα και πιο συχνά.

Ευτυχώς, βρέθηκε κάποιος που ήρθε σε βοήθειά μου: ο επίσκοπος Χρύσανθος*, που έφτασε μια ωραία μέρα στο σχολείο. Θυμάμαι πως ήταν καμπούρης κι έμοιαζε με μάγο.

* Ο επίσκοπος Χρύσανθος ήταν ο συγγραφέας του τρίτομου έργου: «Θρησκείες του Αρχαίου Κόσμου» και των άρθρων «Η Μετεμψύχωση στους Αιγυπτίους» και «Γυναίκα και Γάμος». Το τελευταίο άρθρο, που το διάβασα όταν ήμουν νεαρός, μου προξένησε μεγάλη εντύπωση. Δεν είναι ίσως ο ακριβής του τίτλος. Δημοσιεύτηκε σε ένα θρησκευτικό περιοδικό στη δεκαετία του 1870. Σημ. του συγγραφέα.

Μικρούτσικος μέσα στα φαρδιά του μαύρα ράσα, κάθησε στο τραπέζι του δάσκαλου κι έβγαλε τα χέρια απ' τα μανίκια του.

– Λοιπόν, ας κουβεντιάσουμε λιγάκι, παιδιά μου!

Μονομιάς, η ατμόσφαιρα της αίθουσας έγινε εγκάρδια· νοιώσαμε να περνάει μια ευχάριστη και νέα πνοή.

Ο δεσπότης άρχισε να ρωτάει τους μαθητές και όταν, με τη σειρά μου, πλησίασα στο τραπέζι, με ρώτησε σοβαρά:

– Πόσω χρονώ είσαι;.. Μόνο; Μα συ έχεις μεγαλώσει πάρα πολύ, φίλε μου! Φαίνεται θα έχεις μείνει πολλές φορές έξω στη βροχή, ε;

Ακούμπησε το λεπτό του χέρι με τα σουβλερά νύχια πάνω στο τραπέζι, έπιασε το αραιό του γενάκι, μ' εξέτασε με τα καλωσυνάτα μάτια του και πρόστεσε:

– Έλα λοιπόν, πες μου τι σου αρέσει περισσότερο στην ιερά Ιστορία.

Μαθαίνοντας όμως ότι δεν είχα βιβλίο και ότι δε μάθαινα την ιερά Ιστορία, έσιαξε το καλυμμαύχι του και με ρώτησε:

– Πως αυτό; Ωστόσο, πρέπει να τη μάθεις! Πάντως θα έχεις ακούσει να μιλούν γι' αυτήν. Ξέρεις το Ψαλτήρι; Ωραία! Και τις προσευχές; Μα τότε τα πας μια χαρά! Ξέρεις και το «Βίο των Αγίων»; Σε στίχους; Αλλά εσύ ξέρεις ένα σωρό πράγματα!

Εκείνη τη στιγμή κατάφτασε κι ο παπάς μας, κατακόκκινος και φουσκωμένος· ο δεσπότης του έδωσε την ευλογία του, αλλά τον σταμάτησε με το χέρι, όταν άρχισε να μιλάει για μένα:

– Σας παρακαλώ... μια στιγμή... Λοιπόν, απάγγειλέ μας την ιστορία του Αλέξιου, του άγιου ανθρώπου του Θεού...

Όταν διέκοψα για μια στιγμή, επειδή είχα ξεχάσει κάποιο στίχο, παρατήρησε:

– Πολύ ωραίοι στίχοι, παιδί μου, έ;

Έπειτα συνέχισε:

– Ξέρεις κι άλλους;... Στίχους για το βασιλιά Δαβίδ; Ευχαρίστως θα τους άκουγα.

Έβλεπα πώς πραγματικά με άκουγε με προσοχή και πώς εκείνοι οι στίχοι του άρεσαν. Με άφησε να απαγγείλω για κάμποσην ώρα, έπειτα με σταμάτησε ξαφνικά και μου έκαμε μερικές σύντομες ερωτήσεις:

– Έχεις μάθει να διαβάζεις το Ψαλτήρι; Ποιός σ' έμαθε; Ο καλός παπούς σου; Είναι κακός; Δεν είναι δυνατόν! μήπως εσύ μαλλον είσαι κακό παιδί;

– Ναι, απάντησα ύστερα από ένα σύντομο δισταγμό.

Ο δάσκαλος κι ο παπάς υιοθέτησαν αυτή την άποψη με μακριές αγορεύσεις. Ο δεσπότης τους άκουσε με τα μάτια κατεβασμένα και αναστέναξε:

– Άκουσες τι είπαν για σένα; Έλα πιο κοντά!

Έβαλε πάνω στο κεφάλι μου το χέρι του που μύριζε κυπαρίσσι.

– Γιατί λοιπόν κάνεις ανοησίες;

– Μου είναι πολύ βαρετό το σχολειό.

– Βαρετό; Δε μου λες την αλήθεια, παιδί μου. Άν σου ήταν βαρετό, θα πήγαινες άσχημα στα μαθήματα, μα οι δάσκαλοί σου βεβαιώνουν πως έχεις καλούς βαθμούς. Κάτι άλλο υπάρχει. Λοιπόν;

Έβγαλε από μια εσωτερική τσέπη ένα μικρό σημειωματάριο και έγραψε: «Πεσκώφ Αλέξης, καλός». Έπειτα είπε:

– Παρόλα αυτά όμως θα 'πρεπε να είσαι φρόνιμος, παιδί μου, και να μην κάνεις ανοησίες. Μερικές υποφέρονται, αλλά όταν το παρακάνεις γίνεσαι κουραστικός για τους άλλους! Έτσι δεν είναι, παιδιά μου;

Όλη η τάξη φώναξε χαρούμενα:

– Μάλιστα, μάλιστα.

– Εσείς οι άλλοι δεν είσαστε άτακτοι, έτσι δεν είναι;

Τα παιδιά, μ' ένα πονηρό χαμόγελο, απάντησαν:

– Όχι, είμαστε κι εμείς πολύ άτακτοι! Πολύ άτακτοι!

Ο δεσπότης έγειρε προς τα πίσω το κορμί του, ακούμπησε στην πλάτη της καρέκλας και, σφίγγοντάς με επάνω του, είπε με ύφος τόσο έκπληκτο που όλοι, ακόμη κι ο δάσκαλος κι ο παπάς, έσκασαν τα γέλια:

– Πραγματικά, είναι αστείο, παιδιά μου! Κι εγώ στην ηλικία σας έκανα αταξίες! Που οφείλεται αυτό, μπορείτε να μου πείτε;

Τα παιδιά γελούσαν· εκείνος τα ρωτούσε, προσπαθούσε να τα μπερδέψει μ' επιδέξιες ερωτήσεις, τα ανάγκαζε να κάνουν διάλογο μεταξύ τους, μέσα σε μιαν ατμόσφαιρα ευθυμίας που μεγάλωνε διαρκώς. Τέλος, σηκώθηκε και είπε:

– Καλή είναι η συντροφιά σας, μικροί μου κατεργάρηδες, αλλά πρέπει να πηγαίνω!

Σήκωσε το χέρι του, ανασηκώνοντας το φαρδύ του μανίκι, και μας ευλόγησε με πλατιές χειρονομίες:

– Εις το όνομα του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος! Άμποτε η ευλογία μου να σας βοηθήσει να κάνετε καλές πράξεις. Χαίρετε.

Όλα τα παιδιά άρχισαν να φωνάζουν:

– Να ξανάρθετε, πανιερώτατε! Να ξανάρθετε γρήγορα!

Ο δεσπότης έγνεψε «ναι» με το κεφάλι και απάντησε:

– Θα ξανάρθω! Θα ξανάρθω! Θα σας φέρω βιβλία!

Τράβηξε προς την πόρτα και, πριν βγει, στράφηκε προς το δάσκαλο:

– Απολύστε τους, παρακαλώ!

Έπειτα με πήρε απ' το χέρι και, οδηγώντας με στο διάδρομο, έσκυψε πάνω μου και μουρμούρισε:

– Λοιπόν, θα γίνεις φρόνιμος, έτσι δεν είναι;

Καταλαβαίνω πολύ καλά γιατί είσαι άτακτος! Άντε, γειά σου, παιδί μου!

Ήμουν κατασυγκινημένος· ένα καινούργιο αίσθημα

τάραζε την ψυχή μου. Ο δάσκαλος απόλυσε τα παιδιά, αλλά εμένα μου είπε να μείνω· με ειδοποίησε ότι στο εξής έπρεπε να φέρνομαι καλά.

Ο παπάς, φορώντας τη γούνα του, μουρμούριζε με τη χαϊδευτική φωνή του:

– Στο εξής πρέπει να παρακολουθείς τα μαθήματά μου! Ναι, πρέπει. Μα να είσαι ταπεινός. Ναι, να είσαι προσεχτικός.

Έτσι, οι υποθέσεις μου στο σχολειό ταχτοποιήθηκαν· όμως είχα μεγάλες στενοχώριες στο σπίτι. Έκλεψα ένα ρούβλι της μητέρας μου. Αυτό το έγκλημα δεν ήταν προμελετημένο. Μια μέρα η μητέρα μου βγήκε, αφήνοντας σε μένα τη φύλαξη του σπιτιού και του αδερφού μου. Καθώς δεν είχα τι να κάμω, άνοιξα ένα βιβλίο του παπού, τις «Αναμνήσεις ενός γιατρού», του Δουμά πατέρα· ανάμεσα στις σελίδες είδα ένα χαρτονόμισμα του ενός ρουβλιού και ένα άλλο των δέκα ρουβλιών. Το βιβλίο ήταν γραμμένο σε μια γλώσσα ακατανόητη και το είχα κιόλας κλείσει όταν μου ήρθε η ιδέα ότι με ένα ρούβλι μπορούσα ν' αγοράσω όχι μόνο την «Ιερά Ιστορία», αλλά και τον «Ροβινσώνα Κρούσο». Είχα ακούσει να μιλούν γι' αυτό το βιβλίο στο σχολείο, πριν από λίγο καιρό. Μια μέρα που έκανε μεγάλο κρύο, ενώ διηγόμουν, στο διάλειμμα, μια ιστορία στους συμμαθητές μου, ένας απ' αυτούς δήλωσε ξαφνικά με περιφρονητικό ύφος:

– Τα παραμύθια είναι βλακείες. Ο «Ροβινσών Κρούσος», μάλιστα, αυτή είναι αληθινή ιστορία!

Κι άλλα παιδιά είχαν επίσης διαβάσει το «Ροβινσώνα»· όλοι έλεγαν καλά λόγια γι' αυτόν. Πειραγμένος από τη μικρή επιτυχία που είχε το παραμύθι της γιαγιάς, αποφάσισα αμέσως να διαβάσω αυτόν τον «Ροβινσώνα» για να μπορώ να λέω με τη σειρά μου: «Αυτά είναι βλακείες!».

Την άλλη μέρα, πήγα στο σχολείο την « Ιερά Ιστορία», δυο μικρούς κουρελιασμένους τόμους με παραμύθια του Άντερσεν, τρεις λίμπρες άσπρο ψωμί και μια λίμπρα λουκάνικα. Είχα ακόμη δει τον «Ροβινσώνα» σ' ένα σκοτεινό μαγαζάκι, πλάι στην εκκλησιά του Αγίου Βλαδίμηρου· ήταν ένας μικρός τόμος με κίτρινο κάλυμμα που πάνω του εικονιζόταν ένας άντρας με γένεια, γούνινο σκούφο και μια προβιά στον ώμο. Αυτή η εικόνα δε μ' άρεσε· τα παραμύθια, αν και κουρελιασμένα, είχαν μια εμφάνιση πιο ελκυστική.

Στο μεγάλο διάλειμμα, μοιράστηκα το ψωμί και τα λουκάνικα με τους συμμαθητές μου κι ύστερα αρχίσαμε την ανάγνωση ενός θαυμάσιου παραμυθιού, που είχε τον τίτλο: «Το αηδόνι» και που μας ενθουσίασε από την πρώτη στιγμή.

«Στην Κίνα, όλοι οι κάτοικοι είναι Κινέζοι κι ο ίδιος ο αυτοκράτορας είναι κι αυτός Κινέζος». Θυμάμαι ακόμη την ευχάριστη εντύπωση που μου είχε κάμει αυτή η φράση με την αρμονία και τη χαμογελαστή απλότητά της· έβρισκα σ' αυτήν κάτι το εξαιρετικό, μα δεν ξέρω ακριβώς τι.

Δεν είχα το χρόνο να διαβάσω «Το αηδόνι» ως το τέλος. Όταν γύρισα στο σπίτι, η μητέρα μου, όρθια μπροστά στη φωτιά, με μια τσιμπίδα στο χέρι, τηγάνιζε μια ομελέττα. Με ρώτησε με φωνή παράξενη που έμοιαζε σβησμένη:

– Εσύ μου πήρες ένα ρούβλι;

– Ναι, αγόρασα βιβλία, νά τα...

Σήκωσε την τσιμπίδα κι άρχισε να με χτυπά δυνατά· συνάμα μου πήρε τα βιβλία του Άντερσεν, που τα εξαφάνισε οριστικά, κι αυτό με πίκρανε πιο πολύ από τα χτυπήματα.

Δεν ξαναγύρισα στο σχολείο για πολλές μέρες. Στο μεταξύ ο πατρυιός μου διηγήθηκε χωρίς αμφιβολία το

κατόρθωμά μου στους συναδέλφους του κι εκείνοι το επανέλαβαν στα παιδιά τους, γιατί κάποιο απ' αυτά μετέφερε αυτή την ιστορία στο σχολείο. Έτσι, όταν ξαναγύρισα στην τάξη, με υποδέχτηκαν μ' ένα καινούργιο παρατσούκλι: «Ο κλέφτης». 'Ηταν απλό και καθαρό, μα ήταν άδικο, γιατί δεν το 'κρυψα πως είχα πάρει εκείνο το ρούβλι. Δοκίμασα να τους εξηγήσω, αλλά δε με πίστεψαν· γύρισα λοιπόν στο σπίτι και δήλωσα στη μητέρα μου ότι δε θα πήγαινα πια στο σχολείο.

Καθόταν κοντά στο παράθυρο· έγκυος και πάλι, πανιασμένη, εξαντλημένη, με μάτια βλοσυρά, θήλαζε τον αδερφό μου το Σάσα. Με κοίταξε ανοίγοντας το στόμα σαν ψάρι.

– Δεν είναι αλήθεια, μου είπε ήσυχα. Κανείς δεν μπορεί να ξέρει ότι μου πήρες ένα ρούβλι.

– Πήγαινε να ρωτήσεις.

– Φαίνεται πως εσύ θα φλυάρησες. Ομολόγησέ το, έ; Εσύ το είπες; Πρόσεξε, καλά, αύριο θα ξέρω ποιός το είπε.

Της ανάφερα το όνομα του μαθητή. Έκαμε ένα μορφασμό πόνου κι αναλύθηκε σε δάκρυα.

Πήγα στην κουζίνα και εκεί, πλαγιασμένος επάνω στις κάσσες που μου χρησίμευαν για κρεββάτι, άκουγα τη μητέρα μου που στέναζε σιγανά στο δωμάτιό της.

– Θεέ μου! Θεέ μου!

Δεν μπορούσα να υποφέρω περισσότερο την τρομερή μυρουδιά που ανάδιναν τα ζεσταμένα λιγδιάρικα κουρέλια· σηκώθηκα και βγήκα στην αυλή, αλλά η μητέρα μου φώναξε:

– Που πας; Που πας; Έλα κοντά μου!..

Καθήσαμε στό πάτωμα. Ό Σάσα, πάνω στα γόνατα της μητέρας μου, προσπαθούσε να πιάσει τά κουμπιά τῆς ρόμπας της, έσκυβε και ψεύδιζε:

– Ου -μπί, που ήθελε να πει: κουμπί.

Σφιγγόμουν πάνω στη μητέρα μου πού με κρατούσε στην αγκαλιά της και μου εξομολογιόταν:

– Είμαστε φτωχοί. Για μας και το παραμικρό καπίκι... το παραμικρό καπίκι...

Αλλά δεν απόσωνε τη φράση της και μ' έσφιγγε πάντα με τα καυτερά της χέρια:

– Τι ελεεινός, τι ελεεινός! είπε απότομα.

Ήταν η δεύτερη φορά που άκουγα αυτή τη λέξη από το στόμα της. Ο μικρός αδερφός μου επανέλαβε:

– Ελεινός!

Ο Σάσα ήταν ένα παράξενο παιδί, αδέξιο και με πελώριο κεφάλι. Κοίταζε γύρω του με τα όμορφα γαλανά του μάτια και χαμογελούσε γλυκά σαν κάτι να περίμενε. Είχε αρχίσει να μιλάει πολύ νωρίς, δεν έκλαιγε ποτέ και ζούσε συνεχώς σε μια κατάσταση ειρηνικής χαράς· αλλά ήταν αδύνατος, μόλις που μπορούσε να σέρνεται. Ήταν ευτυχισμένος όταν μ' έβλεπε· ήθελε να τον πάρω στην αγκαλιά μου και του άρεσε να ζυμώνει τ' αυτιά μου με τα μαλακά του δαχτυλάκια, που είχαν, δεν ξέρω γιατί, μια οσμή βιολέτας. Πέθανε ξαφνικά δίχως ν' αρρωστήσει· το πρωί ακόμη ήταν ήρεμος και χαρούμενος, όπως συνήθως, και το βράδι, όταν σήμανε η καμπάνα για τον εσπερινό, ήταν νεκρός και τον είχαν κιόλας ξαπλώσει πάνω το τραπέζι. Αυτό έγινε λίγο καιρό μετά τη γέννηση του αδελφού μου του Νικόλα.

Χάρη στην επέμβαση της μητέρας μου, είχα ξαναβρεί μια κανονική ζωή στο σχολειό, αλλά σε λίγο με ξαναπήγαν, για μιαν ακόμη φορά, στον παπού.

Ένα βράδι, την ώρα του τσαγιού, καθώς έμπαινα στην κουζίνα, άκουσα τη μητέρα μου να βγάζει σπαραχτικές κραυγές:

– Γιεβγκένι, σε παρακαλώ, σε παρακαλώ μην πας!

– Βλακείες! έλεγε ο πατρυιός μου.

– Άχ! Ξέρω καλά ότι πηγαίνεις σ' αυτήν!

– Και λοιπόν;

Έγινε για μια στιγμή σιωπή. Έπειτα η μητέρα μου είπε μέσα σ' έναν παροξυσμό βήχα:

– Τι ελεεινός που είσαι!...

Άκουσα τον πατρυιό μου να τη χτυπάει· όρμησα στο δωμάτιο. Η μητέρα μου ήταν πεσμένη στα γόνατα, με τη ράχη και τους αγκώνες στηριγμένους σε μια καρέκλα, το στήθος τεντωμένο και το κεφάλι ριγμένο προς τα πίσω· αγκομαχούσε και τα μάτια της είχαν μια λάμψη τρομαχτική. Κι εκείνος, καλοντυμένος με το καινούργιο του κοστούμι, της έδινε κλωτσιές κατάστηθα. Πάνω στο τραπέζι ήταν ένα μαχαίρι με φιλντισένια λαβή κι ασημένια στολίδια, που χρησίμευε για να κόβουμε το ψωμί· ήταν το μόνο ενθύμιο που έμενε από τον πατέρα μου· το άρπαξα μ' όλη μου τη δύναμη και χτύπησα τον πατρυιό μου στο πλευρό.

Ευτυχώς, η μητέρα μου πρόφτασε να σπρώξει τον Μαξίμωφ, το μαχαίρι γλίστρησε κι έκοψε κάμποσο τη στολή, αλλά μόλις που γρατζούνισε το δέρμα. Ο πατρυιός μου έφερε το χέρι στο πλευρό του και όρμησε έξω φωνάζοντας. Η μητέρα μου μ' άρπαξε, μ' ανασήκωσε και με πέταξε καταγής μ' ένα μουγκρητό Ο πατρυιός μου ξαναμπήκε μέσα και μ' απόσπασε απ' αυτήν.

Αργά το βράδι, εκείνος βγήκε σα να μην είχε συμβεί τίποτα. Τότε η μητέρα μου ήρθε και με βρήκε πίσω από τη θερμάστρα. Με πήρε στοργικά στην αγκαλιά της και με γέμισε φιλιά κλαίγοντας:

– Συχώρεσέ με, εγώ φταίω! Αχ, μικρούλη μου, πως τόλμησες; Με μαχαίρι!

Ήμουν ειλικρινής και είχα συνείδηση αυτού που έλεγα όταν της απάντησα ότι θα έσφαζα τον πατρυιό μου και έπειτα θα σκοτωνόμουν.

Πιστεύω πως θα το είχα κάμει ή πάντως θα το είχα επιχειρήσει. Και σήμερα ακόμη έχω στα μάτια του εκείνο

το μακρύ και αγροίκο πόδι, με ένα σειρήτι στη ραφή του παντελονιού· το βλέπω που ζυγιάζεται στον αέρα και χτυπάει στο στήθος της μητέρας μου.

Καθώς ξαναφέρνω στο νου μου εκείνα τα τρομερά επεισόδια που τόσο καλά αντικαθρεφτίζουν την αγριότητα των ρωσικών ηθών, αναρωτιέμαι πότε-πότε αν πρέπει να μιλώ γι' αυτά. Μα όταν το καλοσκέφτομαι, είμαι βέβαιος πως πρέπει, γιατί αυτή η φριχτή πραγματικότητα είναι ζωντανή ακόμη και τώρα*, κι είναι απαραίτητο να τη γνωρίσουμε τέλεια για να την ξεριζώσουμε και να την εξαφανίσουμε από την τόσο σκυθρωπή και επαίσχυντη ζωή μας – να την ξεριζώσουμε από την ψυχή και τη μνήμη των ανθρώπων.

Αλλά υπάρχει κι ένας άλλος λόγος, ακόμη πιο επιτακτικός, που με υποχρεώνει επίσης να περιγράψω αυτές τις ατιμίες. Μολονότι είναι αποκρουστικές και μας βαραίνουν, συντρίβοντας τόσες ωραίες ψυχές, ο λαός μας είναι ακόμη αρκετά νέος και υγιής ώστε να της κατανικήσει.

Το εκπληκτικό σε μας δεν είναι τόσο αυτός ο βρώμικος και παχυλός αφρός που κατεβάζει το ποτάμι της ζωής μας, αλλά το γεγονός ότι μέσα σ' αυτόν βλασταίνει, παρόλα αυτά, κάτι γενναίο και καλό που γεννά την ακατανίκητη ελπίδα μιας ζωής πιο όμορφης και πιο ανθρώπινης.

* Φυσικά τότε που γράφτηκε το βιβλίο (1914).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Για μιαν ακόμη φορά, πήγα να μείνω μαζί με τον παπού.

– Λοιπόν, πάλι εδώ, λήσταρχε! αναφώνησε βλέποντάς με και χτύπησε το χέρι του στο τραπέζι. Μάθε πως εγώ δεν πρόκειται να σε τρέφω τώρα πια. Άς αναλάβει η γιαγιά σου.

– Αυτό και θα κάνω, είπε η γιαγιά. Χαρά στο πράμα!

– Τότε, φορτώσου τον! φώναξε ο παπούς.

Αλλά γαλήνεψε αμέσως και μου εξήγησε:

– Έχουμε χωρίσει οριστικά με τη γιαγιά σου, κι ο καθένας μας κοιτάζει τώρα τον εαυτό του...

Η γιαγιά, καθισμένη κοντά στο παράθυρο, έπλεκε ντατέλα· τα γρήγορα κοπανέλια της κροτάλιζαν χαρούμενα και το μαξιλλάρι, σπαρμένο μ' ένα πλήθος χάλκινες καρφίτσες, λαμποκοπούσε στον ανοιξιάτικο ήλιο σαν χρυσαφένιος σκατζόχοιρος. Η γιαγιά, που κι αυτή φαινόταν χάλκινη, δεν είχε αλλάξει. Ο παπούς, όμως, είχε γίνει ακόμη πιο στεγνός και πιο ρυτιδωμένος, τα ξανθοκόκκινα μαλλιά του είχαν πάρει μιαν ασημένια ανταύγεια, η ήρεμη αξιοπρέπεια των κινήσεών του είχε δώσει τη θέση της σε μια πυρετική ταραχή και τα πράσινα μάτια του έριχναν δύσπιστα βλέμματα. Η γιαγιά μου διηγήθηκε γελώντας πως είχε γίνει η μοιρασιά του νοικοκυριού: ο παπούς της είχε δώσει τα τσουκάλια, τις γαβάθες και όλα τα πιατικά και της είχε δηλώσει:

– Αυτά δικά σου, αλλά μη μου ζητάς τίποτα άλλο!

Της είχε πάρει έπειτα τα παλιά της φουστάνια, το παλτό της από γούνα αλεπούς και τα είχε πουλήσει όλα

για εφτακόσια ρούβλια· το ποσό αυτό το είχε δανείσει με τόκο στο βαφτισιμιό του, έναν Εβραίο, φρουτέμπορο. Η φιλαργυρία του δεν είχε πια όρια και είχε χάσει κάθε ντροπή: επισκεπτόταν τους παλιούς του φίλους, τους παλιούς του συνάδελφους, πλούσιους εμπόρους και παραπονιόταν πως είχε καταστραφεί από τα παιδιά του, ισχυριζόταν πως είχε ανάγκη και ζητιάνευε λεφτά. Αξιοσέβαστος καθώς ήταν για την κοινωνική θέση που είχε πριν, δείχνονταν γενναιόδωροι μαζί του. Γυρνώντας στο σπίτι, κουνούσε τα χαρτονομίσματα κάτω από τη μύτη της γιαγιάς και την πείραζε κομπάζοντας σαν μικρό παιδί:

– Είδες, ηλίθια; Εσένα δε θα σου δίνανε ούτε το εκατοστό!

Τα χρήματα πού μάζευε έτσι τα δάνειζε με τόκο στο νέο του φίλο, έναν ψηλό και φαλακρό γουνέμπορο που τού είχαν κολλήσει το παρατσούκλι «Η μαγκούρα», ή στην αδερφή του, μια χοντρή μικρεμπόρισσα με κόκκινα μάγουλα και καστανά μάτια, πλαδαρή και γλυκερή σα μελάσσα.

Στο σπίτι, όλα ήταν αυστηρά μοιρασμένα: τη μια μέρα αγόραζε τις προμήθειες η γιαγιά, την άλλη ήταν η σειρά του παπού, και αυτή τη μέρα έτρωγαν λιγότερο καλά· η γιαγιά αγόραζε καλό κρέας, ενώ ο παπούς έφερνε εντόσθια, συκώτια, πλεμόνια και χοιρινές πατσιές. Ο καθένας φύλαγε χωριστά τη ζάχαρη και το τσάι του, αλλά έφτιαχναν το τσάι τους στην ίδια τσαγέρα. Ο παπούς ανησυχούσε:

– Στάσου, περίμενε λίγο, πόσο έβαλες;

Έριχνε τα φύλλα του τσαγιού στη χούφτα του και τα μετρούσε προσεχτικά, λέγοντας:

– Το δικό σου τσάι είναι πιο ψιλό, ενώ το δικό μου είναι πιο χοντρό και πιο γερό, επομένως πρέπει να βάλω λιγότερο.

Πρόσεχε πάρα πολύ ώστε η γιαγιά να χύνει το τσάι με την ίδια δύναμη και στους δυο και να μην πίνει εκείνη περισσότερο απ' αυτόν.

– Ακόμα ένα, το τελευταίο, έ; ρωτούσε εκείνη πριν τελειώσει το τσάι της.

Ο παππούς έριχνε μια ματιά μέσα στην τσαγέρα κι απαντούσε:

– Καλά λοιπόν, ας πιούμε το τελευταίο!

Αγόραζαν ο καθένας χωριστά ακόμη και το λάδι για το καντήλι της εικόνας – αυτοί που είχαν ζήσει και μοχθήσει μαζί μισόν αιώνα!

Όλες αυτές οι μικρότητες μου φαίνονταν γελοίες και μάλιστα αποκρουστικές, αλλά η γιαγιά δεν έκανε άλλο παρά να γελάει.

– Δε βαριέσαι, μου έλεγε για να με καθησυχάσει. Μη δίνεις σημασία! Ο παππούς σου είναι γέρος κι έχει τις παραξενιές του. Είναι πάνω από ογδόντα χρονώ, δεν ειν' αστείο!... Ας κάνει κουταμάρες, δεν αδικεί κανένα. Κι εγώ θα κερδίζω πολύ καλά το ψωμί μου και το δικό σου, μη φοβάσαι!

Είχα κι εγώ αρχίσει να κερδίζω χρήματα: την Κυριακή και τις γιορτές σηκωνόμουν πολύ πρωί και γύριζα στους δρόμους και στις αυλές μ' ένα σάκκο για να μαζέψω κόκκαλα βοδιού, κουρέλια, χαρτιά και καρφιά. Οι κουρελάδες έδιναν είκοσι καπίκια για ένα πούτι* σιδερικά, κουρέλια και χαρτιά και οχτώ ή δέκα καπίκια για το ίδιο βάρος κόκκαλα. Αλλά και τις καθημερινές, μετά το σχολειό, ασχολιόμουν επίσης με αυτή τη δουλειά, και κάθε Σάββατο κέρδιζα έτσι τριάντα με πενήντα καπίκια ή και περισσότερα όταν είχα τύχη. Η γιαγιά έπαιρνε τα λεφτά μου, τα έβαζε γρήγορα-γρήγορα στην τσέπη της φούστας της και μου έδινε συγχαρητήρια χαμηλώνοντας τα μάτια:

---

* Παλαιό μέτρο βάρους ίσο με 16,38 κιλά.

– Μπράβο! Σ' ευχαριστώ, γαλάζια ψυχούλα! Εγώ κι εσύ δε θα πεινάσουμε, ε; Για σκέψου!

Μια μέρα την αιφνιδίασα καθώς κρατούσε τα νομίσματά μου στο χέρι της· τα κοίταζε κι έκλαιγε σιωπηλά, ενώ ένα μουντό δάκρυ κρεμόταν στην άκρη της μύτης της, που είχε όλο πόρους σαν ελαφρόπετρα.

Ήταν και κάτι άλλο που απέφερε ακόμη περισσότερα από το μάζεμα κουρελιών: το κλέψιμο ξύλων και σανιδιών στις αποθήκες που βρίσκονταν στην όχθη του Όκα και στους «Άμμους». Εκεί, όταν είχε παζάρι, πουλούσαν σίδερο σε προχειροφτιαγμένες παράγκες. Μόλις τέλειωνε το παζάρι, ξεμοντάρανε τις παράγκες και στοίβαζαν τα καδρόνια και τις σανίδες, που έμεναν επιτόπου ίσαμε τις φουσκονεριές της άνοιξης. Οι άνθρωποι που είχαν ένα σπιτάκι έδιναν δέκα καπίκια για μια ωραία σανίδα, και μπορούσες να κλέψεις δυο-τρεις μέσα σε μια μέρα. Για να τα καταφέρεις, έπρεπε να επωφεληθείς τις μέρες που είχε κακοκαιρία, όταν η βροχή ή η χιονοθύελλα έδιωχνε τους φύλακες και τους ανάγκαζε να πάνε κάπου για να προφυλαχτούν.

Είχαμε οργανώσει μια τέλεια συμμορία. Σ' αυτήν ήταν ο Σάνκα ο Βιακίρ*, γιός μιας Μορντοβιανής ζητιάνας, ένα δεκάχρονο αγόρι, χαριτωμένο, στοργικό και πάντοτε ήρεμο και πρόσχαρο· ο Κοστρόμα, ένα εγκαταλειμμένο παιδί με τουφωτά μαλλιά, μεγάλα μαύρα μάτια, που ήταν πετσί και κόκκαλο – κρεμάστηκε αργότερα, στα δεκατρία του χρόνια, σε ένα αναμορφωτήριο, όπου τον είχαν κλείσει, γιατί είχε κλέψει ένα ζευγάρι περιστέρια· ήταν ακόμη ο Χαμπί, ένας μικρός Τάταρος δώδεκα χρόνων με ασυνήθιστη δύναμη και απλοϊκή και γενναία καρδιά· ο Γιάζ, ο γιος του νεκροθάφτη και φύλακα του νεκροταφείου, ένα πλατσουρομύτικο χαμίνι δεκαοχτώ χρόνων, σιωπηλό σαν ψάρι και επιληπτικό· και, τέλος, ο Γκρίσκα

* Βιακίρ σημαίνει αγριοπερίστερο.

Τσούρκα, ο μεγαλύτερος της συμμορίας, ένα στοχαστικό αγόρι που αγαπούσε τη δικαιοσύνη και τους τσακωμούς και που η μητέρα του ήτανε χήρα και δούλευε ράφτρα.

Στο προάστιο, την κλεψιά δεν τη θεωρούσαν αμάρτημα, ήταν συνήθεια και σχεδόν το μόνο μέσο ύπαρξης για τους φτωχούς κάτοικους που δε γέμιζαν πάντα το στομάχι τους. Το παζάρι κρατούσε μόνο ενάμισι μήνα και δεν αρκούσε για να εξασφαλίσει τους πόρους του πληθυσμού για όλο το χρόνο· έτσι, ευυπόληπτοι οικογενειάρχες έβρισκαν ένα «συμπλήρωμα» στο ποτάμι. Ψάρευαν τα ξύλα και τα δοκάρια που κατέβαζαν οι φουσκονεριές και μεταφέρανε τα μικρά τους φορτία πάνω σε βάρκες με επίπεδο πάτο· κυρίως όμως έκλεβαν σε μικρά ποταμόπλοια του Βόλγα και του Όκα ό,τι, κατά τη γνώμη τους, τους φαινόταν πως δεν ήταν «στη θέση του». Την Κυριακή, οι άντρες καυχιόνταν για τα κατορθώματά τους και οι νεαροί που τους άκουγαν έπαιρναν μαθήματα.

Την άνοιξη, τις βδομάδες των πυρετώδικων προετοιμασιών για το παζάρι, οι δρόμοι της συνοικίας ήταν στρωμένοι με ανθρώπινα σώματα: ήταν τεχνίτες, αμαξάδες και εργάτες που είχαν σωριαστεί στο λιθόστρωτο τύφλα στο μεθύσι. Τα παιδιά τους άδειαζαν τις τσέπες, κι αυτό το είδος «εργασίας» ήταν απόλυτα παραδεχτό και το εκτελούσαν χωρίς κανένα δισταγμό ή φόβο, κάτω από τα μάτια των μεγάλων.

Έκλεβαν σκεπάρνια απ' τους μαραγκούς, γαλλικά κλειδιά από τους συναρμολογητές, μπουλόνια από τους καρροτσέρηδες... Η συμμορία μας δεν επιδινόταν σ' αυτό το έργο· ο Τσούρκα είχε δηλώσει μια μέρα σε αποφασιστικό τόνο:

– Δε θα κλέψω, η μαμά δε θέλει.

– Κι εγώ, φοβάμαι, είχε προσθέσει ο Χαμπί.

Ο Βιακίρ, από τη μεριά του, θεωρούσε την κλεψιά

αμάρτημα. Όσο γιά τον Κοστρόμα, μόνο περιφρόνηση αισθανόταν για τους κλέφτες και πρόφερε αυτή τη λέξη με ξεχωριστή έμφαση· όταν έβλεπε άλλα παιδιά να ψάχνουν τις τσέπες των μεθυσμένων, τα κυνηγούσε, κι αν έπιανε κανένα, τό χτυπούσε αλύπητα. Αυτό τό θλιμμένο αγόρι με τα μεγάλα μάτια θεωρούσε τον εαυτό του άντρα πια, ταλάντευε τους ώμους του σαν αχθοφόρος καί προσπαθούσε να μιλάει με φωνή αντρική και τραχιά· είχε πάντα ένα ύφος τσιτωμένο και σκεφτικό, πράγμα που τόν έκανε να φαίνεται μεγάλος.

Αλλά η αρπαγή των σανιδιών και των καδρονιών από τούς «Άμμους» έπεφτε σε άλλη κατηγορία. Κανένας από μας δε φοβόταν να την κάνει, κι είχαμε επεξεργαστει μια μέθοδο που απλοποιούσε αυτή την επιχείρηση. Όταν νύχτωνε, ή τις μέρες που είχε ομίχλη, ο Γιάζ και ο Βιακίρ διασχίζανε το ποτάμι στο πιο πλατύ σημείο, πάνω στον υγρό πάγο που τον ανασήκωνε το νερό. Δέν κρύβονταν· αντίθετα, επιδιώκανε να τραβήξουν την προσοχή των φυλάκων, ενώ εμείς, από τη μεριά μας, περνούσαμε και οι τέσσερις απαρατήρητοι, ένας ένας. Οι φύλακες, βλέποντας το Γιάζ και τον Βιακίρ, άρχιζαν να τους παρακολουθούν· στο μεταξύ, εμείς συγκεντρωνόμαστε γύρω από ένα σωρό που είχαμε επισημάνει από πριν καί διαλέγαμε ό,τι θέλαμε να πάρουμε. Ενώ οι σύντροφοί μας, σβέλτοι κι επιδέξιοι, πείραζαν τους φύλακες και τους ανάγκαζαν να τρέχουν ξωπίσω τους, εμείς παίρναμε το δρόμο του γυρισμού. Καθένας από μας είχε ένα σκοινί εφοδιασμένο μ' ένα γάτζο· γατζώναμε μ' αυτό το ξύλο και το σέρναμε πάνω στο χιόνι ή τον πάγο. Αν κατά τύχη οι φύλακες μας έπαιρναν χαμπάρι, πράγμα πού σπάνια συνέβαινε, δεν κατάφερναν να μας φτάσουν. Αφού πουλούσαμε τη λεία μας, μοιραζόμασταν τα λεφτά κι έπαιρνε ο καθένας πέντε καί κάποτε έξι ή εφτά καπίκια.

Με ένα τέτοιο ποσό μπορούσε κανείς να ζήσει μιαν ολάκερη μέρα με την κοιλιά γεμάτη, αλλά ο Βιακίρ τις έτρωγε από τη μητέρα του, αν δεν της πήγαινε λεφτά για ν' αγοράσει ένα ποτήρι ή μισό μπουκάλι βότκα· ο Κοστρόμα έκανε οικονομίες, ονειρευόταν ν' αγοράσει περιστέρια· ο Τσούρκα χρειαζότανε πάρα πολύ τα χρήματα για την άρρωστη μητέρα του· ο Χαμπί έβαζε στην άκρη ό,τι κέρδιζε για να γυρίσει στην πόλη που γεννήθηκε: είχε έρθει στο Νίζνι μ' ένα θείο που πνίγηκε λίγο μετά τον ερχομό τους· αλλά είχε ξεχάσει το όνομα εκείνης της πόλης και θυμόταν μόνο πως βρισκόταν στις όχθες του Κάμα, κοντά στο Βόλγα. Δεν ξέρω γιατί αυτό μας διασκέδαζε πολύ και πειράζαμε το μικρό Τάταρο με τα λοξά μάτια, τραγουδώντας με συρτή φωνή:

Είναι μια πόλη στον Κάμα,
μα δεν ξέρει πού είναι –
είναι δω ή κει πέρα,
ή μήπως ψηλά στον αέρα;

Στην αρχή, ο Χαμπί πειραζόταν, αλλά ο Βιακίρ του είχε πει με τη γουργουριστή φωνή του, που εξαιτίας της του είχαν κολλήσει το παρατσούκλι «Αγριοπερίστερο»:

– Έλα, καημένε!... Θυμώνουν οι φίλοι μεταξύ τους για τα καλαμπούρια που λένε;

Ο Χαμπί, ντροπιασμένος, άρχισε κι αυτός να τραγούδα το τραγουδάκι μας «μια πόλη στον Κάμα».

Κλέβαμε ξύλα, μα προτιμούσαμε να μαζεύουμε κουρέλια και κόκκαλα. Αυτή η δουλειά είχε κυρίως ενδιαφέρον την άνοιξη, με το λειώσιμο του χιονιού, όταν οι βροχές είχανε πλύνει καλά τους λιθόστρωτους δρόμους της έρημης περιοχής του παζαριού. Εκεί, μέσα στους αγωγούς, βρίσκαμε πάντα καρφιά, σιδερικά και πολλές φορές ακόμη και νομίσματα, για τα οποία δε μας κυνηγού-

σαν και δε μας έπαιρναν τους σάκκους. Κοπιάζαμε πολύ για να κερδίσουμε τα λίγα χρήματά μας, αλλά ζούσαμε μονοιασμένοι· και μπορεί πότε-πότε να φιλονεικούσαμε, δε θυμάμαι όμως να χτυπηθήκαμε ούτε μια φορά.

Ο Βιακίρ ήταν ο μεσολαβητής μας, ήξερε πάντα να προφέρει στην κατάλληλη στιγμή τα λόγια που έπρεπε, λόγια τόσο απλά που μας άφηναν έκπληκτους και ντροπιασμένους. Φαινόταν άλλωστε έκπληκτος κι ο ίδιος, όταν τα πρόφερε. Οι κακότροπες αποκρίσεις του Γιάζ δεν τον πρόσβαλλαν ούτε τον τρόμαζαν· κάθε τι άσχημο του φαινόταν περιττό και αντιτίθονταν σ' αυτό μ' έναν τόνο ήρεμο και πειστικό..

– Τώρα, γιατί το κάνατε αυτό; ρωτούσε κι αμέσως καταλαβαίναμε όλοι πως δεν έπρεπε να ενεργήσουμε έτσι.

Ονόμαζε τη μητέρα του «η Μορντοβιανή μου», αλλά εμείς δε γελούσαμε μ' αυτό.

– Χτες, η Μορντοβιανή μου γύρισε σπίτι τάβλα στο μεθύσι, έλεγε γελώντας και τα στρογγυλά μάτια του πετούσαν χρυσές αστραπές. Έσπασε την πόρτα, σωριάστηκε στο διάδρομο κι άρχισε να τραγουδάει, η γριά κότα!

– Τι τραγουδούσε; ρώτησε σοβαρά ο Τσούρκα. Ο Βιακίρ χτύπησε τα γόνατά του στο ρυθμό της μουσικής και τραγούδησε με ψιλή φωνή, προσπαθώντας να μιμηθεί τη μητέρα του:

Τάπ-α-τάπ-α-ταπ!
Ποιος μου χτυπά στο τζάμι;
ο νιος βοσκός με την αγκλίτσα·
βγαίνω μαζί του στα χωράφια,
στο λιόγερμα το λαμπερό,
παίζει εκείνος τη φλογέρα
κι ακούει όλο το χωριό!...

Ήξερε κάμποσα εύθυμα τραγουδάκια σαν αυτό και τα τραγουδούσε πολύ καλά.

– Ναι, συνέχισε, κι αποκοιμήθηκε έτσι, στην πόρτα. Άφησε ανοιχτά και πάγωσε όλο το δωμάτιο· έτριζαν τα δόντια μου από το κρύο· αλλά δεν είχα τη δύναμη να την τραβήξω από κει. Το πρωί, τη ρώτησα: «Γιατί πίνεις τόσο πολύ;» Και ξέρετε τι μου απάντησε; «Περίμενε ακόμη λίγο, δε θ' αργήσω να ψοφήσω!».

Ο Τσούρκα πρόστεσε σοβαρά:

–Ναι, θα πεθάνει σύντομα, έχει κιόλας πρηστεί.

Ρώτησα: – Θα λυπηθείς;

– Και θέβαια, αποκρίθηκε ο Βιακίρ ξαφνιασμένος. Είναι πολύ καλή γιά μένα...

Ξέραμε πως η «Μορντοθιανή» έδερνε τον Βιακίρ συχνά και όμως είμαστε έτοιμοι να πιστέψουμε πως είχε καλή ψυχή. Μερικές φορές μάλιστα, τις μέρες που δεν είχε πάει καλά η δουλειά, ο Τσούρκα πρότεινε:

– Θα προσφέρουμε ο καθένας από ένα καπίκι για τη μητέρα του Βιακίρ. Αν δεν έχει θότκα, θα τον δείρει!

Σ' όλη την παρέα, μόνο δυο ξέραμε να διαβάζουμε και να γράφουμε: ο Τσούρκα κι εγώ. Ο Βιακίρ μας ζήλευε πολύ και γουργούριζε τραθολογώντας το ποντικίσιο αυτί του:

– Όταν θα έχω θάψει τη Μορντοθιανή μου, θα πάω στο σχολειό κι εγώ, θα πέσω στα πόδια του δάσκαλου να με δεχτεί. Όταν θα έχω μάθει γράμματα, θα γίνω κηπουρός του δεσπότη ή ακόμη και του τσάρου!...

Τήν άνοιξη, η Μορντοθιανή κι ένας γέρος που ζητιάνευε για να χτίσει μια εκκλησιά καταπλακώθηκαν από μια ξύλινη κολόνα που γκρεμίστηκε· κοντά τους βρέθηκε μια μπουκάλα με θότκα. Η Μορντοθιανή μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο και ο σοβαρός Τσούρκα είπε στο Βιακίρ:

– Έλα στο σπίτι μου, η μητέρα μου θα σου μάθει να διαβάζεις...

Σε λίγο, ο Βιακίρ συλλάβιζε με καμάρι τις επιγραφές:

– Πα-τον-πω-λεί-ον...

– Παντοπωλείον, μπουμπούνα! τον διόρθωνε ο Τσούρκα.

– Το ξέρω, αλλά τα γράμματα μπδέρθονται...

– Μπερδεύονται!

– Τα γράμματα χοροπηδούν από τη χαρά τους που τα διαβάζω!

Μας διασκέδαζε και μας ξάφνιαζε όλους με την αγάπη του για τα δέντρα και τα φυτά.

Τα σπίτια του προάστιου ήταν σκορπισμένα σε μιαν έκταση αμμουδερή και φτωχή σε πράσινο. Εδώ - εκεί στις αυλές, πρόβαλλαν μέρικές αρρωστιάρικες ιτιές και κάτι φτωχοί θάμνοι κουφοξυλιάς· κοντά στους φράχτες, φύτρωνε δειλά λίγο γκρίζο και αναιμικό χορτάρι. Αν κάποιος από μας τύχαινε να καθήσει πάνω σ' εκείνο το χορτάρι, ο Βιακίρ γκρίνιαζε θυμωμένα:

– Μα τι σας πιάνει και χαλάτε το χορτάρι!

Δεν μπορείτε νά καθήσετε πλάι, στον άμμο; Καθηστε πιό πέρα, το ίδιο κάνει!

Όταν ήταν μπροστά, διστάζαμε να σπάσουμε ένα κλαδί ιτιάς ή να κόψουμε άνθια κουφοξυλιάς ή μιά βέργα λυγαριας στην ακροποταμιά του Όκα.

– Μα γιατί θέλετε όλα να τα σπάτε, δαίμονες! έλεγε μαζεύοντας έκπληκτος τους ώμους.

Και η έκπληξή του μας έκανε να ντρεπόμαστε.

Κάθε Σάββατο οργανώναμε μια διασκέδαση, για την οποία ετοιμαζόμαστε όλη τη βδομάδα μαζεύοντας στους δρόμους χαλασμένα σχοινοπάπουτσα που τα σωρώναμε σε κρυψώνες. Το Σαββατόβραδο, παίρναμε θέση σε κάποιο σταυροδρόμι κι αρχίζαμε να σφεντονίζουμε τα παλιοπάπουτσα στους αχθοφόρους που γύριζαν ομαδικά από την αποβάθρα της Σιβηρίας. Στην αρχή, θύμωναν και μας κυνηγούσαν βρίζοντας, μα έπειτα, έβρισκαν κι

αυτοί διασκεδαστικό το παιχνίδι. Ξέροντας τι τους περίμενε, έφταναν στο πεδίο της μάχης οπλισμένοι κι αυτοί με μεγάλη ποσότητα από χαλασμένα σαντάλια. Συχνά μάλιστα, όταν ανακάλυπταν τις κρυψώνες μας, μας έκλεβαν τα πολεμοφόδια κι εμείς διαμαρτυρόμαστε ζωηρά:

– Αυτό δεν είναι παιχνίδι!

Μας ξανάδιναν τότε τα μισά και άρχιζε η μάχη. Τις περισσότερες φορές παρατάσσονταν σε ένα ακάλυπτο μέρος· εμείς περνούσαμε τρέχοντας πλάι τους και τους πετούσαμε τα παλιοσάνταλα, βγάζοντας διαπεραστικές κραυγές. Όταν κάποιος από μας, χτυπημένος στα πόδια από ένα βλήμα ριγμένο επιδέξια, βουτούσε με το κεφάλι στον άμμο, εκείνοι ούρλιαζαν επίσης και χασκογελούσαν δυνατά.

Το παιχνίδι κρατούσε πολύ, κάποτε μέχρι που νύχτωνε. Οι άνθρωποι συγκεντρώνονταν στις γωνιές των δρόμων, έριχναν ματιές από μακριά και αποδοκίμαζαν. Τα παλιοπάπουτσα πετούσαν στον αέρα σαν σκονισμένα, γκρίζα πουλιά. Πότε-πότε, κάποιος χτυπιόταν στα γεμάτα, αλλά η ευχαρίστηση του παιχνιδιού ήταν πιο δυνατή από τον πόνο:

Οι Τάταροι ανάβανε κι αυτοί σαν κι εμάς. Συχνά, ύστερα από τη μάχη, μας έπαιρναν μαζί τους στο αρτέλ*. Μας πρόσφεραν αλογίσιο κρέας με γλυκερή γεύση κι ένα παράξενο φαγητό από λαχανικά· έπειτα πίναμε ένα δυνατό τσάι με χρώμα κεραμιδί, συνοδευμένο με κάτι ζαχαρωμένα μπαλλάκια ζύμης ψημένα στο φούρνο.

Αγαπούσαμε εκείνους τους πελώριους άντρες, που ήταν ο ένας πιο δυνατός από τον άλλο. Υπήρχε σ' αυτούς κάτι το παιδικό που τους έκανε ευκολοπλησίαστους. Αλλά εκείνο που μου έκανε μεγαλύτερη εντύ-

* Είδος προμηθευτικου συνεταιρισμού και καντίνας των εργατοτεχνιτών.

πωση ήταν η πραότητά τους, η καλωσύνη, η συμπόνοια και το ενδιαφέρον που έδειχναν ο ένας για τον άλλο.

Γελούσαν όλοι καλόκαρδα, μέχρι που δάκρυζαν. Ανάμεσά τους υπήρχε ένας άντρακλας με σπασμένη μύτη από το Κασίμωφ**, που είχε μια δύναμη μυθική: μια μέρα είχε ξεφορτώσει από ένα πλοιάριο και την είχε μεταφέρει ως την όχθη μια καμπάνα που ζύγιζε τριακόσια κιλά! Αυτός ο τύπος ούρλιαζε και γελούσε θορυβώδικα:

– Ούου, ούου!... Ένας λόγος είναι ένα πουλί· άκουσες το λόγο – έπιασες το πουλί· ένα χρυσό πουλί!

Μια μέρα σήκωσε τον Βιακίρ με το ένα χέρι· τον σήκωσε πολύ ψηλά, λέγοντας:

– Να που σου πρέπει να ζήσεις, πουλί τ' ουρανού!

Όταν ο καιρός ήταν άσχημος, μαζευόμαστε στο νεκροταφείο, στο σπιτάκι που έμενε ο πατέρας του Γιάζ. Ο πατέρας του ήταν ένας ταλαιπωρημένος ανθρωπάκος, καμπούρης και με μακριά χέρια· τούφες γκριζωπά μαλλιά φύτρωναν στο σκυθρωπό του πρόσωπο και στο μικρό του κεφάλι. Με το μακρύ και αδύνατο λαιμό του, έμοιαζε με ξεραμένο γαϊδουράγκαθο. Μισόκλεινε με τρόπο γλυκερό τα κιτρινωπά του μάτια και μουρμούριζε γρήγορα:

– Ουχ! Ο Κύριος να μας χαρίζει τον ύπνο τις νύχτες!

Αγοράζαμε δέκα γραμμάρια τσάι, πενήντα γραμμάρια ζάχαρη και ψωμί, δίχως να ξεχάσουμε κι ένα ποτήρι βότκα για τον πατέρα του Γιάζ. Ο Τσούρκα πρόσταζε αυστηρά:

– Άναψε το σαμοβάρι, βρωμο-μουζίκο!

Ο «μουζίκος» χαμογελώντας κοροϊδευτικά, άναβε το τενεκεδένιο σαμοβάρι και κουβεντιάζαμε τις υποθέσεις μας περιμένοντας το τσάι. Ο πατέρας του Γιάζ μας έδινε συμβουλές:

---

* Μικρή πόλη στις όχθες του Όκα, 300χλμ. περίπου ΝΔ του Νίζνι-Νόβγκοροντ. Σ' αυτή την περιοχή κατοικεί μια ομάδα Τατάρων.

– Το νου σας, μεθαύριο έχουνε τα σαράντα στου Γρουσσώφ και θα γίνει μεγάλο συμπόσιο. Θα έχει μπόλικα κόκκαλα για σας!

– Στου Τρουσσώφ τα κόκκαλα τα μαζεύει η μαγείρισσα, παρατήρησε ο Τσούρκα, πού ήταν πάντα καλά πληροφορημένος.

Ο Βιακίρ αγνάντευε από το παράθυρο που έβλεπε στο νεκροταφείο κι ονειροπολούσε.

– Σύντομα θα φτιάξει ο καιρός καί θά πάμε στο δάσος, είπε.

Ό Γιάζ δεν έλεγε τίποτα και κοίταζε όλους προσεχτικά με τα θλιμμένα του μάτια. Έτσι σιωπηλά μας έδειχνε και τα παιχνίδια του, ξύλινα στρατιωτάκια πού τα είχε βρει σ' ένα σωρό ακαθαρσίες, αλογάκια δίχως πόδια, κομμάτια από χαλκό και κουμπιά.

Ο φύλακας έβαλε στο τραπέζι κύπελλα παράταιρα κι έφερε το σαμοβάρι. Ο Κοστρόμα κάθησε τότε για να σερβίρει το τσάι. Ο Πατέρας του Γιάζ, αφού ήπιε τη βότκα του, σκαρφάλωσε πάνω στη θερμάστρα. Από εκεί, τεντώνοντας το μακρύ του λαιμό, μας κοίταζε με τα κουκουβαγίσια μάτια του και μουρμούριζε:

– Ούχ! Κακόν ψόφο να 'χετε παλιόπαιδα! Κλεφταράδες! Ό Θεός να μας χαρίζει τον ύπνο τις νύχτες!

– Δεν είμαστε κλεφταράδες, απάντησε ο Βιακίρ.

– Κλεφτράκια, τότε...

Όταν ο πατέρας του Γιάζ μας στενοχωρούσε υπερβολικά, ο Τσούρκα του φώναζε θυμωμένος:

– Πάψε παλιομουζίκο!

Δε μας άρεσε να τον ακούμε ν' απαριθμεί τους άρρωστους κι εκείνους που θα πέθαιναν σε λίγο· μιλούσε γι' αυτό με ευχαρίστηση και χωρίς τον παραμικρό οίκτο. Βλέποντας πως αυτές οι ιστορίες μας ήταν δυσάρεστες, τό έκανε επίτηδες για να μας πειράζει και να μας προκαλεί:

– Αχά! Φοβάστε το λοιπόν, διαβολάκια! Ώστε έτσι!... Έ λοιπόν, είναι ένας χοντρός που θα τα τινάξει σε λίγο, και του λόγου του θα κάνει καιρό για να σαπίσει!

Του λέγαμε να σταματήσει, αλλά εκείνος το βιολί του:

– Έννοια σας, και η αφεντιά σας την ίδια τύχη θα έχει. Έτσι που σκαλίζετε τις βρωμιές, δεν πρόκειται να ζήσετε πολύ!

– Εντάξει, θα πεθάνουμε, έλεγε ο Βιακίρ, και θα γίνουμε άγγελοι...

– Εσείς; Άγγελοι, εσείς; έκανε κατάπληκτος.

Έσκαζε ένα βροντερό γέλιο και ξανάρχιζε να μας πειράζει, λέγοντας πρόστυχες ιστορίες για τους μακαρίτηδες.

Μερικές φορές χαμήλωνε απότομα τη φωνή και άρχιζε μουρμουριστά να μιλάει για παράξενα πράγματα:

– Ακούστε να δείτε, πιτσιρικάδες: σταθείτε! Προχτές θάψαμε μια καλή γυναίκα κι έμαθα μια ιστορία γι' αυτήν. Το φαντάζεστε λοιπόν τι ήταν αυτή η γυναίκα;

Μιλούσε πολύ συχνά για γυναίκες και πάντα για να διηγηθεί αισχρές ιστορίες· αλλά στις διηγήσεις του υπήρχε κάτι σαν παράπονο και σαν ερώτημα. Φαινόταν να μας καλεί να σκεφτούμε μαζί του και τότε τον ακούγαμε με προσοχή. Μιλούσε με τρόπο αδέξιο και μπερδεμένο, σπάζοντας αδιάκοπα το νήμα της ομιλίας του· ωστόσο, ψίχουλα από τις διηγήσεις του έμεναν στη μνήμη μας και μας άφηναν μιαν ανάμνηση ανησυχητική.

– Ρωτάνε κείνη τη γυναίκα: «Ποιός έβαλε τη φωτιά; – Εγώ την έβαλα, λέει. – Πως αυτό, ηλίθια; Αφού εκείνη τη νύχτα έλειπες από το σπίτι σου, ήσουν στο νοσοκομείο! – Εγώ την έβαλα τη φωτιά! ξαναλέει εκείνη. Και γιατί το έλεγε αυτό; Αχ, ο Κύριος να μας χαρίζει τον ύπνο τις νύχτες...

Γνώριζε τη ζωή όλων σχεδόν εκείνων που είχε θάψει στόν άμμο εκείνου του θλιβερού και γυμνού νεκροτα-

φείου. Θα έλεγε κανείς πως μας άνοιγε την πόρτα των σπιτιών και μας έμπαζε να ιδούμε πως ζούσαν εκεί οι νοικοκυραίοι τους· νοιώθαμε πως ό,τι μας έλεγε τότε ήταν σοβαρό και σπουδαίο. Πιστεύω πως ήταν ικανός να μιλα όλη τη νύχτα, ίσαμε την αυγή, αλλά μόλις άρχιζε να σκοτεινιάζει, ο Τσούρκα σηκωνόταν από το τραπέζι:

– Πηγαίνω στο σπίτι μου, η μαμά θα φοβάται ολομόναχη. Ποιος θά 'ρθει μαζί μου;

Και φεύγαμε όλοι. Ο Γιάζ μας συνόδευε ως την είσοδο του νεκροταφείου, έκλεινε τις πόρτες και, ακουμπώντας στα κάγκελα το σκοτεινό και άσαρκο πρόσωπό του, έλεγε με υπόκωφη φωνή:

– Γειά σας!

Του απαντούσαμε και, κάθε φορά, νοιώθαμε αγωνία, αφήνοντάς τον έτσι, μόνο μέσα στο νεκροταφείο. Ο Κοστρόμα είχε πει κάποτε, ρίχνοντας μια ματιά γύρω του:

– Ένα ωραίο πρωί, θα ξυπνήσουμε κι αυτός θα είναι πεθαμένος.

– Ο Γιάζ είναι ο πιο δυστυχισμένος, έλεγε συχνά ο Τσούρκα, και ο Βιακίρ αποκρινόταν πάντα:

– Δε ζούμε καθόλου άσχημα εμείς...

Αυτή ήταν κι η δική μου γνώμη. Μου άρεσε πολύ αυτή η ελεύθερη κι ανεξάρτητη ζωή του δρόμου· αγαπούσα τους συντρόφους μου, μου εμπνέανε ένα βαθύ αίσθημα και βασανιζόμουν από την επιθυμία να κάμω κάτι γι' αυτούς.

Στο σχολείο είχα ξανά στενοχώριες: οι μαθητές με περιγελούσαν, με φώναζαν κουρελά και ζητιάνο. Μια μέρα, ύστερα από έναν καυγά, είπαν στο δάσκαλο πως μύριζα άσχημα και πως δεν μπορούσαν να κάθονται κοντά μου. Θυμάμαι πόσο ταπεινώθηκα και πόσο σκληρό μου ήταν να ξαναγυρίσω στην τάξη. Οι συμμαθητές μου είχαν επινοήσει αυτό το πράγμα από κακία: πλενόμουν

κάθε πρωί μ' επιμέλεια και δεν πήγαινα ποτέ στο σχολειό χωρίς ν' αλλάξω ρούχα.

Πέρασα επιτέλους στις εξετάσεις και μπήκα στον τρίτο χρόνο. Σ' ανταμοιβή έλαβα ένα ευαγγέλιο, ένα δεμένο τόμο με παραμύθια του Κρυλώφ κι ένα άδετο βιβλίο με τον αινιγματικό τίτλο *«Φάτα Μοργκάνα»**· μου έδωσαν ακόμη κι ένα τιμητικό δίπλωμα. Όταν πήγα αυτά τα δώρα στο σπίτι, ο παπούς συγκινήθηκε βαθιά και χάρηκε πάρα πολύ. Είπε πως πρέπει να φυλάξουμε προσεχτικά τα βιβλία και γι' αυτό θα τα έβαζε στο χρηματοκιβώτιό του. Η γιαγιά ήταν άρρωστη πολλές μέρες και δεν είχε χρήματα. Ο παπούς γκρίνιαζε:

– Εσείς είσαστε η καταστροφή μου· με φάγατε ολόκληρο, με καταβροχθίσατε. Αχ, εσείς οι άλλοι!...

Πούλησα λοιπόν τα βιβλία σ' ένα μαγαζάκι για πενήντα πέντε καπίκια κι έδωσα τα λεφτά στη γιαγιά. Όσο για το τιμητικό δίπλωμα, το μουτζούρωσα, γράφοντας επάνω δεν ξέρω τι, και ύστερα το παράδωσα στον παπού. Εκείνος τακτοποίησε με προσοχή το έγγραφο, χωρίς ούτε να το ξεδιπλώσει και δίχως να προσέξει τι είχα κάμει.

Απαλλαγμένος από το σχολείο, μπορούσα να ζω με την άνεσή μου στο δρόμο, όπου έβρισκα ευχαρίστηση ακόμη περισσότερη από πριν. Βρισκόμασταν στην καρδιά της άνοιξης και κερδίζαμε περισσότερα. Κάθε Κυριακή, όλη η συμμορία μας ξεκινούσε για τα χωράφια από το πρωί. Πηγαίναμε σ' ένα ελατόδασο και γυρίζαμε πολύ αργά το βράδι, τσακισμένοι από μιαν ευχάριστη κούραση και ενωμένοι περισσότερο από ποτέ.

Αλλ' αυτή η ζωή δεν κράτησε πολύ καιρό: ο πατρυιός μου έχασε τη θέση του κι εξαφανίστηκε ξανά. Η μητέρα μου ξαναγύρισε στης γιαγιάς με το μικρό μου αδερφάκι, τον Κόλια, και με υποχρέωσαν να κάνω χρέη παραμάνας. Πραγματικά, η γιαγιά είχε φύγει για την πόλη, όπου ε-

γκαταστάθηκε στο σπίτι ενός πλούσιου εμπόρου και κεντούσε ένα πανί του επιτάφιου. Η μητέρα μου, σιωπηλή και αδυνατισμένη φοβερά, σερνόταν με κόπο· τα μάτια της είχαν μιαν έκφραση τρομαχτική. Ο αδερφός μου, πού ήταν χοιραδικός, είχε τους αστράγαλους γεμάτους πληγές· δεν είχε ούτε τη δύναμη να κλάψει κι έβγαζε μόνο ξέψυχα, σπαραχτικά βογγητά όταν πεινούσε. Όταν χόρταινε, αποκοιμιόταν καί στον ύπνο του άφηνε παράξενους στεναγμούς και ροχάλιζε απαλά σα γατάκι.

Όταν ήρθε στο σπίτι, ο παπούς τον πασπάτεψε με προσοχή κι έπειτα δήλωσε:

– Θα πρέπει να φάει καλά, αλλά με τι να σας συντηρήσω όλους;

Η μητέρα μου, καθισμένη σε μια γωνιά, μουρμούρισε με βραχνή φωνή:

– Δεν του χρειάζεται καί πολύ φαΐ...

– Λίγο ο ένας, λίγο ο άλλος, στο τέλος γίνεται πολύ...

Έκαμε μιαν αόριστη κίνηση με το χέρι του και στράφηκε σε μένα:

– Ο Κόλιας πρέπει να μένει έξω στον καθαρό αέρα, στον ήλιο και μέσα στον άμμο.

Κουβάλησα σ' ένα σακκί στεγνό και καθαρό άμμο κι έφτιαξα ένα σωρό κάτω από το παράθυρο, μέσα στον ήλιο. Έχωνα εκεί τον αδερφό μου ώς το λαιμό, ακολουθώντας τις υποδείξεις του παπού. Το παιδί ευχαριστιόταν να μένει έτσι, ζάρωνε τα ματοκλάδια του με ύφος ευτυχισμένο και τα παράξενα μάτια του, πού δεν είχαν ασπράδι παρά μόνο γαλάζιες κόρες τριγυρισμένες από έναν κύκλο πιο ανοιχτόχρωμο, στυλώνονταν πάνω μου αχτιδοβόλα.

Από τις πρώτες κιόλας μέρες του ήμουν βαθιά προσηλωμένος· μου φαινόταν πως καταλάβαινε όλες τις σκέψεις πού μου 'ρχονταν όταν ήμουν ξαπλωμένος πλάι του.

Η τσιριχτή φωνή του παπου έφτανε ως εμάς:

– Δεν είναι δα και καμιά μεγάλη εξυπνάδα να πεθάνεις· εκείνο που πρέπει, είναι να ξέρεις να ζεις...

Η μητέρα μου έθηχε πολύ.

Ο Κόλιας λευτέρωνε τα χεράκια του και τ' άπλωνε προς εμένα τινάζοντας το ξανθό του κεφάλι· είχε μαλλιά αραιά με λευκές ανταύγειες κι ένα πολύ στοχαστικό πρόσωπο γεράκου. Όταν πλησίαζε καμιά κότα ή καμιά γάτα, ο Κόλιας τις εξέταζε για πολύ, έπειτα με κοίταζε και χαμογελούσε αδιόρατα. Εκείνο το χαμόγελο με τάραζε: ο αδερφός μου καταλάβαινε τάχα πως στενοχωριόμουνα μαζί του και πως ήθελα να τον αφήσω εκεί και να το σκάσω στο δρόμο;

Η στενή και βρώμικη αυλή ήταν τριγυρισμένη από μικρά αμαξοστάσια, υπόστεγα για ξύλα και κελλάρια κατασκευασμένα από απλάνιστα σανίδια· αυτές οι κατασκευές άρχιζαν από την αυλόπορτα, έκαναν κύκλο και καταλήγανε στο πλυσταριό. Στις σκεπές ήταν στοιβαγμένα κομμάτια από βάρκες, από ξύλα, από σανίδια, υγρά ακόμη πελεκούδια κλπ. Αυτό το υλικό ήταν μαζεμένο από τον Όκα, όταν έλειωνε ο πάγος και φούσκωνε το ποτάμι. Όλη η αυλή ήταν πιασμένη από φριχτούς σωρούς με βρεγμένα ξύλα που με τη ζέστα του ήλιου ανάδιναν μια μυρουδιά σαπίλας.

Στη γειτονική αυλή υπήρχε ένα σφαγείο για μικρά ζώα. Σχεδόν κάθε πρωί ακουγόταν το μουγκάνισμα των μοσχαριών και το βέλασμα των αρνιών. Η Μπόχα του αίματος που αναδινόταν ήταν τόσο πηχτή που θαρρούσα μερικές φορές πως την έβλεπα να πλέει στο σκονισμένο αέρα σαν ένας κατακόκκινος διάφανος ατμός. Όταν τα ζώα, χτυπημένα με το τσεκούρι του χασάπη ανάμεσα στα κέρατα, σωριάζονταν με μια κραυγή, ο Κόλιας ζάρωνε τα μάτια και φούσκωνε τα χείλη, δοκιμάζοντας

ίσως να μιμηθεί εκείνη την κραυγή, αλλά δεν κατάφερνε παρά μόνο να φυσήξει λίγον αέρα:

– Φφου....

Το μεσημέρι, ο παπούς έβγαζε το κεφάλι του στο παράθυρο και φώναζε:

– Στο τραπέζι!

Τάγιζε ο ίδιος το μικρό μου αδερφό. Τον έπαιρνε στα γόνατά του, μασούσε λίγη πατάτα και με το κυρτό του δάχτυλο του την έχωνε στο στόμα, πασαλείφοντας τα λεπτά χείλη και το κοκκαλιάρικο σαγόνι του παιδιού. Σε λίγο σταματούσε, ανασήκωνε το κοντό πουκαμισάκι του Κόλια, ζουλούσε με το δάχτυλό του τη φουσκωμένη κοιλιά του Κόλια κι αναρωτιόταν μεγαλόφωνα:

– Αρκετά έφαγε, ε; Ή μήπως πρέπει να του δώσω ακόμα;

Από τη σκοτεινή γωνιά, κοντά στην πόρτα, ακουγόταν η φωνή της μητέρας μου:

– Μα αφού το βλέπεις και μόνος σου που απλώνει το χέρι του στο ψωμί!

– Είναι ακόμη χαζό! Δεν μπορεί να ξέρει τι πρέπει να φάει....

Και ξανάχωνε στο στόμα του Κόλια μια μπουκιά από μασημένη πατάτα. Αυτό το θέαμα με γέμιζε ντροπή και μ' αρρώσταινε, ένοιωθα αναγούλα.

– Εντάξει, του φτάνει, έλεγε τέλος ο παπούς. Πήγαινέ τον τώρα στη μάνα του.

Έπαιρνα τον Κόλια που βογγούσε κι άπλωνε τα χέρια προς το τραπέζι.

Η μητέρα μου σηκωνόταν κι ερχόταν προς εμένα, λαχανιάζοντας κι απλώνοντας τ' άσαρκα και στεγνά της μπράτσα. 'Ηταν ψηλή και λεπτή σαν έλατο με σπασμένα κλαδιά.

Δεν ακούγαμε πια την πυρετική της φωνή, όλη μέρα έμενε σιωπηλή στη γωνιά της. Το ένοιωθα, το ήξερα πως

Τάγιζε ο ίδιος το μικρό μου αδελφό.

θα πέθαινε. Έξ άλλου, ο παπούς μιλούσε για το θάνατο αδιάκοπα και με τρόπο ενοχλητικό, ιδίως το βράδι, όταν η αυλή σκοτείνιαζε κι από το παράθυρο έμπαινε μια βαριά μυρουδιά σαπίλας, ζεστή σαν προβιά.

Το κρεββάτι του παπού βρισκόταν στη γωνιά, κοντά στο παράθυρο, σχεδόν κάτω από τα εικονίσματα· πλάγιαζε με το κεφάλι στραμμένο προς αυτά, και μουρμούριζε πολύ μέσα στο σκοτάδι:

– Να που ήρθε η στιγμή να πεθάνουμε. Με τι μούτρα θα παρουσιαστούμε μπροστά στο Θεό; Τι θα πούμε; Κι

όμως όλη μας τη ζωή αγωνιστήκαμε, κάναμε ό,τι μπορέσαμε.. Και τι βγήκε μ' αυτό;

Κοιμόμουν κατάχαμα, ανάμεσα στη θερμάστρα και στο παράθυρο... Δεν είχα αρκετό χώρο για να τεντωθώ κι αναγκαζόμουν να χώνω τα πόδια μου κάτω από τη θερμάστρα, όπου με γαργαλούσαν οι κατσαρίδες.

Εκεί, σ' αυτή την απόμερη άκρη, δοκίμαζα πότε-πότε μια κακή χαρά. Ο παπούς, όταν μαγείρευε, έσπαζε συχνά τα τζάμια του παράθυρου με την ουρά της μασιάς του φούρνου ή της φωτιάς. Μου φαινόταν κωμικό και παράξενο που αυτός ο τόσο έξυπνος άνθρωπος δεν είχε σκεφτεί να τους κοντύνει τις ουρές. Μια μέρα που μαγείρευε ένα φαγητό με το δικό του τρόπο, θέλησε να βγάλει από τη θερμάστρα ένα τσουκάλι που έβραζε δυνατά· χειρίστηκε όμως τόσο απότομα τη μακριά μασιά που έσπασε πίσω του το τζάμι, αναποδογύρισε το τσουκάλι πάνω στην πλάκα της θερμάστρας και το έσπασε κι αυτό. Στενοχωρέθηκε τόσο πολύ για την αδεξιότητά του που κάθησε καταγής κι άρχισε να κλαίει:

– Κύριε, Κύριε...

Την ίδια μέρα, μόλις βγήκε από το σπίτι, πήρα το μαχαίρι του ψωμιού και κόντυνα τα χερούλια στη μασιά και στο συδαυλιστήρι κατά τα τρια τέταρτα. Μα όταν το αντιλήφθηκε, ο παπούς με μάλωσε:

– Διάβολε καταραμένε! Με το πριόνι έπρεπε να τα κόψεις, με το πριόνι! Αυτά τα κομμάτια θα μπορούσαν να γίνουν μπλαστρόξυλα και να τα πουλήσουμε, διαβολόσπερμα!

Βγήκε στο διάδρομο, χειρονομώντας ζωηρά.

– Καλά θα έκανες να μην ανακατεύεσαι σε τέτοιες δουλειές..., είπε η μητέρα μου.

Η μητέρα μου πέθανε μια Κυριακή του Αυγούστου, κοντά στο μεσημέρι. Ο πατρυιός μου είχε πρόσφατα

επιστρέψει από το ταξίδι του κι είχε βρει καινούργια δουλειά. Η γιαγιά κι ο Κόλιας είχαν κιόλας μετακομίσει στο σπίτι του, σ' ένα κομψό διαμερισματάκι κοντά στο σταθμό. Εκεί θα μεταφέρανε σε λίγο και τη μητέρα μου.

Τό πρωί της μέρας που πέθανε, μου είπε σιγανά, αλλά μέ φωνή πιο καθαρή και πιο εύθυμη από συνήθως:

– Πήγαινε να βρεις τόν Γιεβγκένι και να του πεις ότι τόν παρακαλώ να έρθει.

Ακουμπώντας στόν τοίχο, ανασηκώθηκε στο κρεββάτι της και κάθησε:

– Πήγαινε γρήγορα!

Μου φάνηκε πώς χαμογελούσε καί πώς μιά νέα λάμψη φώτιζε τα μάτια της. Ο πατρυιός μου ήταν στη λειτουργία, όταν πήγα. Η γιαγιά, περιμένοντας την επιστροφή του, μ' έστειλε να της πάρω ταμπάκο σε μιά Εβραία· η γυναίκα δέν είχε έτοιμο ταμπάκο και χρειάστηκε να περιμένω ώσπου να τον τρίψει.

Όταν ξαναγύρισα στο σπίτι, η μητέρα μου καθόταν στό τραπέζι. Φορούσε μια ολοκάθαρη μενεξελιά ρόμπα, ήταν καλοχτενισμένη κι είχε ξαναβρεί τό συνηθισμένο της σοβαρό ύφος.

– Είσαι καλύτερα; ρώτησα ανήσυχος, χωρίς νά ξέρω γιατί.

Μου έριξε μια ματιά που μέ φόβισε:

– Έλα εδώ, που χασομερούσες, έ;

Δέν πρόφτασα να της απαντήσω και μ' άρπαξε κιόλας από τα μαλλιά. Μέ χτύπησε πολλές φορές μ' όλη της τη δύναμη με την επίπεδη επιφάνεια ενός μακριού ευλύγιστου μαχαιριού φτιαγμένου από ένα πριόνι. Το μαχαίρι της ξέφυγε από τα χέρια.

– Πιάστο! Δός μου το εδώ!...

Έπιασα τό μαχαίρι καί τό έριξα στό τραπέζι· η μητέρα μου μ' έσπρωξε πέρα. Κάθησα σ' ένα σκαλί της θερμάστρας και την παρακολουθούσα με μάτια τρομαγμένα.

Σηκώθηκε και ξαναγύρισε αργά στη γωνιά της, ξαπλώθηκε στο κρεββάτι κι άρχισε να σκουπίζει το ιδρωμένο πρόσωπό της μ' ένα μαντήλι. Οι κινήσεις της ήταν αβέβαιες· δυο φορές το χέρι της δεν έφτασε στο πρόσωπό της και ξανάπεσε στο μαξιλλάρι.

– Δώσε μου νερό...

Γέμισα ένα κύπελλο στον κουβά. Ανασήκωσε με κόπο το κεφάλι της, ήπιε μια γουλιά κι έπειτα με παραμέρισε με το κρύο της χέρι, βγάζοντας ένα μεγάλο στεναγμό. Γύρισε τα μάτια της προς τα εικονίσματα, μ' άγγιξε με το βλέμμα, σάλεψε τα χείλη σα να χαμογελούσε και χαμήλωσε αργά τις μακριές της βλεφαρίδες. Οι αγκώνες της σφίχτηκαν πολύ δυνατά στα πλευρά της και τα χέρια της, που τα δάχτυλά τους έτρεμαν ελαφρά, ξανανέβηκαν προς το στήθος της, προς το λαιμό. Μια σκιά πέρασε στο πρόσωπό της και φάνηκε σα να το έσκαβε· το κίτρινο δέρμα της τσιτώθηκε και η μύτη της φάνηκε πιο σουβλερή. Άνοιξε ένα στόμα γεμάτο έκπληξη, μα η ανάσα της δεν ακουγότανε πια.

Έμεινα για πολύ ακίνητος κοντά στο κρεββάτι με το κύπελλο στο χέρι, κοιτάζοντας το πρόσωπο που πάγωνε και γινότανε σταχτί.

Όταν μπήκε ο παπούς, του είπα:

– Η μητέρα μου πέθανε.

Έριξε μια ματιά στο κρεββάτι και είπε:

– Τι παραμύθια ειν' αυτά που λες;

Έπειτα πήγε προς τη θερμάστρα από όπου έβγαλε το «πιρόγκ», κάνοντας μεγάλο σαματά με τη μασιά και το λαμαρινένιο πορτάκι του φούρνου. Τον κοίταζα περιμένοντας να καταλάβει επιτέλους ότι η μητέρα μου είχε πεθάνει.

Ήρθε ο πατρυιός μου, φορώντας σακάκι από χοντρό ύφασμα και άσπρο κασκέττο στολής. Πήρε αθόρυβα μια καρέκλα, τη σίμωσε στο κρεββάτι της μητέρας μου, μα

ξαφνικά την άφησε να πέσει στο πάτωμα βγάζοντας μια στριγγιά κραυγή:

– Μα είναι νεκρή, κοιτάξτε!

Ο παπούς, με μάτια γουρλωμένα, προχώρησε σιγά-σιγά, κρατώντας το μαντήλι του στο χέρι· παραπατούσε, σα να είχε τυφλωθεί.

★

Όταν σκέπασαν το φέρετρο με στεγνό άμμο, η γιαγιά έφυγε βαδίζοντας στην τύχη ανάμεσα στα μνήματα, σα νά 'τανε τυφλή· κάποια στιγμή σκόνταψε σ' ένα σταυρό και μάτωσε στο πρόσωπο. Ο πατέρας του Γιάζ την πήγε στο σπιτάκι του κι ενώ εκείνη πλενότανε, ο μπάρμπα-Γιάζ μου έλεγε χαμηλόφωνα λόγια παρηγοριάς:

– Αχ, φτωχούλι μου! Τι τα θέλεις; Έτσι είναι η ζωή. Ο Κύριος νά μας χαρίζει ύπνο τις νύχτες! Δεν έχω δίκιο, γιαγιά; Κι ο πλούσιος κι ο φτωχός καταλήγουν στο νεκροταφείο. Αυτή ειν' η αλήθεια, ε, γιαγιά;

Έριξε ένα βλέμμα από το παράθυρο, όρμησε έξω και ξαναγύρισε αμέσως με τον Βιακίρ, λάμποντας από χαρά:

– Κοίτα! λέει απλώνοντάς μου ένα σπασμένο σπιρούνι. Κοίτα τι όμορφο που είναι! Ο Βιακίρ κι εγώ σου το κάνουμε δώρο. Βλέπεις το ροδελλάκι του, ε; Σίγουρα θα το έχασε κανένας Κοζάκος. Ήθελα να το αγοράσω από τον Βιακίρ, του έδινα γι' αυτό δυο καπίκια...

– Τι τσαμπούνας εκεί, λέει ο Βιακίρ μουρμουριστά, αλλά θυμωμένα.

Ο πατέρας του Γιάζ κοντοπηδούσε μπροστά μου και μισόκλεινε το μάτι στον Βιακίρ.

– Καταλαβαίνεις, Βιακίρ; Πρέπει κάτι να τον φιλέψω... Ε, ναι, όχι εγώ, αλλά εσύ του το χαρίζεις...

Η γιαγιά, αφού πλύθηκε, τύλιξε με τη μαντήλα της το πρησμένο και γαλαζωπό πρόσωπό της και με φώναξε για να γυρίσουμε σπίτι. Αρνήθηκα, ξέροντας ότι στο επική-

δειο γεύμα θα έπιναν βότκα και σίγουρα θα καυγάδιζαν.

Στην εκκλησία κιόλας, ο θείος Μιχαήλ είχε πει στον Ιάκωβο αναστενάζοντας:

– Θα πιούμε πολύ σήμερα, ε;

Ο Βιακίρ προσπαθούσε να με διασκεδάσει, είχε στερεώσει το σπιρούνι στο σαγόνι του και δοκίμαζε να το φτάσει με τη γλώσσα. Ο πατέρας του Γιάζ προσπαθούσε να γελάσει δυνατά κι αναφωνούσε:

– Κοίτα, κοίτα τι πάει να κάνει!

Βλέποντας όμως πως όλα αυτά δε μ' έκαναν να ευθυμήσω, πρόστεσε σοβαρά:

– Έλα, μην το σκέφτεσαι πια! Όλοι θα πεθάνουμε· ακόμη και τα πουλιά πεθαίνουν κι αυτά. Στάσου, αν θέλεις, θα στολίσω τον τάφο της μητέρας σου με χλόη. Πάμε στα χωράφια και οι τρεις, ο Βιακίρ θα έρθει μαζί μας. Θα φέρουμε χλόη και θα συγυρίσουμε τον τάφο, θα είναι πολύ ωραία!

Η ιδέα μου άρεσε και φύγαμε κι οι τρεις για τα χωράφια.

★

Λίγες μέρες μετά την κηδεία, ο παπούς μου είπε:

– Ε λοιπόν Αλέξη, δεν είσαι κανένα φυλαχτό, δεν μπορείς να μένεις πάντα κρεμασμένος στο λαιμό μου. Καιρός να βγεις στον κόσμο...

Και βγήκα στον κόσμο.*

---

* Ο Γκόργκι ήταν τότε δώδεκα περίπου χρόνων.